

ગીતામાં ઇશ્વરવાદ.

૭ દર્શનની સાથે ગીતાની તુલના કરી ગીતાની વિલુપ્તતા દર્શાવનાર ઉત્તમ તાત્ત્વિક બંગાળી ગ્રંથનું, શ્રદ્ધા, ગુજરાતી ભાષાપત્ર, મૂલ્ય રૂ. ૨) ૫૦/૧૦૦ ગ્રુદ્.

સાંપાત્ર કર્તા—દામોદર અખતચંદ—સાહુ.

ગીતા માસ્તર, જસદણ, (કાઠિયાવાડ.)

શિક્ષણસાહિત્યો.

આમારા કારખાનામાં સર્વ ભાષા, ટીલુરીયમ, અગ્રસેદ, અંગ્રેજી, ક્ષય-વૃદ્ધિ, ગ્રહમંદળ, પૃથ્વીના નાના મોટા ગોળા, ઉચ્ચાલન, ગરમી, રેટ ફેર, કાચર, ઢોળાવ, જોવાના તથા ચિતરવાનાં નકશા, જમીનનાં ખાડા-ટેકરી-નદી-નાળાં વગેરે બતાવનાર દરેક દેશના નકશા, રંગાકારની પેટીઓ, કિન્નર-ગાટન, કુવારા, પેરાવતો, વક્રિબંધન, શુરત્વમય અભિદુશક, સાહિત્ય, બકનળી, જળચક્ત્રી, જળચાપ, એટરીનાં સાહિત્યો, વિદ્યુત ઉત્પલ કરવાનાં સાધનો, કોલ ઉપોક્તિ, યંત્ર-ધાતુ તથા વાયા કુલે છે; તે બતાવનાર ગોળા ને રીંગ, ખેતી, લંડાઈ, ખસાગી, વગેરે તેર ધંધાનાં હથિયારોનાં નમૂના, સંબંધિતાનનાં શિરણુવારખોડ, મગાક્ષરનાં ખંડનાં ધાતુના નમૂના, શેલડી પીલવાનો કોલક પ્રગેરે વાંચનમાળાના પાઠોનાં તમામ સાહિત્યો, સમતલી પેટીઓ, ખચખચો, રસાયનિક ગીળે, કસરત, કૃષાપત્ર, બુજોળ, ખજોળ, મગધ વિજ્ઞાન વગેરેનાં તમામ સાહિત્યો નીચેના સરનામે મળશે.

સૂચના—કોઈ પણ રેલ્વે, સ્ટેશનનાં સ્થળે ખૂદ કરતાં વધુ ચાળાના માસ્તરો એકદા ઘણાં આમારાં સાહિત્યો જોવા મળે છે. જેમણે તે આમારા ખર્ચે આવી બતાવવામાં આવશે અને તેમ કરવામાં સ્થાનિક શાળાને પર-વ્યવહારને જે ખર્ચ થશે તે આ તરફથી આપવામાં આવશે.

કાશિસાહ ઇંગ્લેન્ડાસ પર્ટલ,

મનેજર, શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,
મોદાલ. અમદાવાદ—ખાંતીજ રેલ્વે.

લેખનકળા કોપીબુકો.

ગુજરાતી અને આજબોધ છે નમ્બરમાં.

કેળવણીખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે સુખમ ધલાકાના જરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનો શુદ્ધ વળણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ દખતી ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતા સવ કોપીબુકો કરતા થંદીઆતા થયાની ખાત્રી થયા-પછી હપાવી પ્રહાર પાંડી છે.

કોપીબુકોની સંકાષ્ટ અને સુંદરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાંનો પત્રો (કોપી-રેલેટ) કોતરવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક મેજ એકજ ખાળાએ સુંદર રંગની શાહીથી હપાય છે. કાગળ અને કવર ઉંચા ટકાઉ વાપરેલાં છે, જે એક વખત જોવાથી ખાત્રી થશે.

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેકડે ૩૩ ટકા કમીરાત આપવામાં આવશે; પેકીંગ અને વેલ્વે ખર્ચ પછી આપવામાં આવશે પણ પોસ્ટ મારફતે કે રેઇનથી આગળથી ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મંગાવનારને સેકડે અઘો ટકા હકમાં લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. મળવાતું ટકાણું—ઝાલાલાઈ છગણવનદાસ લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ, કાળકાદવી રોડ, પોસ્ટ ઓફીસ સાથું નંબર-૨૧૭ સુખમ.

પુલાસો—ફક્ત ૭૬ આનામાં માપકરણનો પુલાસો. જેમાં મળ્યા નિયમો અને ૪૫૦ ગણેલા શખલા છે.

લખો—બુકસેલર ઝાલાલાઈ છગણવનદાસ, પતરામ,

બોરસદ, બનારમાં.

રા. રા. અમીધર રણછોડજી દેશાઈકૃત-ટેકરટપુક તરીકે મંજુર થયેલાં

લેખાં તથા લઘુવ્યાકરણ.

લેખાં.—ભાગ-૧ થી ૫ દરેક ભાગની કીમત અનુક્રમે ૦)૧૧, ૦)૦૧, ૦)૦૧ ને ૦)૦૧ છે. આ લેખાં મે. હીરકદર સાહેબના તા. ૨૬-૭-૯૬ ના હુકમથી ટેકરટપુક તરીકે મંજુર થયેલાં છે, અને સને ૧૯૦૨ ના ફેબ્રુઆરી-માર્ચના શાળાપત્રમા પાના ૧૦૭ ઉપર પ્રાથમિક નિશાળોમાં ચલાવવા માટે મંજુર રાખેલાં પુસ્તકોની નવી માદી ઉપાધ છે તેમાં પણ તે મંજુર રાખેલાં છે.

વ્યાકરણ.—ભાગ-૧ થી ૬ દરેક ભાગની કીમત અનુક્રમે ૦)૦૧, ૦)૦૧, ૦)૦૧ ને ૦)૦૧ ભાગ ભેગા બધેલા શુદ્ધાતી ભાગ છે. આ વ્યાકરણ પણ મે. હીરકદર સાહેબે ટેકરટપુક માટે મંજુર કરાવેલું છે. તા. ૨૨-૧૫-૧૨-૦૨ ના ગવર્નમેન્ટ ઝેઝીટમાં પા. ૨૦૮૭ ઉપર પ્રમાણે છે. આ બંને પુસ્તકો ઉપર પ્રમાણે નિશાળોમાં ચલાવવા મંજુર થયેલાં હોવાથી શુદ્ધાત તથા કડીઆવાડમાં બધે ચાલુ છે.

વેપારીઓ તથા સામટાં લેનારને સાફ કમીશન અપાય છે.

મુખ્ય ઐજન્ટ.—તમામ જાતની શાળાપયોગી પુસ્તકો પેલેનાર પ્રભાશંકર રવિશંકર ત્રીવેદી પાનકોરના નાકા સુડીઓળ અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

શુદ્ધાતી માંપકરણ.—કે જોમાં અનેક નવી રીતોના કાખંસો, કાપરીશમાં પુષ્પાદિ પ્રકારે વગેરે શુદ્ધી શુદ્ધી આકૃતિઓથી પ્રવૃત્તિ પૂર્વક સમગ્રવ્યાપ્તિ આપ્યા છે. પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ, ટ્રેનિંગસેલના સેલેસો અને માંપણી ચિખનારને સંબંધે ઉપયોગી થઈ પડે એવું છે. કતી પાસેથી અર્થવા કાંઈ પણ જાણીતા પુસ્તકોમાંથી મળેલો કિ. ૦)૧૨-૬૬ ના ગવર્નમેન્ટ ઝેઝીટમાં પા. ૨૦૮૭ ઉપર પ્રમાણે છે. આ બંને પુસ્તકો ઉપર પ્રમાણે નિશાળોમાં ચલાવવા મંજુર થયેલાં હોવાથી શુદ્ધાત તથા કડીઆવાડમાં બધે ચાલુ છે.

સરલ મુખગણિત.

(આ. ૨૭.) શાહકૃત સરલ મુખગણિત. (કિં. પ્રેત ૪,૦૦૦.)

(ધો. ૪-૫ માટે, બાળકો ધો. ૩ સુધી શિક્ષકોને મૂલ્યના સહિત.

(કિ. ૧ આનો.)

નવા ધોરણોમાં લેખાંતો વિષય ગુણોત્તરથી શિખવવાનો રાખ્યો છે. હવે લેખાંતો કુમ્મીઓ શિખવવી બંધ થઈ એવી કેટલાક શિક્ષકોની યથેચ્છા માન્યતા અમને બૂલ ભરેલી લાગે છે; એથી તો લેખાંત આલાકોથી ગણાતા બંધ થાય, માત્ર હાલ જે એક પરિમાણનાં સઘળી જાતનાં લેખાંત એકી વખતે શિખવાય છે, તેને બદલે હવે જુદા જુદા ગુણોત્તરમાં એક પરિમાણનાં લેખાંતો કુમ્મીઓ વહેંચાઈ જાય છે. આ લઘુ પુસ્તકમાં ઘણી કુમ્મીઓ આપી બાળકોનાં મગજ પર ભોળાં વધાર્યો નથી, પણ પદ્ધતિ એવી બતાવી છે કે આગળ વધતાં વિદ્યાર્થીઓ લેખાંત લખાવવાની સાથેજ તેને બંધ બેસતી કુમ્મી જાતે તરત બતાવી કાઢી લખલો ગણી શકે. મે. રા. બ. કમળાશંકરભાઈના લેખાંત શિખવવાના અભિપ્રાય મુજબ સમજણ સાથે સ્મરણશક્તિ કેળવાય એવી રચના કરેલ છે. રૌપ્ય, સોળપેણ ૫૪ પર. અમિસન ૨૫ ટકા.

પ્રમથદ કરમથદ શાહ.

૩. એ. ઇન્ડોર. મો. ગોંડળ (કાલિયાવાડ).

મુખીરિઅર સ્કૂલના { મુખગણિતરીતિ. } અને ઇન્ડીરિઅર
ધો. ૪ થા ન ૫ માં { ના ધો. ૩ માટે

એક પણ ગોખણીઆ કુમ્મી સિવાય તદન નવી, સરળ, ને નામદાર સરકારની ગુણોત્તરની એકીકરણ ચેલીએ રચેલી. દર દરથી વધારે દિસાબ ને સચકે પ્રમ. તલુ આનાની ટિકિટ મોકલી નમતો મંગાવો. અમિસન ૫૪૫. રામભાઈ કાલિયાસ ખૂલને લખો. મુ. રામપુરા-મુરત.

ટેકસ્ટ બુકોના સુખ્ય વ્યાપારી પર તમારો ઝોરડર મોકલો ને

અમારું સુચી પત્ર મફત મંગાવો.

દરેક સ્કૂલ માસ્તર તથા તાલુકા માસ્તરને વિનંતી. પૂર્વે જણાવીએ છીએ કે મહારી પ્રાસેથી તમામ જાતની ટેકસ્ટ બુકો, ધનામ લાપચેરીનાં પુસ્તકો, બધી જાતની કોપી બુકો, સુધારેલી દસ્તક શિક્ષક કોપી બુકો, ડોઈંગ બુકો, સાદા અને લાકડીનાં નકશાઓ, મોટા નકશાઓ, એક્સસાઈઝ બુકો, સ્ટેશનરિ, સાયન્સ પ્રાઈસરની દેખરેખનીએ બનેલી સ્ટીપન જેની, વિતમ, બ્લ્યુ, કાળી, રાતી શાહીની ડબીઓ, શાળાપત્રમાં આવતી જાહેર અખબારનાં બધા પુસ્તકો, કંપાસ બોક્સો, વિગેરે વિગેરે સ્કૂલોમાં વપરાતો તમામ સામાન, કીલ્લયતે મળશે. અર્થ કર્તાઓ પ્રાસેથી મોકી જગ્યામાં ટેકસ્ટ બુકો ખરીદીએ છીએ તેથી પ્રજ્ઞ કમિશન આપતું પરવડે છે. જાહેર ગામના ઝોરડર પર પૂરતું મુલ આપી આહોકાને સંતોષ. ઉપજવવાનો અને જાન્યુના આહક બનાવવાનો પુરતો પ્રયત્ન ચાલુ છે. માટે દરેક માસ્તર સાહેબ હવેથી ઝોરડર નીચેના રચેલ સુચી પુરતો લાલ લેજો.

વિ. ટિચર—(ટેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મગનલાલ કાકોરલસા આડતીઆ દૂત) ઘેર બેઠાં ઈંગ્લેશ શીખવામાં સૌથી સરસ છે. શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ બુકની મદદથી ઈંગ્લેશ ભાષાનું સંગીન જ્ઞાન મેળવી શકે છે. ત્રીજી આરસિ, ટિ. ર. ૧-૪-૦. શિક્ષકોને અને વિદ્યાર્થીઓને ૨. ૧-૨-૦ ઘેર બેઠાં મોકલાર્થે.

ટેકસ્ટ બુકના સુખ્ય વ્યાપારી—

રેણુંછોડેલાંલ મોતીલાલ શાહ,
પુસ્તકો વેચનાર-અમદાવાદ.

બુક્સેલર શાહ લલ્લુલાલ નારણદાસ, દીમડાચોક-મુરત.

હંમેશી દુકાને શાળામાં ચાલતી લેખામ બુક તથા સ્ટેશનરી, કોર્પોરેશન ઝોરે લાવતી આપવામાં આવશે. માટે હંમેશી દુકાનેથી ખરીદવાની ખો જરૂરી.

હુનર ઉદ્યોગની કેળવણી.

તમેને શું કાયદો કરે છે ?

ચોડા ખરચમા હુંક અભ્યાસથી સારી ચાકરી જલદી મળી શકે છે દેશનો હુનર ઉદ્યોગ વધતો જવાથી દેળવાયલા કારીગરોની મોટી માગણી થતી જાય છે તમેને કહેરીકલ અથવા બીજી લાકન પસંદ ન હોય તો આ ભિતની કેળવણી તરફ લક્ષ આપો દરેક ગરીબ અને સમજી આપાયે પણ ગામડીઆ પ્રવાહની માફક નહીં ચાનતા તેની તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

રજીસ્ટ્રારલાલ છોટાવાલ ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં એનજીનીયરિંગ, સ્પીલીંગ અને પીરીંગ માતાતુ સંગીત શીક્ષણ ત્રણ વરસ સુધી આપવામાં આવે છે અને લાયસન્સીધારીઓને રોકાવરશીયો મળે છે નવા વીધારીઓની પ્રવેશક પરીક્ષા જનવારી માસની શરૂઆતમા થનાર છે માર્ટે તેમાં દાખલ થવા ઈચ્છનારોએ અરજીની દ્વારા તથા વિગતવાર બોધકપત્ર અરધા આનાની ટીપીટ મોકલી મગાવી લેતુ.

કાલુપુર પોસ્ટ, અમદાવાદ.

મવાં ધોરણોના અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે તૈયાર કરેલું.

મુખગણિત. (જે લાગમો) આવૃત્તિ બીજી

પહેલા ત્રણ ધોરણોના મુખગણિતનો અભ્યાસક્રમ તૈયાર છે.

(આંકના તથા પૂરોના ઉપયોગ માટે પુસ્તક મનોયત્નો માથે.)

લાગ-૨, પૂરા અભ્યાસવાળી સ્કૂલોના ધોરણ ૪-તથા ૫ માટે, અને ગામડાની સ્કૂલોના ધોરણ ૭ માટે તૈયાર છે.)

(ગુણોત્તર વિષે સપૂર્ણ સમજ તથા તેને લાગુ પાડવાનાં પુસ્તકો દ્વિતી તથા મનોયત્નો માથે.)

રચનાર:- મહેકલાલ કાલિદાસ ભટ્ટ,

એસિસ્ટન્ટ પ્રિન્સિપાલ સ્કૂલ-અમદાવાદ.

પ્રિન્ટર:- અમદાવાદ પ્રાઇન્ટર્સ ટ્રેનિંગ કોલેજ.

સજા:- પાપરલાલ મગનલાલ ગજરાવાળા,

ગુજરાત એડિટર ટસ્ટ પુસ્તકો-અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૩મું.

નવેમ્બર, સને ૧૯૧૪.

અંક ૧૨મો.

સ્વીકાર.

પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજ તેમજ ગુજરાત 'શાળાપત્ર' ને માટે આજુ વર્ષ મોટા ફેરફારથી અંકિત થયું છે. રા. સા. મહીપતરામ, રા. રા. નવલરામ, તથા રા. રા. માધવાલાલ પછી 'શાળાપત્ર' રા. અ. કમળાશંકરના હસ્તમાં લગભગ આર વર્ષ રહ્યું તે મર્વને સુવિદિત છે. રા. સા. જનીઅતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રીને તન્નિપદ સ્વીકાર્યાને બરાબર ૭ માસજ પુરા થયા છે, એટલામાં તેમની બદલી ચયત્રી હોવાથી 'શાળાપત્ર' સાથેના તન્નિપણાનો સંબંધ તેમને છોડવો પડ્યો છે, એથી સર્વને નંદે દીક્ષગીર થવાનું કારણું મળે છે; તોપણ રા. સા. શાસ્ત્રી ઉત્તર વિભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે નિમાયા છે એ જોઈ સર્વને અત્યત આનંદ થયા વગર રહેશે નહિ. પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ તથા "શાળાપત્ર"ના અધિકારી તરીકે જે ફેરવો તેમને બળવવાની હતી તે ને તેજ ફરવો વિશેષ અધિકાર સાથે બહોળા પાયા પર હવે તેઓ બળવશે એ કંઈ ચોક્કસ સંતોષકારક નથી.

તોકરીનો આરંભ સાધારણ કારકુન તરીકે કરી, મિડલ સ્કૂલ તથા હાઈ સ્કૂલનો મદદનીશ તરીકે અનુભવ મેળવી, રેપ્યુટિ એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની પદવી લાંબો વખત ફાલ્લાવી, ચોટા વખત પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજના પ્રિન્સિપલ રહી, જિયામાં જિયું ઉત્તર વિભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરનું માનવતું પદ પ્રાપ્ત કરનાર રા. સા. શાસ્ત્રીને જોટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જોડો છે. કેળવણીખાતામાં ગુજરાતી બંધુઓમાંથી કાયમને માટે આવો જિયો જોડો બોગવંવા લાગ્યલાળી થનાર રા. સા. શાસ્ત્રી પ્રથમજ પુરુષ છે, તે માટે પણ નેમને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ, અને સંપૂર્ણ આશા રાખીએ છીએ કે પ્રાથમિક શિક્ષણ, કે જેના ઉપર નવાં જોદાની રૂએ તેમનો સંપૂર્ણ કાળ છે, તેને આપણી જરૂરીઆત મુજબ પોતાના લાંબા અનુભવને આધારે વધારે સંગીન પાયા પર લા ગુજરાતના દિતવર્ધક તરીકે કાયમની નામના મેળવશે.

રાવ સાહેબ લોકમતને કટકું બધું મ્હાન આપે છે તે તેમણે પોતાના પ્રથમ લેખમાંજ પ્રકટ કર્યું છે, અને અગે પણ ખાતરીથી માનીએ છીએ કે લોકમતને માન આપ્યા વગર કેળવણીની રિધિતિ સુધારવાનું કામ મંતોપકારક ભાગ્યેજ નીવડે. રાવ સાહેબને એક ખીંત લેખ એવ તથા આગ્રહથી માણસ શું ન કરી શકે તે મંત્રધર્મ છે, અને તે કટલો બોધદાયક છે તે વાચક સાહેબ સમજી શકે એમ છે. 'આપણી નિશાળો' અને 'અમારો અનુભવ' એ નામના લેખમાં રાવ સાહેબે જે વિચારો બહાર પાડ્યા છે તે કેળા સંચાલ અને હૃદયગામી છે તે કહેવાની જરૂરજ નથી. અમે હકત વાચકવર્ગને તે રેખાનું સારી રીતે મનન કરવા અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરવા ખાસ બહાનુ કરીએ છીએ. બંને બદલીના કારણથી એ લેખ પૂર્ણ થવા પામ્યો નથી, તેપણુ બાકીનામાંનો થોડોએક બાગ ખા સાળાવનમાં તેમની પરવાનગીથી છાડ્યો છે.

શુજ્ઞતાન 'શાળાપત્ર' એ પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોને શિક્ષણપદ્ધતિનું બારીક જ્ઞાન આપવાનું તેમજ શિક્ષણમાં જરૂરીઆતનું સામાન્ય જ્ઞાન આપવાનું એક ઉત્તમ સાધન છે, અને આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે આ માસિકતા સ્થાપના થયાને આજ લગલગ ૫૪ વર્ષ થયાં છે તે દર્શિઆન તે પોતાનું મર્થ ઉત્તમ રીતે બતાવી રહ્યું છે. તેની કળા ઉત્તરોત્તર ચઢતી ને ચઢતીજ રહી છે એમ આપણે સર્વ એકમતે કબૂલ કર્યા વગર રહીશું નહિ. બેસાક સમસ્ત શિક્ષકવર્ગને 'શાળાપત્ર' એક આશીર્વાદરૂપજ છે, અને નામદાર સરકારની ધારણા મુજબ જે જે શિક્ષકો જોતો યોગ્ય સાલ લેતા હશે, તેઓ શિક્ષણશૈલી તથા સામાન્યજ્ઞતાની બાબતમાં ખરેખર ધણે બંશે આગળ વધ્યા હશે એમાં જરા પણ મંશય નથી. ટ્રેન્ડ શિક્ષકોની તે નીતિ શિક્ષણપદ્ધતિનો થોડોધણો અનુભવ એક, બે, કે ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ્ર ટ્રેનિંગ કોલેજમાં રહેવાથી મળવાનો પ્રયોગ આવે છે; પરંતુ તેમને પણ 'શાળાપત્ર'માંથી મળતો સાલ અમૂલ્યજ છે; કારણ કે શિક્ષકોનો વિષય કંઈ બાંધી લીધેલા તળાવ જેવો નથી, કે એક વખતનું બારીક નિરીક્ષણ તેના પુરેપુરા ખ્યાલ માટે બસ યાય. શિક્ષણપદ્ધતિ તે નિરંતર વધતી કરતી એક મદાનદીના પ્રવાહરૂપ છે, એટલે મૂળ આગળથી જોકે તે પ્રવાહ સડકો ને નજીવો જેવો સાગે, તેપણુ જેમજેમ તે આગળ વધતો જાય છે, તેમતેમ તેના કદમાં, સ્વરૂપમાં, ને ગંભીરાર્થ

વગેરે મુદ્દામાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી ચાલી જાય છે. આ મહાનદીનું મથાર્થ સ્વરૂપજ્ઞાન એ, પાંચ, કે સાત વર્ષની મુદ્દતમાં થવું કેટલું અમૂલ્યવિન છે તે કહેવાની જરૂર નથી. શિક્ષકને તો જિંદગી મુઠ્ઠી અભ્યાસકવૃત્તિ મહત્ત્વ કરવાની ખાસ જરૂર છે, એટલે ટ્રેન્ડ શિક્ષકોને પણ 'શાળાપત્ર' જેવા માસિકમાંથી ઘણું જાણવાનું તથા તે અનુભવમાં મૂકવાનું ખાતરી રહે છે. અન્ટ્રેન્ડ શિક્ષકવર્ગને તો શિક્ષણસંબંધી તત્ત્વ જાણવાનું એક મુખ્ય સાધન આ માસિકજ છે. અમારા નવ વર્ષના અનુભવ ઉપરથી અમે ખાતરીથી કહીએ છીએ કે ખાસ કરીને મુંબઈ શહેરની સંખ્યાબંધ મ્યુનિસિપલ તથા એઈડેડ ગુજરાતી શાળાના શિક્ષકોને શિક્ષણપદ્ધતિનું જ્ઞાન બહુ ઓછું હોય છે. તેમને તો આ માસિકથી અગ્રગત ધજોજ દાયદો થવો જોઈએ. માર્ગદર્શક બોમીયાતી, ઉત્તરિકારક સાચા મિત્રની, અને કલ્યાણકારી ગુરુની ફરજે 'શાળાપત્ર' એકી વખતે શિક્ષકોના સંબંધમાં બળવે છે એ સમજવું ખીલકુલ અઘરું નથી.

અન્તમાં, રા. બ. કમળાશંકર તથા રા. સા. જમીઅતરામની ચાલુ પદ્ધતિને વળગી રહી આવા ગૌરવયુક્ત 'શાળાપત્ર'નો પ્રવાહ એકરસ વહેતો રહે તે માટે સંપૂર્ણ કાળજી રાખવાની આતુરતા દર્શાવી ધ્વિર તે કાર્યમાં અમને સંપૂર્ણ મદદ કરો એમ ઇચ્છીએ છીએ.

અમારો અનુભવ.

(ચાલુ ૫૬ પૃ ૫. ૩૬૭ થી).

પોતાની નિશાળ માટે અભિમાનની જરૂર.

ગયા અંકમાં કરેલા વિવેચન પરથી ખાતરી થઈ હશે કે શિક્ષક વિદ્યાર્થીની સંખ્યામાં નામનો વધારો જતાગીને સંતોષ પામવાનું નથી, પણ તેજી વિદ્યાર્થીઓ દરરોજ નિશાળે આવે અને વખતસર આવે. એટલું પરિણામ લાવવા માટે પોતાનાથી બને એટલા સર્વ ઉપાયો યોજવાના છે; કેમકે વિદ્યાર્થી મહીનામાં ઘણા દિવસ ગેરહાજર રહે અથવા આવે તોપણ મોડાવહેલો ગમે ત્યારે આવે, તો જોડેલો વખત તેની હાજરી હોય તે પણ નહિ જોવાજ છે. ગેરહાજરીને લીધે અથવા વખત બેવખત આવવાથી તેને કમસર શિક્ષણ નહિ મળી શકે, એટલે સહેલામાં સહેલા

વિષયમાં પણ તેને ગમ પડશે નહિ, અને તે આગળ ચાલી શકશે નહિ એટલે થોડા વખતમાંજ કંટાળશે. માટે દરેક શિક્ષક સંખ્યા વધારવાની જોઈએ. કાળજી રાખવાની છે, તેટલીજ નિયમિત અને વખતસર તેમને હાજર રહેતાં કરવાની પણ રાખવાની છે. એ ખરું છે કે મોટી સંખ્યા રજિસ્ટરને શોભાવે છે, પરંતુ નિશાળની શોભાને આધાર એકલા રજિસ્ટર પરજ નથી. નિશાળની શોભા વધારવી હોય, તો શિક્ષકને પોતાની નિશાળ માટે યોગ્ય અભિમાન હોવું જોઈએ, એટલુંજ નહિ, પણ શિષ્યોમાં પણ એવુંજ અભિમાન ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ.

શાલાભિમાનનું સ્વરૂપ.

હુંજ સમજુ છું, ખીજા મૂર્ખ છે; હુંજ લાણીલો છું, ખીજા અભણ છે; હુંજ કુલીન છું, ખીજા કુલકીન છે; એવા અનેક પ્રકારના પોતાની ઉત્તમતાના ને ખીજાની કનિકતાના ખ્યાલને અભિમાન કહેવામાં આવે છે. અભિમાન એટલે પોતાને માટે જોઈએ તે કરતાં જાણે અભિપ્રાય બાંધવો. વિદ્યામાં, ધનમાં, હથાપણમાં, કુલીનપણ્યામાં, સૌંદર્યમાં અથવા જોમાં ને તેમાં 'હુંજ' અભિપ્રાયો છુ એમ માનનાર અભિમાની કહેવાય છે. કાંઈ પણ આશ્વત્થમાં મદ ચડે અથવા ગર્વ વધે, ત્યારે તે ખીજાને ન લેખવતાં પોતાનેજ સર્વોપરિ માને છે, અને ગમે તેનું બૂંડું કરતાં અથવા ગમે તેને તુકસાન પહેંચાડતાં જરા આચડો ખાતો નથી. માટે અભિમાન એ એક મોટામાં મોટો દુર્ગુણ છે એ કહ્યા વિના પણ સમજાય તેવું છે. આમ છતાં ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે શિષ્ય તથા શિક્ષક બંનેને પોતાની શાળા માટે યોગ્ય અભિમાન હોવું જોઈએ. તો તે પરથી કદાચ કાંઈને વિચાર થશે કે ક્યાં તો ઉપસા લખાણમાં ભૂલ થઈ હશે અથવા અભિમાનના સ્વરૂપમાં કંઈ ભેદ હશે. પ્રથમનું અનુમાન ભૂલભરેલું છે, અને ખીજાનું વાસ્તવિક છે. અભિમાનના સ્વરૂપમાંજ મોટો ભેદ છે. અભિમાનની બધે નિંદા થાય છે, પણ સ્વદેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાનની બધે પ્રશંસા થાય છે. અભિમાન એ દુર્ગુણ ગણાય છે, અને દેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાન એ મોટા ગુણો લેખાય છે. કારણ એટલુંજ છે કે 'આ દેશ મારો અથવા આ ધર્મ મારો' એવી ત્રીજ સાગણી ન્યાંમુધી હૃદયમાં ઉદ્ભવી નથી, ત્યાંમુધી તે પોતાના દેશનું કે ધર્મનું હિત કરી શકતો નથી. અહંકાર મનુષ્યને બંધ બનાવે છે, પણ મમતા તેને પ્રેમાળ બનાવે

છે. મમતા અથવા મારાપણું એજ માણસને ઉત્સાહ આપનાર છે. પોતાના દેશની ખાતર તથા ધર્મની ખાતર પ્રાણ અર્પણ કરવા સુધીની પ્રેરણા કરનાર એક આ મમતાજ છે. મારાપણુને લીધેજ તે અસહ્ય દુઃખો ગણકારતા નથી અને ગમે તેટલો બોગ આપતાં અચકાતા નથી. એવીજ રીતે પોતાની શાળા માટે અભિમાન હોવું જોઈએ. દેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાન વગેરે કેળવવાની જોટલી જરૂર છે, તે કરતાં શાળાભિમાન કેળવવાની અગત્ય એાંડી નથી. શિષ્યમાત્રના મનમાં એવી લાગણી દબ રીતે રોપાવી જોઈએ કે આ મારી શાળા છે, ને તેને શોભા આપતી એ મારી પ્રથમ ફરજ છે, તેને દિપાવવા માટે જોટલા પ્રયત્ન કરે તેટલા એાજ છે, ને જે બોગ આપું તે તુચ્છ છે. અત્યંત શિષ્યો આવું અભિમાન ધરાવતા થાય, તે પહેલાં શિક્ષકમાં એ ગુણ અવશ્યજ આવવો જોઈએ. ઉત્તમ ગુણો ઉપદેશમાત્રથી કાર્ધનામાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી. તેનું આચરણ થવું જોવામાં આવે તો તે સામાના હૃદયને બેદ છે, અને ધણી અસર કરે છે. માટે શિક્ષક તથા શિષ્ય બંનેના હૃદયમાં પોતાની નિશાળ માટે મારાપણું અભિમાન પ્રકટ થશે નહિ, ત્યાંસુધી તે દીપી નીકળવાની આશા વ્યર્થ છે, ને કેળવણીની સ્થિતિ સંતોષકારક થતી અશક્ય છે.

નિશાળનું બંધારણ.

અમુક વ્યક્તિઓ જ્યાંયંધ ભેગી થઈ અમુક સંસ્થા બનાવે છે, અને તે દરેક સંસ્થાના વિશિષ્ટ લક્ષણો દમેલાં હોય છેજ. આવી સંસ્થાઓના અભ્યાસમંબંધી શાસ્ત્રને કેટલાક પશ્ચિમના વિદ્વાનો ‘સમૂહોનું માનસ-શાસ્ત્ર’ એવું નામ આપે છે. એક વિદ્વાન કહે છે કે મહોદ્ધાઓના પંચો, બુદ્ધીઓ, સલાઓ, ધર્મપંથો, જ્ઞાતિઓ, અને વર્ગો x એ સર્વ આ સમૂહોના માનસશાસ્ત્રના વિષયો છે; નેજ પ્રમાણે નિશાળ પણ એવો એક સમૂહજ છે. હવે જેમ કોઈ સલા અથવા પંથના વિશિષ્ટ લક્ષણો તે તે સંસ્થાને એકદમ બીજીથી જુદી પાડી આપે છે, તેમજ જ્ઞાપિત થયેલી નિશાળને તરતજ ઓળખાતી આપે એવાં કેટલાંક ચિહ્નો ધણી કરીને પશ્ચિમની મુખ્ય શાળાઓમાં હોય છેજ. જેમ દરેક મનુષ્યમાં અમુક ગુણ,

x ‘Street mobs, juries, meetings, sects, castes, and classes are all examples of the psychological crowd.’

લક્ષણ, ખાસીઅત, કે સ્વભાવ હોય છે તેમ દરેક મંસ્થાના પણ એકંદરે અમુક અમુક ગુણ, લક્ષણ, ખાસીઅત વગેરે ખાસ કરીને હોય છે. અમુક માણસના સ્વભાવ વગેરેનો આધાર તેની શારીરિક તથા માનસિક સ્થિતિ પર તેમજ તેની આસપાસની સ્થિતિ પર હોય છે; ત્યારે શાળા જેવી મંસ્થાનાં લક્ષણોના બંધારણમાં ભાગ લેનાર એકલા શિક્ષકોજ નથી પણ ખાસ કરીને મોટી ઉમરના અને કેટલેક અંશે નાના નાના શિષ્યો પણ છે. કેટલીક નિશાળોએ એવી નામના મેળવી હોય છે, કે તે અમુક બાબતમાં નમુનારૂપજ ગણવામાં આવે છે; તે આસપાસનાં કેટલાંક ગામો સુધીના લોકો પોતાનાં છોકરાંને ત્યાં મોકલી આપવા માટે બહુ ઈતેજારી ધરાવે છે. નિશાળોના આ આકર્ષક ગુણોને ‘ શાળાનું સામાન્ય બળ ’ એવું નામ આપવામાં આવે છે. આવા જોરાવર સામાન્ય બળની આપણા દેશની નિશાળોમાં મોટી ખોટ છે, અને એ ખામી જ્યારે પુરાશે ત્યારેજ આપણી કેળવણીમંગીન પાયા પર આવી છે એમ આપણે હિંમત સાથે કહી શકીશું.

શાળાનું સામાન્ય બળ.

ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે નિશાળની એકંદર અસરને ‘ સામાન્ય બળ ’ ત્રા નામથી આપણે ઓળખાવીએ છીએ. નિશાળને લગતી કદાણીઓનું, તે માટેના લોકમતનું, અને તેના સ્થાપિત થયેલા રીતરિવાજોનું જે બળ જ સામાન્ય બળ.* જે અમુક નિશાળનું નીતિવિષયક બંધારણ બહુ સું દશે, તો તેની અસર નીનિતા ત્રીયા ધોરણવાળા વિદ્યાર્થી પર પણ માં દાખલ થતાંની સાથે થયા વગર રહેશે નહિ; કેમકે જ્યાં નીતિસંબંધી તાવરણુજ તદ્દન સ્વચ્છ અને નિર્બળ હશે, ત્યાં એક વ્યક્તિને તેના પ્રવાહ-લેન્સાથે પ્રથમ અર્ધા દિલથી અને થોડા વખત પછી અરા અંતઃકરણુ-લે લક્ષણા વગર છૂટકા થશે નહિ. કમનસીબે જે શાળાનું નીતિ-સંબંધી ધોરણુ બહુ નીચું હશે, તો તેને જિયું લાવવાનું કામ ધારીએ તેટલું રહેલું નહિ નીવડશે. એવા પ્રસંગમાં તો પ્રવાહને નીચાણુ તરફ વળતો

*“ x x x x the influence of the school as a whole— the force of its traditions, the power of its public opinion, and its settled usages—in short its common spirit or *esprit de corps*.

અટકાવી ખરી દિશામાં વાળવા માટે ઘણી મહેનત પડશે; પરંતુ એ કાર્ય માથે સેવાનો ખોજો શિક્ષક ઉપરજ પડશે. શિક્ષક એ પોતાના આરિચ્ચ-થી, પોતાની વર્તણૂકથી, પોતાના શુદ્ધ ભાવથી, અને પોતાનાજ નમુનાથી રસ્તો બતાવવા હંમેશ તૈયાર થઈ રહેશે, તો તે શિષ્યસમૂહને ધીમેધીમે પણ મક્કમપણે પોતાની સાથે ખેંચતો જશે, અને પ્રવાહને ઉત્ક્રાંતિ તથા એકસરખી રીતે સરળતાથી વહેતો બનાવશે.

આ સઘળું જોતાં માલમ પડશે કે શાળાનું સામાન્ય બળ વધારવાનું તથા ઉચ્ચ બનાવવાનું કામ ઘણે અંશે શિક્ષક પરજ આધાર રાખે છે. અસખત શિક્ષકનામાં કળા હોય તો તે મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓની પાસે એ કામમાં મદદ મેળવી શકે, અને તેની અસર પશુ ખીજ સર્વ ઉપર શિક્ષક કરતાં કોઈ રીતે ઓછી થશે નહિ, બલ્કે વધારેજ થશે. નાના તથા મોટા સર્વ શિષ્યો વિદ્યાર્થી તરીકે એકજ વર્ગના છે, અને સખતીય વિદ્યાર્થીઓ એકમેકને જોટલી અસર કરી શકે તેટલી અસર વગર તથા જ્ઞાન વગેરેમાં આગળ વધેલા શિક્ષકો ઓછા જ્ઞાનવાળા શિષ્યો પર નહિ કરી શકે એ ખુલ્લું છે. અમુક વિદ્યાર્થીને ઉચ્ચ વર્તન માટે શાખાશી મળતી જોઈ ખીજ સઘળા સદાધ્યાયીઓમાં તેની દરિદ્રાઈ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા જાગૃત થશે, કેમકે તે દાખલા પરથી તેમને સ્પષ્ટ રીતે માલમ પડી આવે છે કે અમે પણ જો ધારીએ તો એવી માફક વર્તી શકીએ. શિષ્ય દષ્ટિએ જ્ઞાની તરીકે ગણાતા તથા ઉમરમાં આગળ વધેલા શિક્ષકની અને શિષ્યની વચ્ચે મોટું અંતર છે, અને તે અંતરને લીધે શિક્ષકનું વર્તન શિષ્યના હૃદયમાં નિઃસહાર દરિદ્રાઈ ઉત્પન્ન કરતું નથી. આ પરથી એવું સર્વથા ન સમજવું કે શિક્ષકને ઉત્તમ વર્તણૂકની જરૂર નથી. ઉપર બતાવેલા કારણથી શિક્ષકની જુએદારી કોઈ પણ પ્રકારે ઓછી થતી નથી. કારણ એજ છે કે અગરજો મોટા વિદ્યાર્થીની માફક શિક્ષક દરિદ્રાઈનું જોસ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. તોપણ શિષ્યમાં રહેલી અનુકરણશક્તિને પોતાનું કામ કરતાં તે કોઈ પણ રીતે અટકાવી શકતો નથી. માટે શિક્ષકનું વર્તન તો અનુકરણીયજ રહેવું જોઈએ. તેમાં જરા પણ ફેર પડે તો તેનું પરિણામ અનિજજ આવશે. ટૂંકમાં ઉપજા વિવેચનનો સાર કાઢીશું તો તે એટલોજ નીકળશે કે શિક્ષક શિષ્ય પર જે અસર કરે છે તે શિષ્યની અનુકરણશક્તિને લીધે છે, અને શિષ્યો એકબીજા પર જે અસર કરે છે

તે હરિકાર્થની લાગણીને લીધે છે. અનુકરણનું કૃળ ધીમું પણ ચોક્કસ હોય છે, અને હરિકાર્થનું કૃળ તાત્કાલિક તેમજ નોંસદાર હોય છે. અનુકરણથી દેવનું બંધારણ ધીમેધીમે બંધાતું બન્ય છે, અને હરિકાર્થની મોટા કુદૃષ્ટ સરવાળું સામર્થ્ય આપોઆપ આવે છે. મારું વર્તન આતું હોતું નોંઈએ એમ અનુકરણશક્તિ પ્રેરણા કરે છે, પણ હરિકાર્થ તેની કમર બંધાવે છે અને કહે છે કે ' ધનું નોંઈએ ' એટલા વિચારથીજ તારે અટકતું ચોગ્ય નથી, એ રિથનિએ તારે પણ તારા હરીકની પહેમ પહોંચતુંજ નોંઈએ. આ પ્રમાણે શિક્ષક અને મોટા સિધ્ધોનું વર્તન જો અનુકરણીય હોય તે અલખત સોનું ને મુગધ એકલાં ચલણાં ગણાશે, સ્વાભિમાન ને શાળાભિમાનની લાગણી વધારે ને વધારે તીવ્ર થતી જશે, અને આખી શાળાનું નીનિમંબંધી પાનાવરણ ડાચું ને ઊંચું બનતું જશે.

સીમેન્ટ.

(રા. રા. હરરાય અમુલખરાય દેસાઈ બી. એ.).

સીમેન્ટ (સીમીન્ટ) એ શું ચીજ છે તે કાર્થથી અગ્નિમયું હોય એમ હું માનતો નથી. તેને દરેક માણસ અમુક પ્રકારનો ચુનો માને છે, ને ચુનાને બદલે નો નદિ પણ જ્યાં ચુના કરતાં મજબૂત કામ કરતું હોય ત્યાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

અમદાવાદથી સુરત જતાં મહીનદી આવે છે ને તે નદી ઉપરનો નવો પૂલ સીમેન્ટથી બનાવેલી મોટી દિવાલોના ઉપર ગોઠવેલા લોખંડ કામનો છે. વળી તાપી નદી ઉપરનો જૂનો પૂલ લોહનો છે તે દગો દે એવો છે તેથી ત્યાં પણ સીમેન્ટનો પૂલ નિર્માર થાય છે. સીમેન્ટની અંદર ચીચા પથર ને ઝીણી મોટી રેતી બેળા નેના મોટાં મોરસાં પાડવામાં આવે છે ને તે ચૂરસાં સીમેન્ટથી ચણી લઈ દિવાલો બનાવવામાં આવે છે.

વળી સુરતની ઉદ્યોગશાળામાં હોકગઝને રહેવાની બોર્ડિંગ છે તેમાં પ્રથમ મોટા ચોરસબોજ કરવામાં આવ્યા હતા, પણ વચ્ચે પાતળા પડદા બાંધા કરી ને મોટા ચોરસબોજની ચોરડીઓ કરી નાખી છે. આ પડદા ચણેલા નથી, સીમેન્ટ ને રેતીનો કાલ કરી તેનાં બીજાં પાડી આ પડદા બાંધા કર્યા છે. તે રહેટ જેવા પાતળા છે પણ ધણા મજબૂત છે.

આ ઉપરથી એમ માલમ પડશે કે સુના ને પત્થરની બનાવેલી ચીજો કરતાં તો થું પણ લોહાની બનાવેલી ચીજ કરતાં પણ કુદરતી શક્તિઓના સામે સીમેન્ટની બનાવેલી ચીજ વધારે ટકર લઈ શકે છે એમ મોટા ઇજનેરોનું માનવું છે.

ગોદીઓમાં, કિલ્લેબંધીની આસપાસ બિલી કંદેલી ખાઈઓમાં અને જ્યાં જ્યાં વધારે મજસૂન કામની જરૂર છે ત્યાં સીમેન્ટ વાપરવામાં આવે છે. સુનાની બનાવેલી ચીજોમાં ફાટ પડે તો તે ફાટ સાંધવા માટે પણ સીમેન્ટ વપરાય છે એ વાત જગજગદેર છે.

આ સીમેન્ટને પોર્લેન્ડ સીમેન્ટ કહે છે અને તે અત્યારમુધી પરદેશથી આવતી હતી. આપણા દેશમાં તે બનાવવાને માટે જોઈની અકૂચ ને આવડત સિવાયના સર્વ સાધનો છે. હાલમાં આંખ ઉઘડી છે તો ખૂટતી એ ચીજો પરદેશથી લાડે આણીને તેના કારખાના ઉઘાડવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે આમાંનું એક કારખાનું પોરબંદરમાં આવેલું છે, જે બંધાવવાને મને લાભ મળ્યો હતો. ત્યાં જે જોયું હતું, સાંભળ્યું હતું, ને શીખ્યો હતો તે હું આ છાપાદાર બદાર પાડવા રમ્મ લઈ છું.

સીમેન્ટ બનાવવા માટે સુનો જેમાંથી બની શકે એવો પત્થર તથા લોહું જેમાં હોય એવી મટાડી જોઈએ, ને આ બન્ને વસ્તુઓ પોરબંદરમાં છે. પત્થરને માટે તો પોરબંદર જાણીતું છે ને ઉપર જણાવેલી મટાડી ત્યાં આગળ શુદ્ધ સ્થિતિમાં પુષ્કળ જડી આવે છે.

વર્ણનની શરૂઆતમાં મારે જણાવવું જોઈએ કે આ કચરો સર્વ કામ વરાળયતની મદદથી થાય છે. પ્રથમ તો પત્થરના નાના નાના ટુકડા કરી નાખી તેના ચીપા તૈયાર થાય છે. મોટા પત્થર આ કારખાનામાં ન લાવતાં જે ટુકડા ગ્રાંથકામમાં આવે એવા ન હોય તેનેજ ઉપયોગમાં લે છે. આ પથરા નીચે રાખી તેના ચીપા થાય કે તેને બીજે માળ રેંટ જેની રચનાથી ચઢાવવામાં આવે છે. એક આમડાના પાટાને અનેક દાબડીઓ જોડી હોય છે ને તે દાબડીઓ આ ચીપાના ઢગલામાં થઈને જાય એવી ગોઠવણ કરેલી છે. ઉપર જતી વખતે તે દાબડીઓ આ ચીપાથી બરાઈ જાય છે ને છેક ટોચે પહોંચ્યા પછી તે બિધી થઈ જવાથી સાંજ ચીપા ઠંડવાઈ જાય છે. ત્યારબાદ ત્યાં તે ચીપા કચડાઈને તેના બારીક ટુકડાં થાય છે જે બીજા સંચામાં તેની મેજે જાય છે. ત્યાં તેને

મોટ થાય છે. એક સંચામાંથી બીજા સંચામાં લઈ જતી વખતે ઉપર ઈલેવન કરેલું છે એવા પટાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે કે સ્ક્રૂ જેવી યંત્રનાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ બીજી ચીજનો ખ્યાલ નીચેના ઈલેવનથી આવશે. એક મોટી નળીમાં એક મોટા પાંખીઆવાળો સ્ક્રૂ હોય છે. તે સ્ક્રૂ ફર્યા કરે છે તેને લીધે તે નળીમાં પડતી ચીજો એક છેડેથી બીજે છેડે ચાલી જાય છે. એક સંચામાં કામ થઈ રહ્યા બાદ તે ચીજ એક છેડે પડે છે ને તે સ્ક્રૂની ગદદ વડે બીજે નાકે મૂકેલા બીજા સંચામાં જાય છે. પત્થરનો બારીક મેદા જેવો બૂકા થાય એટલે તેને મોટી સાથે અમુક પ્રમાણમાં મેળવવામાં આવે છે. આમાં કંઈ અમુક વજનની મેળવાય છે એમ નથી. બધાં રસાયણિક તરવો કેટલા પ્રમાણમાં તે મિશ્રણમાં હોવા જોઈએ તે પર લક્ષ રાખી આ મિશ્રણ તૈયાર કરવામાં આવે છે. મોટાડીને તડકે સુકવી એક બુંગળામાં દાખલ કરી ત્યાં વરાળની ગરમીથી સુકવી તેને પણ પત્થર માફક મેદા જેવી કરી આ મેળવણી કરવામાં કામે લેવામાં આવે છે. પછેપછે આ મેળવણીને પ્રયોગશાળામાં ઘર્ષ જર્ષ ત્યાં કામ કરતા રસાયણશાસ્ત્રીઓ તપાસ કરે છે. ને તેઓને લાગે કે તરવો બરાબર પ્રમાણમાં છે તો તેઓ તે મિશ્રણ પસાર કરે છે, તલિતો જે મોટ હોય તે પૂરી કરવાની સૂચના કરે છે. બ્યાંસુધી આ કારખાનું ચાલતું હોય ભ્યાંસુધી આ પ્રયોગો પણ ચાલુજ હોય છે. જે મિશ્રણ બરાબર થયું હોય તેને ઈંટો બનાવવાના સંચા આગળ લાવે છે તે તેમાં દસ ટકા પાણી ભેળી તેની બે પ્રકારની ઈંટો બનાવે છે—એક તો ફક્ત તે મિશ્રણનીજ ને બીજી તે મિશ્રણ સાથે કોલસાના ફકડા મેળવીને કરેલા નુવા મિશ્રણની. આ બીજા પ્રકારની ઈંટો બજારણુની પણ ગરજ સારે છે ને ભટ્ટીમાં કામ કરનારનું કામ ઘણું સરળ બનાવે છે. આ ઈંટો સુકાયા બાદ તેમને પાટા ઉપર ચાલતી લારીઓમાં ગોઠવી લારી હડસેલી ભટ્ટી પાસે લાવવામાં આવે છે.

ભટ્ટી—દ્રાવર—બ્રિક એટલે જે ઈંટો ગમે તેટલો તાપ લાગે તોપણ બળી જતી નથી એવી ઈંટોની આ ભટ્ટી ચણેલી હોય છે. મિસોમાં બૉઇ-સરની આબુખાણુ આવી ઈંટોથી ચણુનરકામ થયલું હોય છે. આ ભટ્ટી આઠે કુટ કરતાં પણ વધારે જગ્યા હતી. તેમાં ચાર કોઠા હતા ને દરેક કોઠાને નીચે લોઢાના સળીઆ જડેલા હતા ને બનેસો સીમેન્ટ કાઢવાને

કરામત કરેલી હતી. વળી તે સીમેન્ટને પડતો ઝીંકી શકાય એટલા માટે એવું કયું હતું કે તે સળીઆવાળા ભાગની તો સારી જઈ શકે. તે ભટ્ટીની બાજુ પર એક વીજળીથી ચાલતો સંચો હતો. તેની મદદથી ઈંટો વગેરેથી ભરેલી સારીઓ સહેલાઈથી ઉપર ચઢાવી શકાતી. વળી તેની ટાંચ ઉપર પણ પાટા હતા તેથી ઉપર આવેલી સારીને જે ઢાઢા આગળ ભેવી હોય ત્યાં સર્થ જઈ શકાતી ને તેનો માલ સાં ઠેલવાતો. છેક ઉપરના ભાગ ઉપરથી નું ગામતો દેખાવ જોવા અટક્યો હતો પણ તેની ખુબીનું વર્ણન અત્ર કરવાનું નથી એમ જાણી એ વાત પડતી મૂકું છું.

આ ભટ્ટીના નીચલા ભાગમાંથી એની મેચ સીમેન્ટ કે કાલસાની ભૂટી ખરી ન પડે માટે પત્થરના મોટા મોટા કુટંગ ધણીજ સંભાળ ભરેલી રીતે ગોઠવ્યા હતા. તેના અનેક ધરના ઉપર (પત્થર ને મટોડીની) સાદી ઈંટોનો થર ગોઠવ્યો હતો. તે ધરના ઉપર કાલસાનો થર કરી વળી તે ઉપર ઈંટોનો થર એમ કાલસા તથા ઈંટોના બે ત્રણ ધરો કરી તે ભટ્ટીને સળગાવવાની હતી. તે ધરખાનાના ઉપરીના કહેવા પ્રમાણે જ્યારે આગ બરાબર ચેતે ત્યારે ધીમેધીમે કાલસાથી મિશ્રિત મિથણની ઈંટો અંદર ઠાલવવાની હતી. આ ઈંટોમાં બળતણ બેશું મળેલું હોવાથી કાલસો નાખવાની જરૂર રહેતી નથી. જે પ્રમાણમાં જોઈએ તે પ્રમાણમાં કાલસો મેળવેલો હોય છે તેથી કાઈ ભાગ કાચો રહેવાની ભીતિ પણ રહેતી નથી ને વચ્ચેવચ્ચે કાલસો પ્રસરેલો હોવાથી સર્વ ઠેકાણે બરાબર આંચ લાગી સર્વ રજકણો સરખાં તપે છે. જ્યારે પુરુષ ઈંટો તૈયાર થઈ હોય સારેજ ભટ્ટી ચેતાવવામાં આવે છે એમ મને કહેવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે એ ભટ્ટી એક વાર ચેનાવ્યા પછી કેટલાક દિવસો સુધી તેનું કામ ચોવીસે કલાક ચાલુ રાખેથી આછા ખરચમાં વધારે કામ થાય છે એમ તેઓની ગણતરી હતી. જ્યારે ભટ્ટી રાત્રે ચાલે ત્યારે ત્યાં આગળ વીજળીના દીવા કરવાની ગોઠવણ હતી.

સીમેન્ટની તપાસ—આ સીમેન્ટ તૈયાર થાય એટલે ઉપર જણાવી ગયો છું તેમ એક પછી એક સારીઓને ભટ્ટીના ઢાહાઓની નીચે સર્થ જતા. તેમાં મંચાની કરામતથી તે સીમેન્ટ પડે એમ ગોઠવણ હતી ને ભરેલી સારીઓને હડમેલી પ્રયોગશાળા પાસે લેવામાં આવતી. તેમાંથી તેનું બળ તપાસવા ખાતર નમુનાઓ સર્થ તેને જુદા રાખના. તે નમુના સામે પાણી ભેળી

તેની ઉપરના પાંખીઆ વગરના બાળખોધ 'જ' ના આકારની મુઠીમાં માથ
એટલી ને વેડાપુર બાડી તકતીઓ બનાવવામાં આવેલી તે મને બતાવવામાં
આવી હતી. તે તકતીઓ પાણીમાં રાખી મૂકી હતી. દરરોજ એકેક
તકતીને બહાર કાઢી તેનું બળ માપતા. અમને બતાવેલી તકતી સાત
દિવસ બાદ બહાર કાઢી હતી ને તે લગભગ વીસેક મથુનો ભાર ઝીલી
રાખી હતી. તેથી વધારે વજન થતાં 'જ'નાં બે મીડાં મળે છે. યાં
અગાડીના ખાંચા આજળથી તે તૂટી ગઈ.

આ તેની શક્તિ માપવાને માટે તે સીમેન્ટની તકતીનો એક છેડો
એક ત્રાજવાની એક શાસ્ત્રીએ ને બીજો તે ત્રાજવું જે મેજ ઉપર બેઠેલું હતું
તે મેજના ઉપર રાખેલી એક ચાંપ સાથે બાંધી દીધો. તે ત્રાજવાને બંને
છેડે એક ડોલ લટકાવી તેમાં સીસાની ગોળીઓ પડે એવી ગોઠવણ કરી
હતી. સીસાની ગોળીઓ જેમાં ભરી હતી તે પેટીની આવી ખોડી કે તરત-
જ સપાટાબંધ ડોલ ભરાવા માંડી, ને બધારે તે તકતીથી ટકર ઝીલી
શકાય તેથી વધારે વજન થયું કે તે તૂટી ગઈ, ને ડોલવાળો હાથ નીચો
પડે કે પોતાની મેજ તે ગોળીઓ પાડતી બંધ થઈ ગય. એવી કરામત
હોવાથી ગોળીઓ ખરતી બંધ થઈ ગઈ.

જેમ થોડા વજનથી વધારે વજનનું તોલ થઈ શકે એવી કરામત
રહેવેના કાંટામાં હોય છે તેમ આમાં હતું, ને તેથી જો કે તે ગોળીઓનું
વજન ઘણું થોડું હતું તો પણ ગણત્રા કરવાથી એમ લાગ્યું કે તે તકતીના
ઉપર વીસ મથુના વજનનું ખેચાણ થયું હતું.

આ પ્રમાણે માપ લીધેલો સીમેન્ટ અમુક જાતનો છે તેની ખાત્રી
થાય એટલેજ તેને કારખાનાની બહાર કાઢવામાં આવે છે.

જેમ સીમેન્ટનું છે તેમ બીજા હુન્નરનું પણ આ દેશમાં સાધન
છે પર્યું સાધનોનો ઉપયોગ કરી અમુક ચીજ બનાવી રાકનાર કારીગરો
નથી. આ ખોટ પૂરી કરવાને માટે હુન્નર-કિલ્લાગ શીખવાને લાયક તથા
ઈતેબાર હોય તેવુઓને મદદ આપી-પરદેશ મોકલી-શીખવી કળાકૌશલ્ય-
થી દેશને આબાદ કરવાની પોતાની ફરજ છે એમ જે દેશનો ધનાઢ્ય વર્ગ

ગણિતશિક્ષણશૈલી.

(આલુ પુ. ૫૩, પૃષ્ઠ ૩૭૪).

(મિ. રામભાઈ ડાલિદાસ ભટ્ટ).

આમ ગણિત અને મુખ્યગણિત ને મૂળમાં એકજ વિષય છે તેમને અસ્પર્શ અતિ ગાઢ સહાયકારક બનાવી, તથા એકજ મૂળતત્ત્વનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપના એકબીજાને લાન કરાવી, અને એકજ હિસાબમાં સમાતાં સહેલાં તરવો પર પૃથક્ પૃથક્ પ્રશ્નો પૂછી, હિસાબોની સમજના વિભાગો પાઠી બાળકોની શક્તિને પ્રબળ બનાવી શકાય છે, હુંકામાં એકીકરણ અને પૃથક્કરણપદ્ધતિનો છૂટથી વાસ્તવિક ઉપયોગ કરવાથી ગણિતના અધરા વિષયો પણ શિખવી શકાય છે.

એકસરખી વધના બીડના હિસાબો ને અધરામાં અધરા ગણાય છે, તે પણ આમ સરળતાથી શિખવી શકાય છે. મારી કલાસમાં બીડના હિસાબ ને રીતે શિખવ્યા છે, તેનો ચિતાર આ નીચે રજુ કર્યું છે. વિસ્તારભયને લીધે એજ તત્ત્વના બીજાં સ્વરૂપવાળા ઉદાહરણો આ સ્થળે લીધાં નથી.

કલાસને અધરા હિસાબ શિખવવાનો છે એની સૂચના આપી ચોકાવ્યા સિવાય નીચે મુજબ શરૂઆત કરી.

(૧) એક બીડમાં દરરોજ ૧૫ મણુ ધાસ ઉગે છે, ૧૦ દિવસમાં તે બીડમાં કેટલું ધાસ થશે ? જ. ૧૫૦ મણુ.

(૨) એક બળદ દરરોજ ૦૮ મણુ ધાસ ખાય છે, તે ૪૦ બળદ દરરોજ કેટલું ધાસ ખાશે ? જ. ૧૦ મણુ.

(૩) ઉપરના બીડમાં દરરોજ ૪૦ બળદ ચરતા હોય, તે દરરોજનાં ઉગેલા ધાસમાંથી કેટલું બચશે ? જ. દરરોજ ૫ મણુ ધાસ બચશે.

(૪) એ બીડમાં ૧૦ દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી ૪૦ બળદ ચરવા મૂક્યા, સારપાછી ૧૦ દિવસે તે બીડમાં કેટલું ધાસ રહેશે ? પ્ર. પહેલાં ૧૦ દિવસમાં કેટલું ધાસ ઉગે છે ? જ. ૧૫૦ મણુ. પ્ર. બીજા ૧૦ દિવસમાં દરરોજ ૫ મણુ બચે એ લેખે કેટલું બચે ? જ. ૫૦ મણુ. પ્ર. એકંદર કેટલું બચ્યું ? જ. ૨૦૦ મણુ.

(૫) એજ બીડમાં ૨૦ દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી ૮૦ બળદ ચરવા

મૂકા તો ત્યારપછી ૨૦ દિવસે તે બીડમાં કેટલું ધાસ રહેશે ? જ. ૨૦૦ મણુ.

(૬) એક બીડમાં ૩૦૦ મણુ ધાસનો જથ્થો છે, તેમાં દરરોજ ૧૫ મણુ વધે છે અને ૨૦ મણુ દોરો ચરી જાય છે, તો ચરવા માંડ્યા પછી ૨૦ દિવસે તે બીડમાં કેટલું ધાસ રહેશે ? પ્ર. દરરોજ કેટલું વધે છે ? જ. ૧૫ મણુ. પ્ર. દરરોજ કેટલું ચરવામાં જાય છે ? જ. ૨૦ મણુ. પ્ર. દરરોજ ૧૫ મણુ ઉગે છે તો ૨૦ મણુ ચરવાનું શી રીતે મળે ? જ. મૂળના જથ્થામાંથી. પ્ર. મૂળના જથ્થામાંથી દરરોજ કેટલું કમી થાય ? જ. ૫ મણુ. પ્ર. ૨૦ દિવસે મૂળના જથ્થામાંથી કેટલું ઘટશે ? જ. ૧૦૦ મણુ. પ્ર. ત્યારે કેટલું બાકી રહેશે ? જ. ૨૦૦ મણુ.

(૭) એક બીડમાં ૩૦૦ મણુ ધાસનો જથ્થો છે; તેમાં દરરોજ ૧૫ મણુ વધે છે, અને ૨૦ મણુ ચરવામાં જાય છે તો તે બીડનું ધાસ કેટલા દિવસ પહોંચશે ? પ્ર. દરરોજ મૂળના જથ્થામાંથી કેટલું કમી થાય છે ? જ. ૫ મણુ. પ્ર. ત્યારે મૂળનો જથ્થો કેટલા દિવસ પહોંચશે ? જ. ૬૦ દિવસ.

(૮) એક બીડમાં દરરોજ ૧૫ મણુ ધાસ ઉગે છે, અને દોરો દરરોજ ૨૦ મણુ ચરી જાય છે. ધાસ ઉગવા માટે તેજ દિવસથી દોરો ચરવા મૂકી શકાશે ? જ. નહિ. પ્ર. ત્યારે દોરોને દરરોજ ખપ પૂરતું ધાસ મળે એને માટે શુ કરવું નોઈએ ? જ. બીડમાં કેટલાક દિવસ ધાસ ઉગવા દેવું નોઈએ.

(૯) એક બીડમાં દરરોજ ૧૫ મણુ ધાસ ઉગે છે. તેમાં કેટલાક દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી દરરોજ ૨૦ મણુ ચરી જાય એટલાં દોર ચરવા મૂક્યાં. દોર ચરવા મૂક્યાં પછી ૬૦ દિવસે તે બીડનું ધાસ પૂરું થયું, ત્યારે પ્રથમ કેટલા મણુ ધાસ ઉગેલું હતું ? પ્રથમ કેટલા દિવસનું ધાસ ઉગેલું હતું ? પ્ર. દરરોજ કેટલું ધાસ ઉગે છે ? જ. ૧૫ મણુ. પ્ર. દરરોજ કેટલું ચરવામાં જાય છે ? જ. ૨૦ મણુ. પ્ર. ૫ મણુ ઘટતું ધાસ ક્યાંથી મળે છે ? જ. પ્રથમ ઉગેલા જથ્થામાંથી. પ્ર. દરરોજ મૂળના જથ્થામાંથી ૧૫ મણુ વધવા છે, આ રીતે જથ્થો કેટલા દિવસ પહોંચે એમ આપ્યું છે ? જ. ૬૦ દિવસ. પ્ર. ત્યારે મૂળનું ધાસ કેટલું હતું ? જ. ૩૦૦ મણુ. પ્ર. દરરોજ ૧૫ મણુ ઉગે એ લેખે કેટલા દિવસમાં ૩૦૦ મણુ ઉગ્યું હતું ? જ. ૨૦ દિવસમાં.

(૧૦) એક બીડમાં એક સરખી રીતે ધાસ ઉગે છે. તેમાં કેટલાક

દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી દરરોજ ૧૫ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ચરી જાય એટલાં દોર ચરવા મૂકીએ તો તે બીડનું ધાસ ૩૦ દિવસ પહોંચે છે; તો પ્રથમ કેટલા દિવસનું ઉગેલું ધાસ હશે ? પ્ર. દરરોજ ૧ દિવસનું ધાસ ઉગે છે અને ૧૫ દિવસનું ચરવા જોઈએ છે, તો મૂળના જથ્થામાંથી દરરોજ કેટલું કમી થાય ? જ. ૧૫ દિવસમાં ઉગે તેટલું. પ્ર. ૩૦ દિવસે આ જથ્થો પૂરો થાય છે, તો એ જથ્થો કેટલા દિવસનું ઉગેલું ધાસ હશે ? જ. ૧૫ દિવસનું.

આમ એકસરખી વધનો શરૂઆતનો સામાન્ય ખ્યાલ આપી ધાગેલા દિસાંજની શરૂઆત કરી.

(૧) ૩૦ ગાય ૨૫ દિવસમાં ધાસનો જે જથ્થો ચરી જાય તેજ જથ્થો એક ગાયને કેટલા દિવસ ચાલે ? જ. ૭૫૦ દિવસ.

(૨) એક બીડમાં એકસરખી રીતે ધાસ ઉગે છે. કેટલાક દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી ૩૦ ગાયો ૨૫ દિવસમાં તે ચરી જાય છે. આમાં ૩૦ ગાયો ૨૫ દિવસમાં કેટલું ધાસ ચરે છે ? જ. મૂળનો કેટલાક દિવસનો ઉગેલો જથ્થો + ૨૫ દિવસનો ઉગેલો જથ્થો. આ એકંદર જથ્થો ૧ ગાય કેટલા ચરી રહે ? જ. ૭૫૦ દિવસમાં.

(૩) ઉપરનોજ મૂળનો કેટલાક દિવસનો ઉગેલો જથ્થો + ૪૦ દિવસમાં ઉગેલો જથ્થો મળી ૧ ગાયને ૭૫૦ દિવસથી વધારે વખત ચાલે કે એણે વખત ચાલે ? જ. વધારે વખત ચાલે. પ્ર. શા માટે વધારે વખત ચાલે ? જ. એમાં ૧૫ દિ.માં ઉગેલું ધાસ વધારે છે. પ્ર. ૭૫૦ કરતાં કેટલા વધારે દિવસ એ જથ્થો એક ગાયને ચાલશે એ તમે જોળી શકો છો ? જ. નહિ. પ્ર. શા માટે નથી જોળી શકતા ? જ. પ્રથમ કેટલા દિવસનું ઉગેલું ધાસ છે તે જાણતા નથી માટે. પ્ર. ધારો કે પ્રથમ ૧૦૦ દિવસનું ઉગેલું ધાસ મૂળ જથ્થામાં છે, તો એ જવાબ તમે આપી શકશો ? જ. હા. પ્ર. શી રીતે ? જ. મૂળનું એટલે ૧૦૦ દિવસનું ઉગેલું + ૨૫ દિવસનું ઉગેલું એટલે એકંદર ૧૨૫ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ૧ ગાયને ૭૫૦ દિવસ ચાલે એમ જાણ્યું તે પરથી મૂળનું એટલે ૧૦૦ દિવસનું + ૪૦ દિ. નું એટલે ૧૪૦ દિ. નું ધાસ ૧ ગાયને ૮૪૦ દિવસ ચાલે એમ ત્રિશયથી જોળી શકીએ છીએ.

(૪) ઉપર મૂળનું ધાસ ૧૦૦ દિવસનું ઉગેલું છે એમ આપ્યું છે,

તેને બદલે મૂળનું + ૪૦ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ૧ ગાયને ૮૪૦ દિવસ ચાલે છે એ શરત આપી હોય, તો મૂળનું કેટલા દિવસનું ઉગેલું ધાસ છે તે શોધી કાઢશો? જવાબ ન મળે તો પ્ર. મૂળનું + ૨૫ દિ. નું ઉગેલું ધાસ ૧ ગાયને ૭૫૦ દિવસ ચાલે છે, અને મૂળનું + ૪૦ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ૧ ગાયને ૮૪૦ દિવસ ચાલે છે, આમાં પહેલા જથ્થા કરતાં બીજો જથ્થો ૧ ગાયને કેટલા દિવસ વધારે ચાલ્યો? જ. ૯૦ દિવસ. પ્ર. શા માટે એ જથ્થો ૯૦ દિવસ વધારે ચાલે? જ. એમાં ૧૫ દિ.નું ઉગેલું ધાસ વધારે છે. પ્ર. ત્યારે એક ગાય ૯૦ દિવસમાં કેટલા દિવસનું ઉગેલું ધાસ ચરે? જ. ૧૫ દિવસનું. પ્ર. ૧ ગાય ૯૦ દિવસમાં ૧૫ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ચરે તો ૭૫૦ દિ.માં કેટલું ચરે? જ. ૧૨૫ દિ.નું ઉગેલું ધાસ ચરે. પ્ર. ૧ ગાય ૭૫૦ દિ. માં મૂળનું + ૨૫ દિ.નું અગર એકલા ૧૨૫ દિ.નું ઉગેલું ધાસ ચરે છે એમ જાણ્યું તો મૂળનું ધાસ કેટલા દિવસનું ઉગેલું હોવું જોઈએ? જ. ૧૦૦ દિવસનું. પ્ર. ૨૧ ગાય ૪૦ દિવસમાં જે જથ્થો ચરી જાય તે ૧ ગાયને કેટલા દિવસ પહોંચે? જ. ૮૪૦ દિવસ.

આટલું થયા પછી નીચેનો દિસાળ લખાવ્યો.

એક બીડમાં કેટલાક દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી ૩૦ ગાયો ૨૫ દિવસમાં અથવા ૨૧ ગાયો ૪૦ દિવસમાં તે બીડનું ધાસ ચરી જાય છે, તો પ્રથમ કેટલા દિવસનું ધાસ ઉગેલું હશે? આ દિસાળ છોકરાઓ ગણી શક્યા, અને ૧૦૦ દિવસનું ધાસ મૂળનું ઉગેલું છે એમ જવાબ આપી શક્યા.

(૫) પ્ર. એક બીડમાં ૧૦૦ દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી ગાયો ચરવા મૂકી તે ૫૦ દિવસમાં તે બાડનું ધાસ ચરી જાય છે. આ ગાયો એકંદર કેટલું ધાસ ચરી? જ. ૧૫૦ દિ. નું ઉગેલું ધાસ. પ્ર. ૧ ગાય ૯૦ દિવસમાં ૧૫ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ચરે તો ૫૦ દિવસમાં કેટલું ચરે? જ. ૮૩ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ચરે. પ્ર. ૮૩ દિવસનું ઉગેલું ધાસ ૧ ગાયને ૫૦ દિવસ ચાલે તો ૧૫૦ દિ. નું ઉગેલું ધાસ કેટલી ગાયને ૫૦ દિવસ ચાલે? જ. ૧૮ ગાયને.

આટલું થયા પછી નીચેનો દિસાળ લખાવ્યો.

એક ઉગના બીડનું ધાસ કેટલાક દિવસ ધાસ ઉગ્યા પછી ૩૦

ગાયો ૨૫ દિવસમાં ચરી રહે છે અને ૨૧ ગાયો ૪૦ દિવસમાં ચરી રહે છે, તો ૫૦ દિવસમાં ચરી રહેવાને કટલી ગાયો જોઈએ? આ દાખલો છોકરાઓ ગણી શક્યા અને જવાબ કાઢી શક્યા કે ૧૮ ગાયો જોઈએ.

આમ એકીકરણ અને પૃથક્કરણની પદ્ધતિએ છોકરાને ગણીતાં ઉપરથી અગત્યના પર લઈ જવાના શિક્ષણશાસ્ત્રના નિયમને અનુસરીને આવેલી અડચણો તેમની પાસેજ દૂર કરાવીને તેમની શક્તિમાં વધારો થાય એવી રીતે શિક્ષણ આપી શકાય.

ઉપર દિસાગ પ્રથમ આપીને અથવા દિસાગ આપ્યા સિવાય હિસાબના સ્વરૂપ પર બાળકોને દોરી જઈને શિખવવાની એમ બનતે રીતો દર્શાવી છે. આમાં પ્રશ્નોત્તરપદ્ધતિનો પુષ્કળ ઉપયોગ કર્યો છે. આ જાનના શિક્ષણથી બાળકની સ્વાંત્ર વિચાર કરવાની અને શોધ કરવાની શક્તિ કેળવાય છે.

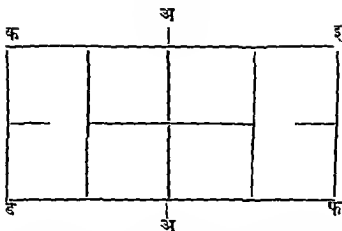

વ્યાયામ (કસરત).

(આલુ પુ. ૫૩, ૫૪ ૩૪૬).

(મિ. મગનલાલ વનમાળીદાસ મહેતા.)

ટેનિસ (Tennis)-યુરોપમાં ટેનિસની રમત જૂના વખતથી રમાય છે. આ રમત હિન્દુસ્તાનમાં પણ દરેકે પ્રચલિત થઈ છે. વિદ્યાર્થીઓ માટે આ રમત ઘણી આનન્દદાયક છે. જ્યારે વધુ ખેલાડી હોય ત્યારે ક્રિકેટ અથવા ફુટબોલની રમત પસંદ કરવા જોગ છે. પુરુષ તેમજ સ્ત્રી ઉભય એ રમત રમી શકે છે. એમાં ચાર માણસ રમી શકે છે. એના સાહિત્યમાં જાળીવાળાં બેંડ અને દલદલ રમવાના બેંડ જોઈએ. ટેનિસ રમવાની જગ્યા દંમેશાં લગચોરસ હોય છે અને તે ચુનાથી છાએલી હોય છે. એની લંબાઈ ૭૮ ફુટ અને પહોળાઈ ૨૭ ફુટ હોય છે. એની બરાબર મધ્યમાં બે પાસે બે સ્તંભ હોય છે, તેમની સાથે જાળીવાળો અંતર્યા (Curtain) બાંધેલો હોય છે, તે બંને પક્ષની દફ બતાવે છે. આ જાળીની ઉચાઈ સ્તંભ આગળ ૩ ફુટ ૬ ઇંચ અને મધ્યમાં ૩ ફુટ હોય છે. ટેનિસ રમવાની જગ્યાની રચના નીચે મુજબ હોય છે:-

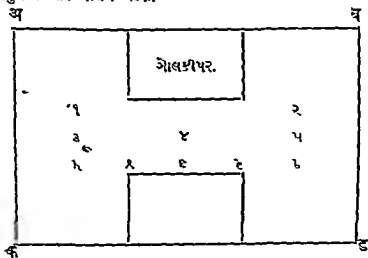
ઉપર બતાવેલી આકૃતિમાં અઅ જળી બતાવે છે. ક હ અને ફ ફ ને પાયાલીટી કહે છે જે જળીથી ૩૯ ફુટને અંતરે હોય છે.

ખેલાડી જળીની સામસામા ઊભા રહે છે. બૉલ ફેંકે છે તેને સર્વર (Server) કહે છે અને સામા માણસને સ્ટ્રાઇકર આઉટ (Striker out) કહે છે. બૉલ ફેંકનારે પાયાલીટીથી એક કદમ બહાર ઊભા રહી બીજા પગ પાયાલીટીની પાસે સહેજ બહાર રાખવો અને જમણા પગથી શરૂ કરી ડાબાજમણા રમત રમવી. જે એ પ્રમાણે સર્વર ઊભો રહી બૉલ ફેંકે અથવા બીજા સ્થાનમાંથી બૉલ ફેંકે, કે તે બૉલ જળીમાં અથડાય, યા જળીની સામી બાજુએ જવા છતાં સ્ટ્રાઇકર આઉટના મુકરર દરેલા યોગાનની હદ બહાર પડે તો તેને ખોટો બૉલ કહેવાય. જ્યાંસુધી સ્ટ્રાઇકર આઉટ તૈયાર થયો ન હોય ત્યાંસુધી સર્વરથી બૉલ ફેંકી શકાય નહિ. જે સર્વર બૉલ ફેંકે અને તે દર્મિઆન સ્ટ્રાઇકર આઉટ તૈયાર ન થયો હોય અથવા બૉલ જમીન પર પડતાં પહેલાં જળી સાથે અથડાય યા સર્વર બૉલ એવી રીતે ફેંકે કે તેને સ્ટ્રાઇકર આઉટ દેટલાક આકસ્મિક બનાવને ક્ષીધે પાછો મોકલી શકે નહિ તો તે બૉલ ગણુવામાં આવતો નથી. સ્ટ્રાઇકર આઉટ બૉલ સર્વર તરફ પાછો મોકલે તે વખતે તે બૉલ જળીને અડકે અથવા સ્પર્શની હદ બહાર થઈને પથુ જે તે તેની ગોચ દહમાં પડે તો તે બૉલ ગણી શકાય છે. સર્વર જે બૉલ મોકલે તે પાછો વાળવાને સ્ટ્રાઇકર પ્રયાત કરે અને તેમાં તે નિષ્ફળ જાય તોપથુ સ્ટ્રાઇકર આઉટ તે વખતે તૈયાર થયેલો ગણાય છે. સર્વર જે બૉલ ફેંકે

તે જળા પર યઈને સ્નાપ્તકર આઠિતના મુકરર કરેલા યોગાનમાં પડે અને તે જમીન પર પડતાં પહેલાં સ્નાપ્તકર આઠિત ને તેને ઉપાડી લે અથવા પડ્યા પછી તેને પાછો ફેરવી શકે નહિ અને કદાચ પાછો ફેરવે છતાં તે તેની ચોક્કસ જગાની હદ બહાર પડે તો તે વખતે સ્નાપ્તકર આઠિત હાથે અને સર્વેર જીત્યો ગણાય છે. હવે ને સર્વેર પોતે એક પછી એક એમ ખોટા બાલ કરે અથવા સ્નાપ્તકર આઠિત ને બાલ ફેકે તેને પાછો ફેરવી શકે નહિ અને પાછો ફેરવવા છતાં તે સ્નાપ્તકર આઠિતના યોગાનની બહાર પડે તો તે વખતે સર્વેર હાથે અને સ્નાપ્તકર આઠિત જીત્યો કહેવ છે. આ રમતમાં જે માણસ હારે છે તેના પર જીતનારના પહેલે બાલે પંદર, બીજે ત્રીસ, અને ત્રીજે ચાલીસ ગણાય છે. જીતનાર ચાર બાલ જીતે તો તે રમત (Game) જીત્યો કહેવાય છે. ને સામસામા ખન્ને માણસ ત્રણ ત્રણ બાલ જીતે તો તે ડ્યુસ (Draw) કહેવાય છે. તેમાં જેણે ચોથો બાલ જીત્યો હોય તેણે સામાવાળા પર તેટલો લાલ વધારે મેળવ્યો ગણાય. પછી તેજ જીતનાર ને બીજે બાલ જીતે તો તેણે ગેમ જીતી કહેવાય.

મોટાં શહેરોમાં ઘણે ભાગે આ રમતનો સારો શોખ હોય છે. રાજ-રાજવાડાઓમાં પણ આ રમત સાફ માન પામી ગઈ છે. રાજકોટની રાજ-કુમાર કૌલેજ, ગોન્ડલની ગરાશીઆ કૌલેજ, ગોધરાની તાલુકદારી સ્કૂલ વગેરે મંસ્થાઓમાં તો બાહોગ શિક્ષકોના હાથ નીચે આ રમત શિખવવામાં આવે છે. એટલું તો કહેવુંજ નોઈએ કે જે કુટુંબોમાં કંઈ પણ કામ કરવાનું હોતું નથી, જેમને ફક્ત ખાઈપીને મજાજ કરવાની છે, અથવા તો જેમને વાચવાલખવાનુંજ હોય છે તેમણે તો મુખ્યત્વે કરીતે આ રમત રમવીજ નોઈએ, કારણ કે ને એટલી પણ કસરત ન થાય તો શરીરમાં આળસ ધણું વધે અને કંઈ ચેન પડે નહિ. સ્ત્રીઓને પણ એ લાલ લેતાં શિખવવું નોઈએ. સાધારણ સ્થિતિવાળાં કુટુંબોમાં તો સ્ત્રીઓને ધરકામ કરવાનું હોય છે એટલે તેમને તો કસરત આપોઆપજ યઈ રહે છે, પરંતુ શ્રીમન્ત કુટુંબમાં ઉપર બતાવ્યા સિવાય ઘણે ભાગે કંઈ કામ કરવાનું હોતું નથી માટે તેમને તો આ રમત ખાસ આવશ્યક છે. આપણા દેશમાં પારસી કુટુંબોમાં આ રમતનો સારો શોખ છે અને તેમની સ્ત્રીઓ પણ ઉર્મગલયે ભાગ લે છે એ ઘણું ખુશી થવા જે છે. આથી છે કે અન્ય જ્ઞાતિઓના શ્રીમન્ત લોકો પણ આનો સારો લાભ લેશે.

૨. ફુટબૉલ (Foot Ball):-આ રમત યંત્ર આજકાલ પ્રચલિત થઈ ગઈ છે. જ્યારે ત્રણ બહુ ગરમ ન હોય ત્યારે એ રમત રમાય છે. એને માટે આશરે એકસોદશ વાર લાંબી અને સાઠ વાર પહોળી સપાટ જમીન જોઈએ. દરેક છેડાની વચમાં ગોલ્સ (Goals) હોય છે જે ચોવીસ ફુટ લાંબા અને આઠ ફુટ ઊંચા હોય છે. દરેક ગોલમાં બે મજબૂત લાકડાના સ્તંભ રાખેલા હોય છે અને તેના પર એક આડું લાકડું બાંધેલું હોય છે, જેને અંગ્રેજીમાં ક્રૉસ બાર (Cross-bar) કહે છે. ફુટ બૉલ રમવાની જગા ચારે તરફથી આંતરી લેવી જોઈએ. આ રમતમાં બે સામ-સામી ટુકડીઓ હોય છે જે દરેકમાં અગીઆર અગીઆર ખેલાડી હોય છે. પહેલી ટુકડી બીજી ટુકડીની હદમાં ગોલ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અર્થાત્ ફુટબૉલ બીજી ટુકડીની હદમાં ખતાવેલા ગોલમાં લઈ જાય છે. આ રમતમાં તેઓ પોતાના હાથનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. ફક્ત પગથીજ લાત મારવામાં આવે છે. વખત આવે તેઓ હાથ સિવાય શરીરના બીજા અવયવ કામમાં લઈ શકે છે. સામેની ટુકડી પોતાની હદમાં બૉલ આવવા નહિ દેવા પ્રયત્ન કરે છે. જે ખેલાડી ફક્ત ગોલ પર રહી બૉલ અંદર નહિ જવા દેવા સાવધ રહે છે તેમને ગોલકીપર્સ (Goal keepers) કહે છે. ગોલ કીપર્સની આગળ બે જાણુ ઊભા રહે છે. તેમની આગળ ત્રણ જાણુ રહે છે, અને ખરેખર રમનાર તો સાંધી આગળ જે પાંચ જાણુ હોય છે તેજ. નીચેની આકૃતિ પરથી ફુટબૉલની જગા અને રમતનો આબેહુબ ચિતાર માલમ પડશે.

એજ પ્રમાણે સામેની દુંદડીમાં હોય છે. અ વ અને ક કને ગોલ-
સાધન કહે છે. ચારે છેડા પર આશરે પાંચ ફુટ ઊંચા વાવટા રાખવામાં
આવે છે. એ યોગાનની મધ્યમાં એક મધ્યરેખા દોરવામાં આવે છે. રમત
પહેલવહેલી આ સાધન પરથી શરૂ થાય છે. યોગાનની દૈન્યદાર ને
દોડા જાય તો તેને લાત મારવી જમ થાય છે, અને દોડા ઉંચકી લેવામાં
આવે છે. જોણે એ દોડા ઉંચકી લીધો હોય તે પોતાના હાથમાં દોડા રાખી
ઊંચા હાથ કરી તેને ઉછાજે છે. સામે ઉમેઝા ખેઝાડીમાં પડાંગ નેઓ
તેને લાતો મારવા મંડી જાય છે, અને તરતજ દરિદ્રાર્થ શરૂ થાય છે. દવે
ઝાલ કેવો હોય તે વિશે જણાવવાની જરૂર છે. ઝાલ અંદરથી પોકળ
હોય છે. એમાં દવા ભરવાથી તે ફૂલે છે. પહેલાં તો એક રખસી ચોપડી
હોય તેમ ગજવામાં પછુ રાખી યજ્ઞય છે પરંતુ જ્યારે દવા ભરવાની
ભુંગળીથી દવા અંદર ભરાય છે ત્યારે તે ફૂલીને ધડા જેવડો થાય છે. આ
રમતમાં દોડવાનું વિશેષ હોય છે તેથી દોડવાની કસરત સારી થાય છે
અને શ્વાસોચ્છ્વાસ સારો લેવાય છે. થ્રમને લીધે પરમેશ્વો ધણો થાય છે.
સખ્ત મહેનતને લીધે શરીરના સ્નાયુઓ મજબૂત થાય છે. દુંદડામાં ખેસાડી
મજબૂત થાય છે. આ રમતનો ધણીને શોખ હોય છે. કેટલી માધ્યમિક
શાળામાં આ રમત માટે પૂરતાં સાધન હોય છે અને વિદ્યાર્થીઓ તેનો
સારો લાભ લે છે.

“અરસ્તૂનાં બોધવચનો.”

(મિ. વા. ઉ. પરમાર).

અરિસ્તાતાલીસ કે અરસ્તૂ એ પહેલાં યુનાન (ગ્રીસ)માં પ્રખ્યાત
મહાન વિદ્વાન થઈ ગયો છે. એ મહાન સિદ્ધંતર પાદશાહનો પ્રધાન હતો
અને તેનો ગુરુ પણ હતો. તેઓ બંને વચ્ચે જે સંવાદ ચાલેલો તે બોધ
સેત્ત્વ લાભક છે. તે શું નીચે આપું છું કેમકે તે શિક્ષકશ્રીઓને તેમજ
વિદ્યાર્થીઓને લાભકારક થશે:—

સિદ્ધંતર—હે ગુરુ, પરમેશ્વર પાસે શું માગવું જોઈએ ?

અરસ્તૂ—જગતનાં સુકૃત્યો.

સિદ્ધંતર—છવતર કેવી જાતનું બનાવવું જોઈએ ?

અરસ્તૂ—આનંદમય અને પ્રાણિમાત્રને રાજી રાખવાની વૃત્તિવાળું.

સિકંદર—જિન્દગી ક્યાં કૃત્યોમાં ગુન્નરથી જોઈએ ?

અરસ્તૂ—જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં કૃત્યોમાં.

સિકંદર—ધણા હોશિયાર કાણુ છે ?

અરસ્તૂ—પરમેશ્વર પાસે ન્યાય પામવા દુનિયાને પસંદ કરે છે તે.

સિકંદર—મહા હિંમતવાન કાણુ ?

અરસ્તૂ—જગતના ફેરફારોથી ગભરાતો નથી તે.

સિકંદર—એવો કયો મિષ્ટ પદાર્થ છે કે જે આરોગ્યનારને મારી નાખે છે ?

અરસ્તૂ—ખરાબ ધર્મ-કામાગ્રિ.

સિકંદર—કયો અગ્નિ એવો છે કે જે સજાગવનારને બાળે છે ?

અરસ્તૂ—ધર્મી-અદેખાઈ.

સિકંદર—કયું મૂળ એવું છે કે જેને સજો લાગતો નથી ?

અરસ્તૂ—ધનસાહ.

સિકંદર—એવું શું કડવું છે કે તેનાં ફળ મીઠાં આવે છે ?

અરસ્તૂ—ધીરજ અથવા સહનશીલતા.

સિકંદર—એવું શું મિષ્ટ છે કે જે વખતે કડવાસ પકડે છે ?

અરસ્તૂ—ધુવાવસ્થા કે જીવાની.

સિકંદર—કયો જનમો એવો છે કે કોઈ પણ સમયે જીર્ણ થતો નથી ?

અરસ્તૂ—સૂકૃત્યોરૂપી પોપાકૃત્યી નામને ઉજવળ કરવું તે-નેકનામ.

સિકંદર—એવો રોગ કયો છે કે વૈદો તેના ઇલાજ કરી શકતા નથી ?

અરસ્તૂ—મૂર્ખતા.

સિકંદર—કયી વસ્તુ જનસમાજ માટે સારી છે ?

અરસ્તૂ—સત્ય.

સિકંદર—સલ માર્ગ કેવી રીતે શોધવો જોઈએ ?

અરસ્તૂ—જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી.

સિકંદર—દુનિયા કોત્રે કહેવી ?

અરસ્તૂ—પરિણામે કંઈ કામમાં ન આવનારને.

સિકંદર—પ્રકાશિત સલ માર્ગ કેમ વર્તવાથી શોધી શકાય ?

અરસ્તૂ—અદેખાદારથી.

સિકંદર—ધર્મી કોની સાથે કરી જોઈએ ?

અરસ્તૂ—મનમાં રહેલી લાલચ સાથે.

સિકંદર—શું કરવાથી ઈશ્વર ખુશ થાય ?

અરસ્તૂ—માખાપ સાથે લલાઈ રાખવાથી.

સિકંદર—જરૂરી વાત કરનાર કોને બાણુવો ?

અરસ્તૂ—મુખથી થોડું વદે અને કર્ણથી ઘણું સાંભળે તેને.

સિકંદર—સારા બાઝવાન કેમ થવાંય ?

અરસ્તૂ—મુદેવથી—(૧) વિદ્યા શીખવાથી (૨) હસમુખા વદનથી અને
(૩) સખાવતથી.

સિકંદર—મન પ્રકાશિત રાથી થાય છે ?

અરસ્તૂ—મૃત્યુને યાદ કરવાથી.

સિકંદર—મનોધિકાર રાથી થાય ?

અરસ્તૂ—અતિવૃથા અને પૈસાટકા પ્રત્યે પ્રીતિથી.

સિકંદર—સૃષ્ટિમાં કેવી રીતે રહેવું ?

અરસ્તૂ—વરેમાર્ગ તરીકે.

સિકંદર—છટ જગ્યાએ કેવી રીતે જવું ?

અરસ્તૂ—મુનારપી બોબનો ત્યાગ કરીને સહેલાઈથી.

ઉદ્યોગ.

(મિ. સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ).

સર્વશક્તિમાન જગત્કર્તાએ આપણા ભરણપોષણ અને સુખને માટે અતેક ચીજો ઉત્પન્ન કરનારી પૃથ્વી બનાવી છે, પરંતુ તેમાંની કોઈ પણ ચીજ મનુષ્યના ઉદ્યોગ સિવાય વાપરવા યોગ્ય સ્થિતિમાં બાગ્યેજ હોય છે. અનાજ વાવવું જોઈએ, અને લણવું જોઈએ. ધાતુઓ જમીનમાંથી ખોદી કાઢવી જોઈએ, અને શુદ્ધ કરી તેનાં જુદી જુદી જાતનાં વાસણો બનાવવાં જોઈએ. શણ ૩ વગેરેને કાંતવાં જોઈએ, અને તેને વણી લૂગડાં બનાવવાં જોઈએ. આ ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વીમાંથી સર્વ ચીજો ઉત્પન્ન થાય છે, પણ ઉદ્યોગથીજ તેને વાપરવા યોગ્ય સ્થિતિમાં લાવી શકાય છે. ઉદ્યોગથી માણસ પોતાની અને પોતાના દેરાની હોશત વધારે છે અને સુખ મેળવી શકે છે.

જે લોકો ઉદ્યોગ કરતા નથી પણ માત્ર રૂબા અને જંગલી પ્રાણીઓ

ઉપર પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે, તે જંગલી હાલતમાં છે એમ કહેવાય છે. અમેરિકાના ઈંડિયન, ઑસ્ટ્રેલિયાના મૂળ વતની વગેરે કેટલાક લોકો આવી સ્થિતિમાં પોતાનું જીવન ગુજારે છે. તેમનું જીવન તદ્દન હલકા પ્રકારનું હોય છે. તેમને ખાવાને સારો ખોરાક અને પહેરવાને પૂરાં લૂગડાં પણ મળતાં નથી. તંગીના વખતમાં તેમની પાસે ખોરાકનો સંગ્રહ નહિ હોવાથી જૂપને લીધે તેઓ સંખ્યાબંધ મરી જાય છે. નિરુદ્યમી હોવાથી તેમની આ દશા થાય છે.

ઉદ્યોગી મનુષ્યોનું જીવન ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે. તેમને પોતાના પોષણને માટે સારો ખોરાક, પહેરવાને માટે પૂરાં સારાં વસ્ત્રો, અને રહેવાને માટે સુંદર મકાનો હોય છે. તે લોકો ખીજા દેશો સાથે જળ કે સ્વયંમાર્ગે વેપાર ચલાવી, તે દેશોમાં પેદા થતી વસ્તુઓ પોતાના દેશમાં લાવે છે. નિરુદ્યમી માણસો જે સુખ સ્વપ્ને પણ દેખે નહિ, તેવાં અનેક સુખો ઉદ્યોગીને મળે છે. જૂની અને નવી દુનિયામાં આવેલા કેટલાક દેશો ચઢતી સ્થિતિમાં છે, તેનું કારણ પણ તેઓનો ઉદ્યોગજ છે. ઉદ્યોગથી શરીર અને મનને કસરત મળવાથી તે સારી સ્થિતિમાં રહે છે, પરંતુ હદ ઉપરાંત મહેનત શરીર અને મન બન્નેને નુકસાન કરે છે તે વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

કહેવન છે કે ‘કામ કર્યું તેણે કામજી કર્યું.’ એકજ ઘરમાં રહેનાર કુટુંબમાં જે વ્યક્તિ ઉદ્યોગી હશે તેની તરફ સર્વે માનભરી મીઠી નજરે જોશે, અને આજમુ હશે તે નિરસારને પાત્ર થશે. પિતાને સ્વાભાવિક રીતે પોતાના પુત્રો વડાકા હોય છે, છતાં જે છોકરો નિરુદ્યમી હશે તેના તરફ પિતાને અણુગમો આવ્યા વગર રહેશે નહિ. નિરુદ્યમી માણસ પોતાની જાનને નુકસાન કરે છે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના કુટુંબને અને દેશને બોળરૂપ ધર્ષ પડે છે.

હાલના સમયમાં રેલવે, આગગોટ, તાર વગેરે જે જે સુખનાં સાધનો જંગમમાં આવે છે તે સર્વે ઉદ્યોગખોજ આભારી છે. હેતુત રમણે જેની અદ્ભુત નીતિ શોધી પણ ઉદ્યોગનાંજ દુળ છે. અસક્ય દેખાતું કાર્ય પણ હદ ઉદ્યોગથી પરિપૂર્ણ કરી શકાય છે. ગુએજની મંચોગીશ્રુમિની નહેર બનાવવાનું કામ દેખીતું તદ્દન અસક્ય લાગતું હતું, છતાં લેસેપ્સ નામના ખેતીવા પુરો તે મદાભારત કામ પણ સતત ઉદ્યોગ વડે પાર

પાડ્યું. ઊંચા અને મોટા વિસ્તારવાળા પર્વતોને નીચેથી કાતરી કાઢી તેમાંથી રેલ્વે લર્મ જવાનાં મુશ્કેલ કામ પણ ઉદ્યોગથીજ પાર પડ્યાં છે. અગાધ જળવાળી અને પ્રયજ વેગવાળી મોટી નદીઓ ઉપર હળરો ખાંડી વજન લઈ આગગાડીઓ દોડી જાય, તેવા મજબુત પુલો પણ ઉદ્યોગથીજ બંધાયા છે.

ઉદ્યોગ એ કામધેનુ છે. જે રૂળ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તે ઉદ્યોગ-રૂપી કામધેનુથી મેળવી શકાય છે. પાશ્ચાત્ય પ્રદેશમાં એક સુતાર સેશન કોર્ટના જડવંતને બેસવાને માટે બેન્ચ બનાવતો હતો. તે બેન્ચની બનાવટમાં તેની અસાધારણ કાળજી નોંધી કાર્થએ તેને એટલો બધો શ્રમ લેવાનું કારણ પૂછ્યું. તેના જવાબમાં તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે ‘પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર જે અને હવતો રાખે તો ભવિષ્યમાં આ બેન્ચ ઉપર ન્યાયાધીશ તરીકે બેસવાની માગી ઇચ્છા છે, તેથી ખાસ કાળજી રાખી આ બેન્ચ બનાવું છું.’ સુતારની આ અભિપ્રાય દરકોઈ માણસને હવામાં કિલ્લા બાંધવા જેવી અત્રંભવિતજ લાગે, પણ ઉદ્યોગ શું કરી શકે નથી? પોતાની ધારણા પાર પાડવાને માટે તેણે દહતાથી પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, અને ધામે ધામે તે ઉચ્ચ પદવી પ્રાપ્ત કરતો ગયો. છેવટે યોગ્ય ક્ષણકાત મેળવી પોતે બનાવેલી બેન્ચ ઉપરજ તે ન્યાયાધીશ તરીકે બેઠો.

નટલોડો અંગકસરતના ખેલ કરે છે, સારે ઉદ્યોગનું મહત્ત્વ નહિ સમજનારા અસાની લોડો તેને જાદુ માને છે. ખરી વાત તો એ છે કે તે લોડો બાસ્ત્યાવધ્યાથીજ પોતાના શરીરને કેળવવાના ઉદ્યોગમાં મગ્યા રહે છે, અને ઉદ્યોગરૂપી જાદુ વડેજ એવા આશ્ચર્યજનક ખેલો કરી શકે છે. ‘ઉદ્યોગ એજ જાદુ છે, તેને માટે એક રમુજ દ્રવ્યન ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. અસજ્જના વખતમાં દટલિના કાષ્ઠએક ભાગમાં કેસીન નામનો એક ખેડુન રહેતો હતો. તેનું ખેતર ઘણું કુણદુષ હતું અને તેમાં સારો પાક ઉત્પન્ન થતો હતો, પણ તેની આજુબાજુનાં ખેતરો રસકસ વગરનાં હતાં અને તેમાં નીલ જેવો પાક થતો હતો. આ ઉપરથી તે ખેતરોના માલીકાને ઘણી નવાઈ લાગી. તેઓએ ધાર્યું કે કેસીન નક્કી જાદુગર હોવો નોંઈએ, કારણ કે તેની અને આપણી જમીન જોડાજોડ છે છતાં આપણાં ખેતરો ઉજડ જેવાં રહે છે અને તેના ખેતરમાંથી પુષ્કળ પાક બીતરે છે. સઘળાએ એમજ માની લીધું કે જાદુના બળથીજ કેસીન પોતાના ખેતરને

ફળદ્રુપ બનાવે છે. છેવટે તેમણે બધાએ મળી તેની સામે જાદુગર હોવાનું તહેમત મૂકી કોર્ટમાં ફરિયાદ કરી. તે જ્યારે પોતાનો બચાવ કરવાને માટે કોર્ટમાં હાજર મથે ત્યારે પુરાવો મજબૂત કરવાને માટે પોતાની સાથે ખેતીનાં ઓગરો, દળ ખેંચનાર પ્રાણીઓ, અને પોતાની એક છોકરી એટલાં સાક્ષિ તરીકે લેતો આવ્યો. તેણે ન્યાયાધીશને કહ્યું કે આ મારી છોકરી મારા ખેતરમાં પાકની સાથે જે ઘાસ વગેરે નકામું ઉગે છે તે નીંદા નાખે છે. જમીન સારો પાક આપે એટલા માટે હું ખેતરમાં કાળજીપૂર્વક ખાતર નાખું છું, વળી આપ જુઓ કે આ મારાં ખેતીનાં ઓગરો ઘણી સારી સ્થિતિમાં છે; અને દળ ખેંચનાર મારાં આ ટોરોની હું એટલી બધી સંભાળ લઉં છું, કે તે મારા આ સર્વ પાડોશીઓનાં ટોરો કરતાં ધણાંજ મજબૂત છે. મારા બચાવના આ સઘળા પ્રત્યક્ષ પુરાવા છે. હું મારા ખેતરને ફળદ્રુપ કરવામાં બીજી કોઈ વસ્તુનું જાદુ નહિ પણ ઉદ્યોગરૂપી જાદુજી વાપરું છું. મારા ઉપર તહેમત મૂકનારા મારા આ પાડોશીઓ જો હું કંઈ છું તે પ્રમાણે ઉદ્યોગ કરે, તો તેઓ પણ પોતાનાં ઉજડ જેવાં રહેતાં ખેતરોને ફળદ્રુપ બનાવી શકે. ન્યાયાધીશે કહ્યું કે આવો ઉત્તમ બચાવ મેં અમાઉ કદી પણ સાંભળ્યો નથી, પછી તેણે કેસીનને નિર્દોષ જાહેર કર્યો, અને તેના ઉદ્યોગનાં ધણાં વખાણ કરી તેને રજા આપી.

પુરુષે ઉદ્યોગ કરવો જોઈએ એટલુંજ નહિ, પરંતુ સ્ત્રીઓએ પણ ઉદ્યોગી થવું જોઈએ. તેમણે ધરનાં કામકાજ આગસ રાખ્યા સિવાય સારી રીતે કરનાં જોઈએ. ધરનાં કામ કર્યા પછી નવરાશના વખતમાં સારાં પુસ્તકો વાંચવાં અને ભરવું શીખવું વગેરે ઉદ્યોગ કરવો જોઈએ. જે ધરમાં સ્ત્રીપુરુષ બન્ને ઉદ્યોગી હશે તેના ધરમાં નિર્ધનતા ખિલકુલ નજરે પડશે નહિ. વળી માળખપનું જોઈ તેમનાં બાળકોના મનનું વલણ પણ ઉદ્યોગ તરફ વળશે.

શિક્ષકોએ પોતાના ધંધામાં કુશળ થવાને માટે ઉદ્યોગી થવાની ખાસ જરૂર છે. તેમણે હમેશાં નવું જ્ઞાન મેળવવાનો પ્રયત્ન આમુ રાખવો જોઈએ. વળી પોતાનું કર્ન્ય બજાવવામાં પણ શિક્ષકે આગસ કરવું ન જોઈએ. શિક્ષકનું વર્તન શિષ્યો ઉપર સચોટ અસર દે છે, અર્થાત્ આગસુ શિક્ષકના શિષ્યો આગસ, અને ઉદ્યોગી શિક્ષકના શિષ્યો ઉદ્યોગી હોય છે. શિક્ષકે પોતાના વર્તનથી અને શિક્ષણથી શિષ્યોનાં ચાંતકરણ ઉપર એવી

દૃઢ છાપ પાડવી, કે તેઓ આજસને ધિક્કારે અને ઉદ્યોગને આકે.

છેવટે એટલું કહેવું અગત્યનું છે, કે આજમ્મ માણસે કીડીઓના દર પાસે અથવા મધમાખીના મધપૂડા પાસે જઈને બારીક અવલોકન કરવું; અને તે જાંતુઓને ગુરુ બનાવી તેમની પાસેથી ઉદ્યોગનું શિક્ષણ લેવું.

કર્તવ્યશ્રદ્ધ માળીને ઉપાલમ્ભ.

જિંઝોટી.

રસમેદુ માળીંક તું કાં,

સિંચે ના રસધાર ?

દયા પ્રીતિ દૂર ધરીને,

દિશ નિજુર કરીને;

મુકવે કાં વાડોં નાજીકડી,

કરે શાને તું ખુવાર ? રસમેદુ—

નિજ કર્તવ્ય તણને,

મતિવા વિસરીને;

ગુજ પાલે પડેલીની કાં,

કરતો ના દરકાર ? રસમેદુ—

મજુર દૂર કરીને,

મદ કદને ભરીને;

‘મજુ કરશે ન્યાય મારો’એ,

કરતો ના કાં વિચાર ? રસમેદુ—

પ્રમાદને પરદરીને,

ઉઠ કર્તવ્ય રમરીને;

જેને આ વિશ્વ બાલે છે,

મુજી શાને શીટકાર ? રસમેદુ—

સાકરેલાલ પુરપોતમ શુક્લ.

- વાતાવરણની વિદ્યુત્.

(મિ. રામજી કુબેરદાસ ગણાવા, અમદાવાદ.)

(ચાલુ પુ. ૫૩, પૃ. ૩૪૩ થી).

આકાશમાંથી પડતી વિદ્યુત્ની અસર—વીજળી પડવાથી ધરની વાર જારે નુકસાન થાય છે. મોટાં મકાનોને તે તોડી નાખે છે, શીઘ્ર સળગી ઊઠનારી વસ્તુઓને તે સળગાવી મૂકે છે, ધાતુઓને તાવી નાખે છે, અને એવી બીજી રીતે ઘણું નુકસાન કરે છે. એક વખત ઈંગ્લેન્ડના કોર્નવોલ પ્રાંતમાં વીજળી પડવાથી ૨૬ ટનના વજનની સુનાની દિવાલ એમને એમ પોતાની જગાએથી ૯ ફુટ ખસી ગઈ હતી. ‘ સર જૉન હર્સલ ’ એ ખનાવના કારણમાં એમ જણાવે છે, કે વિદ્યુત્ પડવાથી ઘણીજ ગરમી પેદા થાય છે. એ ગરમીથી હવા અતિશય પ્રવૃત્તિત થાય છે; અને એમ થવાથી તે પોતાના ગંતવ્ય સાર્ગમાંની વસ્તુઓને નુકસાન પહોંચાડે છે. કોઈક વાર વીજળી પડવાના સ્થળથી દૂર જિનેલા માણસના પશુ પ્રાણી જાય છે. આનું કારણ એવું છે, કે વાદળોમાં ન્યારે અમુક જાતની વિદ્યુત્ મોટા પ્રમાણમાં એકઠી થાય છે, ત્યારે તે જમીન પરની પોતાનાથી વિરુદ્ધ જાતની વિદ્યુત્ને પોતાની સામે ખેંચે છે. તે સામે એવી રીતે નથી ખેંચાતી કે જોથી માત્ર વાદળોની બરાબર સીધી દિશામાં આવેલી જમીન પરનીજ વિદ્યુત્ ખેંચાય, પરંતુ તે એવી રીતે ખેંચે છે, કે વાદળોની સીધી દિશામાં નીચે આવેલી જમીનની આસપાસની જગા પરની પણ વિદ્યુત્ સપાટી પર ખેંચાઈ રહે છે. આ કારણથી એ આસપાસની જગામાં કોઈ મનુષ્ય હોય, તો તેમાં પણ તેની ઉપરની સપાટી પર વાદળોથી વિરુદ્ધ જાતની વિદ્યુત્ ખેંચાઈ રહે છે. હવે વાદળોની અને તેની નીચેની જમીનની બન્ને વિદ્યુત્ ન્યારે મળી જાય છે, ત્યારે આસપાસની જગા પરના જિનેલા મનુષ્યની ઉપલી સપાટી પર—મસ્તક પર આવી ખેંચાઈ રહેલી વિદ્યુત્ને કાર્મ ખેંચી રાખનાર વિદ્યુત્ સામે વાદળોમાં ન હોવાથી એ એકઠી થયેલી વિદ્યુત્ પાછી શરીરમાં પ્રથમ પ્રમાણે જેજેજે હાલતમાં આવી જાય છે. એ જેજેજે હાલતમાં આવતાં તેના ધમ્રાથી—આયકથી જિનેલા માણસના પ્રાણ નુકસાન જાય છે. વીજળી ન્યારે લોહા પર પડે છે, ત્યારે તે લોહામાં નુકસાનની અસર આવે છે.

વિદ્યુત્પતન પછી હવાનું સ્વચ્છ થવું—જમીન પર વીજળી પડ્યા પછી એક અગત્યનું જેની વાસ આવે છે. એ વાસ ‘ઑઝોન’ નામની એક ગેસની હોય છે. વિદ્યુત્ના પડવાથી હવામાંનો ઑક્સિજન ગેસ ઘણો મંકાવાય છે—ઘટ બને છે. એ ઘટ થયેલો ઑક્સિજન ગેસ તેજ ઑઝોન. દુર્ગંધને દૂર કરનારા જેટલા પદાર્થો જણાયા છે, તેમાં ઑઝોન સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. કાર્બન પશુ પ્રકારની બદબો સાથે મળી જવાનો તેનામાં બારે યુગ્મ છે. બદબો સાથે તે મળી જવાથી બનેલો નિર્દોષ સંયુક્ત પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે. જે જગાની હવામાં ઑઝોન વધારે હોય છે, તે જગાના મનુષ્યોનું આરોગ્ય વધારે હોય છે. ગામડાંની, સમુદ્રની, અને પહાડો પરની હવા વિશેષ આરોગ્યપ્રદ હોવાનું કારણ એ છે, કે તેમાં ઑઝોન વધારે રા્ય છે.

વિદ્યુત્પ્રસારક સળીઓ—ફ્રેક્સિનના પતંગના પ્રયોગથી વાતાવરણની વિદ્યુત્નું કંઈકે જ્ઞાન મેળવી ઇ. સ. ૧૭૫૫માં વીજળીથી ઇમારતોનો નાશ થતો અટકાવવાને મકાનો ઉપર ધાતુનો સળીઓ ગોઠવવાનો વિચાર કેટલાક વિદ્વાનોને સૂઝ્યો. તેઓએ વિચાર્યું, કે ઇમારતને તોડી નાખી વિદ્યુત્ એક ક્ષણમાં લાખો રૂપીઆનું ભારે નુકસાન કરી નાખે છે, તેના કરતાં ધાતુનો કાર્બનિયુદ્વાદક સળીઓ ભોંયમાં ઉતારી ઇમારત સાથે જોડી દઈ ઇમારતથી કંઈકે જાયે રાખ્યો હોય, તો વિદ્યુત્ તેની મારફતે જમીનમાં આવી જઈ ઇમારતને નુકસાન કરી શકે નહિ. તેમનો એ વિચાર પ્રયોગસિદ્ધ થઈ ખરો પડ્યો, અને મૂલ્યવાન તથા મનોહર ઇમારતોનો અને તેની કારીગરીનો વિદ્યુત્ના ઝપાટાથી એક ક્ષણમાં નાશ થઈ જતો ત્યારથી અટક્યો. વિદ્વાનોને પછીથી અવલોકન કરતાં માલમ પડ્યું, કે સળીઓ વિદ્યુત્ને પોતાની મારફતે જમીનમાં ઉતારી દે છે, એટલુંજ કામ કંઈ બગાડતો નથી, પરંતુ વિદ્યુત્ને હંમેશાં સમતોલ હાલતમાં રાખવાનું અતિ અગત્યનું કામ પણ તે બગાડે છે. કારણ, કે પોઝિટિવ વિદ્યુત્થી ભરેલું એક વાદળું જાયે ઉત્પન્ન થયેલું છે. એ પોતાની શક્તિથી પોતાની નીચેની જમીનની સપાટી પર, અને એ જમીન પર આવેલાં ઉચાં મકાનોની સપાટી પર નેગેટિવ વિદ્યુત્ને પોતાની તરફ ખેંચશે. મકાનોની સપાટી પર એકઠી થમલી નેગેટિવ વિદ્યુત્ મકાન પર વિદ્યુદ્વાદક સળીઓ ન હોય તો છેવટે વધારે પ્રમાણમાં એકઠી થઈ ઉપરની પોઝિ-

દિવ સાથે મળી જશે, અને મકાનનો નાશ થશે; પરંતુ જે વિદ્યુત્વાહક સળીઓ હોય, તો એ મકાનની સપાટી પર નેગેટિવ વિદ્યુતનો સંચય ન થતાં ધીમે ધીમે તે વાતાવરણમાં સળીઓની અણી મારફતે ફેલાઈ જવા માંડશે. કેમકે વિદ્યુતનો એક નિયમ છે, કે તે અણીદાર વસ્તુ મારફતે વાતાવરણમાં સહેલાઈથી ચાલી જાય છે. અણીદાર વિદ્યુત્વાહક સળીઓને લીધે જ્યારે મકાનની સપાટી પર વિદ્યુત એકઠી થવાનું પામતી નથી, ત્યારે સામેની વિરુદ્ધ જાતિની વિદ્યુતનું જોર પણ નરમ પડી જાય છે, કારણ કે એ પણ એક વિદ્યુતનો નિયમ છે, કે જે વિરુદ્ધ જાતિની વિદ્યુત પરસ્પર એક બીજાને આકર્ષે છે, અને જોર પર આવે છે. આથી વાદળોમાંની વિદ્યુતને આકર્ષનાર વિરુદ્ધ જાતિની વિદ્યુત મકાનની સપાટી પર ન હોવાથી વાદળોમાંની વિદ્યુતનો વધારે સંચય થવા પામતો નથી. આ પ્રમાણે ઇમારતો ઉપરના અણીદાર વિદ્યુતપ્રસારક સળીઓ ઇમારતોની સપાટી પર વિદ્યુત એકઠી થવા દેતાં જ નથી, અને ઇમારતોનો નાશ થતો અટકાવે છે. મકાનની સપાટી પરથી વિદ્યુત અણીદાર સળીઓ મારફતે વાતાવરણમાં ફેલાઈ જાય છે, તેમ જતાં કદાચ વીજળી પડે, તો તે અણીદાર સળીઓ મારફતે મકાનને ઇજા કર્યા સિવાય જમીનમાં ચાલી જાય છે.

વિદ્યુતપ્રસારક સળીઓની ગોઠવણ—સામાન્ય રીતે વિદ્યુતપ્રસારક સળીઓ તાંબાના કે લોહાના રાખવામાં આવે છે. એ સળીઓને જમીનની સાથે તાંબાના કે લોહાના તારથી જોડી દેવામાં આવે છે. એ તારને જમીનમાં છેક ઊંડા દાટવામાં આવે છે. તારના છેડાને કુલામાં અથવા કોઈ ભિનાશવાળી જગામાં ઉતારવો એ વધારે સલામત છે. કારણ કે ભિનાશવાળી જગામાં વિદ્યુતનો પ્રસાર જલદીથી થાય છે. વળી એવી જગામાં તારના છેડાની જે ત્રણ સાખા કરી તેને અંદર ઉતારવી એ ધણું સારું છે; કેમકે તેથી વિદ્યુતનો પ્રસાર એ જગામાં ધણી સહેલાઈથી થઈ જાય છે. જે ઇમારતની પડોશમાં કુલો કે એવી કોઈ ભિનાશવાળી જગા ન હોય, તો લગભગ ૭ સાત વાર એક ઊંડો ખાડો ખોદી તેમાં તારના છેડાને ઉતારવો અને પછી એ ખાડાને રાખોડી અથવા કાલસના બૂકાથી પૂરી નાખવો. એમ થવાથી વિદ્યુત તેમાં જલદીથી પ્રસરે છે.

પ્રયોગો પરથી એમ માલમ પડ્યું છે, કે ઇમારત પર ગોઠવેલો વિદ્યુતપ્રસારક સળીઓ ઇમારતની સપાટીથી પોતાની ઉચ્ચાર્ણના લગભગ

ખમણા વિસ્તારની આસપાસની જગાનો વિસ્તાર જાણ કરી શકે છે. ધારો, કે ૩૨ ફુટ લાંબી ઇમારતની મધ્યમાં મકાનની સપાટીથી ૮ ફુટ ઉંચા એક સળીઓ ગોઠવેલો છે, તો એ સળીઓ $૮ \times ૨ = ૧૬$ ફુટ એક તરફની જગાનો ને ૧૬ ફુટ બીજી તરફની જગાનો એટલે આખા મકાનનો જાણ કરી શકશે.

વિદ્યુત્પ્રસારક સળીઓ ગોઠવવામાં રાખવી જોઈતી સાવચેતી—

એ સળીઓ ગોઠવવામાં નીચેની સાવચેતી ધ્યાનમાં રાખવાની છે:—

૧. એ સળીઓ પૂરતી રીતે જડે અને પહેળો હોવો જોઈએ કે જેથી વીજળીનો પ્રવાહ તેમાંથી પસાર થતી વખતે તે પીગળી શકે નહિ.
૨. સળીઓનો ઉપયોગ છેડા ધણો અગ્નિદાર રાખી એવા ત્રણ ચાર છેડા લાં રાખવા જોઈએ, કે જેથી મકાન પર એકઠી થયેલી વિદ્યુત્ત્વરાથી વાતાવરણમાં ભેગાઈ જાય.

૩. એ સળીઓ અને તેની સાથે જોડેલો જમીનમાંનો તાર એ જમીનમાં મુકવામાં હોવા જોઈએ. જો તેમનો સંબંધ વચમાં કોઈ ઠેકાણેથી તૂટેલો હોય તો વીજળી પડવાથી જોડેલું તુકસાન થાય તેના કરતાં એવા ખામી ભરેલા તારથી વધારે યોગ્ય છે.

૪. જે ઇમારત પર એ સળીઓ ગોઠવેલો હોય તે ઇમારતમાં જો ધાતુનો કોઈ મોટો ભાગ હોય—જેમકે ધાતુનાં છાપરાં વગેરે, તો તે સવળા ભાગને નીચેના તાર મારફતે સળીઓ સાથે જોડી દેવો જોઈએ. જો એમ કરવામાં ન આવે તો ક્યારેક વિદ્યુત્ત્વાચ્ચારા થઈ અકસ્માત થાય છે.

જાહેર ખબર.

ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ના
તુકમ નં. ૬૩૫૦ ઉપરથી.

કુળવણીખાતાના ડિરેક્ટર સાહેબે ગુજરાતી 'આરોગ્યવિદ્યા'ની પાંચમી વચગાળાની આવૃત્તિ નિચાળોમાં તથા લોકોના ઉપયોગ માટે આપવાની મંજૂરી આપી છે.

R. P. Godbole,

એ ય તિ

જાહેર ખબર.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૬મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪
ના હુકમ નં. ૫૯૫૬ ઉપરથી.

અમદાવાદની પુરુષો માટેની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તથા
અમદાવાદની રજીસ્ટ્રારના હોટાલાલ દાઈ સ્કૂલમાં “ખાત સાહેબ જનન
મહામદ રજીસ્ટ્રાર અને પ્રાઈઝ ફંડ”ની વ્યવસ્થાગ્રંથી ગોઠવના:—

૧. એ રજીસ્ટ્રાર “ખાત સાહેબ જનન મહામદ રજીસ્ટ્રાર” કહેવાશે.

૨ મહીકાંઠા એજન્સિસને જે મુસલમાન વિદ્યાર્થી અમદાવાદની
પુરુષો માટેની પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષામાં
એજન્સિસના મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓમાં સૌથી ઉર્મી નંબરે આવશે અને જેને
સદ્દુ કોલેજના પહેલા વર્ષના વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવશે તેને
ગવર્નમેન્ટ પેપર્સમાં રોકેલા રૂ. ૧૮૦૦) ની રકમના વ્યાજમાંથી દર મહીને
રૂ. ૫) ની રજીસ્ટ્રાર આપવામાં આવશે.

૩. એવો વિદ્યાર્થી કોઈ નીકળી નહિ આવે, તો એ રજીસ્ટ્રાર
મહીકાંઠા એજન્સિસને જે મુસલમાન વિદ્યાર્થી એ કોલેજના ત્રણ વર્ષના
વર્ગોમાંથી કોઈમાં પણ ભણતો હશે અને જેને પૈસાની તગી હશે તેને
આપવામાં આવશે.

૪. સારી ચાલચલત અને સંતોષકારક અભ્યાસની હંમેશાની
શરતે એ રજીસ્ટ્રાર એક વરસ સુધી ચાલશે. તે વિદ્યાર્થીને બીજી કોઈ
રજીસ્ટ્રાર મળતી હશે, તો તે ઉપરાંત આ રજીસ્ટ્રાર તેને આપ-
વામાં આવશે.

૫. આ રજીસ્ટ્રારની પસંદગીનો આધાર ઉપર ભાગના એડ્યુકેશનલ
ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની મંજૂરીથી કોલેજના પ્રિન્સિપલ સાહેબ ઉપર રહેશે.

૬. જે પ્રિન્સિપલ સાહેબ એવો રીપોર્ટ કરશે કે ઉપલી શરતો પૂરી
પાડે એવો કોઈ મુસલમાન વિદ્યાર્થી નથી, તો એ રજીસ્ટ્રારની વ્યવસ્થા
નીચે પ્રમાણે થશે:—

(અ) મહીકાંઠા એજન્સિસને જે ગરીબ અને સાધક વિદ્યાર્થી અમદા-
વાદની રજીસ્ટ્રારના હોટાલાલ દાઈ સ્કૂલના કોઈ પણ ધોરણમાં ભણતો
હશે તેને એ રજીસ્ટ્રાર આપવામાં આવશે.

(વ) જે નિયમ ૨ તથા ૩ માં બતાવ્યા મુજબનો અમદાવાદની પુરુષો માટેની પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજમાંથી કોઈ વિદ્યાર્થી નહિ નીકળી આવે, તો ઉપજાજ વિદ્યાર્થીને એ રજૉલર્શિપ એક વરસ વધારે આપવાનું ચાલુ રાખવામાં આવશે.

(ક) જે મહીકાંઠા એજન્સિમાંથી કોઈ પણ મુસલમાન વિદ્યાર્થી નહિ નીકળી આવે, તો એ રજૉલર્શિપ કોઈ પણ જિલ્લાના મુસલમાન વિદ્યાર્થીને આપવામાં આવશે. જે વિદ્યાર્થી સૌથી જાયા ધોરણમાં લાલુતો હશે તેને પહેલો પસંદ કરવામાં આવશે.

(ઢ) અમદાવાદની રજુઓડલાલ હોટલાલ હાઈ સ્કૂલમાં એ રજૉલર્શિપની પસંદગીનો આધાર સદરજુ સ્કૂલના ટેક માસ્તર સાહેબ ઉપર રહેશે.

૭. જે કંઈ પ્રાક્રંગિક ખર્ચ કરવા પડે તો તે તથા રજૉલર્શિપનો ખર્ચ બાદ કરતાં જે કંઈ બચત રહેશે, તો જે મુસલમાન વિદ્યાર્થી અમદાવાદની પુરુષો માટેની પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજની ત્રીજી વર્ષની પરીક્ષામાં મુસલમાનોમાં સૌથી જાએ નંબરે આવશે તેને ઈનામ આપવામાં એ બચતનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે; અક્ષમ જે મહીકાંઠા એજન્સિનો રજૉલર્શિપ હશે તો તેને પહેલો પસંદ કરવામાં આવશે. એવો રજૉલર્શિપ નહિ નીકળી આવે તો સદરજુ કૉલેજનો ત્રીજી અથવા પહેલા વર્ષનો જે મુસલમાન વિદ્યાર્થી ઉપર કલા પમાણે સૌથી જાએ નંબરે આવશે તેને એ ઈનામ આપવામાં આવશે; મહીકાંઠા એજન્સિના વિદ્યાર્થીને અને પહેલા વર્ષ કરતાં ત્રીજી વર્ષના વિદ્યાર્થીને પહેલો પસંદ કરવામાં આવશે. આ પસંદગીનો આધાર કૉલેજના પ્રિન્સિપલ સાહેબ ઉપર રહેશે.

૮. કૉલેજમાંથી મોઝ્ય રજૉલર્શિપ નહિ નીકળે, તો અમદાવાદની રજુઓડલાલ હોટલાલ હાઈ સ્કૂલનો કોઈ પણ મુસલમાન વિદ્યાર્થી તે સ્કૂલની વાર્ષિક પરીક્ષામાં એકજ ધોરણના મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓમાં સૌથી જાએ નંબરે આવશે તેને એ ઈનામ આપવામાં આવશે; સૌથી જાયા ધોરણના વિદ્યાર્થીને પહેલો પસંદ કરવામાં આવશે.

૯. કૉલેજ અથવા હાઈ સ્કૂલમાંથી રજૉલર્શિપ તથા ઈનામને માટે લામક વિદ્યાર્થીઓ નહિ મળી આવે, તો ઉત્તર ભાગના એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને ઉત્તમ લાગશે તેવી કોઈ પણ સ્કૂલમાં એ રકમનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

જાહેર ખબર.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪
ના હુકમ નં. ૬૧૮૫ ઉપરથી.

જોઈએ છે.

પંચમહાલ જિલ્લાની લોકલબોર્ડ નિશાળો માટે.

૧ ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષક અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થયેલી બાઈઓ. નેમના ધણી કે ભાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨ વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો.

રેવાકાંઠા એજન્સિનાં રાજ્યોની નિશાળો માટે.

૧ ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષક અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થયેલી બાઈઓ. નેમના ધણી કે ભાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨ ૧લા વર્ષના શિક્ષિત પુરુષશિક્ષકો.

૩ વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો.

૪ મેટ્રિક્યુલેશન કે નફ્ફા ફાઇનલ પસાર થયેલા શિક્ષકો.

ટીપ્સ:—રાજ્યોની શાળાઓના નોકરોને જિલ્લા માફક રમ્મ, પેન્શન, ઇન્સ્યુરન્સ વગેરે સિવિલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ મુજબ આપવામાં આવે છે.

સૂચના:—અરજદારે પોતાનું આખું નામ, ઠેકાણું, ટપાલનું ગામ, જ્ઞાતિ, ઉંમર, પસાર કરેલી પરીક્ષા, કોઈ જગ્યાએ નોકરી કરી હોય તો તે શાથી છોડી વગેરે જણાવવું, અને અરજ સાથે કેળવણીની છેલ્લી સંસ્થાનું અભ્યાસ, કાગ, અને વર્ન્યુલર માટેનું પ્રમાણપત્ર કે તેની નકલ મોકલવી. બની રહે તો રજામાં મળી જતું કે પગાર વગેરેનો પૂરતો ખુલાસો થઈ શકે.

ગોધરા.

B. N. Desai,

તા. ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

ડે. એ. ઇ. પં. રેવાકાંઠા.

બાહેર ખખર.

મે. ઉ. ભા. ના ઓ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૨મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ ના હુકમ નં. ૬૨૧૦ ઉપરથી.

ગુજરાતી શાળાઓ માટે મંજૂર થયેલી નીચલી ચોખડીઓની યાદી સર્વની બાજુ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:-

નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	જે ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થયું હોય તેનું નામ.	જેને માટે મંજૂર થયું હોય તે.	કિંમત.	વિશેષ હકીકત.
૧	ગુજરાત વનોકિયુલર સોસાયટી, અમદાવાદ "સાડીના સાલિયનું દિગ્દર્શન," ડી. પી. દેસાસરીનું.	ગુજરાતી.	ગુજરાતી પ્રાથમિક અને ઐંગ્લોવર્નોકિયુલર શાળાઓની સાઇબ્રરિ માટે.	૦-૧૨-૦	
૨	ત્રિવેદી બી. જી. પી. ભરોલે. "ગોળ્યબક્તિ યાને વક્ષદારી," જે. એમ. મહેતાનું.	"	"	૧-૦-૦	
૩	ત્રિવેદી એમ. એમ. અમદાવાદ "શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાદિ પંચરત્નો,"	"	"	૦-૧-૦	
૪	લૉગર્થેન્સ, ગ્રીન, મુંબઈ. "દિદુસ્તાનની તારીખી કહાનીયાં, સલા સોહનસાસનું.	ઉર્દુ	ઉર્દુ શાળાઓમાં ધનામ તથા સાઇબ્રરિ માટે.	૦-૧-૦	

૬	મીર અસગર અલી, દેરાળાદ, દક્ષિણ “ બદર સ વિક્રમત ”	ઉર્દુ	ઉર્દુ શાળાઓમાં ઇનામ તથા લાઇબ્રરિ માટે.	૦-૧૦-૦
૭	મોલવી અબ્દુલ્લાખાન, લાહોર ” અબ્દુલ વ ગરીબ લતીફ, ભાગ ૧.”	”	ઉર્દુ શાળાઓમાં ઇનામ માટે	૦-૮-૬
૮	” શુલ્કનિત્તો મજામીન, ભાગ. ૨.”	”	ઉર્દુ શાળાઓમાં ઇનામ તથા લાઇબ્રરિ માટે	૦-૬-૦
૯	” ” ભાગ. ૩.	”	”	૦-૬-૦
૧૦	” દિકાસતે અબ્દુલ. ”	”	ઉર્દુ શાળાઓમાં ઇનામ માટે	૦-૪-૦
૧૧	” કારવાન ”	”	ઉર્દુ શાળાઓમાં ઇનામ તથા લાઇબ્રરિ માટે	૦-૬-૦
૧૨	” મશાહીરે આલમ ”	”	”	૦-૧૨-૦
૧૩	” શેખે હસનુલ્લાહી ખૌર ઉસ્મા શુલામ ”	”	”	૦-૫-૦

ઑફિસ ઑફ ધિ ડિરેક્ટર ઑફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન,
પૂના, ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

A. L. Covernton,

ડિ. ઑ. પ. ઇ.

ધનામપત્રક.

પંચમહાલ-રેવાકાંઠા વિભાગ.

માંડવા—જેઠાલાલ હિંદાસરામ ત્રેવી શ. ૧૩-૮-૦ પંચમર્મા ખાલા વગેરે. સુધરામપુર—કન્યાશાળા મિસ. આયમાય પાલનજી એન્જનીયર શ. ૩) હોલડર તથા અંગુઠીઓ.

રાજપીપળા સ્ટેટ.

લાછરસ—કન્યાશાળા. પા. રજુછોડભાઈ મકનભાઈ શ. ૨૩), પટેલ ઓધવભાઈ ગોવિંદભાઈ શ. ૧૧-૧૩-૦ ખાલા.

કાઠિયાવાડ વિભાગ.

લતીપુર—મીચી જીવા સેવ્રા તથા જીવા દુધા શ. ૫) ધનામ.

મહિકાંઠા વિભાગ.

હોલોડા—રા. જમીનચતરામ સદગીરામ પંડિત શ. ૨૭-૩-૬ પુસ્તકો મીઠાઈ. ઘોડાસર—સગત મોહનભાઈ જગનલાલ શ. ૧૬) સ્કૂલ જમાડી. ખરાલનાની—પા. ફરીદભાઈ મયુરભાઈ શ. ૮) ધડીઆળ તથા પતાસાં જુદા જુદા ગૃહસ્થો શ. ૪-૮-૦ તથા બાઈ જીજી પા. દાજી ધર્મદાસની વિધવા શ. ૬-૪-૦ સ્કૂલ જમાડી.

ભરૂચ વિભાગ.

ગજેરા—પા. નારજીભાઈ મનોરભાઈ તથા શીવાભાઈ વાઘજીભાઈ શ. ૨૫) પિત્તળના ખાલા તથા મીઠાઈ. પટેલ લક્ષ્મીભાઈ ભાઈજીભાઈ શ. ૧૦) વાડીઓ તથા સાકર. ભેરસમ-પટેલ ઝવેરભાઈ દાભાઈ શ. ૧૨) સ્કૂલ જમાડી. આસરમા-જુદા જુદા ગૃહસ્થો શ. ૩-૮-૦ કાપડ તથા મીઠાઈ. ટંકારી-ગામલોકો શ. ૧૦-૨-૦ કાપડ તથા મીઠાઈ. ફરમાડ-પા. હરિભાઈ બહેચરભાઈ શ. ૭-૮-૦ ધડીયાળ. પા. મયુરભાઈ ગરબડ-ભાઈ શ. ૧૨) ધનામ. ભેરસમ-બાઈ રેવા પા. રઘનાથ નયુની વિધવા શ. ૮-૧૨-૦ સ્કૂલ જમાડી. હલુખી-પા. જીભાઈ ગીરધર તથા હાથી-ભાઈ નાયાભાઈ શ. ૪) પતાસા. ગજેરા-કન્યાશાળા. પા. નાગજીભાઈ ગોવિંદભાઈ શ. ૧૫) ખાલા તથા સાકર.

અમદાવાદ વિભાગ.

આંબલીઆળા, સ્કૂલ કમિટીના મેમ્બરો રૂ. ૪-૮-૦ પુસ્તકો વહેંચી.
 ગાંધી. પા. કાચીભાઈ ભેંધભાઈ રૂ. ૩-૪-૦ કાપડ તથા મિઠાઈ. આંદ-
 એડા, સ્કૂલ કમિટી રૂ. ૭-૭-૬ પુસ્તકો કાપડ તથા મિઠાઈ. સીણુજ.
 ગામલેકો રૂ. ૫) સાકર. રાણોદર. મિશન સ્કૂલ દરબાર શ્રી સગરામજી
 ગોડભાઈ રૂ. ૧૦-૧૨-૦ સ્કૂલ જમાડી. ગત્રાઈ. વાધેજા. ગગજી નાયજી
 રૂ. ૭) સ્કૂલ જમાડી. વહેલાળ. કન્યાશાળા. દેશાઈ. ગણભાઈ વેણીદાસ
 રૂ. ૮-૭-૦ ખાલા વહેંચ્યા. અમદાવાદ મ્યુ. સ્કુ. નં. ૩૬ અંત્યજ
 કામના આગેવાન ગૃહસ્થો રૂ. ૫) ઈનામ. કમળેજ. નેશી દરગોવિંદ દરિ-
 ભાઈ રૂ. ૨૫) સ્કૂલ જમાડી વેણીરામ લવજી નેશી રૂ. ૧૧-૬-૦
 ઈનામ તણસા. મણીશંકર મદાદેવ તથા બીમજી રામજી રૂ. ૩)ની સાકર
 નાનાઉભડા, ગામના ગૃહસ્થો રૂ. ૧૩) સ્કૂલ જમાડી તથા પુસ્તકો
 આખ્યાં. દેઈ. સુખલાલ દેવજીદાસ રૂ. ૪) પતાસાં હીરાપુર કન્યાશાળા
 સોમાભાઈ ગણભાઈ રૂ. ૨૦) ખાલા તથા મિઠાઈ. માંડળ. જુદા જુદા
 ગૃહસ્થો રૂ. ૧૦) પતાસાં. કમળેજ. શા. કરસન રામજી રૂ. ૩) સાકર.
 વાડજ. ગામ લોકો રૂ. ૫) ઈનામ. રાણોદા. ચમાર ગણા ગંગા રૂ. ૩)
 તથા વણદર ભગા રણુદોડ રૂ. ૪) સ્કૂલ જમાડી. જોયપુર. શેઠ મદા-
 સુખભાઈ કુલચંદ રૂ. ૩), ગામ લોક રૂ. ૩) ઈનામ વનપરડી. સ્કૂલ
 કમિટીના મેમ્બરો રૂ. ૧૦) સ્કૂલ જમાડી નરોડા. શા. બાબરભાઈ પા-
 નાચંદ રૂ. ૩-૮-૦ પતાસાં.

બેડા વિભાગ.

ઉમિદાદ શાહ સુનીલાલ વણારસી રૂ. ૩૦) સ્કૂલ જમાડી. રાસ. કન્યા-
 શાળા પા. ભીખાભાઈ મૂળજીભાઈ રૂ. ૭-૧૨-૦ ખાલાં. કુંજરસવ. પા.
 ગરબડ ભાઈજી રૂ. ૨૫-૩-૦ તથા પા. હોટાભાઈ ખુશાલભાઈ રૂ. ૨૫
 -૩-૦ કાપડ પતાસાં તથા સંયત્રદરયાન સારૂ સાહિત્યો. ભાળજી. કન્યા-
 શાળા. શા. મનસુખલાલ સુનીલાલ રૂ. ૫) વાડીએ તથા મિઠાઈ. નિ-
 સરાયા. પા. ખોડાભાઈ કાલીદાસ રૂ. ૧૮) પા. ધોરીભાઈ નરોત્તમદાસ
 રૂ. ૨૧) પા. દેશાઈભાઈ રેવનદાસ રૂ. ૨૧) પા. આશાભાઈ ગોપાળભાઈ
 રૂ. ૧૫) અને બાઈ જમના પા. ગોડજીભાઈ રણુદોડની વિધવા રૂ. ૧૫)
 જમાડી, ખાલા તથા કાપડ આખ્યાં. નાવલી. પા. કુલાભાઈ દાજી-

ભાઈ રૂ. ૨૪) પા. કુલાભાઈ શંકરભાઈ રૂ. ૧૦) પા. વસવભાઈ ભાઈલા,
ભાઈલાલ સોમાભાઈ તથા ભાઈલાલ જેઠાભાઈ રૂ. ૪૨) પા. લલ્લુભાઈ
કાલીદાસ રૂ. ૨૧), દેસાઈ સોમાભાઈ મયુરભાઈ રૂ. ૧૬) પા. રણછોડ-
ભાઈ ખુશાલભાઈ રૂ. ૨૧) તથા ગોવિંદભાઈ ભાઈલાલ રૂ. ૨૫) પ્યાલા
વાડકીઓ તથા કાપડ. લીંગડા. જાલાજી કુબેરભાઈ પટેલ રૂ. ૧૨), મો-
તીગર લક્ષ્મણગર ગોંસાઈ રૂ. ૬), જ્વાભાઈ જેંગભાઈ પટેલ રૂ. ૬)
ઝવેરભાઈ ગોદલભાઈ પટેલ રૂ. ૨૧) તથા સોમાભાઈ ગીરધરભાઈ પટેલ
રૂ. ૨૧) સ્કુલ જમાડી, મંચદરથાન માટે નાણાં આપ્યાં. પીપળાવ.
પટેલ નાથાભાઈ માધવદાસ રૂ. ૫૫), સોમાભાઈ લલ્લુભાઈ મુથાર રૂ. ૫૫)
મધીજીભાઈ ભાઈલાલ રૂ. ૫૫), ગામ લોકો રૂ. ૨૩-૮-૦ સ્કુલ જમાડી
તથા મંચદરથાનમાં મદદ આપી. દાવોલ. કન્યાશાળા. પા. નાથાભાઈ
મકનદાસ રૂ. ૩૦) ઓઢીઓ આપી. દેદરડા. ડાબાભાઈ ગીરધરભાઈ પટેલ
રૂ. ૧૧-૮-૦ તથા ખુશાલભાઈ મોરારભાઈ રૂ. ૪-૮-૦ મીઠાઈ, ખડાળા,
(નાની) પા. કુટીરભાઈ મયુરભાઈ રૂ. ૮) ઘડીઆળ તથા પનાસાં. અમીન
નાથાભાઈ વગેરે રૂ. ૪-૮-૦ તથા બાઈ જી પા. દાજીભાઈ ધર્મદાસની
વિધવા રૂ. ૬-૪-૦ સ્કુલ જમાડી. નાપાડ. કન્યાશાળા. પા. કેશવદાસ
માધવદાસ રૂ. ૧૫) પ્યાલા પા. નરસીંહ મનોરભાઈ રૂ. ૧૦) વાડકીઓ
પા. મોતીલાલ બીખાભાઈ રૂ. ૨૭-૮-૦ પ્યાલા, પા. નારાયણભાઈ નર-
સીંહભાઈ રૂ. ૬૫) ચોરણા પા. મંચલભાઈ ગજાભાઈ રૂ. ૨૦) વાડકીઓ
તથા પા. પરસોતમ મીઠાભાઈ રૂ. ૧૫) વાડકીઓ.

ભાઈજી. કન્યાશાળા રૂ. ગોરધનદાસ મગનલાલ તથા પટેલ લટ્ટાભાઈ
હરીભાઈ રૂ. ૬-૮-૦ પ્યાલા, પા. ભઈજીભાઈ મયુરભાઈ રૂ. ૬-૮-૪-૦
ચોરણા, પા. નાથાભાઈ બીખાભાઈ તથા મોતીભાઈ લલ્લુભાઈ રૂ. ૮)
પ્યાલા તથા રૂ. ૩૧) કાપડ. લવાલ. પા. શંકરભાઈ મણિશંકરભાઈ
રૂ. ૮-૮-૦ મિઠાઈ. ત્રાણજી. ભાઈલાલ જેઠાભાઈ રૂ. ૫) ઇનામ. અ-
લીજી. ગામના આગેવાન ગૃહસ્થો રૂ. ૩-૮-૦ મીઠાઈ. સલુજી. મયુર-
ભાઈ જેસીંગભાઈ પટેલ રૂ. ૫) ગોરધનદાસ નાથાભાઈ રૂ. ૪) મીઠાઈ
વગેરે રૂ. ૮-૪-૦ પૃષ્ઠીનો ગોળો તથા મિઠાઈ. વડોદરાકુંભ કન્યા-
શાળા શેઠ નસરવાનજી બહેરામજી રૂ. ૫) મીઠાઈ. આમોદ. કન્યાશાળા.
માધવભાઈ બાવાજી રૂ. ૨૫-૮-૦ કાપડ. આગરવા. ઠાકોર હિરેશીંગજી

નાથુસીંગજી શ. ૬) ઇનામ, નામણા. પા. રજુછોડ મનોર ૧૧. ૮-૮-૦
પાલાં. સિમ્બાશી. બાઇ રૈયા પા. ભુલાલાઇ, ગિરધરભાઇની વિધવા
શ. ૧૨) સ્કુલ જમાડી.

સુરત વિભાગ.

મોટાવાઘછીયા ગામલેકો શ. ૩૬-૬-૦ ની કસાસ છુકો તથા મિઠાઇ
વગેરે, પારડીકસ્થો. પરાગજી ડાલાલાઇ દેસાઇ વગેરે શ. ૧૪ નાં પતાસાં
મિઠાઇ વગેરે. પરવારા શંભુરામ સમર્થકર શ. ૬) ટોળી, રહેટ પતાસાં
વિગેરે. પંડોર ગામ લેકો શ. ૩) ની સાકર, ઉંઠાચમુદાર ફલીયા. ફકી-
રભાઇ વસનજી શ. ૧૦ ખરચ દાળ, ભાત, દાક લાપસીનો, નોગામ ગામના
સફળદસ્થો શ. ૧૬ નાં પતાસાં, રહેટ, મિઠાઇ વગેરે. દેગામ ખંડુલાઇ
રતનજી શ. ૫ ની મિઠાઇ. લખમીઉદુ ખુસલમાન ગૃહસ્થો શ. ૧૭ નાં
ઇનામ મિઠાઇ વગેરે. દેગામ કન્યાશાળા મોદનભાઇ ખુશામભાઇ શ. ૩ નાં
પતાસાં. નાગધરા ભગા ડાલા શ. ૫ રસપુરીનું જમણુ. દાલીયાનાંડી
ગામના ગૃહસ્થો શ. ૨૦ નાં ઇનામ, પેંડા વગેરે. અલ્લામા બાપુભાઇ
ચેલાલાઇ શ. ૩ નાં પતાસાં. મટવાડ હરીમમીઆં હમીમમીઆં શ. ૩-૮-૦
નાં પતાસાં રકાગી. કમાલછોડ ગામના ગૃહસ્થો શ. ૩-૮-૦ ની મિઠાઇ,
મોટાકન્યાશાળા વસંતલાલ જીવજીલાલ લાલચંગના લાકડાનાં મુધરા શ. ૫
પદમાર્થકર દલપતરામ શ. ૪-૧૨-૬ નાં પિતળનાં પતાસાં, ખારડોલી
કસ્થો દયારામ રજુછોડ વગેરે શ. ૧૪ નાં ઇનામ, મિઠાઇ વિગેરે, કોટદ
ઉદ્ધરેકુલ સુલતાનભાઇ નસીરભાઇ વિગેરે શ. ૩૫-૧૦-૦ નાં કોર્ટેસ,
રંગદર્શક યંત્ર વગેરે, સરભોણુ ગામના ગૃહસ્થો શ. ૩-૧૨-૦ ની મિઠાઇ
સડોદી રજુછોડ કાનજી શ. ૪ ની મિઠાઇ, માંડવી કન્યાશાળા શ્રીમતી
કાશીગૌરી લાલચંકર શ. ૫ ની દર્પણવાળી દાખડી, રમાલ મિઠાઇ વગેરે
ભાટપુર છોટાલાલ કાલીદાસ તથા કાવસજી બરજેરજી દાવર વગેરે
શ. ૨૫-૬-૬ ની મિઠાઇ, જાંબીઓ વગેરે, અજાજી ગામના ગૃહસ્થો શ. ૩
નાં પતાસાં, છુડીઆ ગામના ગૃહસ્થો શ. ૩ ની સાકર, કોટાલીઉદ્ધરેકુલ
મુસેજી શ. ૬ ની મિઠાઇ, ઢઉ ધનજીભાઇ રાપુરજી વગેરે શ. ૨૮) નાં
જામ, પેંડા વગેરે, મોરપાડ લીરજીભાઇ એદલજી શ. ૫-૪-૦ ની મિઠાઇ
૨૦૦ મોદનલાલ અબેસિંહ શ. ૩-૦-૦ નાં પતાસાં.

સાલશહેર કૃત

નવા મોટા અંગગણિતનો ખુલાસો:--

શ્રી ધોરણ ૫, ૬, ૭, વર્નાક્યુલર અને ઇંગ્લિશ સ્કૂલ કાલનલ. મેટ્રિક, મેલ તથા પ્રીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજો તથા પ્રાવેશિક પરીક્ષા માટે, ખીજા પ્રસિદ્ધ અંગગણિતોના એકેડેમી અને એકેડેમી મધ્યસ્થાનના લાખલા સહિત, કેળવણી ખાતાના લાખા અનુભવી મેથર્સ, હસમાન ખચલ અને મહોખતસિદ્ધજી મોતીલાલ પાસે તૈયાર કરાવેલ. કીમત રૂ. ૦-૮-૦.

ગુજરાતી મોટું માપકરણ:--મહે. ડિરેક્ટર સા.ના

નં. ૮૫૭૬ તા. ૨૩-૧૦-૧૯૪૧ ટ્રેનિંગ કોલેજો અને પ્રાથમિક શાળાઓ માટે, ટેકસ્ટ અને લાયબ્રેરી બુક તરીકે મંજૂર. કીમત રૂ. ૧-૪-૦.

વ્યુત્પત્તિસાર:--ધોરણ ૫, ૬ અને ૭ માટે, મહે. ડિરેક્ટર

સાહેબે તથા વડોદરા રાજ્ય, ધન્યામ અને લાયબ્રેરી માટે તથા કચ્છ અને લુનાગઢ રોડ ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કરી છે. સુધારા વધારા સાથે, ચોથી આવૃત્તિ, કેપ્ટાઈન પચાઈ એચર ઝવેરી. કીમત રૂ. ૦-૪-૦

સામલો પચવ્યવહાર કૃત નીચેની સરનામે દર્શાવે. પોસ્ટલ બુક સામગ્રી નક્કી મંગાવનારને સાર કમિશન મળશે.

કા. બેચર મેથલ, બુકસેલર, પુસ્તકાલય, રાજકોટ.

ધન્યામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર થયેલાં પુસ્તકો.
(સેલ્ફ હેલ્પિંગ બાપાંતર).

જાત-મહેનત.

આપસમાન વલ્લ નહિ; અને મેઘસમાન જલ નહિ.
મહાવરણ, રહેણી અને આમદનાં દર્શતો સહિત.

શાસ્ત્રીઅલ સમાધિસ, એલ એલ. ડી. બાપાંતરકર્તા.
રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રવાડી.

મહાવરણ, રહેણી અને ૬૬ આમદનાં દર્શતોની બચ્ચર, જે વડો

मनुष्य-मात्र पोतानु समस्त लवत देवता मांभी विद्योगशील अने स
 वीत परायण अनी शके छे-अवुं आ उत्तम पुस्तक छे के ने वि
 यवाती धर्म रीतिनार दरेक मनुष्ये पोतानी पाये रीतिवुं लेई अ
 सुधारेली संविप्र भील आवृत्ति. किमत ३५-०-०

हरियाचारना देशोली पाते.

अथवा
 युरोप अंडनु वलून.

४२ विद्या साधे अनापनार रा. सा. गुरुपतराम अनुपतराम नवाडी
 किमत ३. २-०-०

उपरना अने पुस्तके अंकन वणते सामर्थ्य भगवानाईने
 किमत इकत ३. ४-०-०

लॉर्ड वेस्टरलीडनो

पोताना पुत्रप्रात उपदेश.

तथा
 डाक्टर रचित संक्षिप्त सुवाक्य.

स्व. रा. सा. हरिदास विहारिदास देसाय
 तथा

जा. वि. दसाय अने स्व. प्रो. म० न० द्विवेदी.
 आवृत्ति जील.

किमत ३. १-०-०

शिशुसहयोगभाषा.

(भेदाभासे, रोगावृत्ति अने पुरखोभाषी आर्यनीति अने धर्मना
 पमई देसी भाषा वाताते मेमद.)

જો સંદનના મારલ એવયુકેશન લીગના ધોરણને અનુસરતી

હો સંખ્યાલેલી.

સંપાદક,

અબલાલ પુસ્તકોત્તમ મહેતા.

હું મારતર તાલુકાસ્થલ, તથા લાંડનેની મારલ એવયુકેશન લીગની મેમ્બર.

દરેક લાંગ અંગ્રેજી નીચતા અને ગુજરાતી ભાષામાં પાંચે માટે અનુ-

ક્રમે લાયક કરેલો છે. ખાનગી અને દેશી સંસ્થાની ધણી શાળાઓમાં

નીતિની ફેળવણી માટે ટેકસ્ટ બુક તરીકે આપે છે. માહતરીથી, કલકત્તા,

સિપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦, પૃષ્ઠ ૩૦૪ માં, ગુજરાતી બુક કમિટિના મેમ્બર, મુંબઈ

સ્કોલરશીપ કોર્પોરેશન નામદાર ૩૦ મો જાહેરી એમ. એ. એલ. એલ.

બી. સ્કેપે છે કે અનુષ્ઠાનની સફળતા ઉપર સમાપ્ત, મંદાભારત અને

પ્રસંગોમાંથી ચૂંટી કાઢેલી વાતોઓનો આ એક સંગ્રહ છે. પોતાના મંદાન

સીપુરોનાં ચરિત્રોમાં આલેખેલી જનસ્વભાવની ઉત્કલ્પના બાબતુ આ

પણી બાળકોને શિક્ષણ આપવા સાર તેમના હાથમાં મૂકવાની આ પુસ્ત-

કની સોચતા નિઃસંદેહ છે.

નાનો બાળકોને નૈતિક અને ધાર્મિક ફેળવણીની ધણી અગત્ય છે

જો વાત નિર્વિવાદ છે. સર્વ દિગ્માં સર્વ કાલે એ વાતનો અમલ સ્વીકાર

થયો છે માટે જ તેમને માટે પ્રસિદ્ધ થયેલાં અને ધણી શાળાઓમાં

આહુ થયેલાં આ પુસ્તકો મંદાન અને બાળકોના હિતાય પ્રવર્ત રહેવા

આ પુસ્તકો જરૂર મેળાવો.

શિક્ષક મહોદયમાળા ભા. ૧ ભા.

... ૦-૪-૦

... ભા. ૨ ભા.

... ૦-૫-૦

... ભા. ૩ ભા.

... ૦-૬-૦

મળે લાંગ માંથી આલેખેલી

૦-૧૨-૦

નામદાર રિફરેન્સ માટેને અંગ્રેજી નં. ૬૨૫૭ તા. ૨૬-૧૦-૧૦

તથા ૮૫૩૬ તા. ૯-૧૧-૧૦ માં લખ્યું છે કે—

“જે શાળાના પ્રવર્તક તમારી ચોપડી નૈતિક અને ધાર્મિક

શિક્ષણ માટે વાપરવા હવે હતા હોય તેઓ તેવી પરવાનગી માટે

અરજ કરી શકે.”

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની. મુંબઈ.

નવી આવૃત્તિ. વર્નાક્યુલર ફાઈનલ અને નવી આવૃત્તિ.

પ્રાવેશિકનો શિક્ષક.*

જેની અંદર ઉપરની બંને પરીક્ષાઓના સને ૧૯૧૭ની સાલ સુધીના પ્રશ્નો ખુલાસાવાર આપવામાં આવેલા છે. તેવી જામિતિના પ્રશ્નો પણ દાખલ કરેલા છે. કિંમત રૂ. ૦-૧૫-૦.

* સદરહુ પુસ્તક પરથી નહીંઆદના સરસ્વતિ યુક્ટીયોના મોલીક છોટાલાલ રણછોડાસે ઉતારો કરી “વર્નાક્યુલર ફાઈનલ અને પ્રાવેશિકનો મોંઘીયો” એ નામનું પુસ્તક છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલું હતું. પરંતુ જામારી ફરિયાદ ઉપરથી તે પુસ્તક મેં અમદાવાદના ડી. જગજી સાહેબોના ૨૬-૭-૧૪ને રાજ વેચવાને માટે રદ કર્યું છે.

તેવાર છે. સરળ મુખગણિત. આવૃત્તિ બીજી.

ધોરણ ૪થા તથા ૫ માના ઉપયોગ માટે.

જેની અંદર ગુણોત્તરની સમજ તથા તેનો ક્યાંકથી રીતે ઉપયોગ થાય છે, તે સ્પષ્ટ નિયમો આપી ઉદાહરણ સાથે સમજાવેલા છે; તે ઉપરાંત યુક્તલ દાખલાનાં મનોમત્ત પણ આપવામાં આવેલા છે. કિંમત રૂ. ૦-૨-૦.

સુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળ

નવા ધોરણને અનુસરીને રાજકીય ઔદ્યોગિક વગેરે હિસાબ સાથે ધોરણ ૪થા ના વિદ્યાર્થીઓને અત્યંત ઉપયોગી છે. કિંમત રૂ. ૦-૧-૬.

કરીમસાઈ સખાભાઈ પરેલ.

ન્યુ. મુજરાત બુકડીયો નહિઆદ.

જામારી ફરિયાદ ઉપરથી તે પુસ્તક મેં અમદાવાદના ડી. જગજી સાહેબોના ૨૬-૭-૧૪ને રાજ વેચવાને માટે રદ કર્યું છે.

જોધવે છે—વડોદરા કેમ્પની હોદ્દાઓની વતી. મીઠનરૂલ સાર
એક પાસ થયેલો શિક્ષક. હિંદુ ખ્રિસ્તિને પહેલો પત્રક કરવામાં આવશે.
પાસ પચાસને સારો પગાર—મકાન મળશે. અરજ કરો—

Rev. C. B. Hill. વડોદરા કેમ્પ.

ખુશાલદાસ ગોકળદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કાપી બૂક.

નવા ધારણાના કેમ્પ પ્રમાણે ક્રિડરગાર્ડન પદ્ધતિએ આ કાપીબુકન
રચના કરવામાં આવી છે.

સો. (૧૦૦) હપરાન્ત ખરીદનારને ૩૦ ટકા કમીયન મળશે.

સખ એજન્ટસ, સુરત. કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણ
દાસ. વલસાડ. ભાનુશંકર કૃષ્ણદત્ત. જલોલપોર. યલોલાલ ગોવીંદજી
ભટ્ટચ. માસ્તર ગોરધનદાસ તથા ભાષલાલ હગનલાલ. નંદીયાદ. ન્યુ
ગુજરાત બુક ડેપો, તથા હોટલાલ ત્રિકમદાસ. વડવાણ. જયંદ તલકશી
તથા પ્રાણશંકર મહેનજી. રાજકોટ. લક્ષ્મીચંદ હિતમચંદ, તથા મેહેરજી
મેધજી. નવાનગર. હંમરાજ ભટ્ટજી. ભાવનગર. અમદાવાદના આદમજી
મુંબાઈ. એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની. ગોંડલ. સુનીલાલ રોહરણી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેંટ્રલ બુક ડેપોનાં સમગ્ર પુસ્તકો
તેનાં સર્વ હક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના ધણાખર
બાણીતા આદ્યેશનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્ટ્સ છે, તે સિવા
સમગ્રી જાતના કાગળો, સ્ટેશનરી સામાન વગેરે મળશે.

શ્રીમનલાલ સુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ—અમદાવાદ

સૂચના.

પૂનર્સંબંધી લખાણ—એકિટર તરફ મોકલવું. જાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોકસાઈ અક્ષરે લખવું. જાપવા મોકલવામાં લખાણ તો છપાશે. નહિ પસંદ કરેલો સેપ્ ટિકટ મોકલી દેશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

મનિ ઓર્ડર—કૃપા પર ગ્રામ કે શહેરનું ટેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિયતો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાવેલા સરનામોની સેબલ ઉપરનો નંબર લખવો.

લેવાનમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦, દપાલ સાથે. દર રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો, તથા સ્ટેન્ડર્ડ પાસે દપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે.

લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા, સેવાની ખુશી કરશે તો દર જાપેસે પાને રૂ. ૧૦ આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

જાહેર ખબરના લાવ.

રૂપીઆ એકની ૩ લોટી પ્રમાણે—દરથી વધારે લોટીઓ માટે રૂ. ૧ ની લોટીઓ ચાર પ્રમાણે. પ્યાર માસ લગી લાગલાગટ દરેક તો પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ અને પછી અગીઆંર માસ લગી દર માસે ૩ ચાન્ડ પાડશે. ૭ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ અને પછી દરેક માસે ૩ ચાન્ડ લેવાશે. ત્રણ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ અને પછી દરેક માસે ૩ ચાન્ડ લેવાશે. આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડબિલ પહેલવામાં આવશે નહિ.

પુસ્તક પકડું.

અંક ૧૨મો.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

દીસેમ્બર, સને ૧૯૧૪.

વિષય.	અવકાશમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧. મુરોપમાં ચાલતો વિમલ.	૪૪૧-૪૪૧
૨. મહારાજાનનો આદેશ. (એમ. જી. દવે.)		૪૪૧-૪૪૨
૩. આદર્શશિક્ષક કોણ ? (એમ. જી. દવે.)		૪૪૨-૪૪૮
૪. વાચનમાળાના ખુલાસા. (મ. દ. દલાલ.)		૪૪૮-૪૬૨
૫. બાળવાતો. (આ. કા. ભટ્ટ.)		૪૬૨-૪૬૪
૬. બ્યાંબામ (કસરત). (મ. વ. મહેતા.)		૪૬૪-૪૬૮
૭. કેળવણીખાતાની બહેર ખબર		૪૬૮-૪૭૮
૮. ધંનામપત્ર.		૪૭૮-૪૮૦

તંત્રી (આકરોળ, ૧૯૧૪થી)—અને

પ્રકાશક—મિ. કેપુરાડ અરહેસર ખાલા, બી. એ.

પ્રિન્સિપલ, પ્ર. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.

કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

કાઠિયાવાડની સ્ત્રીઓને માટે એક અચ્છી તક.

અમરેલીમાં ફિમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજના વર્ગો કઢાડી સ્ત્રી શિક્ષકો તૈયાર કરવામાં આવે છે, અને તેને માટે અભ્યાસ દરમિયાન સ્ટૉલરશિપ, તથા અભ્યાસ પૂરો થયા પછી તેઓને પોતાના વતન નજદીક સારા પગારની મોકરી આપવામાં આવે છે. બહાર ગામથી આવનારને ખનતાં સુધી રહેવા વિગેરેની પણ સવલત કરી આપવામાં આવશે.

નવું વર્ષ નવેમ્બર ૧૯૧૪થી શરૂ થયું છે. વધારે વિગતને માટે સર્ટિફિકેટ સાથે લખો.

S. S. Homajala

લેડી. ઇન્સ્પેક્ટર. અમરેલી પ્રાંત.

વડોદરા રાજ્ય.

બહેન-સુગાની શાળા.

મને તે જાતનાં છોકરીને જોલતાં, લખતાં અને ઉપયોગી કુશર મહત્ત શિખવે છે બહાર ગામનાં છોકરીને રહેવાની જોડવણુ થાય છે. નામદાર સરકાર અને મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી આશ્રય મળ્યો છે. સ્થાપો ફક્ત માટે અને બોડિંગ માટે નાણાં મોકલવા વિનંતિ છે.

પૂછો ખાડીઆ, અમદાવાદ.

પ્રાચુરાંકર લલ્લુભાઇ દેશાઇ હેડમાસ્ટર,

વિનંતિ—“ગુજરાતી નીચાણના ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી સાહેબો તથા અધ્યક્ષ છોકરાઓનાં માળાપને વીનંતી જે તેમને પોતાનાં અધ્યક્ષ છોકરાઓને સુખી તારડેવમાં વીક્ટોરીઆ અધ્યક્ષશાળામાં બચુવા મોકલવા, જ્યાં તેમને વાંચવાનું, લખવાનું, પદાર્થપાઠ, આંક, હીસાબ, તથા નેતર અને દરજ્જા કામ તેમજ સંગીત મહત્ત શીખવવામાં આવે છે વળી ત્યાં રહેવાની, ખાવાની, તથા કપડાંની પણ મહત્ત જોડવણુ સ્કુલ કમીટી કરે છે.”

નીલકંઠરાય કાઠિયાભાઈ.

જુલૈસેલર શાહ લલ્લુભાઇ નારણદાસ, લીમડાચોક-પુરત.

હમારી દુકાને શાળામાં ચાલતી તમામ છોકરા તથા સ્ટેલનરી, કાગળ વીઝર ઓછે ભાવથી આપવામાં આવશે માટે હમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરી.

ગીતામાં ઇશ્વરવાદ.

જે દર્શનની સાથે ગીતાની મુદ્દના કરી ગીતાની કિલ્લના દર્શાવનાર
ઉત્તમ તારિકે અંગણી મધ્યમ શુદ્ધ મુજરાતી ભાષાંતર. મુદ્રણ ૩૧. ૨)
પોસ્ટેજ છુટું. ભાષાંતર કર્તા—દામોદર વર્ણતિયેદ. શાહ.
તા. માસન. મુદ્રણ. (કાડિયાવાડ.)

“ શિક્ષણસાહિત્ય ”

અમારા દારખાનામાં સર્વભાગ, દીલ્હીયામ, અતુભેદ, ચંદ્રની કાય
શક્તિ, મદ્યપ્રદાન, પૃથ્વીના નાના મોટા ગોળા, ઉચ્ચાત્મન, મરમરી, રેંટ ફેર
દાપર, દોળાવ, જોવાના નવા મિતરવાના નકશા, જમીનના ખાડા-રેકરી-
નદી-નાળાં વગેરે બતાવનાર દરેક દેશના નકશા, રંગ-રૂની પેટીઓ, કિન્ડર-
ગાર્ટન, દુવારા, પરાવર્તન, વક્રિબલન, ગુરુત્વમ, વગેરે, સાદાત્મ
મુક્તબી, અભ્યાસી, જળાશય, બેટરીનાં સાહિત્યો, વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરવાના
સાધનો, કોશ ગ્રામ મંત્ર, આવ તપાવવાથી દુધે જે, તે બતાવનાર ગોળે
ને રીંગ, પેટી, લકારી, ખુદારી, વગેરે, તેર ધંધાનાં લખિયારનાં નમૂના
સંમદકથાનાં ધોરણવાર બોર્ડ, મૂળાદારના ખંડના ખાતુના નમૂના, શેલ્ડ
પીત્તવાનો કોશક વગેરે વાંચનમાળાના પાઠોનાં તમામ સાહિત્યો, રમનન
પેટીઓ, પત્રલેખો રસાયનિક, ચીજો, કમરન, કવાયત, જૂગોળ, ખંગોળ
પદાર્થ વિજ્ઞાન વગેરેનાં તમામ સાહિત્યો નીચેના સરનામે મળશે.

સૂચના—કોઈ પણ દેશને રોજનનાં સ્થળે પંદર કરતાં વધુ સાંજાના
માસને, એકલા થઈ અમારાં સાહિત્યો જોવા ઇચ્છા રાખે તે આમારો
ખર્ચે આવી બતાવવામાં આવશે અને તેમ કરવામાં સ્થાનિક શાળાને પંચ
અવકાશને જે ખર્ચ થશે તે આ તરફથી આપવામાં આવશે.

દારિયાવાડ છગનદાસ પટેલ,

મેનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય દાર્યાલય,
નાંદોલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ દેદેવે.

ખુલાસો—૧૩૧ વર્ષ આવીમાં માપકરણને ખુલાસો. જેમાં પણ
નિયમે અને ૨૫૦ મજેલા દાખલા છે.

દુજો—ખુદરોક્ષર દાદાભાઈ ગણપતરામ,

બોરસર મુજરાત.

નામદાર મુખર્ચ સરકારનો કરાવ.

સને ૧૯૧૪ તા. ૨૪-૬-૧૧ ના મુખર્ચ સરકારી ગેઝીટના આગ ૧ ના ખાના ૨૧૯૪ ઉપરથી. જી. એમ. વૈષ્ણવ (ગંગાશંકર મણિશંકર વૈષ્ણવ) બનાવેલી ' ગૃહવ્યવસ્થા ' ગ્રામીણ શાળામાં ' ટેકસ્ટબુક ' રીટિ વાપરવા મંજૂર કરવામાં આવી છે.

આ સિવાય બીજી કોઈ ગૃહવ્યવસ્થા રીતસર નામદાર સરકાર તરફથી મંજૂર કરેલી નથી તો—

હોકરાઓના ૭ માં ધો. માં કન્યાશાળાના ૫-૬ ધો. માં, કોલેજના ' પ્રેપરેટરી ' વર્ગ તથા પહેલાં, બીજા, અને ત્રીજા વર્ષમાં આરોગ્યનિધા અને ગૃહવ્યવસ્થાના વિષયો માટે કઈ ચોપડી વાપરશે ?

જી. એમ. વૈષ્ણવની બનાવેલી ' ગૃહવ્યવસ્થા ' ચેતવણી—વિદ્યાર્થીની સમગ્ર જાતર અને ડિ. માં પરવડે માટે પૂર્ણ પ્રમાણે ત્રણ ડિ. રાખેલી છે. કાગળનું પુરું. ૦-૮-૦. કાચુ ૦-૧૦-૦. પાકું ૦-૧૨-૦.

મી. જી. એમ. વૈષ્ણવકૃત.

ખાળકો માટે ખાસ.

સચિત્ર વાર્તા વિનોદ (૦-૩-૦) તૈયાર છે.

પુસ્તક મેળવવાનું અને મેળવેવાનું ટેકાણું—કર્તા. જી. એમ. વૈષ્ણવ. શીમેટ. ટ્રે. કોલેજ. અમદાવાદ.

નવાં ધોરણોના અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે તૈયાર કરેલું

મુખર્ચણિત. (બે લાગમાં) આવૃત્તિ બીજી

લાગ-૧. પહેલાં ત્રણ ધોરણોના મુખર્ચણિતનો અભ્યાસક્રમ તૈયાર છે.

(આંકના તથા ધાતોના ઉપયોગ માટે પુષ્કળ મનોરથનો સાથે)

લાગ-૨. પૂરા અભ્યાસવાળી સ્કૂલોના ધોરણ ૪-૫ તથા ૫ માટે, અને ગણકાંતી સ્કૂલોના ધોરણ ૩ માટે. (તૈયાર છે.)

(ગુણોત્તર વિષે સંપૂર્ણ સમજ તથા તેને લાગુ પાડવાનાં પુષ્કળ દૃષ્ટાંતો તથા મનોરથનો સાથે.)

રચનાર: માણેકલાલ કલિદાસ છાટ.

એસિ. માસ્ટર, પ્રોફિટસિંગ સ્કૂલ—અમદાવાદ.

ત્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ.

(ખેડ: પાપટલાલ મંગેશભાઈ ગજનપાળા,

ધનસાલ એડિટર-૨૪ છાંડેયો—અમદાવાદ.)

ગુજરાત શાળાપત્ર, પુસ્તક પઝમું, સને ૧૯૧૪.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

અતિથિસત્કાર.	૨૮૮-૨૯૧, ૩૩૬-૩૪૦.
અભ્યાસક્રમસંબંધી શંકાઓ ને તેના ખુલાસા	૨૩૨-૨૩૪, ૩૫૧.
અમદાવાદ પી. આર. દે. કોલેજમાં ઉર્દુ કક્ષાસ.	૧૬૪-૧૬૫.
અમારો અનુભવ ...	૨૮૧-૨૮૬, ૩૨૧-૩૨૬, ૩૬૧-૩૬૭, ૪૦૩-૪૦૮.
અરબી અને ફારસી શબ્દો.	૨૨૯-૨૩૧, ૩૯૯-૩૯૩.
અરસ્તૂનાં બોધવચનો.	૪૨૧-૪૨૩.
આપણી નિશાળો.	૨૦૧-૨૦૬.
આદર્શશિક્ષક કોણુ ?	૪૫૨-૪૫૮.
અંકગણિત (સંયુક્ત અપૂર્ણાંક)	૩૭૫-૩૭૬.
અંકગણિત (વિવિધ પરિભાષાના શુદ્ધાકાર).	૧૮૮.
હિનામપત્રક ...	૪૦, ૭૭-૮૦, ૧૬૦, ૧૬૮-૨૦૦, ૨૪૦, ૨૭૬-૨૮૦,	૩૨૦, ૩૫૬ ૩૬૦, ૪૦૦, ૪૩૭-૪૪૦, ૪૭૬-૪૮૦.
ઉર્દુ કાર્સ માને અભ્યાસક્રમ. (નવો)	૨૪૫-૨૪૮.
ઉર્દુ ધોગણોનો અભ્યાસક્રમ....	૯૪-૧૧૬.
ઉલોગ.	૪૨૩-૪૨૭.
એક સમયે ધરટ આફ્રિકાના કિનારા ઉપરની યુદ્ધામગીરી.	૨૭૧-૨૭૬, ૨૯૮-૩૦૪.
કર્તવ્ય,	૧૬૬-૧૭૦.
કર્નવળની પરિસ્થિતિ.	૧૨૧-૧૪૨.
કર્નવળજી માળીને ઉપાસંભ....	૪૨૭.
કાર્યસિદ્ધિનો મૂળમંત્ર.	૨૪૧-૨૪૩.

રજનરબીખાતાની ખબરો:—

અમદાવાદની પુરુષો માટેની ગ્રે. સા. દે. કો. તથા

૨. છો. હાઈસ્કૂલમાં સ્કૉલર્શિપ આપવા માટેની

ખાનસાહેબ જાનમદમદની યોજના ... ૩૧૪, ૪૩૨-૪૩૩.

અમદાવાદની બહેરાંમુર્ગની શાળા ... ૭૬.

જાન થયલાં પુસ્તકોની યાદી. ...	૧૧૭-૧૧૯, ૧૯૨-૧૯૪,
૩૫૭-૩૫૮, ૩૯૯-૪૦૦, ૪૭૨-૪૭૩.	
જાહેર થયેલી ખાલી પડેલી સ્કૉલર્શિપની યાદી. ...	૩૧૭-૩૧૮.
દત્તાત્રય વશવંત પ્રધાન નામના છોકરાને કોર્ષ પશુ	
શાળામાંની પરીક્ષામાં બેસવા માટેની મનાઈ. ...	૩૯૭.
નવરોજી પેસ્તનજી વકીલની સ્કૉલર્શિપો. ...	૨૩૮-૨૩૯.
નવરોજી પેસ્તનજી વકીલની સ્કૉલર્શિપ મેળવી	
તેઓની યાદી. ...	૩૯૮.
બ્રિટિશ હકુમતની રાજ્યવ્યવસ્થાના પરિણામની	
યાદીનું પુસ્તક. ...	૩૫૮.
મહાસક્ષી ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા. ...	૩૯૭-૩૯૮.
માધવલાલ હરિલાલનું સ્મારક નામ. ...	૩૧૪-૩૧૫, ૪૬૬.
માધવલાલ હોસ્ટેલ. ...	૪૭૧.
મિડલ અને રેપેસ્ટ સ્કૂલોમાં આપવાની કલ્પણી	
ઇન્ફન્ટિસાઇડ સ્કૉલર્શિપો. ...	૩૧૮.
મિડલ, હાઇસ્કૂલ અને રેપેસ્ટ સ્કૂલો માટેની સ્કૉલ-	
ર્શિપો માટે પસંદ કરેલા સ્કૉલરોની યાદી. ...	૪૭૪-૪૭૮,
મંજૂર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી. ...	૩૫-૩૮, ૭૬, ૧૬૫-૧૬૭
૨૩૮, ૨૭૭, ૩૧૩, ૪૩૧, ૪૩૫-૪૩૬.	
રેવાકાંઠા એજન્સિસની વર્નાક્યુલર શાળાઓ માટે	
શિક્ષકની જરૂર. ...	૩૧૩.
રેવાકાંઠા અને પંચમહાલમાં સ્ત્રીશિક્ષકોની જરૂર. ...	૪૩૪, ૪૭૦.
વર્નાક્યુલર શાળાના પરીક્ષાની ચેતવણી તેમજ	
અભ્યાસક્રમ. ...	૩૯, ૧૫૯, ૨૭૭-૨૭૮.
વર્નાક્યુલર ઉમેદવારોની ખામી માટે સૂચના. ...	૧૨૦.
સંકરજાત પુરુષોત્તમ દેવેને તા. ૮ સી. એપ્રિલ સને	
૧૯૧૪ સુધી કોર્ષ પશુ શાળામાં દાખલ કરવા માટેની	
મનાઈ. ...	૧૬૮.
સ્ત્રીઓ માટેની મહા. ટ્રે. કો. પ્રા. પરીક્ષા. ...	૩૧૨
સિંધ માટે ખીજ અથવા ત્રીજ વર્ષની ટ્રેન્ડ	
મિસ્ટ્રેસોની જરૂર. ...	૩૪.

દાઘ અને રપેસ્યલ સ્કૂલોમાં આપવાની તેમજ મિડલ

સ્કૂલમાં આપવાની સ્કૉલશિપો.

... ૩૧૫-૩૧૬.

દાઘ અને રપેસ્યલ સ્કૂલોમાં આપવાની કાઝી

શાદબુદીન સ્કૉલશિપો.

... ૩૧૮.

દાઘ અને રપેસ્યલ સ્કૂલોમાં અમદાવાદ હજુબી

ઈન્ડિસાઇડ ફંડ સ્કૉલશિપો.

... ૩૧૯.

ગણિતગમ્મત.

... ૨૨૬-૨૨૮.

ગણિતશાસ્ત્રના વિનોદો.

... ૧૮૫-૧૮૭.

ગણિતશિક્ષણશૈલી.

... ૩૨૬-૩૨૮, ૩૬૬-૩૭૬, ૪૧૩-૪૧૭.

ગત વર્ષનું આત્મનિરીક્ષણ.

... ૧-૫.

ગુજરાતી ધોરણો મંજૂરી પ્રકાશ.

... ૬૦-૬૩.

અર્ચાપત્રો.

... ૩૦-૩૪, ૧૮૬-૧૯૧, ૨૩૪-૨૩૭.

અર્ચાપત્રોના ઉત્તર. ૧૫૩-૧૫૮, ૩૦૮-૩૧૨, ૩૫૨-૩૫૬, ૩૬૪-૩૬૭.

જન્મનિ ને આસ્ત્રિઆધી અર્ધિ આવતો માલ.

... ૩૮૬-૩૯૦.

તન્ત્રીનો ફેરફાર.

... ૧૬૧-૧૬૩.

દાહોદ તથા જાસોદ તાલુકામાં વસ્તા ભેદોની ભાષા.

... ૭૨.

દાહોદ તાલુકાના ગરબડા વિભાગના ભોલેની બોલીમાં

ફેરફાર.

... ૭૪-૭૫.

નાની દન્યાની રીસ.

... ૩૮૨.

નોબલ પ્રાઇઝ.

... ૧૪-૧૫.

પંચાંગ.

... ૨૬-૨૭.

પ્રમાણિક નાણાવટી.

... ૨૨૪-૨૨૬.

પૃથ્વી પરનાં આકર્ષકારક સ્થાનો.

... ૩૦૫-૩૦૬.

પેસ્ટોલોઝી, દબ્બાટ અને ક્રોએસ.

... ૨૦૭-૨૧૧.

પ્રાણિવર્ણન (સાઝ).

... ૨૫૮-૨૬૧.

ફતેહપુર ટપ્પો તાજે સુધરામપુરની બોલી.

... ૭૩.

બાળવાર્તા.

... ૪૬૨-૪૬૪.

ભરૂચ જિલ્લાની દીવા સેન્દ્રલ સ્કૂલના સ્કૉલરોનું આર્ન-પર્પટન.

... ૨૧૧-૨૧૬, ૨૬૨-૨૬૭.

ભીસેની વાતચીત.

... ૭૧.

બૂજણના પાકેના મુદાબોનો કમ.

... ૨૮૬-૨૮૮.

માસવણુ દરખામાં કાળીપરજની લાયા.	૩૪૯-૩૫૦.
મહારાજ્યનો આદેશ.	૪૫૨
મોંઢીસરી પદ્ધતિ.	૨૪૪.
ધુરોપમાં ચાલતો વિમલ.	૪૪૧-૪૫૧.
રમતમાં ગણિતની ગમત.	૩૦૭.
“ “ ગમતનો ઉત્તર.	૩૫૨.
રાજગીત.	૩૭૭-૩૮૧
સૌજન કિરણ.	૩૮૨-૩૮૬.
સં સાં ભાગ્યનો વિશેષ ઉપયોગ.	૬૬-૬૮.
લાળા સમયથી ધારેલું કાશી.	...	૫-૧૪, ૫૩-૫૮, ૮૭-૯૦,	...	૧૫૦-૧૫૨,
લેખનશુદ્ધિ.	૪૧.
વખત-પ્રમાણ.	૩૬૭-૩૬૯.
વડોદરાનું કલાબુદન.	૨૬.
વરુચિત પ્રાકૃતપ્રકાશ.	...	૪૨-૫૨, ૮૩-૮૬, ૧૪૩-૧૪૬.	...	૨૬.
વહેચણીના ટાકા.	૨૬૬-૨૬૮.
વાચનમાળાના ખુલાસા.	૫૬-૬૫, ૪૫૬-૪૬૨.	...
વાતાવરણની વિદ્યુત.	...	૨૬૨-૨૬૬, ૩૪૦-૩૪૩, ૪૨૮-૪૩૧.
વ્યાયામ (કસરત).	...	૧૭૮-૧૮૨, ૨૨૦-૨૨૪, ૨૬૭-૨૭૦,	...	૩૪૪-૩૪૬, ૪૧૭-૪૨૧, ૪૬૪-૪૬૮.
શારદાસ્તવન.	૧૮૩.
સને ૧૯૧૩નું પ્રે. રા. ટ્રે. કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓનું આનંદપર્વન.	૧૫-૨૫.
સને ૧૯૧૩માં અપાયેલા ઇનામો.	૨૮-૨૯.
સિંધીઆની ઇ. સ. ૧૮૭૭ની હાર.	૧૭૪-૧૭૭.
સીમેન્ટ.	૪૦૮-૪૧૨.
સુરત જિલ્લાની કાળીપરજમાં વપરાતા શબ્દો.	૬૬-૭૦.
સાંકેટીસની શૈલીને શિક્ષણમાં સ્થાન.	૨૪૮-૨૫૪.
સોલનનો ઉપદેશ.	૧૮૩ ૧૮૪.
સંગીતવિષય.	...	૧૭૧-૧૭૩, ૨૧૭-૨૧૯, ૨૫૫-૨૫૭; ૩૩૦-૩૩૫.
સ્વત્વ: શિક્ષક અને શિષ્યમાં.	૮૧.
સ્પીકાર.	૪૦૧-૪૦૩.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૩મું.

ડીસેમ્બર, સને ૧૯૧૪.

અંક ૧૨મો.

યુરોપમાં ચાલતો વિગ્રહ.

ગયા ઑગસ્ટ માસથી યુરોપમાં એક ભારે વિગ્રહ મગી ઊઠ્યો છે, અને તેણે આખી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. એ વિગ્રહનાં કારણોથી તથા તેમાં બ્રિટિશ સરકારને કેવા મંજૂરો વચ્ચે ઊતરવું પડ્યું છે તે બાબતોથી પ્રખરો ધણો લાગ અજાન હોવાથી તે સંબંધી કેટલીક જરૂરી હકીકત નીચે આપવામાં આવે છે. આશા છે કે વાચકવર્ગ પોતે એ હકીકતથી મેપૂર્ણ રીતે વાકિફ થઈ પ્રમંથ આવે ખીન્નઓને પણ ખરી હકીકત જણાવી તેમનું અજાન દૂર કરવા પ્રયત્ન કરશે.

વિગ્રહ કોના તરફથી અને કી રીતે જગાડવામાં આવ્યો તેનું આગળ વર્ણન કરવામાં આવશે. હાલ એટલું જ કહેવાની જરૂર છે કે વિગ્રહના કારણભૂત એ રાજ્યો જર્મની ને ઑસ્ટ્રિયા-હંગરિ છે. ન્યાય અને સ્વનંત્રતાની ખાતર તેમની સામે થનાર બ્રિટિશ સરકારની મદદમાં રશિયા, ફ્રાન્સ બેલ્જિયમ, સર્વિયા, મોન્ટેનીગ્રો, અને જપાન છે, જે સઘનાં 'મિત્ર રાજ્યો' એ નામથી ઓળખાય છે.

વિગ્રહનું સ્વરૂપ બરાબર સમજી સકાય તેને માટે જૂગોળવિદ્યાના ખીન્ન લાગ જેવા પુસ્તકમાંથી વિગ્રહમાં ઊતરેલા રાજ્યોની જૂગોળનું જ્ઞાન સારી રીતે મેળવવા ખાસ લક્ષ્યમણ કરવામાં આવે છે એ પરથી માલમ પડશે કે જર્મનિનું રાજ્ય મુંબઈ ઇલાકા કરતાં સહેજ મોટું છે, અને ઑસ્ટ્રિયા-હંગરિનું ક્ષેત્રફળ મુંબઈ ઇલાકાથી લગભગ સવર્ણ છે. ખીન્ન તરફ જતાં રશિયાનું ક્ષેત્રફળ દિંદુસ્તાન કરતાં કંઈક મોટું છે, અને ફ્રાન્સનું ક્ષેત્રફળ મુંબઈ ઇલાકાના ક્ષેત્રફળથી કંઈક વધારે છે. બેલ્જિયમ દેશ લગભગ કાઠિયાવાડથી અધિક છે. બ્રિટિશ દાપુઓનું ક્ષેત્રફળ જોકે મુંબઈ ઇલાકામાં આવેલા ખાલસા મુલકના જેટલું છે, તોપણ બ્રિટિશ સાકાળમે આખો પૃથ્વીની જર્મનનો પાંચમો ભાગ રોક્યો છે. સર્વિયાનું

રાજ્ય કાઠિઆવાડ કરતાં સહેજ નાનું છે, ને મૉન્ડીનીચોતું અમદાવાદ જિલ્લા કરતાં કંઈક નાનું છે. જાપાનનું ક્ષેત્રફળ મુંબઈ ઇલાકાથી સહેજ ઓછું છે.

વસ્તીની સરખામણી કરીશું તો જાણીશો કે જર્મનિના રાજ્યની વસ્તી મુંબઈ ઇલાકાથી બમણી છે, અને ઑસ્ટ્રિઆ-હંગરિની વસ્તી પણ તેટલીજ છે; ત્યારે રશિઆની વસ્તી હિંદુસ્તાનની વસ્તીના ત્રીજા ભાગ જેટલી, ફ્રાન્સની મુંબઈ ઇલાકાથી દોઢી, બેલ્જિઅમની કાઠિઆવાડથી ત્રણગણી, અને બ્રિટિશ ટાપુઓની મુંબઈ ઇલાકાની કુલ વસ્તીથી દોઢાં છે. સર્વિઆની વસ્તી કાઠિઆવાડથી થોડી વધારે છે, અને મૉન્ડીનીચોતી અમદાવાદ જિલ્લાની વસ્તીથી ત્રીજે ભાગે છે. જાપાનની વસ્તી મુંબઈ ઇલાકાથી દોઢી છે. આખા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં વસ્તી ૪૨ કરોડની છે.

વિગ્રહનું કારણ.

લડાઈની શરૂઆત ઑસ્ટ્રિઆ-હંગરિ અને સર્વિઆ વચ્ચે થઈ. એવું બન્યું કે ઑસ્ટ્રિઆની પ્રજામાંથી કોઈએકે ઑસ્ટ્રિઆના ગાદીવારસ સાદ્-જનકા ફ્રાંઝનાન્ડ તથા તેનાં બાનુને મારી નાખ્યાં. ઑસ્ટ્રિઆ-હંગરિના રાજ્યે આ ખૂનમાં સર્વિઆનો હાથ છે એવો આરોપ મૂક્યો. એ વાતની તપાસ કરવા માટેની ઑસ્ટ્રિઆની સર્વે બ્યાન્ગ્રી માગણીએ સર્વિઆએ કબૂલ રાખી, પણ ઑસ્ટ્રિઆએ સાંભળવાનીજ ના પાડી અને એકદમ લડાઈ જાહેર કરી. ઑસ્ટ્રિઆના ઇરાદાની જર્મન શહેનશાહને પહેલેથીજ બધી ખબર હતી, કેમકે તે ઑસ્ટ્રિઆનો પડિા મિત્ર છે. ઑસ્ટ્રિઆ અને જર્મનિ બંનેની ધારણા એ હતી કે સર્વિઆને એક જોરાવર રાજ્ય બનવું અવશ્યક હતું.

હવે સર્વિઆ અને રશિઆના લોકો એક જાતના છે, અને રશિઆ હંમેશ સર્વિઆનું રક્ષણ કરતું આવ્યું છે. તેથી રશિઆએ જર્મનિને જાણાવ્યું કે ઑસ્ટ્રિઆ સર્વિઆને છૂંદી નાખશે તે અમે જોઈ શકીશું નહિ. ઈંગ્લેંડે એ તકરારનો સલાહશાંતિથી નિકાલ લાવવાને બહુ મથન કર્યું, પણ જર્મનિ અને ઑસ્ટ્રિઆએ રશિઆ સામે એકદમ લડાઈ જાહેર કરી.

ફ્રાન્સ રશિઆ સાથે મિત્રતાની પાટી ગાંઠીથી જોડાયેલું હતું, તેથી જર્મનિને હર હતો કે ફ્રાન્સ રશિઆની મદદે આવશે. તે પરથી જર્મનિએ

ફ્રાન્સની સરહદ પર લરકર એકઠું કર્યું, અને બેલિજઅમે આ તકરારમાં ખીલકુલ ભાગ લીધો નહોતો તોપણ બેલિજઅમમાં જલદીથી પોતાનું લરકર ધુસાડ્યું અને ફ્રાન્સ સાથે લડાઈ જાહેર કરી. ઇટલિનું રાજ્ય જર્મનિ અને ઑસ્ટ્રિઆનું મિત્ર હોવા છતાં તેણે તેમની સામે લડાઈમાં જિતેરવાની ના પાડી, તે એજ કારણથી કે તેમણે રાજ્યલોકને લઈને આ વિમલ જાણી જોઈને ઉપાડ્યો હતો.

ઇંગ્લંડને ફ્રાન્સ સાથે ઈર્ષ લેખી કરાર થયા નહોતા, પણ તે બે વચ્ચે એવી સમજુતી થઈ હતી કે ફ્રાન્સ પર કોઈ સ્વચ્છંદી રીતે હુમલો લાવે તો મદદ કરવી. જર્મનિ જો જીતે તો તેણે ફ્રેન્ચ મુલક દબાવવો નહિ એવું વચન આપવા જર્મનિને ઇંગ્લંડે જણાવ્યું હતું, પણ જર્મનિએ જવાબ વાળ્યો કે ફ્રાન્સનો યુરોપમાંનો મુલક જાણે માટે પચાવી પડીશું નહિ એવું વચન અમે આપીએ છીએ, પણ ફ્રેન્ચ સરકારનો માટે કોઈ પણ પ્રકારની ખાતરી આપતા નથી, આ ઉપરથી ઇંગ્લંડે ફ્રાન્સને વચન આપ્યું કે અમે અમારા કાફલા વડે તમારા કિનારાનું તથા વહાણોનું રક્ષણ કરીશું. ઇંગ્લંડે જર્મનિને વળી એમ પણ પૂછ્યું હતું કે હોલન્ડ તથા બેલિજઅમને હેરાન નહિ કરવાનું તમે વચન આપો છો કે નહિ ? જર્મનિએ હોલન્ડને માટે ખાતરી આપી, પણ બેલિજઅમ માટે નહિ; જોકે ઇંગ્લંડ અને જર્મનિ બંનેએ પૂર્વે બેલિજઅમનું સ્વતંત્રપણું કબૂલ રાખ્યું હતું. જર્મનિએ અંગ્રેજ એલચીને ખુલ્લું કહ્યું કે ફ્રાન્સ પર જલદી હુમલો લઈ જઈ તેને હરાવવું અમારે જરૂરનું છે, અને કિલ્લેબંધ ફ્રેન્ચ સરહદ પરથી હુમલો લઈ જવામાં ધણો વખત વડી જાય, માટે અમને બેલિજઅમ-માંથી હુમલો લઈ જવાની ફરજ પડી છે. બેલિજઅમ જોકે જાનો દેશ છે, તોપણ બહાદુરીથી સામે થયો, અને બેલિજઅમના રાજાએ આપણા શહેનશાહની મદદ માગી. શહેનશાહે મદદ કરવાનું વચન આપ્યું. જર્મનિએ તો બેલિજઅમની સ્વતંત્રતા જાળવવાનું વચન સ્વાર્થની ખાતર તોડ્યું, પણ ઇંગ્લંડે તે વચન તોડવાની સાફ ના પાડી. આ ઉપરથી આપણા શહેનશાહે આખા ઇંગ્લંડની તેમજ આખી શહેનશાહતની એક મને અનુમતિ સાથે જર્મનિ સાથે લડાઈ જાહેર કરી. થોડાજ વખતમાં જર્મનિના મિત્ર ઑસ્ટ્રિઆ સાથે પણ લડાઈ જાહેર કરવામાં આવી.

અંગ્રેજ સરકારને ઑસ્ટ્રિઆ તથા સર્વિઆની વચ્ચેના વાંધા સાથે

કંઈ પણ લેવાદેવા નહોતી. એમને લડાઈમાં ઊતરવું પડ્યું તે એટલાજ મારે કે ક્રાન્સના મિત્ર રાજ્યને તેમની વિપત્તિના સમયમાં છોડી દેવું એ ઠીક નહિ, તેમજ વળી જર્મનિને જુદામી લશ્કરી સત્તાને પ્રભાવે નાના રાજ્યોને છૂંદી નાખવા દેવું એ પણ ઠીક નહિ. બ્રિટિશ શહેનશાહત હંમેશાં સ્વતંત્રતાની તરફેણમાં અને રાજ્યસોબની સામે થતું આવ્યું છે. આજથી સો વર્ષ પર પણ જ્યારે નેપોલીઅને આખા યુરોપ પર પોતાની લશ્કરી સત્તા જમાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો ત્યારે એ શહેનશાહત સામી પડી હતી. નેપોલીઅનને આખરે ૪. સ. ૧૮૧૫માં વૉટર્સના મેદાનમાં હરાબોયો હતો, અને તેને પકડીને સેન્ટ હેલીનાના ટાપુમાં કેદી તરીકે મોકલી આપ્યો હતો, જ્યાં તે મરતાં મુધી રહ્યો હતો.

વિગ્રહ સાથે હિન્દુસ્તાનનો સંબંધ.

લડાઈના મયકથી હિન્દુસ્તાન કેટલું બધું દૂર છે તે ભૂગોળનું થોડુંક જ્ઞાન ધરાવનાર હરકોઈ સહેજ સમજી શકે એવું છે. યુરોપથી અહિં આવવા માગનાર દરિયામાર્ગેજ આવી શકે, રેલવે મારફત નહિ. એટલાજ ઉપરથી વિચાર કરતાં માત્રમ પડશે કે જર્મનિ જર્મીનમાર્ગે હિન્દુસ્તાન પર હુમલો લાવે એ તદ્દન અમ્ભેલવિતજ છે. સ્વેચ્છની નહેરને રસ્તે ઇંગ્લંડથી મુંબઈ આવતાં મેઇસ બોટને ૨૦ દિવસ લાગે છે. હવે દરિયામાર્ગે પણ હિન્દુસ્તાન પર હુમલો કરવાનું બને એમ નથી, કેમકે દરિયાને કાણ અંગ્રેજ નૌકાસૈન્ય શેષૂર્ણ રીતે ધરાવે છે. એ ખરું છે કે થોડાંએક જર્મન કૂકરો (લડાઈનાં બારકસો) હજી પકડાયાં નથી, અને તેઓ હથિયાર વગરનાં અંગ્રેજ વેપારી વહાણોને તેના ઉપરના માણસોને ઉતારી લઈ ડુબાવી દે છે. 'એમ્ડન' નામનું બારકસ એક રાત્રે મદ્રાસ આવી પહોંચ્યું હતું, અને સહેર પર તેણે ગોળા છોડ્યા હતા. તેથી ત્રણચાર માણસો મરી ગયા છે અને નહિ જેવું નુકસાન થયું છે; પણ મદ્રાસમાંની તોપોના ધગાકા થતાંની સાથે તે નાસીંગેયું હતું. એમ લાગે છે કે 'એમ્ડન'ને મદ્રાસમાં તોપો છે તેની ખબરજ નહિ હોય. એ બારકસની ધારણા લડવાની નહોતી પણ વેપારમાં ખલેલ પહોંચાડવાની હતી. અસાન લોકો એમ સમજે છે કે ડુબાડેલાં વેપારી વહાણો લડાઈનાં બારકસો છે, પણ તે તેમની મોટી ભૂલ છે. એમ્ડનને શોધી કાઢતાં જરા લાંબો વખત લાગ્યો, કેમકે દરિયા બહુ વિશાળ છે, પણ આખરે તેને ધ્યાં તો કાલસાની તથા ખોરાકની તંગી પડશે

અથવા બ્રિટિશ લડાયક બારકસોને હાથે પકડાશે અથવા ડૂબી જશે એમ જે ધારવામાં આવતું હતું તેમજ ચયું છે. એ તો ખાતરીબંધ મનાતું કે તે મુંબઈની પાસે કદી આવી શકશે નહિ. તે સારી રીતે જાણતું હતું કે મુંબઈની તોપો મારી તોપો કરતાં ઘણી મોટી છે, એટલે ને શહેર પર ગોળા છોડી શકાય એટલી નજીકમાં જઈ પહોંચીશ તો મને ડુબાડી દેવામાં આવશે. હડખાયલા કુતરાઓની માફક એમ્ડન તથા તેવી બીજી થોડીએક જર્મન ઓટોની પુંઠ લેવામાં આવી હતી. તે થોડાએક નિરપરાધી માણસોને કરડ્યું, પણ વહેંચુમોડું તે પકડાયું અને નાશ પામ્યું. અંગ્રેજ લડાયક બારકસોએ તો જર્મન વેપારી વહાણોની મોટી સંખ્યા પકડી છે. એક બારકસે કેટલાક વખત પર એકલે હાથે ૬ વહાણો પકડ્યાં હતાં. જર્મનોને તે પકડાયેલાં વહાણો ડુબાડી દેવાં પડે છે. આપણે તો તે સલામત રાખીએ છીએ અને તેનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, કેમકે આપણી પાસે તે વહાણો રાખવા માટે ધણીએ બંદરો છે. અંગ્રેજ કાફલો ગમે ત્યાં જઈ શકે છે. તેને માટે તો કાલસો તથા ખોરાક લેવા સાર આખી દુનિયા પર ત્યાં જોઈએ ત્યાં બંદરો હાજર છે. નિંચો-હટ્ટર, માલ્ટા, એડન, કરાંચી, મુંબઈ, કોલંબો, મદ્રાસ, વગેરે હિંદુસ્તાનનાં બંદરો તથા ઓસ્ટ્રેલિઆ અને દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં મળીને એવાં સંખ્યાબંધ બંદરો છે. મુંબઈ જેવાં સઘળાં મુખ્ય બંદરોનું ભારે તોપો તથા સર્ય-લાઇટો વડે રક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે જર્મનનાં બંદરો ગળ્યાગાંઠાં છે. જર્મન પશ્ચિમ આફ્રિકાની રાજધાની ટેગોલન્ડનો આપણે કબ્જો મેળવ્યો છે. ચીનમાં ક્રીઆઉ-ચાઉ બંદર છે તેના પર જાપાનીઝ અને બ્રિટિશોનો હુમલો ચાલુ હતો અને પરિણામે તેનો કબ્જો તેમની પાસેથી છોડાવવામાં આવ્યો છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની સરકારે જર્મન નૈઋત્ય આફ્રિકા જતી લેવા માટે લરકર મોકલ્યું છે. અંગ્રેજ, આફ્રિકન, અને આપણી કેટલીક બહાદુર હિદી દુકડીઓ જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા પર હુમલો કરી ગઈ છે. ત્યાંની રાજધાની દારેસસલામને તો તોપના ગોળાથી ક્યારની ઉડાવી દીધી છે. ઓસ્ટ્રેલિઆ અને ન્યુઝીલન્ડ પૅસિફિક મહાસાગરમાંનાં સંમોઆ જેવા જર્મન સંસ્થાનો લેવા લાગ્યા છે આ પ્રમાણે જોતાં જે થોડાં ધણાં જર્મન વહાણો છુટાં છે તેને કાલસો તથા ખોરાક મેળવવા માટે એકે રથજ થોડા વખતમાં રહેશે નહિ. જેમ ખોરાક અને ખાણી વગર બચદ દલાડના દલાડ

ગાંધી ખેંચી શકે નહિ, તેમ વણગથી ચાલતાં વહાણો કાલસા વગર લાંબા વખત સુધી દરિયામાં રહી શકે નહિ. સખમરીનો, અને હવાઈ વિમાનો તો એથી પણ વધારે પરત્ર છે. તેઓને તો એવાં સ્થાને નજીકમાંજ બેઠાં છે કે જ્યાંથી તેણે, પેટ્રોલ અને ગેસ તેઓ મેળવી શકે. એવાં સખમરીનો તથા હવાઈ વિમાનો સુરેશથી હિંદુસ્તાન આવે એ તો કેવળ અશક્ય છે.

ઉત્તર સમુદ્રમાંથી ખારકસોને બૉલિટિક સમુદ્રમાં જવા માટે કીલની નહેર છે, તેને બંને છેડે મજબૂત કિલ્લેબંધી છે; અને જર્મન કિનારાનો વિસ્તાર ઘણો નાનો છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં સારાં બંદરો નથી, એટલે મોટાં વહાણો નજીક જઈ શકે નહિ. વિલ્હેમરોવનું બંદર છે તે કૃત્રિમ છે, કુદરતી નથી. વળી કિનારેથી કેટલેક છેડે જર્મનોએ દારૂગોળાની અત્યંત સુરંગો મૂકી છે. આવાં કારણોથી બ્રિટિશ કાફલો જર્મન કિનારા પર હુમલો લઈ જઈ શકતો નથી. પણ જર્મન કાફલો નકામા જેવો થઈ પડ્યો છે. તે બહાર નીકળવાની દિશત કરી શકતો નથી. દરિયા પરનો બ્રિટિશ કાબુ કેવો સંપૂર્ણ છે તે એટલા પરથીજ માલમ પડી આવે છે કે લડાઈ પછી એક અઠવાડીયામાં તોપો, ઘોડાઓ, ધાતલ થયલા મારેતી ગાડીઓ વગેરેની સાથે દોઢ લાખ જેટલા લશ્કરને કાફલાના રક્ષણ નીચે ક્રાન્સમાં નિર્ણયતાથી ઉતાર્યું હતું. નૉર્વે, ડેન્માર્ક, હૉલન્ડ વગેરે દેશો તરફ આપણી બોટો કાઈ પણ જાતની અડચણ વગર બેઠકક દોડતી ફરે છે. લશ્કરથી ગીયોગીય લરેલાં ૭૦ વહાણો હિંદુસ્તાનથી મોકલવામાં આવ્યાં, તે સઘળાં ક્રાન્સમાં માર્શલ્સ બંદરે સહીસલામત પહોંચ્યા છે, અને ઇંગ્લંડનો મેલ નિયમિત રીતે આવે છે અને જાય છે. જર્મનિની દિશત નથી કે દરિયામાં લશ્કર મોકલી શકે, કેમકે આપણો કાફલો એટલો મોટો અને મજબૂત છે કે તેના વહાણોનો તરતજ નાશ કરી શકે એમ છે. ડોચરની સામુદ્રધુની આગળ દરિયાનો પટ ૨૧ માઈલનો છે. જ્યાંથી જતાં કાઈ પણ વહાણને આપણે અટકાવી શકીએ. જર્મનોએ આપણા કાફલાને જે કઈ તુકસાન કર્યું છે તે ફક્ત સુરંગો પાથરીને અને સખમરીનો હુમલો લાવીને. એ તો ખુલ્લુંજ છે કે આપણાં વહાણો જર્મન વહાણોને બહાર કાઢવાને જર્મન કિનારાની બહુ નજીક જાય અને તેમના પર હુમલો કરે, સારે કોઈક વખત તે સુરંગ સાથે અથડાવાથી ઊડી પણ જાય. આવા બનાવો પણ ધાર્યા કરતાં ઘણા

ઓછા થયા છે, ને તેનું કારણ આપણા ખજાસીઓની ભારે ચતુરાર્થ અને હિંમત છે. આપણે થોડીએક ખોટો ગુમાવી છે, પણ તેમાંની એક પણ નવી કે જોરાવર નહોતી; જર્મનોએ તો ઘણી ખોઈ છે. આપણી પાસે બારકસો એટલાં બધાં છે કે જરૂર પડે તો જર્મનો કરતાં વધારે ખોઈએ તોપણ મિત્રતા નથી. થોડા વખત પરજ આપણે આપણું એક પણ વહાણ ખોયા વગર પાંચ જર્મન બારકસો હુબાવ્યાં હતાં. વળી બ્રિટિશ કાફલામાં એવી ખાસ ખોટો રહે છે કે જે દરિયાને સાફ કરે અને સુરંગોને જેમ જળમાં માછલી પકડે તેમ પકડી લે. એ ખોટો વળી કેટલેક સ્થળે સુરંગો મૂકતી જાય છે, જેથી જો જર્મન કાફલો બહાર આવવા પ્રયત્ન કરે, તો તેનાં ઘણાં વહાણો ઊડી જવાનો સંભવ છે. દુનિયા પર સૌથી બળવાન કાફલો બ્રિટિશનો છે, અને ભારપછી બીજો નંબરે જર્મન નૌકાસૈન્ય આવે છે. જર્મનિના કાફલા કરતાં તો તે ઘણો બળવાન છે, અને બ્રિટન નવી ખોટો ઘણી ઝડપથી તૈયાર કરી શકે એમ છે. બ્રિટિશ, ફ્રેન્ચ, અને રશિયન કાફલાઓ મળીને જર્મન અને ઑસ્ટ્રિયન કાફલા કરતાં બમણા ખોટા છે. જર્મન અને ઑસ્ટ્રિયન કાફલાઓ કંઈજ કરી શકે એમ નથી. જર્મન કાફલો સુસ્ત પડી રહ્યો છે, અને જર્મનિનો દરિયામાર્ગ ચાલતો વેપાર બંધ થઈ ગયો છે. આખી દુનિયા પરનાં જર્મન વહાણો પકડાયાં છે. તેઓ ખોરાક કે જરૂરતી ચીજો જર્મનિ લઈ જઈ શકે એમ નથી. આવાં કારણોથી જર્મનિને ભારે નુકસાન અને દુઃખ ખમવાં પડે છે; પણ દરિયા-માર્ગનો બ્રિટિશ વેપાર લગભગ પહેલાં જેવોજ ચાલ્યાં કરે છે.

ઑસ્ટ્રિયાનો દરિયા સાથેનો સંબંધકૃત ઉપર ઑડિઆટિક સમુદ્રમાંજ છે. ઑડિઆટિકને પણ ફ્રેન્ચ અને બ્રિટિશ કાફલાઓ ચોકખો કરતા જાય છે, અને ઑસ્ટ્રિયાના ટાપુઓ તથા કિનારા પર પણ ગોળા છોડતા રહે છે અને છત મેળવતા જાય છે. ઑસ્ટ્રિયાની ખોટી રટીમર મેરિયનબાદ લગાઈ શરૂ થતાં પહેલાં મુંબઈથી ઉપડી હતી, પણ ટ્રીએસ્ટ પહોંચતાં પહેલાં પકડાઈ ગઈ હતી.

પશ્ચિમ તરફની લડાઈ.

બેલ્જિયમ સામું થયું તેથી ફ્રેન્ચ અને અંગ્રેજી લશ્કરો ફ્રાન્સની સરહદ પરથી બેલ્જિયમમાં આગળ વધી શક્યા, જોકે તેમનો અસહ્ય ધરાદો તો જર્મનો ફ્રાન્સમાં હુમલો લાવે તેની રાહ જોવાનો હતો. બેલ્જિયમ નાનું હોવાથી લાંબો વખત ટકી શક્યું નહિ, અને જર્મનોએ ફ્રેન્ચ

અને અંગ્રેજો સામે મોટી સંખ્યામાં લશ્કર ઉતાર્યું, તેથી મિત્ર રાજ્યો ધીમેધીમે વ્યવસ્થાપૂર્વક પાછા દરવા, અને જર્મનીને પોતાના દેશથી તથા બેલ્જિયમથી દૂર ખેંચી લાગ્યા અને તેમને ઘણું ભારે તુકસાન પહોંચાડ્યું. પણ જર્મનો પૈરિસ પહોંચે તે પહેલાં તો આપણે તેઓના પર એકદમ હુમલો લઈ ગયા અને માર્ન નદી પરના ભારે યુદ્ધમાં તેમને હરાવ્યા. જે રસ્તે તેઓ આવ્યા હતા તેજ રસ્તે તેઓને ઉતાવળથી આપન નદી સુધી પાછું હાલવું પડ્યું. પણ આપણા સેનાપતિઓ જાણે છે કે જર્મનીનાં મજબૂત મથકો પર મોટો હુમલો લઈ જવાનું જોખમ ખેડવાની જરૂર નથી, કેમકે રશિયનો પૂર્વ તરફથી જર્મનિ પર હુમલો કરી રહ્યા છે.

પૂર્વ તરફની લડાઈ.

રશિયનોએ પહેલાં પૂર્વ અને દક્ષિણ બે બાજુએથી જર્મનિ પર હુમલો કર્યો અને ઝડપથી ધરપા. જર્મનીનું આખું લશ્કર પશ્ચિમમાં રોકાયેલું હતું, તેથી આ તરફના ભાગમાં ઘણું થોડું લશ્કર હતું. રશિયાના આ હુમલાને લીધે જર્મનિને પશ્ચિમમાંથી ખેંચી લશ્કર ત્યાં મોકલવું પડ્યું. આ નવા આવેલા સૈન્યે પહેલાં તો રશિયનોને પાછા હટાવ્યા, પણ પાછળથી રશિયનોએ તેમને પાછા હટાવ્યા. પૂર્વ પ્રશિયા પરનો આ રશિયન હુમલો જર્મનીને હેરાન કરવા ખાતર તથા તેમનું મોટું લશ્કર રોકા રાખવા ખાતરજ હશે. એ વખતેજ એક ખીન રશિયન લશ્કરે ઓસ્ટ્રિયા-હંગેરિ પર હુમલો પ્રાપ્તો છે. તેણે જર્મનીની મદદ મળવા છતાં ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરને કેટલાક યુદ્ધોમાં હરાવ્યું છે. જો આ બાજુ તરફ રશિયા ફતેહમંદ બિતરશે, તો તે જર્મનિ પર અગ્નિ કાણુ તરફથી, પોલન્ડમાં ઘડતે પૂર્વ તરફથી, અને પૂર્વ પ્રશિયામાં ઘડતે ઈરાન કાણુમાંથી હુમલો લઈ જવા સક્તિમાન બનશે. આ પ્રમાણે જેતાં જર્મનીને દરેક બાજુએ શત્રુ સામે યવાનું છે. જો પશ્ચિમમાં તેમની હાર થાય અથવા તેમને ચોલાવીજ રાખવામાં આવે, તો ધીમેધીમે સહી વચ્ચેના સોપારી માફક બંને તરફના લશ્કરો તેમને છૂંદી નાખશે. એટલું છે કે રશિયનોએ આગળ વધવામાં બહુ સાવચેતી રાખવી પડશે, કેમકે કોનિગ્ઝબર્ગ અને ડુનિઝગ આગળ તેમજ જર્મન પૂર્વ સરહદ ઉપર બેરાવર કિસ્લાઓ છે, અને હજી હરાવવાના સીપાઈઓની સંખ્યા મોટી છે. રશિયાનું લક્ષ્યમિંદુ આખરે બર્લિનજ છે.

સર્વિઆ તરફની લડાઈ.

સર્વિઆની રાજધાની ઑરિટ્ઝાની સરહદ ઉપરજ છે, પણ તે ઑરિટ્ઝાનો લઈ શક્યા નથી. તેઓએ હુમલો કરેલો પણ તે મારી દહાળ્યો છે. સર્વિઆનો વાયવ્ય કોણમાં શેન્જા અને હોરિનિટ્ઝા આગળ ભારે યુધ્ધો થયાં હતાં, પણ તેમાં સર્વિઆનોએ અંપૂર્ણ ફતેહ મેળવી હતી, એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક તોપો, ને સરંજામ મોટા પ્રમાણમાં મેળવ્યો હતો. સર્વિઆ પર હુમલો લઈ જવાનું ઑરિટ્ઝાએ તદ્દન છોડી દીધું છે. સર્વિઆનો હવે ઑરિનિઆ પર હુમલો લઈ ગયા છે. ઑરિનિઆ અને હર્ઝેગોવીનીઆ એ બે પ્રાંતમાં ઘણા સર્વિઆનો રહે છે. તેઓ કદાચ બળવો કરશે અને સર્વિઆનોને મળી જશે. મોન્ટેનીગ્રો સર્વિઆને મળેલું છે અને દક્ષિણ તરફથી હુમલો કરવામાં મદદ કરે છે.

ગળપાનનું ખાતલ કરતાં મિત્ર રાજ્યોનું લશ્કર ૯૧ લાખનું છે, જ્યારે હુમલોનું ૮૦ લાખનું છે. મિત્ર રાજ્યોની મદદમાં હિંદુસ્તાન તથા સંસ્થાને વગેરેમાંથી નવું લશ્કર આવતુંજ નથી, ને હુમલોમાંજ લોઈ કિચમરે પાંચ લાખ માણસોનું નવું લશ્કર બંધ કરી દીધું છે. હિંદુસ્તાનમાંનું લશ્કર લડાઈમાં બિતરી ચૂક્યું છે, અને તેમના પરાક્રમોના બધી તરફથી વંખાણ થતાં આપણે સાંભળીએ છીએ. માણસોની આંખી છૂંટ મિત્ર રાજ્યોનેજ છે, અને શત્રુનું લશ્કર લડાઈ તથા રોગના કારણથી નિર્બળ પડતું જાય છે, અને કાયલ થયેલા તેના મરેલાની જગ્યા લેવા માટે તેમની પાસે નવા માણસો નથી. તે પરથી સરકાર જે ધારણા રાખે છે તે ચોક્કસ છે કે આપણે શત્રુને જલદી હરાવીશું નહિ અથવા કદાચ આપણને પાછા હઠવું પડશે તોપણ ચિંતા નથી, કેમકે વખત આપણને અનુકૂળ છે. અને મહેલો-મોટા પાંજું આપણે વિજય નહીજ છે.

તુર્કસ્તાનનું જર્મનિ સાથે બેઠાણું.

થોડા વખત થયાં તુર્કસ્તાન પણ જર્મનિ સાથે બેઠાણું છે. એ દેશનું વસાગુ જર્મનિ તરફનું છે એવો શક એ સરકારની ગોળન અને બેરલો નામની જર્મન મનવારો પ્રત્યે બતાવેલી વર્તણૂક ઉપરથી ઉત્પન્ન થયો હતો. એક બીજી પ્રજા વચ્ચેના નિયમ પ્રમાણે તેમજ તુર્કસ્તાન સાથેના કરારોને અનુસરીને એ બંને મનેવારોને તુર્કસ્તાનની સરકારે રોકી રાખવી જોઈતી હતી, અને તે ઉપરના ખસારીઓને લડાઈ પૂરી થતાં સુધી પોતાના દેશમાં

જવા દેવા જોઈતા નહોતા, અથવા તો ચોવીસ કલાક પછી તેમને ખુલ્લા દરિયામાં જવા દેવા જોઈતા હતા. આમ ન કરતાં આ મનવારોને આશ્રય લેવા દેવામાં આવ્યો હતો અને ફ્રેન્ચ વહાણ ઉપર દુશ્મનાવટ બતાવવાની તેને છૂટ આપવામાં આવી હતી, અને પછી એકદમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે આ વહાણો તુર્કિસ્તાનની સરકારે ખરીદ કરેલાં હતાં; એટલુંજ નહિ પણ એ સરકારે પોતાના કાફલાનાં ઉપરી ઓફિસરને કાબી જર્મન ખધારીઓ રાખ્યા હતા. એ ઉપરાંત યર્ડનદસના રસ્તામાં દરિયાઈ મુરગો નાખવામાં આવેલી હતી, અને તે તરફના ઓફિસર વેપારી વહાણોને એક નહિ તો બીજો બહાને આગળ જવું સહીસલામત નથી એમ કહીને રાફા રાખવામાં આવ્યાં હતાં. વળી બગદાદ તથા મેસોપોટેમિયાના તુર્કી સરકારના મુખ્ય અમલદારોએ મિત્ર રાજ્યો સામે દૈયતને ખુલ્લી રીતે ઉશ્કેરણી કરી છે. આ સઘળી સત્તાવણી છતાં નામદાર ઓફિસર સરકારે તુર્કી સરકારને જણાવ્યું હતું કે ગોબન ને બ્રેસ્લો, પર જર્મનને બદલે તુર્કી ખધારીઓ મૂકવામાં આવશે, અને ઓફિસર વેપારી વહાણોને દરકત કરવામાં નહિ આવે, તથા તટસ્થ રાજ્યની ફરજને માનપૂર્વક અદા કરવામાં આવશે, તો તેમનાં ત્યારમુધીનાં શત્રુતાભરેલાં કૃત્યો તરફ ખ્યાન નહિ આપવામાં આવે, એટલુંજ નહિ પણ ખાતરીવાળી લેખી બાંધધરી આપવામાં આવશે કે ગ્રેટબ્રિટન તુર્કી સરકારની સ્વતંત્રતા તથા અખંડિતપણાને સંભાળથી માન આપશે. તે ઉપરાંત પણ તુર્કિસ્તાનને આર્થિક રીતે લાભદાયક થાય એવી શરતો કરી આપવાની ખાતરી આપી હતી. તે છતાં તુર્કી સરકારે વધારે ને વધારે સત્તાવણીભરેલી વર્તણૂક આણુ રાખી, અને સીરીયા પ્રાન્તમાં લશ્કરી તૈયારીઓ કરવામાં આવી, તેમજ ખ્રિસ્તીઓની સામે ધર્સીઓની લાગણી ઉશ્કેરવાનો આગ્રહ કરી લઈ ફરનાર માણસો તરફથી એક દીન જગાવનારૂં લખાણ છપાવી વહેંચવામાં આવ્યું. વળી એમ પણ સંભળાયું છે કે તુર્કિસ્તાનના મુસલમાનોની નામદાર ઓફિસર સરકારની વિરુદ્ધ લાગણી ઉશ્કેરવા માટે તુર્કિસ્તાન તરફથી તુર્કિસ્તાન માણસો મોકલવામાં આવ્યા છે.

ગ્રેટબ્રિટન દુનિયામાં મોટામાં મોટું મુસલમાની ધામ ઉપર સત્તા ધરાવનારૂં રાજ્ય છે, અને તુર્કી સરકારના વફાદાર અને એકનિષ્ઠાવાળા મિત્ર રાજ્ય તરીકે રહેલું છે; વળી તેણે બાલ્કન વિગ્રહની અંદર ડગી ગયેલી તુર્કી સરકારની રાજ્યસત્તાને સ્થિર બનાવવા અને યુરોપમાં તેણે બોયલી

પદવીને ફરી મેળની આપવામાં અડગપણે આજ્ઞાસુધી મદદ કરી છે. આટલું
જતાં જર્મનિ અને ઑસ્ટ્રિયા જે તુર્કી રાજ્યના ઐહિક દુસ્મન છે, તેમના
દ્વાયદાને માટે તેમની ઉશ્કેરણીથી તુર્કસ્તાન નામદાર બ્રિટિશ સરકારના
દુસ્મનો સાથે ખરાબ રીતે લલચાઈને જેટલું ગેરવ્યાજબી તેટલું જ કૃત્રિમ
વલણ અખત્યાર કરવા લલચાયાં છે એ ખરેખર અફસોસની વાત છે.

ઉપરની હકીકત જોતાં માલમ પડશે કે બ્રિટિશ સરકારને તુર્કસ્તાન
સામે ઇચ્છાવિરુદ્ધ લડાઈમાં જીતવાનો પ્રયત્ન આવ્યો છે, ને તેમાં પણ
બ્રિટિશ સરકાર ખાતરી આપી છે કે વિગ્રહ દર્મિઆન ઇસ્લામની મસ્જિદો
તથા ખીજાં પવિત્ર સ્થળોનું રક્ષણ કરવામાં આવશે. માટે અત્રેના મુસલમાન
બંધુઓને પોતાની હંમેશની શાંતિ જાળવવા તથા લડાઈનો અંત ખુદાની
મહેરબાનીથી જલદી આવે એવું ઇચ્છવા બસામણ કરીએ છીએ.

ઉપસંહાર.

ઐતહાસિકને જે તકવાર આનમાંથી જેવો છે તે નાનાં રાજ્યોની
સ્વતંત્રતા જાળવવાને માટેજ તથા જર્મન લશ્કરી દોર તોડવાને માટેજ છે.
થોડાક વખત પર ઇંગ્લંડના વડા પ્રધાન રાઇટ ઓ. મિ. ઐરિશ્વથે જાહેર
કર્યું હતું તેમ આ લડાઈ દર્દેશ જીતવાને માટે આપણે લડતા નથી,
પણ આ પવિત્ર સાર્વિક યુદ્ધ છે. માટે લેખ સમાપ્ત કરતાં પહેલાં ખરા
અંતઃકરણથી એજ ઇચ્છીએ છીએ કે ન્યાય અને સ્વતંત્રતાની તરફેણ
કરનાર આપણી સરકારની ધારણા ધ્વિર સત્વર પૂરી પાડે અને તેમને
અપૂર્વ યશની પ્રાપ્તિ થાઓ.

મહારાજ્યનો આદેશ.

(રા. રા. એમ. જી. દવે. અંકલેશ્વર).

(સુંદર શિવ મંગલ ગુણ ગાઉ ધ્વિરા-એ રાગતું).

આદેશ આજ આપણને યાચ મધુરવા !

બ્રિટિશ મહારાજ્યના શ્રી રંગ રેલવા !

જન્મીએ છ, છત્રીએ છ, રાજ્ય અંગ શા

માહોત હોમીએ સદૈવ જીવન આપણાં !

સુદ્ધ સુદ્ધ સત્ય ન્યાય શક્તિ દાખવા—

આદેશ આજ આપણને યાચ મધુરવા !

દિ'દ-બાલ, બિટન-ગમ, ઈશ કૃપા દબા.
 પિતૃનાં પરાક્રમો સ્મૃતિ સદા ભવી:
 કતવ્ય આપણાં વિભાસો માત યશ્વતઃ,
 આદેશ આજ આપણને થાય મધુરવા !
 શ્રદ્ધા એક, એક જ્વન, પ્રેરો બલવતાં,
 પુત્ર બિટનના દમે, બંદી બંદી વસ્ત્રાં;
 સમુદ્રની સુખીર્તિ કોડીલી ઉછાળત્રા,
 આદેશ આજ આપણને થાય મધુરવા !
 બિટિશ મહારાજ્યના થી રંગ રેલવા !

આદર્શશિક્ષક કોણ ?

(રા. રા. ગોપળ જગન્નાથ દ્વે-બુણાવાડા).

(' ઇન્ડિઅન એજ્યુકેશન ' માસિકના જુલાઈ માસના અંકમાં છપાવેલા 'Who is the ideal teacher?'-એ લેખનું ભાષાંતર).

ઔજ્ઞાનિકના પ્રગતિ અને સુધારાના સમયમાં વિચારશીલ પુરુષોનાં મગજ માટે ઘણી બાબતો સાહિત્યવિષયક ખોરાક પૂરો પાડે છે. મનુષ્ય-જાતિના હિતચિંતકોમાં ઘણી ખંતથી ચર્ચાતા ઘણાં વિષયો પૈકી એક વિષય 'કેળવણી' છે. પરિપક્વ પદ્ધતિસર શિક્ષણ 'કેવી રીતે' આપવું અને આવી અતિ જરૂરની કેળવણી આપનાર 'કેવો' હોવો જોઈએ, એ બે સવ્યકોનું નિરાકરણ કેળવણી સંબંધે વિચાર ચલાવનારા વિદ્વાનો તરફથી રહ્યું જરૂરનું છે. આ બે પૈકી પહેલાં સવાલનો નિર્ણય કરવો કંઈક અઘરો છે. પાછલાં ઘણાં વર્ષોથી કેળવણીના પરિપક્વ અનુભવીઓનું લક્ષ આ વિષય તરફ ખેંચીતું રહ્યું છે ખરું, પરંતુ અજ્ઞાન અને નિરક્ષરતાના ઊંડા ખાડામાંથી જનસમૂહનો ઉદ્ધાર કરવાની કોઈ પણ વ્યવહાર અને સુલભ રીતિ હજી સુધી બહાર આવી નથી.

પરંતુ બીજો સવાલ-એટલે કે કેળવણી આપવાને કોણ લાયક છે, અને સરળ શબ્દોમાં કહેતાં નમુનેદાર શિક્ષક કોણ છે, તેના નિર્ણય માટે નામદાર સરકાર તેમજ ટેલેન્ટ લેક્કાપયોગી સંસ્થાઓએ ઘણું કર્યું છે.

પ્રસ્તુત વિષયના સંબંધમાં જે જે વિવેચન કરી શકાય અથવા કરવું જરૂરનું છે તે આ લેખના જુજ પૃષ્ઠોમાં જણાવવું અશક્ય છે. 'શિક્ષક'ની ઉપાધિને સાર્થક કરનારા શિક્ષકોમાં જરૂર હોવી જોઈતી સાધકાતો અને ગુણોના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ ઉપર વિવેચન કરવું એટલોજ આ લેખકનો હેતુ છે.

પ્રારંભમાં કહેવું જોઈએ કે શિક્ષણની સાધકાતોના બે વિભાગ કરી શકાય. (૧) નૈસર્ગિક કે કુદરતી, (૨) કૃત્રિમ કે પ્રાપ્ત કરેલી. પહેલાં વિભાગમાં માત્ર ગણ્યાગાંઠ્યા શિક્ષકોનો સમાવેશ થાય છે; બ્યારે બીજા વિભાગ આ ધંધામાં પડેલા શિક્ષકોની માંથી પરંપરાથી ઉભરાઈ જાય છે. શિક્ષકની મોખ્ખતાના પ્રકારોનું અવલોકન કરતાં તેનું પરિણામ કંઈક નીચે મુજબ વર્ગ પાડી બતાવી શકાય.

૧. શારીરિક મોખ્ખતા.

(અ) શરીર અથવા આકૃતિ.

મન વિશુદ્ધ રાખવાને, શરીરને પણ નિરામય રાખવાની શિક્ષકને જરૂર છે. તેનો આંખો રાક્ષસી કદનો કે છેક ઠીંગણો ન હોવો જોઈએ, તેમજ ધણો પાવતો કે સ્થૂલ પણ ન હોવો જોઈએ. કાંઈ પણ બાથુના કે ચેપી રોગોથી તેનું શરીર મુક્ત હોવું જોઈએ, અને અમુક રીતભાતોને વળગી રહેવાના વશચુકાળું અને શારીરિક ખોડખાંપચુકાળું પણ ન હોવું જોઈએ. તેની આકૃતિ ઠીક (fair) હોવી જોઈએ. અને જે જોખમદારી ભર્યું કામ કરવાનું તેણે માથે લીધું છે તેને માટે સાચક માય તેનું તેનું શારીરિક બંધારણ હોવું જોઈએ. આંખ, કાન, નિહા, નાક અને ત્વચા વગેરે દરિયોની શક્તિઓ પણ પૂર્ણ રીતે વિકાસ પામેલી હોવી જોઈએ. શિક્ષકનો ચહેરો આનંદી, દેખાવ આકર્ષક, અને રીતભાત ખુશાસર હોવી જોઈએ. વર્ગમાં સરળ સ્વભાવવાળાં મુગ્ધ બાળકો સમક્ષ શિક્ષકે કદી પણ ગુરસાભર્યો ચહેરો ધારણ ન કરવો જોઈએ.

(બ) પોશાક અને સ્વચ્છતા.

શિક્ષકનો પોશાક સ્વચ્છ હોવો જોઈએ, એટલે કે શરીર તથા માથા ઉપર મોઝ વસ્ત્ર પહેરવું જોઈએ. ખાસ કરીતે તે યુરોપીય દબનાં હોવાની જરૂર નથી. ભપકાદાર અને કિંમતી કપડાં પહેરવાનું દરેક શિક્ષકથી બની

શકતું નથી, પરંતુ શાળામાં જવા માટે સાદાં, સ્વચ્છ કપડાં પહેરવા માટે તો આપણામાંના દરેક જણ પાસે પૂરતાં સાધનો હોય છે. શરીર, પોશાક, ટેવ, કામ, અને રીતભાતમાં, શિક્ષક સ્વચ્છતાનો નમુનો જ હોવો જોઈએ. તે બાળકોને અનુકરણીય હોવો જોઈએ.

(ક) અવાજ અને બાવ સમજાવવાની શક્તિ.

શિક્ષકનો અવાજ સ્પષ્ટ અને મધુર હોવો જોઈએ. તેણે વર્ગમાં તાણીને ન બોલવું તેમજ ગળગળાવું કે ધીમે પણ બોલવું ન જોઈએ. પ્રથમ જણાવેલી મોટેથી બોલવાની ટેવ તેની નબળાઈ જણાવે છે, એટલું જ નહિ પણ પાસેના વર્ગોને ચાલતા કામમાં દરકત કરે છે; બંધારે બીજી ટેવ વિદ્યાર્થીઓને કંટાળાલેણી લાગે છે, અને તેથી વર્ગમાં જ શિક્ષણ ચાલતું હોય તેમાંથી તેમનું લક્ષ બીજે ખેંચાઈ જાય છે. વર્ગના ઠાકરાઓની મંખ્યાના પ્રમાણમાં જ શિક્ષકે બોલવાનો શ્રમ લેવો જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, પચીસ ઠાકરાઓના વર્ગમાં શિક્ષકે તેટલાજ ઠાકરાઓ સાંભળી શકે તેવી રીતે બોલવું જોઈએ. સાંજે કામ પૂરું થતાં સુધી એકસરખા પ્રમાણમાં અવાજ કાઢવાનો શિક્ષકે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અતિશય તાણીને બોલવાથી શિક્ષકના પોતાનાજ શરીરને ધક્કો પહોંચે છે. મધુર અવાજની કુદરતી બક્ષિસ હોવા ઉપરાંત પોતાના વિચારોનું રજૂકરન કરવાની શક્તિ પણ શિક્ષકમાં કુદરતી રીતે હોવી જોઈએ. ચાલુસ પોતે ગમે તેવા વિચાર કરી શકે પણ તે વિચારોને યથાર્થ રીતે દર્શાવનાર બહુ યોગ્ય હોય છે. શિક્ષકની વિચારશક્તિ તથા તે દર્શાવવાની શક્તિ સારી હોવી જોઈએ, અને પોતાના વિચારો સરળ અને ચૂંટી કાઢેલા શબ્દોમાં ગોઠવી કાઢી નેમને છૂટથી, ધીમેથી, અને સ્પષ્ટતાથી દર્શાવવા જોઈએ.

૨. માનસિક યોગ્યતા.

(અ) બુદ્ધિ અને યાતન.

પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, તથા ચોપાનીઆં વગેરે વાંચી તેમાંથી અલ્પ કરવાની પૂરતી બુદ્ધિ શિક્ષકમાં હોવી જોઈએ. જલદીથી અને સહેલાઈથી સમજી જવાની શક્તિ દરેક શિક્ષકમાં ધમ્મજવા યોગ્ય છે; પણ તીવ્ર બુદ્ધિ તથા સમજશક્તિવાળા માણસો જવલેજ મળી આવે છે, તેપણ ઉદ્યોગ અને કામ કરવામાં સતત મંડય રહેવાથી આ ખોટ પૂરી પડે છે. શિક્ષક-

તે પોતાના વિષયનું ખૂંડ જ્ઞાન હોવું જોઈએ અને તેમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરેલી હોવી જોઈએ. 'સારું જ્ઞાન મેળવે, અને સારું જ્ઞાન આપે'—એ દરેક શિક્ષકનો મુદ્રાલેખ હોવો જોઈએ. પુસ્તકોનું નિદિધ્યાસન કરવામાં તથા પોતાના જ્ઞાનના લંડોળમાં વધારો કરવાનો પરિશ્રમ કરવામાં લગાર પણ ખામી ન રાખવી જોઈએ, અને જ્ઞાનના ઊંડા અને અગાધ લંડોળમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. વધુ બાબતોના જ્ઞાન માટે તીવ્ર ઇચ્છા રાખવી જોઈએ. 'હું ધણી હોશિયાર વિદ્યાર્થી હતો, અને મને બહુ પુસ્તકો વાંચવાનો મહાવરો હતો, તથા મેં અમુક મિત્રના ઘરની અથવા તો અમુક શાળાની કે અમુક સત્તામાં આવેલી અમુક પુસ્તકશાળાના સઘળાં પુસ્તકો વાંચી કાઢ્યાં છે'—એવું કહેનાર શિક્ષકો ધણી જડી આવશે. આથી તેમની ઉત્તરાવસ્થામાં ફાયદો થશે તેની ના કહી શકાય નહિ, પરંતુ જ્ઞાન એ એવો કુઆરો છે કે જેમાં અખૂટ ખજાનો રહેલો છે. શિક્ષકે યાદ રાખવું જોઈએ કે એક વાર પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન વખત જતાં જીર્ણ થઈ જાય છે, અને તેમાં નિરંતર સુધારોવધારો કરવાની આવશ્યકતા છે.

(વ) અવલોકન અને યાદશક્તિ.

પોતાના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવામાં શિક્ષકને મદદ આપે એવી બે અગત્યની બાબતો છે. અવલોકન કરવાની ટેવ પોતાની આંખને આનંદ આપે છે, અને જ્ઞાનને પરિપક્વ બનાવે છે. જે વાંચ્યું હોય અથવા સાંભળ્યું હોય તેમાં સુધારો કરી દદ કરે છે, અને દરેક બાબતની ઉદ્કૃષ્ટ માહિતી આપે છે. પોતે જાતી ઠેકાણે કહી શકે છે કે મેં અમુક બનાવ અથવા વાત નજરોનજર જોઈ છે. અવલોકન એ પાયો છે, તે તેની ઉપર પુસ્તકો અને બીજાં સાધનો વડે પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનની ઇમારત શિક્ષક આંધી શકે છે. સ્પર્શેન્દ્રિય વડે અલગત ઘણીખરી વાર મનને સીધી અસર થઈ શકતી નથી, તોપણ તેને ખાદ કરતાં અન્ય જ્ઞાનેન્દ્રિયા કરતાં યશુ-રિન્દ્રિયને મન સાથે પ્રત્યક્ષ સંબંધ વધારે હોય છે.

શિક્ષકને અવશ્ય ફગવવાની શક્તિ તે યાદશક્તિજ છે. યાદશક્તિ વિના જ્ઞાનનો સંગ્રહ થઈ શકતો નથી. એક વાર વાંચેલું સહેલાઈથી ભૂલી જવાય છે, અને અંતે ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ તેવી સ્થિતિ થાય છે. જે વાંચ્યું હોય તેને સારી પેઠે યાદવું અને વાગોળવું-પુનરાવર્તન-પિટ-

પેષણ કરવું, મનન કરી પચાવવું—જેરવવું, મન સાથે એકરસ કરવું, અને નિદિધ્યાસન કરી જનજીવી રાખવું. એમ બને ત્યારેજ માત્ર તે વાસ્તવિક જ્ઞાન બને છે. ઉત્પાદક અને પુનરુત્પાદક એવી બે પ્રકારની યાદશક્તિનું વિસ્તારથી અત્રે વર્ણન કરવાની જરૂર નથી. બંનેની શિક્ષકને તો જરૂરજ છે.

(ક) ઇચ્છાશક્તિ.

મનના જુદાજુદા ધર્મો અને શક્તિઓને નિયમમાં રાખનાર ઇચ્છાશક્તિજ છે. એવું કહેવાય છે કે, ‘જ્ઞાન તેજ શક્તિ છે’; પરંતુ એમ પણ કહેવાય કે એકલું જ્ઞાન તે શક્તિ નથી, જ્યારે તે જ્ઞાનને ઉપયોગમાં મૂકવામાં આવે ત્યારેજ તે શક્તિ કહેવાય છે, અર્થાત્ ઉપયોગમાં મૂકવું જ્ઞાન તેજ શક્તિ છે. જ્ઞાનના મંદિરને ગ્રાહવાની અને તેના ધુમ ભંડારને જિજ્ઞાસુ માટે ખુલ્લો કરવાની કૃતિ તે ઇચ્છાશક્તિ છે; જ્ઞાનને જો નિરતર ઉપયોગમાં ન લેવામાં આવે તો તે મરી જાય છે—નાશ પામી જાય છે. અમુક પ્રકારના પાઠમાં અમુક જાતના જ્ઞાનનો ક્યારે, ક્યાં, કેટલો, અને કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે શિક્ષક ગ્રાણ્યું જોઈએ. આ કામમાં શિક્ષકને સારાસાર સમજાવનાર વિવેકજીવિની જરૂર છે, અને આવી શક્તિ તે ઇચ્છાશક્તિનું તત્ત્વ છે. આ ઉપરથી, શિક્ષક દૃઢ અને મંરકાર પામેલી ઇચ્છા કરનાર શક્તિર્મૂળ હોવો જોઈએ, એ સ્પષ્ટ થાય છે, અને ત્યારેજ આ વડે તે પોતાના નિત્યકાર્યોમાં પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

(ઢ) ટેવો.

જેવે એ મનુષ્યનો બીજો સ્વભાવ કહેવાય છે. જે શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીઓને સારી ટેવો પાડવાં શિખવવા ઇચ્છે છે તો તેની પોતાની જ ટેવો સારી હોવી જોઈએ. સતત મહાવરા વડે અને યથાર્થ રીતે અનુકરણ કરવાથી સારી ટેવો પાડી શકાય છે. બાળકો ઉત્તમ અનુકરણ કરનારાં હોય છે, અને શિક્ષક તેમના આગળ અનુકરણીય નમૂના રૂપ છે. તેઓ સ્વાભાવિક રીતે શિક્ષકનેજ અનુસરે છે; માટે જે શિક્ષક માં સારી ટેવોનો સંગ્રહ ન હોય તો ઉછરતી પ્રજાનો ધીરભાત અને જોની આગતમાં અધઃપાત થયા વિના રહેજ નહિ. ઘણા ગુણો પૈકી ધીમેના—સ્વચ્છતા, આચારિકતા, ધીરજ, વડીલો પ્રત્યે માન, પ્રામાણિકતા, ઉદ્યોગીપણું, પદ્ધતિ, ખર્ચ, નિયમિતપણું, સમયાનુવર્તન, સંમ્યતા,

અને સારી રીતભાતોની ટેવો વગેરે-વિદ્યાર્થીઓના અંતઃકરણમાં શિક્ષકે ઠસાવવા સમર્થ થતો હોવો જોઈએ.

૩. ધંધાને લગતી અને ખાસ યોગ્યતા.

દરેક માણસ આ ધંધામાં-સ્થિતો તે ધંધા માટેની આસક્તિને લઈને અથવા તો શરૂઆતમાં જે પગાર મળે છે તેથી લલચાઈને દાખલ થાય છે. પરંતુ પ્રથમ જણાવ્યા મુજબ, આ ધંધાવાળા ધણા માણસો 'જન્મેલા' નહિ પણ 'બનેલા' શિક્ષકો હોય છે. તેથી આવા માણસોને, વખણાયેલી કુશળતાવાળા અને જન્મેલી પ્રતિભાવાળા વિદ્વાનો વડે આસતી ટ્રેનિંગ કૌશલ્ય અને શાળાઓમાં દાખલ થવાની જરૂર છે. શિક્ષકોએ આવી ઉચ્ચ પ્રતિભાવાળા પુરુષોની સમીપે ખેરી બંદોબસ્ત માટેના આવશ્યક નિયમો, યોજનાશક્તિ, વ્યવસ્થા, પદ્ધતિ વગેરે શીખવું જોઈએ. ચિત્રવિદ્યા, માટીના આકાર બનાવવાની રીત, દ્રવ્યોદ્ધ કામ (સ્વીડનમાં શિખવવામાં આવતી દામના કામની પદ્ધતિ), શારીરિક ક્લાયટ, વગેરે વિષયોનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. સંપૂર્ણ રીતે કેળવાયેલો માણસ ઊકસાઓના વર્ગ માટે યોગ્ય શિક્ષક ગણાય છે.

૪. નીતિવિષયક યોગ્યતા.

'Students' moral guide' નામના પુસ્તકમાં લખેલું છે, કે "બાળકોનું નીતિવિષયક અને માનસિક શિક્ષણ એજ કેળવણીનું સદ્યર્થિ હોવું જોઈએ, અને તેથી જ્ઞાન, ચારિત્ર, તથા વિદ્યાએ યુક્ત હોવા જોઈએ." સમાઈક્સ કહે છે કે, "દુનર, વિદ્યા, અને પદાર્થવિજ્ઞાનાદિમાં મનુષ્ય પ્રવીણ હોય, પરંતુ કેટલીક વખત પ્રામાણિકતા, સફળતા, સત્ય-નિષ્ઠા, અને કર્તવ્યભૂતિમાં કદાચ તેની ગણના ધણા ગરીબ અને બેલણ બેટોની પછી થાય એવો તે હોય છે."

શિક્ષકમાં શારીરિક, માનસિક, તથા ધંધાને લગતી યોગ્યતા હોય, પરંતુ જો તેનામાં નીતિવિષયક ગુણોની ખામી હોય તો તેને શિક્ષકની દારમાં સ્થાન આપી શકાય નહિ. શિક્ષકનું ચરિત્ર ગિરોરી કાચ જેવું નિર્મળ હોવું જોઈએ, અને ઊકસાઓ સમક્ષ તે જીવંત આદર્શરૂપ હોવો જોઈએ. તે બાળકોની ઉપાસ્ય મૂર્તિતુલ્ય છે. આપણી શાળાઓમાં નીતિ-શિક્ષણ માટે યોગ્ય વ્યવસ્થાની ખામીને લીધે સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિવર્ષ લેરા પણ નીતિવિષયક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય દુનિયામાં પ્રવેશ કરે

છે. હિન્દના મહારાજ્યના ઉછરતા રહેરીઓને અરેઅર આ એક ખોટ-એક અકલ્પનીય ખોટ છે. આપણા વિદ્યાર્થીઓના ચારિત્રના બંધારણ માટે કાઈ પણ પગલાં તાત્કાલિક લેવાની જરૂર છે. આ શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ, જુદીજુદી જાતો અને પંથોના ભિન્નભિન્ન વર્ગના માણસોની લાગણી દુખાવ્યા સિવાય એક સામાન્ય સિદ્ધાંત ઉપર રચાવી જોઈએ અને આપણી વ્યવહાર જરૂરીયાતો તેથી પૂરી પડવી જોઈએ. ધીમેથી પણ સાવધાનતા-પૂર્વક શિક્ષકે તેમનામાં સંપૂર્ણ નીનિમય ચારિત્ર બાંધવું જોઈએ, જેથી કદીને તે તેમને તેમના જીવનની ઉત્તર અવસ્થામાં માર્ગદર્શક તરીકે કામ લાગે; પછી તે વખતે તેઓ ખ્યાનગી કે જાહેર, સામાજિક કે ધાર્મિક, ગમે તેવું જીવન ગાળનારા હોય. શિક્ષકે તેમને રાજ્યભક્તિ, નમ્રતા, વિનય, આર્થિકતાપણ, સંમાન, પોતા પ્રત્યે અને અન્ય પ્રત્યેની પોતાની ફરજો, આત્મશુદ્ધિ, અને નિઃસ્વાર્થપ્રવૃત્તિ વગેરે ગુણોની કિંમત સમજાવે તેવા બનાવવા જોઈએ.

૫. સામાન્ય યોગ્યતા.

સૌથી હેઠલી પછી કાઈ રીતે યોગ્ય અગત્યની નહિ એવી વાત એ છે કે પોતાને ગમે તેટલો પગાર મળતો હોય તોપણ તે તરફ દૃષ્ટિ ન કરતાં શિક્ષકે પોતાના બંધાને ચલાવે જોઈએ અને પોતાના વિદ્યાર્થીઓ ઉપર પ્રીતિ રાખવી જોઈએ. એવી કહેવત ચાલે છે કે, “શિક્ષણ એ ઉમદામાં ઉમદા ધંધો છે, પરંતુ દ્રવ્યપ્રાપ્તિની બાબતમાં હલકામાં હલકો વ્યાપાર છે.” શિક્ષકે પોતે પોતાનો મોભો અને સંમાન જાળવી રાખવાં જોઈએ અને ત્યારબાદ વિદ્યાર્થીઓના સંમાનને પાત્ર ચર્ચા શકે છે. તેણે એકનિષ્ઠા-થી કામ કરવું જોઈએ, અને મીલનસાર રહેવું જોઈએ. વળી તે સારો મુસાફર અને રમતગમત જાણનારો હોવો જોઈએ, અને તેણે પોતાના વિદ્યાર્થીઓના મજાબ અને વાલીઓની ધણીખરી બાબતોમાં મદદ લેવી જોઈએ. ઉપરોક્ત આપવા કરતાં તેને કર્તવ્યમાં વધારે મૂકવો જોઈએ, કેમકે “એક આઉસ જોટલો મહાવરો એક ટન જોટલા-સિદ્ધાન્તજ્ઞાન જોટલો કિંમતી છે.” આ સાથે શિક્ષક પોતાના રાજ્યકર્તા પ્રત્યે વફાદાર હોવો જોઈએ. જે માણસ આ જાણવેલા ગુણોએ યુક્ત હોય તેજ “આદર્શશિક્ષક”ના ઉપનામને પાત્ર છે.

વાચનમાળાના ખુલાસા.

(શુભ સાતમી એપ્રિલ).

(ચાલુ પુ. ૫૩. પૃ. ૬૫ થી.)

પાઠ ૩૪. મકીની-પેલોપોનીસસમાં (દાલના મોરીઆમાં) આવેલા આર્ગોલિસના ધર્શાન ખૂણામાં આવેલું એક જૂનું શહેર છે. એ એક ખડક પર આવેલું છે, અને પર્યટને સ્થાપત્ય હતું એમ મનાય છે. ઇલિઅડ નામના કાવ્યમાં હોમરે વર્ણવેલા ઍગેમેમ્નોન રાજાની એ રાજધાનીનું શહેર હતું, અને તે વખતે આખા ગ્રીસમાં એ એક મુખ્ય શહેર ગણાતું હતું. ઇ. સ. પૂર્વે ૪૬૮ની લગભગમાં આર્ગોસના શહેરીઓએ એ શહેરનો નાશ કર્યો હતો, અને ત્યારપછી એ પ્રથમની જાહેજલાલી કદી પણ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. એના ખંડિએરા દાસ પણ ખર્વાતીની પાસે માત્રમ પડે છે, અને સાધકલોપીઅન શિક્ષકજાના ઉત્તમ નમુનાઓ છે.

તરવાર-સંભાર, તરવાર, તલવાર.

હોમરના કાવ્યમાં-ઇલિઅડમાં. હોમરે ઇલિઅડ અને ઍડિસિ નામનાં બે ઉત્તમ પુસ્તકો રચ્યાં છે.

થાળે પડ્યો-ડેકાલે પડ્યો, લગાઈઓ દર થવાથી ત્યાં કાયમની શાંતિ થઈ.

મેરથોન-ઇ. સ. પૂર્વે ૪૯૦માં ડેરાયસના હુકમથી ઇરાનીઓએ ગ્રીસ પર ચડાઈ કરી, તે વખતે એકલા ઍથન્સના લોકોએ તેમની સામે દક્ષવ કીધો, અને મેરથોન આગળ મોટી જીત મેળવી.

છસેં રૂપાડેનો...માયાર્ ગયા-રૂપાડાની સરકારના દયુપત્ય મનને લીધે થયેલા વિલંબને છસેં હિંમતવાન રૂપાડેનો ભોગ થઈ પડ્યા.

મહાન કવિઓ-હોમર, સાફો, આલ્સીઅસ, એસ્કાઇલસ, સૉફોકલીસ, યુરીપીડીસ વગેરે.

તરવેતાઓ-પ્લેટો, ઍસ્કિટોટલ, ઝીનોફન વગેરે.

ફિલિપ રાજા-મકદુનીઆનો રાજા. તેણે આસિપાસના પુત્રો એક પછી એક લીધા, અને આખરે આખા ગ્રીસનો રાજા થયો. ઇરાન પર ચડાઈ કરવાનું શરૂ કરતાં પહેલાં ઇ. સ. પૂર્વે ૩૩૬ માં એના કાઈ જાનગી દુશ્મને એને મારી નાખ્યા. એના પછી સિકંદરને નામે પ્રખ્યાતિ પામેલો એનો પુત્ર ગાદીએ બેઠો.

પાઠ ઉપ. માનો ભાવ--માનો પ્રેમ.

પ્રસન્ન--સં. પ્રસન્ન ઉપરથી બુદ્ધિ. આનંદભર્યું.

મોં ઉતરી જાય છે--મોં કરમાય છે, (દીકરીરીને લીધે) મોં નિસ્તેજ બને છે અથવા ફિક્કું પડી જાય છે.

સમભાવના--સં. સમ=સરખી+ભાવના=સામણી. એકને મુખે બીજે સુખી અને એકને દુઃખે બીજે દુઃખી થાય, ત્યારે તે પરસ્પર ધતી લાગ-ણીને સમભાવના કહે છે. બાળક તથા માતા વચ્ચે આવી સામણી સ્વાભાવિકજ છે. સાચા મિત્રો તથા ઉત્તમ ધણીધણીઆણી એક બીજા માટે આવી સામણીજ ધરાવે છે.

અન્યોન્યાય--સં. અન્યોડન્ય=પરસ્પર+માશ્રય=મદદ. પરસ્પર મદદ કરી તે.

દોસ્તદાર--દા. દોસીદન=ચોટવું અથવા મળવું ઉપરથી. દોસ્ત+દાર (પ્રત્યય)=વાળો. મિત્ર.

વહેવાર--સં. વ્યવહાર, વિનિયમ+દુ ઉપરથી.

કામની વહેંચણી--શુઓ આ ચોપડીનોજ પાઠ ૧૭.

શુંચાએલા--સં. મન્ય ઉપરથી. જોડાયલાં, કામે લાગેલાં.

મીલ--અંગ્રેજી શબ્દ છે (Mill).

હોસ્પિતાળ--અંગ્રેજી હોસ્પિટલ (Hospital) ઉપરથી.

મંઠળીઓ--સં. મંદિર ઉપરથી.

સ્થાપન થાય છે--ગ્રીકી કરવામાં આવે છે. સ્થાપન એ સં. સ્થાના પ્રેરક મુખ ઉપરથી થયેલું લાવવાયક નામ છે.

પૃથ્વી--સં.=પૃથ્વી, દુનિયા.

નીતિ વિરુદ્ધ--નીતિથી વિરુદ્ધ, અનીતિવાળો.

નિંદવા--સં. નિન્દ.

વાહન--રેલગાડી, બળદગાડી, આગગાડી, રથ, ટાંગા વગેરે મનુષ્યોને એક સ્થળથી બીજે સ્થળ લઈ જનારાં સાધન. સં. વહુ=મર્દ જવું ઉપરથી.

ફાવે છે--સફળ થાય છે.

પાઠ ૩૬.

ચથાર=ઉચ્ચાર.

મળતર.....પાર—નિશાળમાં લણવાવામાં આવે છે તેટલું લણવાથી અમે તો લણીને પરવારી ચૂક્યા છીએ એમ કહી ઉચ્ચાર કરવો નહિ; કેમકે આખા લવ સુધી એટલે જિંદગી સુધી લણલણ કરે તો પણ લણવાના વિધ્યોનો પાર આવે એવો નથી.

ર્થ=દ્રવ્ય.

જ્ઞાન ર્થ..... જ્ઞાનસંપત્તિરૂપી ગુણ ગાંઠવો અથવા ગઠિ બાંધવો એટલે મહણ કરવો એ આપણો આચાર અર્થાત્ ધર્મ અથવા દેરજ છે.

જ્ઞાનરૂપ=આચરણ કરવું તે, તે ઉપરથી ધર્મના અર્થમાં અર્થિ વપરાયો છે.

આપે જાણી પૂજ અધ્યાસ—પોતે એજ અધ્યાસ આદરીને અર્થાત્ જ્ઞાનસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાની ટેવ પાડીને.

જીવ જોહી—જીવ ધાણીને, ધ્યાન દર્ષિને.

મનન=મનમાં ને મનમાં વિચાર કર્યા કરવો તે.

૫ સમે..... કાંઈ—મનન કરતી વખતે આપણો આત્મા એટલે પુણ્ય મન જે જે કંઈ કામ કરે છે તે જુઓ મતલબ કે તે પર ધ્યાન પો. મનનશીલ પુરુષોને મનનમાં અનેક નવીન વિચારો ઉદ્ભવે છે, ૫ તેમને વિધવિધ અનુભવો થાય છે એ જાણીતી વાત છે.

૫ અવસર..... ઘઠાવ—અમુક રથજે મનન કરવાનો પ્રસંગ આવે ત પહેલાં બીજા જે (એના જેવા) બનાવ બની ગયા હોય, તેની તપાસ કરવી; મતલબ કે તેવા પ્રસંગો સાથે હાલના બનાવની સરખામણી કરવાથી ધણું જાણવાનું મળશે, અને અજ્ઞાનનો ઊઠાવ થશે એટલે આમાં વધારો થશે.

શરીરના..... વિચાર—શરીરના સાધાઓ તથા શક્તિનો તેમજ દુનિયાનો, મતલબ કે શરીરની તથા જગતની રચના વગેરે વિચાર કરીને.

આપણું અંતર..... પાસ—પોતાનું અંતર એટલે મન ઓળખવાને પહેલો પ્રયાસ કરો, ને પછી જે કંઈ બીજાને મળવાનો પ્રસંગ આવે તેને ઓળખવા પ્રયત્ન કરો.

સાહે..... ઘડાસ—પરજન સારો છે કે નહારો છે કે અસમજણો એટલે અણસમજ છે, તેમજ આનંદમાં છે કે ઉદાસીમાં તે બેલું.

જનના..... જરૂર— મનુષ્યોના ગુણ જાણવાને જે પ્રયાન કરવો તે ગુણ જાણવાની જરૂર જાણીને કરવો. ગુણ જાણવાની જે જરૂર સમજતા નથી તેઓ ઝૂંડા બિતરી તપાસ કરવાની તરદી લેતા નથી, તેમજ તેનો બરાબર લાભ પણ લઈ શકતા નથી; કેમકે જે કામ જરૂરનું જાણીને કરવા માં આવે છે તેજ ચોક્કસ થાય છે.

દુરગુણ=સંઠ દુગુણ.

પામો.....જ્ઞાન-પ્રભુના પદનું જ્ઞાન તથા તેને મારેનો પ્રેમ સંપાદન કરે.

જનકૃત=માણસે કરેલાં.

પ્રમુકૃત=ઈશ્વરે કરેલાં.

સુપેર=સારી રીતે.

તારા તગો ઘેર-તારાનો ઘેરાવો, આસપાસ આવી રહેલો તારાઓનાં સમૂહ.

સુરજ=સંઠ સૂર્ય.

શશી=ચંદ્ર.

સરણ=સંઠ તૃણ, ધાસ.

એ વે..... અપાર-ઈશ્વરની અપાર ભુગતી અથવા કળા ઓપી રહી છે. એ સધળું જોવાથી ઈશ્વરની અકળ કળાનો ખ્યાલ આવે છે.
અપૂર્ણ.

બાળવાર્તા.

વાહવા રે ચોર !

(મિ. માણેકલાલ કાલિદાસ ભટ્ટ).

દૂર દેશમાં પ્રવાસ કરવાથી અનેક જાતના લેક્ષીની સાથે પરિચય થાય છે, અને નાના પ્રકારનું જ્ઞાન મળે છે. જુદીજુદી પ્રજાઓના રીત-રિવાજ જાણવાના મતે છે અને પુષ્કળ પવિત્ર સ્થળો જોવાનાં મળે છે. કંઈક આવો હેતુ સાધવા મારે એક વાણીઓ પ્રવાસે નીકળ્યો હતો. એક દિવસ સવારથી મુસાફરી કરતાં કરતાં બપોર થવા આવ્યા તોપણ કોઈ ગામ આવે નહિ. ઉનાળાનો દહાડો, તાપ તો કહે માફ કામ, પવન પણ

પડેલો, એટલે ધામનો તો પાર નહિ, અજપાણીના પશુ સાંસા. મૂળ વાણીઆ ભાઈ, ને તેમાં આવું દુઃખ, એટલે ગભરામંત્રનું નો પૂછવુંજ શું ? જેમ તેમ કરતાં ખરા જંતર વખત એક ગામ આવી પહોંચ્યું. વાણીઆના છવમાં છવ આવ્યો. સૌથી પહેલાં પેટની પૂજા કરવાની જરૂર હતી, તેથી પોતાની પાસેની પેટી ગામ બહાર આવેલી ધર્મશાળામાં મૂકી બગરમાં જવા ધાર્યું. ધર્મશાળામાં જઈને જોતાં એક માણસ જણાયો. વાણીએ જાણ્યું કે એ ધર્મશાળાનો નોકર હશે, તેથી પેટી તેને સોંપી પોતે ઉતાવળો ઉતાવળો બગર તરફ દોડ્યો. પાછળ જોતો જય ને આગળ સાલતો જય !

પેલો માણસ કંઈ નોકર નહોતો, પણ મુસાફરાની ચીજો ગેરવત્તે ન પડે માટે તેઓ ન જાણે તેમ પોતાના ઘરમાં લઈ જઈ સડીસલામત ગાઠવી દેનાર ગૃહસ્થ હતો ! વાણીઓ ગયો એટલે તેણે વિચાર કરવા માંડ્યો : છે કોઈ પરદેશી. દેખાય છે માલદાર. જરૂર પેટીમાંથી કંઈ ને કંઈ પણ પાગીશું. ચાલો. જય ! બગવાન, કહી પેટી માથે મૂકી ભાઈએ તો ઘર તરફ અગિઆરા ગણવા માંડ્યા.

ખરેખર, કોઈએ તેને આ કૃત્ય કરતાં જોયો નહોતો કે કોઈ જાણતુંએ નહોતું. પરંતુ તે યેડેક દૂર ગયો એટલે પાસે જિભેલો એક માણસ બોલ્યો : “વાહવા રે ચોર !” આ શબ્દો બીજા એક જણે સાંભળ્યા. તેણે પણ પેટી તરફ જોઈ કહ્યું : “વાહવા રે ચોર !” આથી પેલા ભાઈના તો પગ ધ્રૂજવા લાગ્યા. જરા બાળુએ ખસી જઈ તે રસ્તામાં આમતેમ જોવા લાગ્યો. એટલામાં બીજા બેત્રણ જણ આવી પહોંચ્યા. તે પણ હસતા હસતા પેટી બધી જોઈ બોલી જાઠ્યા કે “વાહવા રે ચોર !” પેલા ચીનના શાહુકારના મનમાં આવ્યું કે ગમે તેમ હો પણ આ લોકો આપણું આ કામ જાણી ગયા છે. જરૂર હવે માર્યા જવાના. આવા વિચારથી અતિસય દીન બની જઈ તેણે પેલા પાસે જિભેલાઓને કહ્યું : “ભાઈસાબ, હું બૂલ્યો. મને ક્ષમા કરો. હું ફરીથી આવું કરીશ નહિ. આ પેટી લો, અને મને છવતા જવા દો.” આથી પાસે જિભેલા આશ્ચર્ય પામ્યા. કોઈ “વાહવા રે ચોર !” એ સિવાયનો અક્ષર બોલે નહિ. તેમનેમ પેલો ચોર ગભરાય, અને કાલાવાલા કરતો પગે પડે. આમ ચાલે છે એટલામાં પેલો પેટીનો માલીક વાણીઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે લાજલીજ તે પેટી પોતાના

કુળગતમાં લઈ લીધી અને ચોરને દબાવવા માંડ્યો. ચોરથી હવે કંઈ ફરી જવાય તેમ હતું નહિ. તેણે કહ્યું: ‘ભાઈસાબ, બપોળે દહાડાનો શૂંપ્યો છું: મેં જાણ્યું કે સાવની લઈ જઈને વેચી દઈ પેટની પૂગા કરું. કાણ જાણનાર છે? પણ આ બધાએ મને કાણ જાણે શાથી તરતજ ઝાળખી કાઢ્યો.’”

એકઠા ચર્ચ ગયલા લોકોમાંથી એક જણ બોલી ઊઠ્યો: “ના, ના, અમને આ તારી ચોરીની જરાએ ખબર નહોતી. પણ, આ પેટી પર મોટા અક્ષરે ‘વાહવા રે ચોર!’ એવું લખ્યું છે તે અમને નવાઈ જેવું લાગવાથી અમે તો મોટેથી તે માત્ર વાંચવા જ હતા. અમને વિશેષ દર્ઢ ખબર નહોતી.” વાણીઓ બોલ્યો: “એ તો મેંજ મુદામ લખ્યું છે. મુસાફરીમાં એ પેટી પોતાનું રક્ષણ પોતાની મેજેજ એથી કરી લે છે. આજે મને એ પાછી મળી, તે એ સખ્યાનાજ પ્રત્યે નહિતો મારા સરખા પ્રવાસી વાણીઆભાઈની આદિ પારકા પ્રદેશમાં શી દાદ ને ફરિઆદ!”

વાણીઆની ચતુરાર્ધ નંઈ સઘળાઓને ભારે આશ્ચર્ય લાગ્યું. પેલો ચોર પોતાની મૂર્ખાઈથી પસ્તાનો મનમાં કહેવા લાગ્યો કે અરે રામ રામ, આપણે નકામા બીધા. કાઈ દેવેએ આપણને ઝાળખ્યા નહોતા. અરે, એ સખતાં વાચનાં શીખેલા માણસો! એ તે આપણાથી શેના ફસાય? સખવા વાંચવાની વિદ્યા સર્વ વિદ્યા પર વિજય મેળવે છે માટે તેજ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

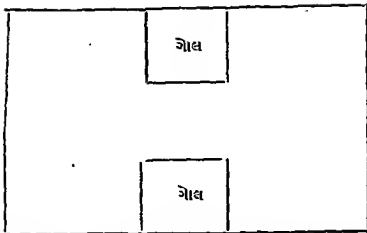
વ્યાયામ (કસરત).

(ચાલુ પુ. ૫૩, પૃષ્ઠ ૪૨૧).

(મિ. મગનલાલ વનમાળીદાસ પટેલ).

હોકી (Hockey):—આ રમત ઘણું કરીને રૂ. બેલાડીઓથી રમાય છે. એમનાં દુકડીઓ (Parties) હોય છે; અને તે દરેકમાં ૧૧-૧૧ બેલાડીઓ હોય છે. આ રમતમાં લાંબી લાકડીઓ છેડેથી વાંકી વાળેલી હોય છે, તે એવી રીતે વાળેલી હોય છે કે એ ઇંચ વ્યાસવાળો દડો એમાંથી નીકળી શકે નહિ. એને છેડે તીક્ષ્ણ અણી પણ હોવી જોઈએ નહિ. પુટમાંલની માફક આ રમતમાં પણ ગોલ (Goal) હોય છે. એની રચના નીચે પ્રમાણે હોય છે:—

જે લાંબી બાજુ છે તેને સાઇડલાઇન (Side-line) કહે છે, અને ટુંકી બાજુને ગોલ-લાઇન (Goal-line) કહે છે. ગોલ હંમેશાં ગોલ-લાઇનની મધ્યમાં હોય છે. અગીઆર ખેલાડીમાં પાંચ ખેલાડીઓ ફાઇટ આગળ રહે છે. ત્રણ તેમની પાછળ અને બે તેની પાછળ એવી રીતે ગોઠવાય છે. એક જે બાકી રહ્યો તે ગોલ પર રહે છે. એને ગોલકીપર (Goal Keeper) કહે છે. આપણા દેશમાં ગેડીદડાની રમત રમાય છે તેના જેવીજ આ રમત છે. એમાં રમવાનું શરૂ કરતાં પહેલાં બાંધે તે ચોગાનની મધ્યમાં લાવવામાં આવે છે. પછી સામસામેની પાર્ટિવાળા દરેક ખેલાડી પોતપોતાની લાકડીઓ લઈ દડો વચ્ચેમાં રાખી બેસી રહે છે, અને આખરે તેઓ દરેક પોતપોતાની લાકડીઓ તે દડા પર મૂકે છે. આમ ત્રણ વાર કરીને પછી રમવા મંડે છે. આ રમતમાં લાકડી ખભાથી નહીં જોઈએ નહિ, અને ડાબી બાજુએ કે પાછળથી આ રમત રમવાની પનાઈ હોય છે. ફક્ત ડાબાજમણા રમવાનીજ છૂટ હોય છે. આ રમતમાં છાતીને ખરેખરી મજબુતી મળે છે. હાથપગને પણ સારી કસરત મળે છે. ટૂંકમાં આખા શરીરમાં સઘળા અવયવોને યથાશક્તિ મહેનત સારી મળે છે, અને તેઓ પોષાય છે.

બેડમિન્ટન (Badminton):—આ રમતમાં ટેનિસ માફક જાળીવાળા બેટ જોઈએ, તથા બે થાંભલા વચ્ચે જાળી જોઈએ. જેવી રીતે ટેનિસ રમાય છે તે માફકજ આ રમત રમાય છે. ફક્ત ફેર એટલોજ છે કે બેટ નાનાં અને દડો હલકો અને આગળથી ફૂલના જેવા આકાર

વાળી હોય છે. સ્ત્રીઓ માટેની કૉલેજ (Training College for women) માં આ રમત કેવી રીતે રમવી તે શિખવવામાં આવે છે. ખરેખર જે કુટુંબમાં સ્ત્રીઓને કંઈ કામ હોતું નથી તે કુટુંબમાં તો આવી રમતની જરૂર છે, કારણ કે તેમને કંઈ પણ કસરત નોઈએ, નહિતર આખો દિવસ સુસ્તીમાં જાય અને કામધંધો સૂઝે નહિ. એનાથી હાથનાં કાંડાં, પગ વગેરેને સારી મહેનત મળે છે અને તે મજબૂત થાય છે.

બૉક્સિંગ (Boxing) :—આ રમત ઇંગ્લંડમાં ધણી રમાય છે. એમાં એક એકના બળની પરીક્ષા થાય છે. એ રમતમાં દરેકના હાથ હાંકવા માટે હાથનાં મોઝાં આવે છે જેમને બૉક્સિંગ ગ્લોવ્ઝ (Boxing gloves) કહે છે. એમાં નીચલો હોઠ મોંમાં રાખી મોં બંધ રાખવાની ખાસ જરૂર છે, કારણ જાસ બહાર નીકળી જવો નોઈએ નહિ. એ રમતથી હાથનાં કાંડાં તથા ખભા મજબૂત થાય છે. આ બળની અજમાયશમાં જમણે પગ આગળ રાખવામાં આવે છે, જેના પર બધો ભાર રહે છે, તેથી પગ પણ ધણું મજબૂત થાય છે. દુકંમાં શરીરના ધણું અવયવો આ રમતમાં કામમાં આવે છે, તેથી કસરત સારી થાય છે.

સાઇકલિંગ (Cycling) :—આપણા દેશમાં સાઇકલ પર બેસવાનો પ્રચાર વિશેષ ચાલી રહ્યો છે. યુરોપમાં પણ એના પ્રચાર ધણો છે. સાઇકલથી વખતનો બચાવ ધણો થાય છે. પાંચ ગાઉ મુસાફરી કરવી હોય તો સાત બેસનારથી અર્ધા પોણા કલાકમાં કે કલાકમાં જઈ શકાય છે. એનાથી બેસવાથી જે શરીર મજબૂત ન હોય અગર તો ખોરાક સારો મળતો ન હોય તો પેટમાં મળ બાઝે છે અને શરીર ધણું હેરાન થાય છે. એના પર વિશેષ બેસવું નોઈએ નહિ. એ તો ખુલ્લુંજ છે કે એના પર બેસવાથી કમર અને પગ મજબૂત થાય છે. પગને તો ખરેખરી મહેનત મળે છે, કારણ કે બધો આધાર પગ પર રહ્યો. પગમાં જે તાકાત હોય તોજ મુસાફરી વિશેષ થઈ શકે, નહિતો જે વધારે મહેનત કરવા જાય તો વ્યાધિ ધર કરે, માટે તે પહેલું તપાસવાતું છે.

બિલિયર્ડ્ઝ (Billiards) :—આ રમત ટેબલ પર રમાય છે. એ રમત માટે હાથીદાંતના બૉલ હોય છે. બિલિયર્ડની રમતમાં ત્રણ બૉલ હોય છે. એક રાતો અને બે સફેદ. લાલ બૉલને મથાળા આગળ મૂકે છે.

અને બીજા એ જે સરેદ ખાલ હોય છે તેમાં એકેકનો ખાલ પારખવા માટે એક કાળી નિશાની રાખવામાં આવે છે. વળી એમાં લાંબી લાકડીઓ હોય છે. એ લાકડીને ક્યુ (Cue) કહે છે. આ રમતનો ઈંગ્લંડમાં ધણો શોખ હોય છે. એને ત્યાંના લોકો ધણા ચાહે છે અને તેમાં એ લોકોને રસ પણ પડે છે. એ રમત ઊભા રહીનેજ રમાય છે, એટલે પગને કસરત મળે છે. હાથ અને મગજ ઉપયોગમાં આવે છે જેથી તેમને પણ ધણી મહેનત પડે છે, તેથી તેઓ પોષાય છે.

આ રમતો ઉપરાંત ધણી રમતો રમાય છે અને તેમાં કસરત સારી થાય છે. જે દરેક રમત અત્રે દર્શાવી તે પર વિસ્તારથી ટીકા કરવામાં આવે તો એક મોટું પુસ્તક થઈ જાય તેથી ફક્ત થોડાજ દર્શાવો અત્રે ટાંકી જતલ્યા છે, ને તેટલાંજ મારી અહપ્પુદિ વડે હું ધારૂં છું કે બસ છે. યુરોપી પ્રજાને ગોળી મારવી (Shooting), શિકાર કરવો (Hunting). વગેરેનો ધણો શોખ હોય છે. ગોળી મારવામાં અને શિકાર કરવામાં મગજની ધણી જરૂર પડે છે, કારણકે એમાં નજર બરાબર ટેકવવી જોઈએ. જો એમ ન કરે અને નજર બીજે કેકાણે જાય તો પોતાના અગર તો બીજાના જાનમાણનું નુકસાન થાય. ઈંગ્લંડ, ફ્રાન્સ અને અર્મેનિયા કસરતનો ખરા ઉપયોગ થાય છે. જેમ શાળાઓમાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ વગેરે શિખવવામાં દરેકનાં ધોરણ રાખવામાં આવ્યાં છે, તેમ રમતો પણ વિષય તરીકે શિખવવામાં આવે છે, અને તે દરેકનાં ધોરણ રાખવામાં આવ્યાં છે. જે માણસ જે રમતમાં પ્રવીણ હોય તેને તે જાણતું સર્ટિફિકેટ આપવામાં આવે છે. અર્થાત્ જેવી રીતે બીજા વિષયોમાં પાસ થઈએ તેટલું સર્ટિફિકેટ મેળવેલો માણસ નોકરી મેળવવામાં લાયક (Qualified) ગણાય છે તેમ રમતોમાં પ્રવીણ અને કસરતથી કસાયેલો માણસ પણ નોકરી માટે લાયક ગણાય છે, તેમ તેનું ધણું વજન પડે છે. એ લોકોનો હેતુ ફર્ષ વિદ્યાર્થીઓને રમતો રમાડી તેમને બરાબર કસરત કરીને લસકરી સિપાઈ બનાવવાનો નથી, પરંતુ મૂળ હેતુ એ છે કે જો તેઓ કસરત સારી પામ્યા હોય એટલે શરીર કેળવેલું હોય તો સજ્જતો મોટાં કામ કરી શકે અને તેથી દરેકને ઉપયોગી થઈ પડે. અહિં કેટલાક લોકો ખોરાક, કપડાં છલાદિમાંથી કરકસર કરી પૈસા બચાવવામાંજ મશગુલ રહે છે, તેમ એ લોકો ખોરાક અને કપડાંમાં પૈસા વધારે નાખી તથા જેઓ તેમને આગળ

પર મદદગાર થનાર છે તેમને જનની મદદ આપી તેમને માટે તે આશા મજબૂત કરવામાં જે જે સાધન જોઈએ તેમાં જહોળા હાથે ખર્ચ કરવામાં જ આનંદ પામે છે. અન્ય સંપત્તિ કરતાં શારીર સંપત્તિને એ લોકો પ્રાધાન્ય આપે છે. આ જાળતનો એક દર્શાવ અત્રે ટાંકી જતાવું છું. અત્રે જ્યારે સરકારી નોકરીમાં નોકરી કરતાં નોકરની ૩૦ વર્ષની નોકરી થઈ હોય અથવા તો ૫૫ વર્ષની ઉંમર થઈ હોય તો તેને નોકરીમાંથી છૂટા કરી પેન્શન (Pension) આપવું પડે છે, ત્યારે ઇંગ્લંડમાં ૮૦ વર્ષના ૨૬ માણસો પાર્લામેન્ટ (Parliament)માં ગિરાજે છે. આપણા દેશમાં ૩૦ વર્ષ ઉપરના માણસ તરફ નજર કરીએ છીએ તો તેનો ચહેરો સહેજ ધરડા જેવો લાગે છે, તેના મોં પર કરચલી વળતી જણાય છે. વળી કેટલાકના તો કોઈ કોઈ દાંત પણ પડી ગયલા માલમ પડે છે અને હાથો ખેસી ગયલાં જણાય છે, ત્યારે ઇંગ્લંડમાં ૩૦ વર્ષની ઉંમરે તો ખરેખરો લુપાન માણસ કહેવાય છે. ત્યારપછી તો તેઓ લગ્ન કરે છે. તેઓનાં બાળકો પણ કેવાં મજબૂત માલમ પડે છે ! આપણે ત્યાંની પ્રજા જોઈએ છીએ તો છોકરાં દોરડી જેવાં કંગાલ સ્થિતિમાં માલમ પડે છે, તેમ આયુષ્ય પણ ટુંકું જ હોય છે.

ગંગેજી અને દેશી જે જે મદરવની કસરતો હતી તે હું વર્ણવી ગયો છું, જેથી કસરત એ શું છે અને તેથી શા શા ફાયદા થાય છે તે મેં મારી અધ્યયુદ્ધિ પ્રમાણે ટૂંકમાં જણાવ્યું છે. એ સમજી કસરતો વિરુદ્ધ રહેવાને અવકાશ નથી, પરંતુ જે જે જતાવ્યું છે તેટલું જ આનંદ પામીને તે પ્રમાણે વર્તવા મારા સુર વાચકો પાછા હઠશે નહિજ. વળી ફરીથી એક વાર કહેવાની હું રજા લઉં છું કે જાવમકાશના પૂર્વ ખંડના પ્રથમ ભાગમાં પણ કસરત વિશે કહ્યું છે કે

विरुद्धं वाचिदर्थं वा मुक्तं शीघ्रं विपच्यते ।

भवन्ति शीघ्रं नैतस्य देहे शिथिलतादयः ॥

ભાવાર્થ:—કસરત કરનારને વિરુદ્ધ અથવા કાચું ખાધેલું અન્ન પણ ઝટ પચી જાય છે અને તેના દેહને વિશે શિથિલતાદિ ચિન્હ વહેલાં ચતાં નથી.

આ ઉપરથી મારી એક વિગતિ છે કે કેટલીક શાળાઓમાં કસરતને વિસારી મૂકી દીધી, જણાય છે તો તેમના અધિકારીઓ એ વિષય હાથ પર લેશેજ.

રા. સા. માધવલાલ હરિલાલ સ્મારક ઇનામની

જાહેર ખબર.

ગયા ઑગસ્ટ માસમાં આ ખાખતની જાહેર ખબર આપ્યા પ્રમાણે બહુ, સુરત અને સુરત એજન્સિની કાર્થ પણ સ્ત્રીશિક્ષક ઉમેદવાર ન થવાથી ફરી જાહેર કરવામાં આવે છે કે:

કાર્થ નફી કરેલા વિષય ઉપર સૌથી-સરસ પાઠ આપવા માટે અમદાવાદ, ખેડા, પંચમહાલ અને રેવાકાંઠા એજન્સિની કાર્થ સ્ત્રીશિક્ષકને માધવલાલ હરિલાલ સ્મારક ઇનામ તરીકે રૂ. ૩૦ નાં પુસ્તકો અથવા શિક્ષણનાં સાહિત્યો આપવાની મુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ ગોઠવણ કરી છે.

પરીક્ષા તા. ૧૫-૨-૧૫ ને રાજ સ્ત્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રાક્ટિસિંગ સ્કૂલમાં તે કોલેજનાં લેડિ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ અને પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપલ સાહેબ લેશે. પાઠનો વિષય અને તે ને વર્ગમાં આપવાનો હશે તે એક કલાક પહેલાં જાહેર કરવામાં આવશે. સંબંધી અરજીઓ ૧-૨-૧૫ સુધીમાં ખોતાના જિલ્લાના મુખ્ય મુકામે એનું. ઇ. સા. મારફત મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડિ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ તરફ મોકલવી. પાંચ વર્ષ ઉપરની અને પંદર વર્ષ અંદરની નોકરીવાળાં સ્ત્રીશિક્ષિકા આ ઇનામ માટે લાયક ગણાશે.

તા. ૨૩-૧૦-૧૪
અમદાવાદ મહાલક્ષ્મી
ટ્રે. કો. ફોર વિમેન.

}

M. E. Chubb.

લેડિ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ

‘મહાલક્ષ્મી ટ્રે. કો.’ ફોર વિમેન.

નોકરે ખખર.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪
ના હુકમ નં. ૬૧૮૫ ઉપરથી.

નોંધ એ છે.

પંચમહાલ જિલ્લાની લોકલબોર્ડ નિશાળો માટે.

૧ ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષકો અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થયેલી બાઈઓ. તેમના ધણી કે ભાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨ વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો.

રેવાકાંઠા એજન્સિનાં રાજ્યોની નિશાળો માટે.

૧ ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષકો અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થયેલી બાઈઓ. તેમના ધણી કે ભાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨ ૧લા વર્ષના શિક્ષિત પુરુષશિક્ષકો.

૩ વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો.

૪ મેટ્રિક્યુલેશન કે સ્કૂલ ફાઇનલ પસાર થયેલા શિક્ષકો.

ટીપ્સ:—રાજ્યોની શાળાઓના નોકરોને જિલ્લા માફક રજા, પેન્શન, ગ્રેયુઈટી વગેરે સિવિલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ મુજબ આપવામાં આવે છે. નોંધ:—અરજદારે પોતાનું આખું નામ, ઠેકાણું, દપાલનું નામ, ઉંમર, પસાર કરેલી પરીક્ષા, કાઈ જગ્યાએ નોકરી કરી હોય તે સ્થાની છોડી વગેરે જણાવવું, અને અરજ સાથે કુળવણીની છેલ્લી સંસ્થાનું અભ્યાસક્રમ, અને વર્નક્યુલર માટેનું પ્રમાણપત્ર કે તેની નકલ મોકલવી. બીજી શરતો રાજ્યમાં મળી જવું કે પગાર વગેરેનો પૂર પુસાસો થઈ શકે.

ગોધરા.

B. N. Desai,

તા. ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

કે. એ. ઇ. પં. રેવાકાંઠા.

માધવલાલ હોસ્ટેલ.

અમદાવાદ.

આ હોસ્ટેલ રજુહોડલાલ હોટાલાલ (સરકારી) હાઇસ્કૂલમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને માટે સરકાર તરફથી ગયા જાનેવારીમાં ઉઘાડવામાં આવ્યું છે. આસપાસ પાણી ભરાઈ ન રહે એવા ભાગમાં સડી અને સ્વચ્છ હવામાં શહેર બહાર શાહિબાગને રસ્તે છ એકર જમીન લઈ એ બાંધેલું છે. હેડ માસ્તર સાહેબ પોતેજ ત્યાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે રહેતા હોવાથી વિદ્યાર્થીનાં અભ્યાસ ઉપર અને તેમની આલયલગન ઉપર પૂરતું લક્ષ આપવામાં આવે છે. એક આસિસ્ટન્ટ માસ્તર ખોરાકની ચીજોની ખરીદી ઉપર દેખરેખ રાખે છે, તેથી ઉત્તમ ખોરાક મધ્યમ ખર્ચે પૂરો પાડવામાં આવે છે. સરકાર તરફથી નીમેલો દાકતર વિદ્યાર્થીઓની નિયમિત મેંબાળ લે છે. અંગ્રહસરત અને રમતગમત માટે મનમાનની ગોઠવણ કરેલી છે. હોસ્ટેલનું ધોરણ એવું છે કે તેથી વિદ્યાર્થીનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન, વ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ, અને સામાન્ય વર્તન સુધરે. રહેવાનો દરેક ખંડ પુષ્કળ ઉજ્જસવાળો અને ચોખ્ખો હવાવાળો છે. ધુરસદના વખતમાં વિનોદ સાથે જ્ઞાન વધારવા રીડિંગ-રૂમ પણ છે. હોશિયાર ગરીબ વિદ્યાર્થીના કિતની ખાતર સરકાર તરફથી સ્કૂલમાં દસ ટકા માંથી રાખવાની ગોઠવણ છે; ઉપરાંત શેઠ અચરતલાલ ગિરધરલાલ ફંડમાંથી ૨૧ અને ચોપડીઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે. હોસ્ટેલમાં રહેવા ઇચ્છતા હોશિયાર ગરીબ વિદ્યાર્થીને તેની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં એ ફંડમાંથી આધાખરચમાં પણ સારી મદદ મળે છે. ગરીબ પારસીઓ માટે હાલ તરતમાં કરાકા સ્કૉલરશિપ દરેક ધોરણમાં સ્થાપવામાં આવી છે. વિશેષ હકીકત “ હેડ માસ્તર, ~~માધવલાલ~~ હોસ્ટેલ અમદાવાદ ” એ સરનામે પત્ર લખ્યાથી પૂરી પાડવામાં આવશે. હોશિયાર ગરીબ વિદ્યાર્થીના ભલાની ખાતર આ પ્રસિદ્ધપત્રને સૌ કાઈ પૂરતી પ્રસિદ્ધિ આપશે.

ખાવાની ખાજતમાં હિન્દુ માટે એક રસોડું ~~અને~~ રસોડું મુસલમાન, પારસી વગેરે માટે પણ છે.

તા. ૨૦-૧૧-૧૪

K. H. Dhruva,

હેડ માસ્તર,

આર. સી. હાઇસ્કૂલ-અમદાવાદ.

ઉ. ભા. ના મે. એ. ઈ. સાહેબના તા. ૬ ફી નવેમ્બર ૧૯૧૪ના હુકમ નં. ૭૫૫૭ ઉપરથી.

નીચેનાં ચોપાનીઆં, ચોપડી વગેરે જમીન યા દરીઆ માર્ગે બ્રિટિશ ઇન્ડિઆમાં લાવવાની ગવર્નર-જનરલ-ઇન્-કાઉન્સિલ તરફથી ૧૮૭૮ના સી કસ્ટમ્સ એક્ટના સેક્શન ૧૯ની રૂઠિએ મના કરવામાં આવે છે:—

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નં. તથા તારીખ.
‘જહાને ઇસ્લામ’ નામનું સાપ્તાહિક ધર્મમાનપત્ર.	ઉર્દુમાં કોન્સ્ટિટ્યુશનમાં પ્રગટ થતું	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ નં. ૮૫૮૮. કિલ્લે મુંબઈ, તા: ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

નીચેનાં પુસ્તકો, ચોપાનીઆં, વગેરે નામદાર શહેનશાહ તરફથી જમ થયેલાં જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે, કારણ કે સદરકુ પુસ્તકો, ચોપાનીઆં, વગેરેમાં એવા શબ્દો કે લખાણ છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે હિંદમાં કાયદેસર સ્થપાયેલી બ્રિટિશ સરકાર તરફ અસંતોષ, તિરસ્કાર, કે ધિક્કાર ઉત્ક્રાવાનો સંભવ છે:—

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક, ચોપાનીઆં, વગેરેની વિશેષ હકીકત.	સરકારી ઠરાવ નં. તથા તારીખ.
જા. ૧૯૧૪નું ‘ગ્રો. ઇન્ડિઆ’ નામનું માસિક	ન્યુરિયની ઇન્ટરનેશનલ કમિટિ ગ્રો. ઇન્ડિઆએ થોડું જર્મનમાં ને થોડું અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ કરેલું.	ન્યુડિરયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૬૨૫૩. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૪.
‘ગંભીર દેહેરા. સ્વતંત્રતા. મનુષ્યનો દૈવી વારસો’ (Solemn Declaration. Liberty. The di-	‘Felix’ qui potuit’ એ શબ્દોથી શરૂ થતું, અને ‘Making Millions of hearts who feel for	ન્યુડિરયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૬૫૦૧. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

vine Heritage of man).

‘ખાલસા પંથકી હ-કીકત’ (ચિખપંથ સંબંધી સત્ય) નામની ચોપડી.

‘જહાને ઈસ્લામ’ નામનું ૨૬મી શાખાન, ૧૩૩૨ હીજરીની તારીખનું વર્તમાનપત્ર.

‘ઓમ ખંદે માતરમ, યુગાંતર, યુગાંતર, યુગાંતર, તોરા સબઈ મનુષ હા (તમે સધળા મનુષ્ય થાઓ).

‘નાયકા ઈપિતા (અદેખાઈ કરવા લાયક નાયકા.)

freedom His own’
એ શબ્દોથી સમાપ્ત થતું,
છાપેલું પાનીઉ.

રૌનકરામ અતે બિશંબર દત્તે લખેલી લાહોરના આર્ય સ્ટીમ પ્રેસમાં છપાયેલી પહેલી આવૃત્તિ, તેમજ દોલતરામે પ્રસિદ્ધ કરેલી લાહોરના સેન્દ્રલ પ્રિન્ટિંગ વર્કસમાં છપાયેલી બીજી આવૃત્તિ.

અણુ સૈદ અલ અરબી અલ દિદીએ કૉન્સ્ટેન્ટિનોપલમાં છાપેલું તથા પ્રસિદ્ધ કરેલું. તુર્કી, અરબિક, કે ઉર્દૂ કોઇ પણ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થયેલું.

‘यदा यदा हि धर्मस्य
ग्लानिर्भवति भारत’
ઇત્યાદિથી શરૂ થતું ને
‘अपि श्रुणु आदेशम्,
उत्तिष्ठत, जा-
गृत, माप्य वरं नि-
वोधत’ એ શબ્દોથી
સમાપ્ત થતું.

‘મૈન બરેલીકી છાંતી
અટલ સિદ્ધાંતીકી એલી’
એ સહીનું પોસ્ટકાર્ડ.

જયુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૬૫૦૨. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૭મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

જયુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૬૬૩૮. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

જયુડિશ્ય ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૬૮૦૧ કિલ્લે મુંબઈ તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

જયુડિશ્યલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૩૪૫. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૦ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૪.

ମାତ୍ର ୩୫୨.

ઉ. ભા. ના મે. એ. દેવકીદાસના તા. ૨૩ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૪ ના હુકમ નં. ૭૧૧૦ ઉપરથી, મુંબઈ સરકારી એજન્સીના, ૮ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૪, પુ. ૧૯૨૪-૧૯૨૫. નં. ૬૫૭૯, અંતર વિભાગના તીએના વિધાર્થીઓને સ્ટોલર્શિપ માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે:—

[illegible]

મોહનલાલ મગનલાલ દેસાઈ.

લલ્લુભાઈ રંગીલાદાસ ક્રમર.

મુરાદખાન અબ્દુલગફુરખાન ખાનસાહેબ.

વિશ્વનાથ પરશરામ અમ.

શંકર ગોપાળ બોધર.

મોહમદ યુસફ અબ્દુલ કાદર ચિવને.

દાસી શાહચુદ્દિન રડોલશિષ્ય.

અબ્દુલ કરીમ મદમદ ઉમર.

બિસમિલ્લામિલ્કા બદાઉદ્દિનમિલ્કા કાદરી.

કણુબી ઇન્ફેન્ટિસાહડ રડોલશિષ્ય.

પુરુષોત્તમ નાગરાદાસ પટેલ.

નાયાલાલ નારણભાઈ પટેલ.

નયનલાલ છોટાલાલ પટેલ.

મણિલાલ હરજીવનદાસ પટેલ.

મિહલ અરુચિચલ રડોલો.

પ્રમોદરાય ચીમનલાલ મહેતા.

જગન્નાથ મોહનલાલ ત્રવાડી.

સોરાળજી જે. જે. હાઇ સ્કૂલ, સુરત.
શ્રી રત્નસાગરજી જેન વિદ્યાશાળા, સુરત.
ગવર્નમેન્ટ મિહલ સ્કૂલ, સુરત.

શ્રી. જે. હાઇ સ્કૂલ, થાણા.

એ. પી. સ્કૂલ, બીન્ડી.

ગ્રોઆયટરિ હાઇ સ્કૂલ, અમદાવાદ,
ગવર્નમેન્ટ હાઇ સ્કૂલ, નડિઆદ.આર. સી. હાઇ સ્કૂલ, અમદાવાદ,
ગ્રોઆયટરિ હાઇ સ્કૂલ, અમદાવાદ.

"

"

ગવર્નમેન્ટ મિહલ સ્કૂલ, અમદાવાદ,
લોકલબોર્ડ સ્કૂલ, સરખેજ.

છાકરાઓની રૂઢ, પડે.
વર્નાધુલર રૂઢ, બેરડી.

ત્રોત્રાપટરિ હાપ રૂઢ, અમદાવાદ.

”

” અવ-મેન્ટ મિડલ રૂઢ, અમદાવાદ.

ત્રોત્રાપટરિ હાપ રૂઢ, અમદાવાદ.

”

અને એ વરસ ચાર મહીના ચાલશે.

J. G. Shastri,

ઓ. ઇ. ઉ. ભા.

J. G. Shastri,

નાય બાઉ મહાર.

* કોડ સદવા મનાવે.

કુળની ઇન્ફોર્મેશન રજીસ્ટ્રાર.

રાવજીભાઈ કાશીભાઈ પટેલ.

હરિપ્રસાદ મુનનાગંધ ભગત.

પ્રદસાદ કાવસાલ પટેલ.

રમણલાલ નેશાલાલ પટેલ.

કાંતિલાલ નારણદાસ પટેલ.

નગીનલાલ મોતીલાલ પટેલ.

* આ રજીસ્ટ્રારિયા તા. ૧લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪થી શરૂ થાય છે, અને એ વરસ ચાર મહીના ચાલશે.
અમદાવાદ, ઓરિસ ઓવ ધિ કોલેજીયેટનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.,
તા. ૫ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૪.

૨. મિડલ રૂઢ રજીસ્ટ્રારિયા માટે ફોદ કાપવા વિધાર્થીઓએ નિયાળના નવા વર્ષની શરૂઆતમાં કોઈ પણ સીકરેટરી ઓફીસ-વર્નાધુલર નિયાળમાં નોંધવું જોઈએ; અને જે કોઈ વિધાર્થી જેવી નિયાળમાં જન્યુઆરિની પહેલી તારીખ પહેલાં જોડાશે નહિ, તે તેની રજીસ્ટ્રારિયા રદ થવાનો મેલવ છે.

ધનામપત્રક.

૧૨મહાલ વિભાગ.

આલોદ-શીવલાલ નારણદાસ ૩-૧૨-૦ રહેલો, વસવદાસ મધાચંદ
૧-૧૦-૦ મીઠાઇ, કંજરી કન્યાશાળા મદાલકારી ૩-૧૫-૦ અંકગણિત
૨. સુથરામપુર-રામજી સાહેબ ૭-૦-૦ ચોપડીઓ તથા પતાસાં, વાંકા-
રેર-પુનમચંદ લક્ષ્મીદાસ ૭-૦-૦ સાકર તથા ચોપડીઓ, નદીસર રામ-
પંદ્ર કાળીશંકર ૬-૦-૦ પતાસાં તથા કપડાં, મલાવ-ખાતુ ઝવેરભાઈ
૨-૦-૦ મીઠાઇ તથા કપડાં, ઘોઘંબા-ચુનીલાલ જગજીવનદાસ ૪-૦-૦
મીઠાઇ, ઉંડારા-ગામલોકો ૧૦-૦-૦ રહેલો તથા ચોપડીઓ, ખાંડીવાવ-
પાલનજી દાદાભાઈ ૭-૦-૦ રહેલો તથા પેનો માંડવા તાલુકા સ્કૂલ-
કીરાલાલ લવાનીશંકર ૫-૦-૦ છોકરીઓને શિવજીભાઈ કપડાં, મદાશંકર
દરગોવીંદ ૫-૦-૦ ચોપડીઓ દોલતરામ ગીરધર ૫-૦-૦ રહેલો, જેઠા-
લાલ ઉદ્યાસરામ ૧૦-૦-૦ કપડાં જગજીવ હીમતરામ ૬-૦-૦ મીઠાઇ
તથા ચોપડીઓ, સાલજી દારકાદાસ ૨-૦-૦ મીઠાઇ, રેટ મેનેજર ૧૦૦-
૦-૦ જમાડવા સાથે, જાંબુધોદા-સોરાબજી દાદાભાઈ ૪૯-૫-૬ નિશાળ
જમાડી ધનામ વહેંચ્યા તથા એક ધડીઆળ આપ્યું.

કચ્છ વિભાગ.

નદીઆ-સર વસનજી ખીમજી શ. ૬૦) પુસ્તકો, મિઠાઇ
તથા કાપડ.

રાધનપુર સ્ટેટ.

રાધનપુર-ના. નવાળ સાહેબ શ. ૪૦૬-૩-૦ બક્ષિસ
કાઠિઆવાઠ વિભાગ.

સતીપુર-ત્રિભુવન ખીમજી તથા મોરારજી નાનજી શ. ૬) મિઠાઇ.
આદેકોદ-ભગન જેઠા વીરજી શ. ૨૦) સ્કૂલ ~~જમાડવા~~ ખીસોસ-ગામના
અમૈસરો શ. ૨૬-૬-૦ વિદ્યાર્થીઓને જમાડવા, સ્કૂલ નાસ્તર શ. ૧૦-
-૧૨-૧૧ પુસ્તકો વગેરે.

રાજપીપળા વિભાગ.

લાકરસ-કન્યાશાળા પટેલ દરીઆઈ મીઠાભાઈ શ. ૧૫) વાડકીઓ
પટેલ ગલાળભાઈ જ્વેરભાઈ શ. ૧૭) ખાલા, પટેલ ગોડળભાઈ શંકરભાઈ
શ. ૨૦-૮-૦ ખાલા કાપડ તથા મિઠાઇ. પટેલ ગલાવભાઈ ગીરધરભાઈ

૩૧. ૨૦-૮-૦ ખ્યાલા. કરાંઠા. પટેલ ગોકલભાઈ ગીરધર ૩. ૬-૧૩-૦ કાપડ તથા મિઠાઈ. ઉમરવા-પા. સંકરભાઈ બેચરભાઈ તથા પા. મીઠા-ભાઈ રખીદાસ ૩૧. ૩૨) કાપડ. ઝઘડીઆ-ગામ લોકી ૩૧. ૧૪) પતાસાં. પાણોલો-દેશાઈ ઇશ્વરભાઈ લક્ષ્મીભાઈ રકુલ જમાડી.

પંચમહાલ દેવાકાંઠા વિભાગ.

હુવેલી-ગંધુધોડના ચાણુદાર તથા મેતાએ ૩૧. ૧૩-૧૫-૩ ધનામ ખાંડીઆર-દેવગઢના દિવાન સાહેબ ૩૧. ૫-૮-૦ સાકર, વાડાસિનોર-છગનલાલ લક્ષ્મીભાઈ શાહ ૩૧. ૫૧-૫-૦ પુસ્તકો, હેરાલ, ગામ લોકી ૩૧. ૭૫). વજલપુર. આશાભારથી ઇશ્વરભારથી ૩૧. ૧૧-૧૦-૦ ખ્યાલા. મલાવ-પટેલ ભાઈલાલ મંગાદાસ ૩૧. ૪-૧૨-૦ ધડીઆળ. દેવગઢ-મ. હારાણુ સાહેબ ૩૧. ૧૬) ધનામ મિઠાઈ.

અરવ્ય વિભાગ.

કીમોજ-રકુલ કમિટીના મેમ્બરો ૩૧. ૧૦) પુસ્તકો, ગજેરા-જુદા જુદા ગૃહસ્થો ૩૧. ૬) મિઠાઈ. લવાલ-પા. સંકરભાઈ ૩૧. ૭-૮-૦ ઝો-લ્હીઓ. શાહપુરા-ગામ લોકી ૩૧. ૧૦), પા. હીરાભાઈ રજુછાડભાઈ ૩૧. ૧૨-૮-૦ તથા પા. હવાભાઈ. ગોવિંદભાઈ ૩૧. ૨૪) રકુલ જમાડી ત્રાલસા-કન્યાશાળા જુદા જુદા ગૃહસ્થો ૩૧. ૪-૧૩-૩ પુસ્તકો તથા મિઠાઈ. નિકેરા-કન્યાશાળા. પાટીદાર લોકીના પંચ વગેરે ૩૧. ૬) કાપડ તથા મીઠાઈ ગજેરા-પા. ભવાનભાઈ નાયાભાઈ ૩૧. ૨૦) ખ્યાલાં તથા મિઠાઈ. મહારસરા-રકુલ કમિટીના મેમ્બરો તથા જુદા જુદા ગૃહસ્થો ૩૧. ૩) ગિજાઈ માતર ગામના મેલાવિત ગૃહસ્થો ૩૧. ૫) પતાસાં આછોદ ગામના ગૃહસ્થો ૩૧. ૪) મિઠાઈ સરભાણુ ગામ લોક ૩૧. ૫) સાકર શાહપુરા પા બેચરભાઈ માધવભાઈ ૩૧. ૧૦) પા. કલ્યાણભાઈ ઉદા-ભાઈ ૩૧. ૧૦) પા. ગીરધર પ્રેમજી ૩૧. ૫) પા. કેસર માધવભાઈ ૩૧. ૫) પા. વણારસી ૩૧. ૫) પા. નાયાભાઈ નારણભાઈ ૩૧. ૫) તથા પા. કરશનભાઈ ઝવેર ૩૧. ૫) વિદ્યોતેજક કુટુંબ આખ્યા. અણોર-પટેલ ભવાન લક્ષ્મણ ૩૧. ૧૦) રકુલ જમાડી. રહાડ-દેશાઈ લાલદાસ તથા પટેલ ઇશ્વર ગીરધર ૩૧. ૧૪-૧૪ રકુલ જમાડી ચમનપુર-પટેલ ધારીભાઈ કાલીભાઈ ૩૧. ૧૨-૮-૦, પટેલ ખડોર કાલીભાઈ ૩૧. ૧૨-૮-૦ રકુલ જમાડી. કીનસાડ-આઈ અંબા પા. પ્રજુદાસ પુરખોતમની વિધવા ૩૧. ૧૨).

મંજુર કરવામાં આવેલું છે. ચરબી

એક આના

ગુજરાતી કાપિયુક.

નંબર ૧ થી ૪ સુધી.

અત્યાર સુધી કાપિયુકમાં તમામ રૂપ નવાં ધોરણોને અનુસરી સારા મરોડકાર અક્ષરમાં, સુંદર કવર સાથે મુદ્રાવવામાં આવી છે. તેની સાથે લેકાપયોગી થવા સાર કિંમત પણ ગુજરાતમાં આવી છે. એક વાર વાંચરી જોવાથી કાપિયુક કાપિયુક વાંચરીનું મન થશે નહિ.

આ કાપિયુક કેળવણીખાતા તરફથી મુંબઈ ઇલાકાતી ગુજરાતી શાળાઓમાં અસાવવાને મંજુર ચરબી છે.

ખરીદનારને સાથે કમિશન આપવામાં આવશે.

સરળ ડાઈંગ બુક.

નં. ૧ થી ૪.

એને ૧૯૪૧ના હુકમ નંબર ૧૧૯૫ ઉપરથી સને ૧૯૪૨ના ફેબ્રુઆરી માસના શાળાપત્રના પાને ૧૭ મે ૧૨માએલા ચિત્રોવાળી ડાઈંગ બુક તૈયાર કરવામાં આવી છે. કિંમત ઘણી સસ્તી છે તેમજ સર્વને અનુકૂળ પડે તેવી છે. શુભારે જે માસમાં બહાર પડ્યો તે સંદર્ભે મિશન આપવામાં આવશે. તમામ શુદ્ધિસેવકોને ત્યાંથી મળશે.

ટેકાણું-ગુજરાત ચોરીએન્ટલ બુકડીપો-અમદાવાદ.

ગ્રાહકોને એક લાભ.

જેવળામરતું સરળ, સુદર્શન સ્વયંપ્રેરોગી.

દેશીનામું. ડા. જે. એન. મેન ૮૭૭૫૦.

રેવો-અમદાવાદ ચી. સુ. ની. ક. હીરચરિયા-વાણમુકતા, દરેક ચત્રમ, ૧૧. એકાદેક અપમાર ઉપર ખાસ ધ્યાન કી. ૨. ૪-૧૦-૦૫. લુહ. ૭૫-૧૫૫-૧૫૫-૧૫૫. દેશીનામુંવાળા. વડોદરા.

જાનગી તથા જાહેર લાઘવેરીને ઉપયોગી તદ્દન નવાંજ પુસ્તકો.

પ્રતાપસિંહ. (મિલાકના સાચાં સ્પષ્ટગ્રંથોમાં ટેકાલા મહારાણા.)
વીરસથી ભરપૂર તદ્દન નવીન ઉત્તમ નવલ-
કથા. લેખક ડાહ્યાલાલ રામચંદ્ર મહેતા. પ્રકરણ ૪૦, સુપરસાયલ ૧૬ પેજ
૫. રજ્જ. સોનેરી ત્રણ નામ સાથે. પ્રતાપસિંહની છબીથી પુઠું સુશો-
ભીત કિં. રૂ. એક.

બાલગીતમાળા. બાળવર્ગથી ધો. ૭ સુધીના બાળકોમાં માટે
મહત્તા કમનાં કાવ્યો. લક્ષ્મીબાઈ પ્રેસમાં
છાપેલાં ૧૮ રંગીન ચિત્રો છે. કિં. ચાર આના.

જયા અને જયન્ત. જ્ઞાનાલાલ દલપતરામ કેવિ એમ.
એ. ફૂલ ત્રણ અંગી સંપૂર્ણ નાટક.
કિં. રૂ. સવા.

રાઈનો પર્વત. ઓન. રા. બ. રમણભાઈ મ. નીલકંઠકૃત
સાત અંગી. સંપૂર્ણ નાટક. કિં. રૂ. એક.

કલ્હોલિની. દા. જુ. બોટાદકરનાં કાવ્યોનો લાઘવેરી તથા
ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરુષ સર્વેને સરખો ઉપયોગી
સંગ્રહ. કિં. આઠ આના.

દેવારી પાઠમાળા. નાના મોટા સર્વે વેપારીઓને ઉપ-
યોગી યાચ તેવા વપારને લગતા
વિષયોના ૨૮ પાઠ તથા દી. બ. અંબાલાલભાઈનું નાણાં-
લોક વિશેનું આખું બ્યાખ્યા ૧. કિં. દસ આના.

ભક્તિનાં નેત્રો સંકોર. બજારે, પ્રાર્થનાનાં પદો, પ્રભા-
તીઆ, ગીતાનું ભાષાંતર, મામાનું
સ્વરૂપ, વગેરે. સોનેરી નામનું સુંદર પુઠું. કિં. રૂ. પાંચ.

સર્વે પુસ્તકોનું પોસ્ટેજ તથા વિ. ખી. ખર્ચ જુદું. લખો—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

પીરમશાહ રોડ; અમદાવાદ.

૪. જ્યાં રેલ્વે ન હોય ત્યાં માલ કચે રહે અને ક્યાં મોકલવો પડે તો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેલ્વે સ્ટેશનથી મળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ મંગાવનારને ચિર સમજવો.

૫. હુડી મોકલાવનારે ખરાબર ટ્રેમલું લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના સર્વે મારતરોને તથા શુકસેલરોને નિતિપૂર્વક જણાવવાનું કે દરકત શિક્ષક કોપીખુડોની સાથે અમોએ બીજા પાસે ગૂજરાતી તથા અંગ્રેજી ખુડો સેકેડે ૧ એક ટકાના કમીશનથી ૧૬થી આપવાની ગોઠવણો કરી છે. એક વખત કામ પાડી નેવાયા પાત્રી વશે. પેકિંગમાં જોઈએ ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. જોઈએ મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરનામે લખવું. નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

દરકત શિક્ષક કોપીખુડોનાજ દરેક ભાગના જુદા જુદા કક્ષના અધિકારીને જ ખર્ચ બેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઉચ્ચાનકથી મોકલે ખર્ચે બનાવી મંગાવી છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દૂ અને ફારસી લખવાને ધણી સગવડભરેલી છે. દરેક બોક્સમાં કક્ષ-૬, કિમ્મત-૧. ૧૦, આજમાં આજ ૮ બોક્સ મંગાવનારને ૬ ટકા કમીશન મળશે. ને ૨૫ થી તેથી વધુ બોક્સ લેનારને ૧૨% ટકા મળશે. વેલ્યુપેપરથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને ખર્ચના બાજુ વધારે લાગશે એ ભુલી જતા નહીં, અને પેસા પહેલાંથી મોકલાવનારને બોક્સના ખર્ચના બે આના લાગશે.

આદરજી કાવસજી મારતરની

દરકત શિક્ષક કોપી ખુડોની

સ્ટીલ પેનોના

							
નં. ૧૨૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫	નં. ૬	નં. ૭	નં. ૮	નં. ૯

આદરજી કાવસજી મારતર. દરકત શિક્ષક કોપીખુડો તથા સ્ટીલ પેનોના પ્રગટ કર્યા અને કમિશન જોગ્યું. ધોબીતલાલ, શુભમજી

લાલશંકર કૃત

નવા મોટા અંગ્રેજીનું નોંધણી નામો:-

૧. ધારણ ૫, ૬, ૭, વર્ગીકરણ અને ઇંગ્લિશ સ્કૂલ ક્રાપ્પનસ, મેટ્રિક, મેલ તથા શીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજો તથા પ્રાવેશિક પરીક્ષા માટે, બીજા પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજીનો નામો એકવેડી અને બેવેડી ઇન્ટરસિયના ક્રાપ્પનસ સહિત, કોળપથી ખાતાના લાંબા અનુભવી મેશન-હસમાન બચલ અને મહોળતસિંહજી મોતીલાલ પાસે તૈયાર કરાવેલ. કીમત રૂ. ૦-૮-૦.

ગુજરાતી મોટું માપકરણ:- મહે. ડિરેક્ટર સા.ના

નં. ૮૫૭૬ તા. ૨૩-૧૦-૧૩થી ટ્રેનિંગ કોલેજો અને પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ અને લાયબ્રેરી બુક તરીકે મંજૂર. કીમત રૂ. ૧-૪-૦

વ્યુત્પત્તિસાર:- ધારણ ૫, ૬ અને ૭ માટે, મહે. ડિરેક્ટર

સાહેબે તથા વડોદરા રાજ્ય ઇનામ અને લાયબ્રેરી માટે તથા ક્રમિક અને જીનાગઢ સ્ટેટ ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કરી છે. મુદ્રાણ વધારા સાથે, ગોમી આયત્તિ, કૃતો બચલ બેચર હવેરી. કીમત રૂ. ૦-૪-૦

સમગ્રો પત્રવ્યવહાર ક્રમ નીચે, સરનામે કરવો. પોસ્ટલ બુક સામગ્રી નકલો મંગાવનારને સાથે કમિયન મળશે.

કા. બેચર મેલજી, બુકસેલર, પુણજી, રાજકોટ.

ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર થયેલાં પુસ્તકો (સેલ્ફ હેલ્પનું લાપાંતર).

જાત-મીઠા

અથવા

આપસમાન વલ નહિ, અન મેલસમાન જલ નહિ.

સદાયરણ, રહેણી અને આયદનાં દર્શાવો સહિત.

સામ્યુઅલ સ્માઈલિસ, એલ એલ. ડી. લાપાંતરકર્તા.

રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામે નવાડી.

સદાયરણ, રહેણી અને દર્શ આયદનાં દર્શાવો વાપર ને વા

પુત્ર-માત્ર પોતાનું સમસ્ત જીવન દેસવી તાંબી ઉદ્યોગશીલ અને સાધ-
ત પરાયણ બની શકે છે-એવું આ ઉત્તમ પુસ્તક છે કે જે ઉત્તમ
વાની હમ્દા રાખનાર દરેક મનુષ્યે પોતાની પાસે રાખવું જોઈએ
મુદ્રાચી સચિત્ર બીજી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

દરિયાપારના દેશોની વાતો.

અથવા

યુરોપ ખંડનું વર્ણન.

૪૨ ચિત્રો સાથે બતાવનાર રા. સા. મણીપરામ અનુપરામ ત્રવાડી.

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

ઉપરનાં બન્ને પુસ્તકો એકજ વખતે સામગ્રી મંગાવનારને

કિંમત રૂ. ૪-૦-૦

લૉર્ડ ચેસ્ટરફીલ્ડનો

પોતાના પુત્રપતિ ઉપદેશ.

તથા

કોલેજોન રચિત સહિત મુબાકક.

બાપાનરિકતા

વ. રા. સા. હરિદાસ વિહારિદાસ દેસાઈ

તથા

ગા. સિ. દેસાઈ અને રા. મં ૧૦ નં ૧૦ દિવેદી.

આવૃત્તિ ત્રીજી.

કિંમત. રૂ. ૧-૦-૦

શિશુસહબોધમાળા.

(મહાભારત, રામાયણ અને પુરાણોમાંથી આર્થનીતિ અને ધર્મની
પ્રમદ કરી. બોધક વાતોનો સંગ્રહ.)

જાહેરના મારલ એન્જીનેરિંગની લીગના ધોરણને અનુસરતી
ઢળે લખાયેલી.

સંપાદક,
નવલાલ પુસ્તકાલય મહેતા.

હેડ માર્સ્ટર, તાલુકાસ્ત્રક્ષેપ, તથા લંડનની મારલ એન્જીનેરિંગની લીગના મેમ્બર.
દરેક ભાગ અંગ્રેજી નીચલા અને અનુસારતી હપલા વગેરે માટે અતુ-
ક્રમે લાયક કરેલો છે. ખાતગી અને દેશી રાજ્યોની ધણી શાળાઓમાં
નીતિની કેળવણી માટે ટેકેસ્ટ બુક તરીકે ચાલે છે. મોડર્ન રીવ્યુ, કલકત્તા,
સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦. ૫૪-૩૦૪ માં, અનુસારતી બુક કમિટિના મેમ્બર, મુંબઈ
સ્કોલર્શીપ કોર્ટના જજના નામદાર ૬૦ મોં જવેરી એમ. એ. એલ. એલ.
બી. લખે છે કે—મનુષ્યજાતિના સદ્યુષ્ણો હપર રામાયણ, મહાભારત અને
પુરાણોમાંથી ચૂંટી કાઢેલી વાર્તાઓનો આ એક સંગ્રહ છે. પોતાના મહાન
ત્રીપુરોનાં ચરિત્રોમાં આલેખેલી જનસ્વભાવની ઉત્કૃષ્ટતા આપણને આ-
પણી બાળકોને શિક્ષણ આપવા સારૂ તેમનાં લાઘમાં મુકવાની આ પુસ્ત-
કની યોગ્યતા નિઃસંદેહ છે.

તાનાં બાળકોને નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણીની ધણી અગત્ય છે
એ વાત નિર્વિવાદ છે. સર્વ દેશમાં સર્વ કાલે એ વાતનો પ્રખલ સ્વીકાર
યયો છે માટે જ તેમને માટે પ્રસિદ્ધ થયેલાં અને ધણી શાળાઓમાં
આલુ થયેલાં આ પુસ્તકો સંગ્રહો અને બાળકોના હિતાર્થે પ્રવર્ત રહેવા
આ પુસ્તકો જરૂર મંગાવો.

શિશુ સંદર્ભોધમાળા ભા. ૧ લો

... ભા. ૨ લો

... ભા. ૩ લો

ત્રણે ભાગ સાથે બાંધેલા

નામદાર પ્રિન્ટર સાહેબે અંગ્રેજી નં. ૮૨૫૭ તા. ૨૮-૧૦-૧૦

તથા ૮૫૩૮ તા. ૬-૧૧-૧૦ માં લખ્યું છે કે—

“જે શાળાના પ્રવર્તકો તમારી ચાપડી નૈતિક અને ધાર્મિક

શિક્ષણ માટે વાપરવા ઇચ્છતા હોય તેઓ તેવી પરવાનગી માટે

અરજ કરી શકશે

એન. એમ. નિપાઠી એન્ડ કંપની, સુબાઈ.

નવી આવૃત્તિ, વર્નાક્યુલર ફાઈનલ અને નવી આવૃત્તિ.

પ્રાવેશિકનો શિક્ષક.*

જેની અંદર ઉપરની મેને-પરીક્ષાઓના સંને ૧૯૧૨ની સાલ સુધીના પ્રશ્નો પુનઃસાવાર આપવામાં આવેલા છે. નીચે જનિતિના પ્રશ્નો પછી દાખલ કરેલા છે. કિંમત રૂ. ૦-૧૫-૦

* સદરહુ પુસ્તક પરથી નડીઆવા સરસ્વતિ બુકડીયોના માલિક હોદાલાલ રણછોડાએ ઉતારો કરી "વર્નાક્યુલર ફાઈનલ અને પ્રાવેશિકનો મેમો" એ નામનું પુસ્તક જપાની પ્રસિદ્ધ કોલેજ હતું પરંતુ અમારી આજ ઉપરથી તે પુસ્તક મે. અમરનાદના ડી. જજ સાહેબે તા. ૨-૭-૧૪ને રાજ વેચવાને માટે રદ કર્યું છે.

મારજી સરળ મુખગણિત. આવૃત્તિ બી

ધોરણ ૪થા તથા ૫ માના ઉપયોગ માટે.

જેની અંદર ગુણોત્તમની મમજ તથા તેનો દયા દેવી રીતે ઉપયોગ થાય છે, તે સ્પષ્ટ નિયમો આપી હિસાબરણ સાથે સમજાવેલા છે તે ઉપરથી પુષ્કળ દાખલાના મનોપાત્ર પછી આપવામાં આવેલા છે કિંમત રૂ. ૦-૨-૦

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળ

નવા ધોરણને અનુસરીને રાજકીય આંશોગિક વગેરે હમકેત ધોરણ ૪થા ના વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી છે કિંમત રૂ. ૦-૨-૦

કરીબાઈ લખાબાઈ પટેલ
અ. મુજરાત બુકડીયો નડીઆદ

શહેનશાહી મુખગણિત.

ખાલ ૦-૨-૦ થી ૦-૨-૦, બી ૦-૨-૦, ત્રી ૦-૨-૦ અત્યાદ મુધીમાં બહાર પડેલ મુખગણિત કરતાં મવેલિમ હ બંદે ઉત્તમર્થની કુ. બુકસેલર રાજકોટ.

ઉચ્ચર ઉદ્યોગની કેળવણી.

તમોને શું કાંઈ કહે છે ?

ચોક્કસ ખર્ચમાં હુંક અભ્યાસથી સારી આકરી જલદી મળી શકે છે. દેશનો ઉચ્ચર ઉદ્યોગ વધતો જવાયો કેળવાયલાં કારીગરોની મોટી માંગણી થતી જાય છે. તમોને કહેરીકલ અથવા ણીજી લાઈન પસંદ ન હોય તો આ જાતની કેળવણી તરફ લક્ષ આપો. દરેક ગરીબ અને સમજી માણાપે પણ ગાડરીઆ પ્રવાહની માફક નદી ચાલતાં તેની તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

રણછાડલાલ છોટાલાલ ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં એનજનીયરીંગ, રેખીનાંગ અને વીવીંગ ખાતાનું સંગીન શિક્ષણ તથા વરસ સુધી આપવામાં આવે છે અને લાયક વીધાર્થીએને રોકાવવામાં મળે છે. નવા વીધાર્થીઓની પ્રવેશક પરીક્ષા જાનેવારી માસની શરૂઆતમાં થતાર છે માટે તેમાં શામલ થવા દરેકનારાઓએ અરજીનાં ફોર્મ તથા વિગતવાર મોધકપત્ર અથવા આનાંની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવું.

કાલુપુર પોસ્ટ, અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

નવું ગુજરાતી માપકરણ—૩ જેમાં અનેક નવી રીતોના કાપલા, પરીક્ષામાં પુછાએલા પ્રશ્નો, વગેરે જુદી જુદી આકૃતિઓથી પદ્ધતિ પૂર્વક સમજાવવામાં આવ્યા છે. પ્રાથમિક દાખાના વિષયોઓ, દ્રેનિંગોલેજના રોકાણો અને માપણી શિખનારને ધણું જ ઉપયોગી થઈ પડે એ છે. કૃતી થી અથવા કાઈ પણ જાણીતા શુકસેલરને ત્યાંથી મળશે. કિ. ૦.૨૦૦૦. કૃતી.

ચતુરસાઈ મૂળજસાઈ પટેલ
ગુજરાતી માસિક પુસ્તકોનાં કેન્દ્ર.

મનોરંજક સુખોપક્રમ ગ્રંથો.

ચોક્કસ આસન (હાથોત-સચિત્ર) ૩. ૧૧ વધીકરણ વિદ્યા અથવા વનિતા વિવેક (ઓ ઉપયોગી) ૩. ૦૦ ગુપ્તપ ઓ-સંસાર (સચિત્ર) ૧. ૧૧. અમલકારિક દર્શનમાળા (૧૦૮ ચુક વાંતો) ૩. ૧૧.

ચો. માસિકપાઠ-હાલનજી સ્વ. રાજકોટ-(કાઠિયાવાડ).

નવી આવૃત્તિ. વર્નાક્યુલર ફાઈનલ અને નવી આવૃત્તિ.

પ્રાવેશિકનો શિક્ષક.*

જેની અંદર ઉપરની બે પરીક્ષાઓના સને ૧૮૧૦ની સાલ સુધીના પ્રશ્નો ખુલાસાવાર આપવામાં આવેલા છે તેની ખૂનિનિના પ્રશ્નો પશુ દાખલ કરેલા છે કિંમત રૂ ૦-૧૫-૦

* સદનહુ પુસ્તક પરથી નીચેના સરસ્વતિ બુકડીપોના માલિક છોટાલાલ રવજોડતસે ઉતારે કરી " વર્નાક્યુલર ફાઈનલ અને પ્રાવેશિકનો બે મીનો " એ નામનું પુસ્તક ૭૫ ની પ્રસિદ્ધ કરતું હતું પરંતુ અમારી પરીચા. ઉપરથી તે પુસ્તક એ અમદાવાદના ડી જીજી સાહેબે તા ૨૬-૭-૧૪ને રાજ વેચવાને માટે રદ કર્યું છે.

વેપારી. સરળ મુખગણિત. આવૃત્તિ બીજી

ધોરણ ૪થા તથા ૫ માના ઉપયોગ. માટે.

જેની અંદર ગુણોત્તમી મઝન તથા નેનો ક્યા કેની રીતે ઉપયોગ છે, તે સ્પષ્ટ નિયમો આપી કાદરણ માથે સમજાવેલા છે તે ત પુષ્ટગ દાખલાનાં મનોમત પશુ આપવામાં આવેલા છે

૨ ૦-૨-૦

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળ

નવા ધોરણને અનુસરીને રાજકીય ઓલોગિક વગેરે દર્શાવત ધોરણ ૪થા તા વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી છે કિંમત રૂ ૦-

કશીલાઈ લખાલાઈ પોરલ.

નવ મુદ્રાત બુકડીપો નહિઆદ.

શહેનશાહી મુખગણિત.

બાબ ૦-૧-૦ પે ૦-૧-૦, બી ૦-૧-૦, ત્રી ૦-૧-૦
આચાર મુધીમાં બહાર પડેલ મુખગણિત કરતાં મવેલિમ ત
લઈ ઉત્તમચંદની ફ. બુકમેવર રાજકોટ

પુસ્તક ૫૪૬.

અંક ૧૯૦.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

જાન્યુઆરી, સને ૧૯૧૫.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧ મન વર્ધનું પુનરવલોકન	...	૧-૫
૨ ગુજરાતી મૂળાક્ષર શીખવવાની રીત (ગ મ વે સુ ર)	...	૫-૧૦
૩ સને ૧૯૧૪નું ગ્રે સ ટ્રે ફો ના વિદ્યાર્થી ઓનું આનંદપર્વટન. (મો ના મહેતા)	...	૧૦-૧૫
૪ લળનિધિને તીરે (સા. પુ શુકલ)	...	૧૧
૫ મુદ્દમાં દવાઈ વિમાનોની ઉપયોગિતા (સ ક ગણાના)	...	૧૬-૨૩
૬ સામાન્ય જ્ઞાન-મોતી (હા કા ખેલ)	...	૨૩-૨૮
૭ પચાગ	...	૨૯-૩૦
૮ ગ્રે સ ટ્રે ફો ની સને ૧૯૧૪ની વાર્ષિક પરીક્ષામાં અપાએતા ધનાઓ તથા મેડરો વગેરે	...	૩૧
૯ ચચાપત્રો	...	૩૨-૩૪
૧૦ કેળવણીખાતાની બહેર ખખરો	...	૩૪-૪૦

તંત્રી (આંખોળર, ૧૯૧૪થી)-અને
પ્રકાશક-મિ. કેપુશર અગ્રેસર બાલા, બી. એ.,
પ્રિન્સિપલ, ગ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ--અમદાવાદ.
કેળવણીખાતાના હુકમનું.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે)

“ શિક્ષણસાહિત્યો ”

અમારા કારખાતામાં સુવિગ્ના, ટીફુરીયમ, ગોલ્ડમેડ, ચંદ્રની કાપ-
દહિ, ગ્રહધંડળ, મૃત્વીના નાના મોટા ગોળા, ઉચ્ચાસને, મરમરી, રેટ ફેર,
ફાચર, ડોળાવ, જોવાના તથા ચિત્રવાના નકશા, જમીનના ખાડા-ટેકરી-
નદી-નાળાં વગેરે જનાવનાર દરેક દેશના નકશા, રંગોકારની પેટીઓ, કિન્ડર-
ગાર્ટન, ટુવારા, પરાવર્તન, વક્રિર્જન, સુરત્વમધ્યજિદ્દસ કે, સાહિત્ય,
જાકનગી, જળચક્રી, જળમાપ, ખેટરીનાં સાહિત્યો, વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરવાનાં
સાધનો, કોમ ગ્યાસ યંત્ર, ધાતુ તપાવવાથી ટુચે છે, તે જનાવનાર ગોળો
ને રોંગ, ખેતી, લડાઈ, ખજારી, વગેરે તેર ધંધાનાં હથિયારોના નમૂના,
સંગ્રહસ્થાનનાં ધારણવાર જોઈ, મજાસરના ખંડના ધાતુના નમૂના, શેલડી
પીસવાનો કોલક વગેરે વાંચનમાળાના પાઠોનાં તમામ સાહિત્યો, રમતની
પેટીઓ, પંકસબોક્સો, રસાયનિક ચીજો, દરાંત, કવામન, ભૂગોળ, ખગોળ,
પર્યાય વિજ્ઞાન વગેરેનાં તમામ સાહિત્યો નીચેના સરનામે મળશે.

સૂચના—કોઈ પણ રેલ્વે સ્ટેશનનાં સ્થળે પંદર કરતાં વધુ શાળાનાં
મોસ્ટરો એકઠા થઈ અમારાં સાહિત્યો જોવા મળેલા રાખશે તો અમારા
ખર્ચે આવી ખતાવવામાં આવશે અને તેમ કરવામાં સ્થાનિક શાળાને પંચ-
અવધારનું જે ખર્ચ થશે તે આ તરફથી આપવામાં આવશે.

કાગિલાઈ ઇગનદાસ પટેલ,

મેનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,

નાંદોલ. અમદાવાદ—ગાંધીજી રોડ.

ગીતામાં હિશ્વરવાદ.

૭ દર્શનની સામે ગીતાની હિશ્વર કહી ગીતાની ઉત્કૃષ્ટતા દર્શનનાર
ઉત્તમ તાર્કિક જંગળો મેથનું શ્રદ્ધ યુગે ~~જોવામાં~~ મહત્વ શ. ૨)
પોસ્ટેલ જઈ. ગાંધીજી કતા—દામોદર વખતેનું શાહ.

તા. ૧૯૨૧. જસદણ. (કાલિયાવાડ.)

ખુદસેલર શાહ લલુભાઈ નારણદાસ, લીમટાપોળ-સુરત.

દમારી દુકાને મળ્યામાં આવતી તમામ જીજી તથા સ્ટેશનરી, કાગળો
તોજે એકે લાવવી આપવામાં આવશે. ચાટે દમારી દુકાનેથી ખરીદવાની
રૂપા કરવી.

ચેતવણી.

૧૧. ૧૨. ૩૦. એમ. વૈષ્ણવદૂત “ શુદ્ધવ્યવસ્થા ” પાકું પૃષ્ઠું છે.
 ૧૨-૧૨. પહેલી તથા બીજી આવૃત્તિના “ સોલજોન્ડ ” અને બીજી
 તો તે પુસ્તક અમારી પાસેથી નાચેને સંરક્ષાને મંગાવી લેવા વિનંતિ છે.
 યુદ્ધરોલર—એચર મેધલ. રાજકોટ (કાઠિયાવાડ). અથવા તેલંગ
 હાઇસ્કૂલ-ગોધરા. એ સરનામાથી કર્તાને લખવાથી પણ મેળી શકો.
 નામદાર મુંબઈ સરકારના ઠરાવ—સન ૧૯૧૪ તા. ૨૪-૬-૧૧
 ના મુંબઈ સરકારી એજીટ લાગ ૧ ના પાના ૨૨૪૯ ઉપરથી મી. જી.
 એમ. વૈષ્ણવની બનાવેલી ‘ શુદ્ધવ્યવસ્થા ’ ના પ્રાથમિક શાળામાં
 ‘ ટેકરટ છુક ’ તરીકે સલાવવાની મંજૂરી મળી છે. આ પુસ્તક સિવાય
 ‘ ટેકરટ છુક ’ તરીકે ‘ શુદ્ધવ્યવસ્થા ’ હાઇપણુ પુસ્તક મંજૂર નથી; તો
 ફક્તક સ્વાર્થા વેપારીના ભરખાવાથી ભરખાઇ તેમની બળમાં ફેસાશે નહિ.
 યુદ્ધરોલર એચર મેધલ.—રાજકોટ.

૧૩. ડિર. સાહેબ તથા વડોદરાના મે. વિદ્યાધિકારી સાહેબે લાંબું
 ખેરી છુક તરીકે તથા બુનામદ અને ભાવનગર રાજ્યોએ ટેકરટ
 છુક તરીકે મંજૂર કરેલી. મિ. ના. જ. વળીનીઆ,
 દેવગામ (કાઠિયાવાડ) દૂત

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

ધણા સુધારા વધારા સાધેની બીજી આવૃત્તિ.
 જેમો પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને આંબોગિક સામાન્ય હકાકતો ઉપ
 રાંત ૧૨ સુદર ચિત્રો અને ગુજરાતના છે, તેમાં એક જ રંગથી રંગિ
 છે. તેથી નવા ~~ગુજરાત~~ ગુજરાતની રીતના ધો. માં અતિ ઉપયોગી નજીક છે
 ધણા શિક્ષણાનુકૂળી વરીષ્ટો અને સહેતાજીઓએ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આપ
 છે. કિમ્મત યો ગ્યાના. ગુજરાત ને કાઠિયાવાડના બધાં મું. મે. ને ત્યાં
 મળશે. વેધારે હકાકત માટે લખો:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા, પીરમગાદ, રોડ—અમહાવાદ,

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૪મું.

જાન્યુઆરી, સને ૧૯૧૫.

અંક ૧લો.

ગત વર્ષનું યુનરવલોકન.

ગુજરાત 'શાળાપત્ર'નું ૫૪મું વર્ષ પુરૂ થઈ ૫૪ મુ ખેડું છે. મનુષ્યના મંબંધમાં આ ઉમર સગલમ જ્ઞાવસ્થાની શરૂઆત તરીકે ગણાય છે, પણ માસિક તથા વર્તમાનપત્રો વગેરેના આધુષ્યની ગણના મનુષ્યની યોરજો ગણાતી નથી અને ગણાપજ નહિ. ખડે જોનાં તે જ્ઞાન ધરું થતું હોય, તોજ માસિક પણ ધરું થાય; પરંતુ જ્ઞાન હમેશ યુવાવસ્થાવાળું છે અને બાલ્યાવસ્થામાંથી પમાર થએલા માસિકની પણ હવે તેજ અવસ્થા કાયમની છે. રા. સા. મદીપત્રસામે હાથે જોનાં બીજ વવાય. રા. સા. નવવશમ તથા માધવનાથભાઈને હાથે જોને પાણી પાઈ ઉઠેવામાં આનું, અને રા. બ. કમળાચંદરભાઈએ તથા અપ્પ સમય મુધી રા. સા. શાસ્ત્રીએ જોને વૃદ્ધિગત હતું, તે મુદર જ્ઞાનાં કળકલાદિનો હવે આપણે ઉપયોગ કરવાનો સમય આગ્યો છે એ જોઈ આત્મ પામના જેવું છે. મોટાં જ્ઞાનો રચાવજ છે કે વખત જ્ઞા તે વધારે ને વધારે વિશાળ જાનનું જાય છે, તેની ઘટા વિશેષ ને વિશેષ પ્રસસ્તી જાય છે, તેમજ ને કય પણ અધિક ને અધિક પ્રમાણમાં આપતુ જાય છે.

ખાજનાં વર્ગોની માફક ગયા વર્ષમાં પણ વિવિધ વિષયો લુની નદી દરિયોદુએ ચર્ચાએલા માત્રમ પડે છે.

શિક્ષણશાસ્ત્ર સંબંધી વિષયો જાન્યુઆરી ૨૯૯ અંકમાં આવેલા છે, અને તેનાંના 'નાત', 'આપની નિગોળા', 'અમારો અનુભવ' એ સેઓ તજ અમે શિક્ષકવર્ગનું ખાસ ખ્યાન ખેચીએ છીએ, એટલુજ નહિ પણ દરવિથી વિગતો અનુભવમાં મૂળી ખતાવવા આગ્રહ-પૂર્વક ભક્ષામણ કરીએ છીએ. 'અભિનિધિશબ્દકોશ' એ નિયમ પર ને વિધેયન કરવામાં આવ્યું છે તે અભિનના શિક્ષણમાં ખડુ ઉપયોગી છે, ને એ પદ્ધતિએ કામ લેનાર શિક્ષકો અવન્ય થોડે જમે વિશેષ અને વળી નીચીન કય તેજરી શકે એ ઝાંઝેરીસતી શિક્ષકોએપીનો ને નમુનો અપવાયા.

આવ્યો છે તથા જે લાગુ પડી જતાવવામાં આવ્યો છે તે પ્રત્યક્ષ પદ્ધતિ પર સારો પ્રકાશ પાડે છે, અને મનન કરવા યોગ્ય છે. અમુક એટલું તો કહેવુંજ નોંધવું કે નમુના દાખલ આપેલા વિષય પર ત્યાં સુધી સારી રીતે વિચાર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેનું રહસ્ય નજ સમજાય, અને રહસ્ય સમજાય નહિ ત્યાં સુધી તેનો ગમે તે વખતે લાભ લેવો નોંધવું તે લાભ ન શકાય. જેમ વિદ્યાર્થીને ગણિતના બસે ચારસે દાખલા એક પછી એક કરાવ્યા છતાં પણ મૂળતત્ત્વનું અગાધ હોય તે આગળ વધી શકતો નથી, તેમ પ્રશ્નપદ્ધતિ કે ગણિતશિક્ષણ વગેરેના ઉમદા દર્શનો અનેક જોયાં છતાં અંદર રહેલાં તત્ત્વો પર મનમાં વિચાર કર્યા વગર તેમાં હજી પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. આ વિષયો ઉપરાંત ‘આદર્શ શિક્ષક કોણ?’ એ વિષયમાંથી પણ શિક્ષકને મળ્યા જોઈ તથા પ્રાપ્ત કરવા લાયક થઈ મળી આવશે.

‘લેખનશુદ્ધિ’ એ મથાળા નીચે લખવાની જાગ્યતમાં જે સૂચના આપવામાં આવી છે તે અતિ ઉપયોગી છે, અને શિક્ષકોએ પોતે અમુકમાં મૂકવા જેવી તથા વિદ્યાર્થીઓ પાસે પણ પળાવવા જેવી છે. શબ્દોના વિભાગ પાઠવાની જરૂર પડે ત્યાં એ લેખમાં ખતાવેલા ધોરણો સાચા પાઠવાથી લેખનમાં સુંદરતા તથા વાચનમાં સરળતા અવરજ આવ્યા વગર રહેશે નહિ.

આજના આગળ વધતા જમાનામાં વિદ્યાના વિષયનું મહત્ત્વ વધારે ને વધારે વધતું જાય છે. વિદ્યા સંબંધી અમતકારી શોધોએ આખી દુનીયાના સ્વરૂપમાં તથા વ્યવહારમાં ઘણો મોટો ફેરફાર કરી નાખ્યો છે. એ વિષયો સંબંધી કેટલુંક સામાન્ય જ્ઞાન એટલું બધું જરૂરનું છે કે તે વિના લાક્ષના સમજની કેટલીક સાધારણ જાગ્યતો પણ સમજની મુશ્કેલ થઈ પડે. એ ખરું છે કે ~~જો વિષયનું જ્ઞાન હોય~~ એ અને એ સંબંધી વિશેષ જ્ઞાન પુસ્તકમાં ફોટોકોપી વરીઝો અને રહેતાં બરાબર થઈ શકે નહિ, પરંતુ ~~જો કંઈક મેં જો~~ જો જ્ઞાના ગુજરાત ને ~~જો કંઈક મેં જો~~ કંઈક મેં જો થઈ પડે છે. ‘વાતાવરણની અગત્ય’ વધારે હકીકત માટે લખો:— પાડે છે, અને વિદ્યુતનું સ્વરૂપ, જીવનલાલ અમરશી મહેતા, પીર તથા તે બનતા અટકાવવા માટે રહેલું અંશે સમજવામાં મદદ કરે છે. વધુમાં કેટલી બધી સહાયતા મળી

છે તે સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે. સીમીટ તથા રોઝબ્રાણી સંબંધી દૃષ્ટિકોણ પ્રજા નજીવા જેવી છે.

ગણિતના વિષયમાં પણ જે જે લેખ અપાયા છે તે એક નદિ તો ખીછ રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવા છે. શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓ! ક્યાં જૂલયાપ ખાય છે તે નજીવાના મહેતાજીઓને વિશેષ પ્રસંગ મળે છે, અને એવા કોઈ દોષો સામાન્ય રીતે થતા જેવામાં આવતા હોય તો તે તરફ શિક્ષકવર્ગનું ધ્યાન એમવાં માટે 'સાળાપત્ર' યોગ્ય સાધન છે; પરંતુ એવા લેખ સખી મોક્ષનારે અવસ્ય ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કોઈક વખત કોઈ એકાદ શિક્ષક અથવા વિદ્યાર્થીએ દેલી જૂલને એટલું જાણું વગ્ન આપવા જેવું હોતું નથી. 'વિવિધ પરિમાણોના, ગુણાકાર' તથા 'ગેયકર અપૂર્ણિક' સંબંધી બતાવેલા દોષો ઘણા સામાન્ય છે, અને તેનું સવિસ્તર વિવેચન કેટલાકને ઉપયોગી થયા વગર રહેશે નહિ. 'ગણિતશાસ્ત્રના વિનોદો' તથા 'ગણિત ગમ્મત' નામ પ્રભાણે વિનોદનાજ દિગો છે.

'સિંધીઆની દાર' એ નામનો વિષય ઐતિહાસિક છે, છતાં તે વાચનમાળામાં આપેલો પાકે સારી રીતે સમજવા તથા સમજાવવામાં કામનો છે; તેમજ 'ગુલામગીરી', '૫૫૫ી પરનાં આલ્પકારક સ્થાનો', 'વખત-પ્રમાણ', તથા 'પર્યટન'ના લેખો જૂગાળનું જ્ઞાન આપવામાં મદદ કરી શકે એવા છે.

સંગીતવિષય આ વરસે પણ અગાઉના વરસો મારફત ચાલુજ છે, અને જેઓ લાભ લઈ શકે તેને માટે ખાસ જરૂરનો છે. એટલું જ નહીં જેમણે એ વિષયમાં બીજકુલ પ્રવેશ કીધો નથી તેમજ જેમને વાગ્ગીય વગેની મદદ મળી શકે એમ નથી, તેમજ એનો પછો થોડાજ લાભ લઈ શકે છે, પરંતુ મુજબ જેવા આગળ પડેલા સંગીતમાં સંગીતના સ્વરો દરેક મેલસામાં સાંભળવામાં આવે છે, અને જેની લગભગ સમગ્રી મુનિસિપલ તથા એકીક સાળાઓમાં દર્મોનિઅમ વગેરે વાગ્ગીય લેવામાં આવે છે, ત્યાં આ વિષય ખરેખર આવકારદાયક થઈ પડેલા લોકોએ બીજે રાગે જેમને સાધન તથા સગવડ મળેલાં છે તેને પણ એ ઉપયોગી હોવાથી વખતોવખત લેવામાં આવે છે અને એજ મુજબ ચાલુ વખતમાં આવશે.

અરબી ફરસી રાખેલો દ્રાવ્ય પણ ભાષાજ્ઞાનને માટે ઉપયોગી હોવાથી ચાલતો રહ્યો છે અને તેજ પ્રમાણે ચાલુ રહેશે. વાચનમાળાના ખુલાસા પણ ચાલુ રાખવામાં આવશે. આ વર્ષમાં ખુલાસા થોડી વખત લેવામાં આવ્યા છે, પણ તેનો ખદ્દો : ‘ચર્યાપત્રો અને તેના ઉત્તરો’ માંથી કંઈક અંશે વળે છે; કેમકે તેમાં પણ કેટલાક એ સંબંધ ખુલાસા આવી જાય છે. યોગ્ય ચર્યાપત્રો લેવાનો રિવાજ કાય રાખવામાં આવશે. ફક્ત ચર્યાપત્રો તથા ઉત્તર લખનારાઓને એટલે સુચના કરવી આવશ્યક થઈ પડે છે કે તેઓએ સ્પષ્ટતા જળવાઈ રા અને જેમ અને તેમ હુંકાણુમાં મુદો આવી જાય એ પ્રમાણે લખવા પ્રયત્ન કરવો. ચર્યાપત્ર મોટલી, આપનારે પણ સાધારણ બાબત સંબંધમાં આસ પાસથી દાઈની પામે. ખુલાસો થઈ શકતો હોય તો તે કરવા પ્રયાસ કમ પછી જરૂર જેવું સાગેથી ચર્યાપત્ર મોટલું, નોંધવું.

કસરતના વિષયમાં દેશી તથા અંગ્રેજી રમતોનું ટૂંકટૂંક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તે પણ લાલદાથી છે. જે કે અંગ્રેજી રમતો બધાં રમવાનું બની આવે એવું નથી હોતું, તોપણ તેં જેવાના પ્રમંગો ધણું આવે છે, તેથી તે સમજવામાં કંઈક મદદ મળી શકશે. આ પ્રમંગે એટલું યાદ દેવડાવવા જેવું છે કે કસરતના ફાયદા અમૂલ્ય છે, અને શરીરને જે યોગ્ય રીતે કસરત આપવામાં આવે, તો તેથી શરીરનેજ લાભ થાય છે એમ નથી પણ મનનો સંબંધ શરીર સાથે હોવાથી મનની સ્થિતિ પણ બેશક સુધરે છે.

આ ઉપરાંત પણ ગયા વર્ષમાં કેટલાક સામાન્ય વિષયો અહીં જાય છે, જે નીતિનું બંધારણ બાંધવામાં ખપ લાગે એવા છે. એમાં આવતા કેટલાક પ્રમંગો વિદ્યાર્થી આગ્રહસિક વાણીમાં યોગ્ય પ્રમંગે મૂકવાથી આનંદ ઉત્પન્ન કરી શકશે તેમજ બોધદાયક થઈ પડશે. પ્રમાણિક નાણાવટી મોઝિઝ રૉસચાઇલ્ડનો, ન્યાયાધીશ બનનાર સુધારનો, મિ. મેક-ગ્રીનો, હેલન કેલરનો વગેરે નમુનારૂપ દર્શાવે છે. સોલનનો ઉપદેશ તથા અસ્તૂતાં બોધવચનો પણ આગળ વધેલા વિદ્યાર્થીઓથી ઘણું અંશે સમજી શકાય એવા છે.

આ વર્ષે પણ એ મુજબ લિજ લિજ વિષયો ચર્ચવામાં આવશે, તે

જે શિક્ષક ઉત્તમ લેખો મોકલે આપણે તેને હંમેશની માફક ખુશીથી આપનામાં સ્થાન આપવામાં આવશે.

આપણે સર્વેએ ખુશી થવા જેવું છે કે ગયા માસમાં ચર્ચલાં યુરોપમાં ચાલતા વિગ્રહ સંબંધમાં વખત જતાં મિત્ર રાજ્યોના જનની વધી વધારે ને વધારે મજબુત થતી જાય છે, અને આ બેસતા વર્ષની સરખાતમાં આપણે સર્વ એજ ઇચ્છીશું કે—

“ Then let our hope be fervent,
And Honour be our crest,
And all shall sing the choros;
“ Let the New Year be our best !”

અર્થાત્, આપણી આશા બેસભરી રહે, અને માન આપણો મુગટ ચામો. આપણે સાથે મળીને એકે અવાજે એજ ગાન કરીશું કે “ નવું વર્ષ આપણને સૌથી ઉત્તમ નીવડે. ”

ગુજરાતી મૂળાક્ષર શીખવવાની રીત.

(રા. રા. ગંગાસંકર મહિપત્યકર વૈધ્યવ, બી. એ., બી. એસ સી).

છોકરાંઓને ઝાઝની છાયા નીચે સાદી પાઘરી દારબંધ બેસાડવાં. જે છોકરાંની સંખ્યા વધારે હોય અને તે નાનાંમોટાં હોય તો બે દાર કરવી અને નાનાં છોકરાંની દાર પાછળ મોટાં છોકરાંની દાર કરવી. ગોઠવણ એવી રીતે કરવી કે પાછળનાં છોકરાંને શિક્ષકનું કામ જોતાં આગલી દારનાં છોકરાંનાં માર્ગ આગળ આવે નહિ. છોકરાં વચ્ચેનું અંતર એક સરખું અને કામ કરવામાં પુરુષ જગા મળે તેટલું રાખવું.

પહેલું પગથીઉ.

ધારા કે મૂળાક્ષર ની શીખવવા છે. એક નાની નગારી અને તે પગાડવાની એક મોટી પહેલેથીજ દાખર રાખવાં. શિક્ષકની વગાડી પૂછવું કે હું શું વગાડું છું ? પ્રશ્ન ત્યાં છોકરાંને પૂછવો, પરંતુ ત્યાં સુધી અમુક એક છોકરા તરફ આગળી કરી ઉત્તર આપવા કેલું ન હોય, ત્યાં સુધી કોઈને ઉત્તર આપવા દેવો નહિ. આમ કરવાથી બધાં છોકરાંને એક સાથે પ્રશ્નના ઉત્તરનો વિચાર કરવાની અને જવાબ આપવા તૈયાર

અર્થ રહેવાની ટેવ પડશે. પ્રથમ પૂછ્યા પછી ઘણું છોકરું જવા તૈયાર હશે, તેમાંથી એક છોકરાને જવાળ આપવા હુકમ દા 'નગારી' એ મુજબ ઉત્તર આવે તો સંતોષ માનવો. ઉત્તર બીજી રીતે પણ પૂછી શકાય;—જેમકે (નગારી વગાડીને) પ્ર. વાગે છે ? ઉ. નગારી વાગે છે.

બીજું પગથીઉં.

પહેલેથીજ કાળા પાડીઆ પર નગારીનું ચિત્ર અને તેની સાથે શબ્દ લખી રાખવો. નગારીનો 'નૃ' મોટો લખવો અને તે રંગીન વડે લખાય તો વધારે કીક. પહેલું પગથીઉં પુરૂં. થયા પછીજ પાડીઆ પરના નગારીના ચિત્ર તરફ બાળકોનું લક્ષ્ય ખેંચવું. પાડીઆ લખાણુ કંઈક નીચે મુજબ હોવું જોઈએ.

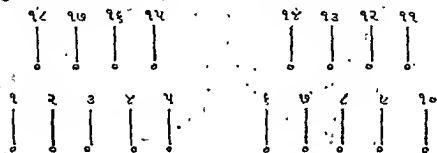
નગારીનું ચિત્ર.....નૃગારી. (શબ્દ લખવો).

'આ ચાનું ચિત્ર છે,' એ પ્રમાણે સવાલ પૂછો. ઘણું ફરી તેનો ઉત્તર મળશે. ન મળે તો શિક્ષકે ઉત્તર કહી દેવો નહિ, પણ ખરી નગા તરફ બાળકોનું લક્ષ્ય દોરવું. અને તે નગારીને ચિત્ર સાથે સરખાવવી. ફરીથી પૂછવું એટલે ખરો ઉત્તર આવશે. આટલું થયા પછી 'નગારી બોલતી વેળા પહેલાં શું બોલાય છે ?' એ મુજબ સવાલ આ સવાલનો જવાબ કદાચ ધાર્યા મુજબ નહિ આવે, તો તેથી ગભરાવું નહિ. નગારી શબ્દના જુદા જુદા અક્ષરને છુટા પાડી બોલાવવા, એટલે દરેક અક્ષર પાસે થોડું થોડું થોભીને નગારીનો ઉચ્ચાર કહેવું:—જેમકે, નૃ...ગા...રી. આટલો વિધિ કર્યો પછી નગારી બોલવામાં પહેલાં શું બોલવું પડે છે એ મુજબ પૂછવાથી 'નૃ' એ પ્રમાણે જવાબ આવશે. 'આજે હું તમને નગારીનો "નૃ" કાઢનાં શીખવીશ' એમ કહી, કામ સારું કરે.

ત્રીજું પગથીઉં.

છોકરુંની જાંઘા નીચે બેઠા હશે કે, વરસાદ, તાપ, કે, તેવા બીજા કોઈ કારણને લીધે, વર્ગમાં બેઠા હશે તો, બાળકોની ઓડવણ કે શિક્ષકની જગા સંબંધે કંઈ ફેર પડશે નહિ; પણ જહાર ખુલી જગામાં 'નૃ' કાઢવા કહાવવાનું કાર્ય જમીન પર કરવું, પડશે અને વર્ગમાં પતરાંની હલકી ઓરસ રકાબીમાં કરવું, પડશે.

ઝાડની ઝાયામાં જમીન પર કામ કરવું હોય તો શિક્ષકે બાળકોની સામે બેસી પ્રથમ ગોળાકારમાં અગર ચોરસ કે લંબચોરસ આકારમાં ધૂળ કે રેતી સરખી કરતી ને તે મુજબ કરવા બાળકોને કહેવું. બધાં મળીને ધારો કે બાળવર્ગમાં અઢાર છોકરાં છે ને તેઓને ધૂળ કે રેતીમાં જમીન પર 'ન' શીખવવાનો છે, તો બાળકો અને શિક્ષકની ગોઠવણ કંઈક નીચે મુજબ કરી શકાય.

!

નોંધ

એકથી અઢાર સુધીના આંકડા બાળકને બેસવાની જગા બતાવે છે. ૧ થી ૧૦ સુધીનાં બાળકની હયાઈ કરતાં ૧૧ થી ૧૮ સુધીનાં બાળકોની હયાઈ સહેજ વધારે છે, માટે તેમને પાછલી દારમાં ગોઠવ્યાં છે, અને તે એવી રીતે કે ૬ અને ૧૦ વચ્ચે ઉપરની બાબુએ જે ખાલી જગા છે તે વચ્ચે ૧૧મું, ૬ અને ૮ વચ્ચેની ઉપરની ખાલી જગામાં ૧૨મું બાળક બેસે. આ મુજબ ૧૮ સુધીના નંબરને પહેલી દારના બબ્બે નંબર વચ્ચેની ખાલી જગામાં ગોઠવવાં.

! આ નિશાની શિક્ષક અને બાળકોએ સાફ કરેલી જમીન માટે છે. આ ગોળાકારમાં સાફ કરેલી જગા ઉપર 'ન' અક્ષરના ખંડ કાઢીને બાળકો પાસે કદાવવાના છે.

વર્ગમાં રેતી પાથરેલી રકાબીમાં કામ કરવું હોય તો વર્ગ, શિક્ષક, અને સાધનોની ગોઠવણ ઉપર મુજબ કરતી. ફેર માત્ર એટલોજ કે જ્યાં ! આવી નિશાની કરી છે, ત્યાં પતરાંની રકાબી આવશે.

પહેલા નંબર પાસે પેહેલેથીજ ૧૮ રકાબીઓ મૂકી રાખતી, અને

પહેલો નંબર બીજાને, બીજો ત્રીજાને આપે, એમ છેક છેલ્લા નંબર સુધી એક એક રકાબી અપાવવી. રકાબી મળી ગયા પછી બધા બાળકને પોતા પોતાની સામે તે રકાબી એક દારમાં સરખે અંતરે મોઢવવા દુકમ આપવો. એક બંગડી અગર કડી બતાવી કહો કે આપણે બધાએ આના જેવો ગોળ આ રેતીમાં (જમીન ઉપર હોય તે જમીન ઉપરની ધૂળ કે રેતીમાં) પાડવાનો છે. મારા સામું બધાં જુઓ અને હું જેમ કરું છું, તેમ તમે બધાં કરો. રેતીમાં 'ન' ના ખંડ કે ભાગ કાઢવાનું શીખવતાં પહેલાં કેટલીક ઝીણી પણ અગત્યની બાબતો ઉપર શિક્ષકે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે, નહિતો પાઠ નિષ્ફળ થશે અને બધી મહેનત નકામી જશે.

શિક્ષકે 'ન' ના ખંડ એવી રીતે કાઢવા કે બાળકને તે સવળા દેખાય તે શિક્ષકને પોતાને અવળા દેખાય, એટલે કે શિક્ષકે પોતાના સ્થાન ઉપરથી કાઢેલો 'ન' નીચે બતાવ્યા મુજબ દેખાશે.

બાળક.

૨

સંકેત

બીજી અગત્યની બાબત તરફ પણ લક્ષ આપવાનું છે. તે એ કે બાળકો પોતાપોતાનો જમણો અને ડાબો હાથ કયો છે તે બરાબર સમજે છે કે નહિ તેની પ્રથમ ખાતરી કરી જોવી. આ બે બાબતની ચોક્કસાઈ કર્યા પછી 'ન' ના ખંડ શીખવવાનું કામ શરૂ કરવું. શિક્ષકે પોતાના જમણા હાથ તરફ બંગડી કે કડીનો ગોળ કાઢવો તે છોકરોને કહેવું કે તમે બધાં તમારા ડાબા હાથ તરફથી આના જેવો જ ગોળ કાઢો. બધાં બાળકોએ શિક્ષકે જે સ્થાનથી કાઢ્યો હોય તે સ્થાનથી અને જેવડા ગોળ કાઢ્યો છે તેવડા ગોળ કાઢ્યો છે કે નહિ તે તપાસી જોવું, અને જે બાળકોની ભૂલસહાય તેમને મદદ કરી તેમની પાસેજ ગોળ ફરી સુધરાવવો. ત્યારપછી ગોળોની નીચેનો અને ઉપરનો ભાગ કયો તેનો ખ્યાલ આપવો, અને પછી ગોળના ઉપરના ભાગને અડકાડી એક આંડી સીધી લીટી કાઢવી તે તે મુજબ કાઢવા બાળકને દુકમ આપવો. (ઉભી અને આડી લીટીનો ખ્યાલ બાળકોને અપાર્થક્ય છે એમ અહીં માની લીધું છે). પછી શિક્ષકે ઉભી સીધી લીટી કાઢી તે મુજબ કાઢવા બાળકને કહેવું.

આડી સીધી લીટીને બરાબર અડધીને. ઉભી સીધી લીટી નાચ છે એ ડાબા તરફ બધાંનું લક્ષ એચવું. છેલ્લે પાંખકું વાળી તે મુજબ કરવા કહેવું, આ બધાં પગથીઆં નીચે બતાવ્યાં પ્રમાણે દેખાશે.

પહેલું પગથીઉં. બીજું પગથીઉં. ત્રીજું પગથીઉં. ચોથું પગથીઉં.

બાળક	બાળક	બાળક	બાળક
(૦)	૫	ન	ન)
૦	૫	૫	૫
કાંઠેજી	કાંઠેજી	કાંઠેજી	કાંઠેજી

બાળક કાંઠેજી દરેક પગથીઉં સુધારવા જૂલવું નહિ.

ચોથું પગથીઉં.

પુનરાવર્તન કરતી વેળા ઉપર બતાવેલાં સાધનો સિવાય બીજાં સાધનોનો ઉપયોગ કરવો. બીજી વેળા 'ન' કાઢતી કઢાવતી વેળા કડીનો અને ત્રીજી વેળા રંગીન દોરીનો ઉપયોગ કરવો. કડીના બે તૈયાર ખંડથી 'ન' કાઢી કઢાવી સકાશે. આ બે ખંડ તૈયાર ન હોય તો આ મુજબ તૈયાર કરાવી રાખવા.

પહેલો ખંડ.

બીજો ખંડ.

દોરીના પણ બે કકડાથીજ 'ન' બનાવી સકાશે.

પાંચમું પગથીઉં.

દરેક બાળકને ચાકનો એક એક કકડો આપો. ચાક શી રીતે પકડવો તેની સમજણ પાડવી. પંજી શિક્ષકે કાળા પાટીઆ ઉપર 'ન' કાઢવો ને તે મુજબ બાળકને પત્થરપાટીમાં કાઢવા કહેવું. જૂલ સુધાર્યા વિના જતી કરવી નહિ, પત્થરપાટીની આજુ બદલી નાખવા હુકમ આપવો, અને ચાકના કકડા પણ એકઠા કરાવી પેટીમાં મૂકી દેવાપવા. પંજી પત્થરપેન આપવી; (પત્થરપાટી, ચાકના કકડા, પત્થરપેન વગેરે દેવાનું અને એકઠા કરી લેવાનું કામ પદ્મનિસર અને ઘોંઘાટ વિનિયમ (નેઈએ). અને પત્થરપેનથી પત્થરપાટીની બીજી આજુ પર 'ન' કાઢી લાવવા કહેવું. શિક્ષકે આ વેળા પાટીઆ પરનો 'ન' જૂંસી નાખવો, (બાળકને પત્થરપેન પકડતાં ન આવડતી હોય તો તે બરાબર પકડતાં શીખવવાનું કામ શિક્ષકનુંજ છે).

છઠ્ઠું પગથીઉં.

‘ન’ અક્ષર બાળકો ખરાબર ઝાળખી રોકે છે કે કેમ તેને માટે કસોટી કાઢવાની જરૂર છે. જુદા જુદા મૂળાક્ષર લખેલાં પાંચસાત પંક્તિના સમૂહ દરેક બાળકને આપવો અને તેમાંથી ‘ન’ શોધી કાઢવા કહેવું. શોધી પહેલા શોધી લાવનાર બાળકને શાળાથી આપવી. મૂળાક્ષર કાઢેલા પાત્ર ઉપરથી ‘ન’ બતાવવા કહેવું. મંદ છોકરાં આખું પ્રાત્ન જોવાનું હોવાથી ‘ન’ ઝાળખવા માટે તરફી લેતાં નથી, અને ઘણી વેળા ગમે તે અક્ષર બતાવી આપે છે. આવાં છોકરાંને પહેલાં થોડા મૂળાક્ષર ખુલ્લા રાખી તેમાં ‘ન’ હોય તો બતાવવા કહેવું, અને એ મુજબ આગળ વધતાં જવું, એટલે જે મૂળાક્ષરો સાથે ‘ન’ આવતો હશે તેમાંથી તે સહેલથી ‘ન’ શોધી શકશે. આટલું કર્યા પછી પાંચ સાત છુટાં પાનામાં એએક ‘ન’ રાખી નેટલા ‘ન’ હોય તેટલા શોધી કાઢવા કહેવું. આટલા સંસ્કાર થયા પછી બાળપોથીના પાનામાંથી ‘ન’ મૂળાક્ષર શોધી કાઢવા કહેવું.

મૂળાક્ષર શીખવવાની આ પદ્ધતિને રાજસ્થાનમાં ખેચાર મૂળાક્ષર શીખવતી વેળા મફત રીતે વળગી રહેવું. એકની એક વાત જુદા જુદા રૂપમાં અને જુદાં જુદાં સાધનો વડે શીખવવાથી બાળકોને રસ પડે છે એ વાત ખરી, પરંતુ ઉપર મુજબ થોડા મૂળાક્ષર શીખવ્યા પછી વખતના પ્રમાણમાં ઉપરનાં પગથીઆમાંથી જરૂરજેનાં પગથીઆનોજ ઉપયોગ કરવો.

સને ૧૯૧૪નું એ. રા. ટ્રે. કૉ. ના વિદ્યાર્થીઓનું

આનંદપર્યટન.

ગયાં વર્ષો માફક આ સાલ પણ પ્રે. રા. ટ્રે. કૉ. ના વિદ્યાર્થીઓને કૉલેજના આસ્તર મિ. પુરુષોત્તમ ગીરજનશંકર પંડ્યા તથા પ્રેક્ટિસિંગ ટ્રુલના માસ્તર મિ. માણેકલાલ દાળિદાસ ભટ્ટની દેખરેખ નીચે જયપુર, આગ્રા, મયુરા, દિલ્લી, ઉદેપુર, નાયદારા, ચિતોડ વગેરે સ્થળોનું અવલોકન કરવા મોકલવામાં આવ્યા હતા. મુસાફરી દર્મિઆન જે જે આકર્ષક સાચું તેની નોંધ વિદ્યાર્થીઓએ ધારા મુજબ લીધી હતી, અને તે પરથી તેમની પાસે ઇનામ માટેની દરિદ્રાદનો નિર્ણય લખાવવામાં

આવ્યો હતો. તે સર્વમાં રડો, મોહનલાલ નાગરલાસનો નિબંધ ઉત્તમ હોવાથી તેને રિવાજ મુજબ રૂ. ૫) નું ધનમાં આપવામાં આવ્યું છે, અને તેણે લખેલો નિબંધ નીચે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

આનંદપર્વટન.

(રડો—મોહનલાલ નાગરલાસ મહેતા).

નામદાર બ્રિટિશ સરકારના ઉદાર આશ્રયથી જ્યાં બે ત્રણ વર્ષની સાફક આ વર્ષે પણ ' આનંદપર્વટન ' કરવાનું નિર્ણીત થયું હતું, ને તેને માટે તા. ૩૧-૧૦-૧૪ ને શનિવારનો દિવસ મુકરર થયો હતો. એ આનંદ-દાયી દિવસના મંગળ પ્રભાતમાં દરરોજના કરતાં વહેલા બીડીને સ્નાન-બોજનાદિ કર્મથી નિવૃત્ત થઈ અમારી ૨૬ રડોલરાની નાનકડી મંડળી ' આનંદયાત્રા ' કરવાને માટે ઉલુક્ત થઈ. મુસાફરીમાં દરમ વસ્તુઓનું નિદર્શન કરાવવા તથા દેખરેખ રાખવા બે માસ્તર સાહેબો—મહેરબાન પી. જી. પંડ્યા, તથા મહેરબાન એમ. કે. ભટ્ટ—તથા પર્વટનને અંગે બીજા પણ આવશ્યક માણસો—ચાકર, નોકર અને રસોઈચા—પણ અમારી સાથે હતા. બધા મળીને અમે ૩૨ માણસો હતા. બજાર બે વાગતાં મહે. માસ્તર સાહેબો અમારે માટે ટ્રેનમાં બેસવા કરવાને સ્ટેશન ઉપર ગયા, અને અમે મહેરબાન પ્રિન્સિપલ સાહેબના વંદ વદનનું દર્શન કરવાને ગયા. ત્યાં પાંચેક કલાક રોકાઈને તેઓમીને મુખેથી આશીર્વાચન તથા અન્ય આવશ્યક સૂચનાઓનું ગ્રહણ કરીને અમે પણ સ્ટેશન ઉપર ગયા. ત્યાં ગાડી ઉપડવાને કલાકની વાર હતી, માટે ત્યાં સુધી અન્યોન્ય વાર્તાલાપ ચલાવતા અમે પ્લેટફોર્મ ઉપર ફરતા રહ્યા. વખત થયો એટલે માસ્તર સાહેબોએ આગળથી રિજર્ડ કરાવી રાખેલા ડબ્બામાં એક પછી એક સરખી ત્વરાથી ચઢી બેઠા. ટ્રેનમાર્ગ પણ તે દિવસને માટે પોતાને માથે સર્જિત બેઠેલો ભાર પીઠ પર ચઢાવીને કર્ણભેદક ચિત્કારથી જવાનું સૂચન કરીને ઇચ્છાનુ-કૂળ દિશામાં ઉપડવા લાગ્યાં. ગાડીમાં બેઠા બેઠા અમે પણ મુસાફરી સંબંધી વાર્તાવિનોદ કરતા પાર્શ્વરથ વસ્તુઓનું અવલોકન કરવા લાગ્યાં. આમ મુખ અને અક્ષિનો વ્યાપાર એક કાગે શરૂ થયો, અને તે છેક સૂર્યાસ્ત સુધી પહોંચ્યો. મૂર્ત અસ્ત પાખો એટલે અંધકારને લીધે અક્ષિ-વ્યાપાર બંધ થયો, અને વાર્તાલાપ પણ પૂર્ણ થવા આવ્યો. આથી કેટલા-એક પાનાં બેસવા મંડી ગયા, ને બાકીના ચંદ્રોદયની પ્રતીક્ષા કરતા મૌન-

પણે જોતી રહ્યા. ચંદ્રાદય થયો, એટલે પાંચી અમે અવલોકનની ઇચ્છા કરી. આ વખતે પાલનપુર રોડના પસાર થઈ ગયું હતું, ને બન્ને બાજુ આશુના તથા આરામુરના રમણીય ડુંગરો દસ્યમાન થવા લાગ્યા હતા, તેનું મનોહર સૌદર્ય અમે જોવા લાગ્યા. ‘‘ડુંગરોએ દૂરથી ‘રણિઆમણા’ એ લોકોક્તિને જો કાંઈમાત્ર જૂઠી ‘જઈએ તો’ ‘આ ડુંગરોએનું કઈક અલોકિક ‘સૌદર્ય દેશે’ એમ કલ્પતા થયા ‘સિવાય’ રહે નહિ. ખીણી નીકળતા ચંદ્રમંકાશમાં ઘોળા ધુમસંના ગોટા જોવા દેખાતા ડુંગરોનો દેખાવ ખરેખર અંદાંલુન અને આનંદકારક હતો. પણ અમે આ આનંદનો લાભ ઝાઝી વાર લઈ શક્યા નહિ. બાર બાર દંધાકના નિરૂદ્ધથી મળવાને માટે આતુર થઈને નિદ્રાદેવી અમારી સેવા કરવાને ઉપરિચિત થતાં જણાવા લાગ્યા. ચિરપરિચિત એ દેવીનો અમારાથી અનાદર થઈ શક્યો નહિ. ‘અમે તેમના આગમનને શિરોધનનની સંજ્ઞાથી અભિનંદીને (ઝાકાં ખાઈને) તેમની સેવા સ્વીકારવાને સત્વર બોજનકાર્ય આટોપી લઈને તેમને સોડમાં લઈને સુવાસ તેટલા વિશાળ ઓસનની આકાંક્ષા કરવા લાગ્યા, પણ આ વખતે એ અશક્ય હતું; કારણ કે ગાડીનો દરેક દરેક ડબ્બો માણસોથી એટલો તો ખીઓખીય ભરેલો હતો, કે બેસવાને માટે ધુરેલી જગા નહોતી, નો સંજ્ઞાની વાત તો કરીજ શી ? અંતે આશુરોડ આગ્યા. એટલે ‘ધણાખેરા ઉતાડો’ જે અંબાજી જવાના હતા તે ઉતરી પડ્યા, ‘એટલે અમારે અમારી ઇચ્છાને અમલમાં મૂકવાનો વખત મળ્યો. એક પછી એક ડબ્બા-ખીથી ઉતરીને બીજા ડબ્બાઓમાં ન્યાં જોને સંપત કરવા જેટલું સ્થાન મળ્યું, ત્યાં જઈને નિદ્રાદેવીને દર્શાવિંગન દઈને ‘સૂતા. સૂતા તે સૂતાજ. છેક સવાર સુધી સૂતા. પ્રાતઃકાળ થતાંજ ભગવાન સદસકરતા કરંદપર્ણથી અમે જાગતા થયા, ને આંખો ઓળતા પાછા અંબારા ડબ્બામાં ભરાઈને બેઠા. અવલોકનને માટે અમે નીકળેલા હતા, ને અવલોકન કરવું એજ અમારો ધર્મ હતો; તેથી જોતાંની સાથેજ પાછા અમે આસપાસ દૃષ્ટિપાત કરવા લાગ્યા, તો રાત્રે નિદ્રાના પાશમાં સપડાવાંથી જે ડુંગરોએની રમવાનું યથેચ્છ અવલોકન ન થવાથી ખિન્ન થયા હતા, તેજ ડુંગરોએ પાછા પાર્શ્વમાં દેખાવા લાગ્યા. આંધી અમને અત્યંત આનંદ થયો. એ આનંદનો અનુભવ લેતા લેતા અમે જા વાગે ‘અજમેર’ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ચોઢી વાર ગાડી યોલવાની હતી, માટે કાંતજીખોણી દરી લઈને એક

મારવાડી ચાવાળા-પાસેથી પવિત્ર મૃદુમય પાનમાં-માદીના વાસણમાં-ચા પી લીધી. પછી ગાડી ઉપડી એટલે તેની પીઠ પર ચઢી બેઠેલા અમે પણ ઉપડ્યા, અને બપોરના ૧૨૩૦ વાગ્યે 'જયપુર' આવી પહોંચ્યા. જયપુર અમારૂં પ્રથમ વિશ્રામસ્થાન હતું. રેશન ઉપર અમને તેડવા માટે અમારા માસ્તર, સાહેબ મેં સાકરલાલ અમૃતલાલ દવેના સંબંધી રા. રા. હિમેત-લાલભાઈ તથા તેમના મિત્ર રા. રા. મણિલાલભાઈ આવ્યા હતા. તેમની સાથે અમે રેશન પાસેની 'ફોર્ટસિટી ધર્મશાળા'માં ગયા, ને લોન્ડ હિતર્યા. ત્રીયે મોદીની દુકાન હતી, ત્યાંથી ખુદતો સરસામાન લાવીને સ્નોર્ષ તૈયાર કરાવીને જમ્યા; અને પછી સાંજના ૪૩૦ વાગ્યે જગત્પ્રસિદ્ધ જયપુર શહેરનું સૌંદર્ય નિહાળવાને નીકળી પડ્યા. આ નગરનું અઝાકિક સૌંદર્ય કદાચિત બધાના જોવામાં નહિ આવ્યું હોય, પણ તેની પ્રશંસાથી તો બધાના શ્રવણ પરિચિત થયાજ હશે. જયપુર એ હિંદુસ્તાનનું પારિસ ગણાય છે. જેથી રીતે પારિસ આખી દુનિયામાં પોતાની રમ્યતાને માટે પ્રસિદ્ધ છે, તેવી રીતે જયપુર પણ આખા આર્યાવર્તમાં પોતાની રમ્યતાને માટે પ્રસિદ્ધ છે. મારવાડના સૌંદર્યહીન પ્રદેશમાં સુરપુરના જેવું સુદર જયપુર શહેર કચિરમાં જડેલા કાચન જેવું લાગે છે. આકાશની સાથે મસ્તક ધસતા ત્રણ મોટા ડુંગરાઓની મધ્યમાં આ લલ્લ નગર આવેલું છે તેથી જોનારને દરથી તો તેની રમ્યતાનો યથાર્થ ખ્યાલ આવતો નથી, પણ પાસે જઈને જોતાં તો તે ખરેખર અમરનગર જેવુંજ લાગે છે. આવા અદ્વિતીય નગરનું અવલોકન કરવાને ભાગ્યશાળી થયા, માટે અત્યંત આનંદ પામતા અમે ધીમે ધીમે નગર તરફ પ્રયાણ કરવા લાગ્યા. શહેર, અમારા ઉતારાથી લગભગ બે માઇલ દૂર હતું. માર્ગમાં અનેકાનેક રમણીય મકાનો આવેલા છે, તે પૈકીનાં બે મકાનોનું-યુરોપીઅન હોટેલ ને હાસ્પિટલ-નું-અવલોકન કરતા અમે જયપુરના દરવાજા નજીક આવી પહોંચ્યા. જયપુરનો દરવાજો પણ અતુલ્ય છે. બન્ને બાજુએ રોડમાં મોટા સુરંગ છે, ને તે કાટથી બહાર નીકળી આવેલા છે; તેથી તેની અને કાટની વચ્ચે ઉભા રહીને લંકરને લડવાની ઠીક અનુકૂળતા પડે તેમ છે. ઉપરના ભાગમાં દરજીય મોટાં મોટાં છિદ્રો આવી રહેલા છે, જેમાં ચર્ચને અંદરથી લડતા સૈનિકોની ધંદુકાની ગોળીઓ સહેલથી પસાર થઈ શકે તેમ છે. કાટની ઉપાઈ પણ ઘણીજ છે, ને તે મોટા જંગી. પાંચરથી બાંધવામાં આવ્યો

છે. આવા વિલક્ષણ કોટ અને દરવાજાનું સતુષ્ણ નયને નિરીક્ષણ કરતાં
અમે બગરમાં આવી પહોંચ્યા. આવતાંની સાથેજ આદર્શના જેવા નિર્મળ
અને વિશાળ રસ્તા, અને શોભામાં સુરાવણને પણ ક્ષણમાત્ર 'વીસરાવી દે
એવાં, ચિત્તાકર્ષક રંગ ને તરી આવતી કારીગરીથી આંખને આંજ નાખતા
લવ્ય ભવનો દેખીને અમે તો દીગળ થઈ ગયા. રસ્તાઓમાં એટલી તો
સ્વચ્છતા છે કે, કોઈ લાગ્યશાળીના ભવનમાં પણ લાગ્યેજ તેટલી હશે.
દિવસમાં બેચાર વખત વાળીને તે ઉપર એક સરખી રીતે 'જળસિંચન'
કરવામાં આવે છે. આપણે અહીંયાં જે રસ્તા સારામાં સારા ગણાય તે
રસ્તાઓને પણ દુરસ્ત કરાવવાનો યત્ન ચાલી રહ્યો હતો, તે ઉપરથીજ
તેની રમ્યતાનો કંઈક ખ્યાલ આવશે. મકાનો બધાં એક સરખી ઉચાઈનાં
ને સામસામી બાબુએ બરાબર સમાન્તર રેખાઓમાં આવી રહેલાં છે,
તે બેતાંજ એવો ભાસ થાય છે કે, બાણે આ બધાં મકાનો પ્રથમ તૈયાર
કરાવીને પછી તેમાં વસતીનો વાસ ન કરાવ્યો હોય ! પર્વતીય પ્રદેશમાં,
પાથરની છત હોવાથી દરેક મકાન પાથરનું બાંધેલું છે, ને ડાપરાને દેઢાણું
પણ પાથરનાં ધાગાં ચણી લીધેલાં છે. દરેક મકાન ઉપર બારીક નકશીકામ
કરવામાં, આદર્શના જેવી અમળ છે લગાડવામાં, ને એક સરખો આછો.
ગુલાબી રંગ પૂરવામાં કારીગર લોકોએ અનદદ કુશળતા બતાવી છે. દરેક
ભવનનો ઉપરનો ભાગ ધણેજ લવ્ય છે, ને તેમાં ગૃહસ્થ લોકો રહે છે.
નીચેના ભાગમાં કોઠાઈ, કાઠીઆ, વગેરેની દુકાનો છે. દુકાનોના પ્રમાણમાં
માલની જોઈએ તેવી રમ્યતા નથી પણ તેથી કરીને તેની શોભામાં જરા
પણ ક્ષતિ થતી નથી. આવી ભીમકરાયની નગરીના જેવી 'જનૈર્વિદગ્ધૈ
ર્મવર્જેષ્ઠ મુઘ્ધૈઃ પદે પદે વિસ્મયકલ્પવહ્નીમ્'—કુશળ લોકો ને 'મુઠ્ઠર'
ભવનો વડે પગલે પગલે વિસ્મય ઉત્પન્ન કરનારી નગરીને જોતા જોતા
સહેરના મધ્ય ભાગમાં, કે ત્યાં ચાર ચૌદાં બેમાં ધાય છે, ત્યાં આવી
પહોંચ્યા. આ જિગે ધણેજ મનોહર છે. ત્યાં ઉભા રહીને ચારે તરફ નજર-
કરતાં એકજ જાતનાં ચાર બગર નજરે પડે છે, જે રસ્તેથી આવ્યા તે
રસ્તાની દિશાનું જે દેવપોગે વિસ્મરણ થાય તો અહીંથી બીજી બગરેજ
ચઢી જવાય છે. આ રમણીય દૃશ્ય દાણુમાત્ર જોઈને અમે 'હવાઈ મહેલ'
કે જે પહેલાં રાજમહેલ હતો ત્યાં આવ્યા. ખાસ સૌંદર્યપ્રિય મદારાજનો.
મહેલ, એટલે તેની શોભા વિશે તો પૂછવુંજ શું ? અનુચી સિવાય આખો.

મહેલ તો શી રીતે જોવાય? ફક્ત મોખરાનો ભાગજ જોઈ શક્યા. તે પણ ઘણું સુંદર લાગ્યો. તે ઉપર એવું તો સરસ કાતરકામ કર્યું છે કે, તેનું યથાર્થ વર્ણન કરવું અશક્ય છે. અહીંથી અમે ઉતારે ગયા, અને દીર્ઘ અટનના પરિશ્રમથી આન્ત-યએલા નિદ્રાવશ થઈ ગયા.

ખ્રીસ્ત દિવસે એટલે તા. ૨-૧૧-૧૪ ને સોમવારે સવારે વહેલા પાંચ વાગ્યે ઉડીને ‘ગહતાતીર્થ’ ને નામે પ્રસિદ્ધ, પૂર્વ તરફના ડુંગરામાં આવેલા કુંડમાં સ્નાન કરવાને ગયા. જયપુરમાં આ કુંડનું પાણી ધણુંજ પવિત્ર-ગંગાજળ જેવું-ગણવામાં આવે છે. એવું ‘કહેવાય છે કે, ‘કૃષ્ણદાસ’ નામના કોઈ મહાત્માએ અખંડ આરાધના કરીને ગંગાજળે ત્યાં આણેલાં છે. ગમે તેમ હો પણ પાણી છે તો ગંગાજળ જેવું નિર્મળ અને મિષ્ટ. આસોપાલવંના ઝાડ આગળથી એક ઝરણુ ઉત્પન્ન થઈને તેનું પાણી કુંડમાં એકકું ધાય છે. કુંડ આગળ જવાને માટે ડુંગર ઉપર કૃત્રિમ રસ્તા-ઓ કાતરી કાઢ્યા છે, ને ઠેકાણે ઠેકાણે આન્ત યએલા માણસોને વિશ્રામ લેવા આરામસ્થાન બંધાવેલાં છે. ત્યાં વિશ્રામ લેતા લેતા અમે કુંડની નજીક જઈ પહોંચ્યા. અહીં આગળનો દેખાવ ખરેખર વિસ્મયકારકજ છે. ચારે બાજુએ ગગનાંગણુચુંબી પ્રચંડ ડુંગરઓ, તેમાં ઊગેલી મનોહરનાજીક વનરપતિ અને વચમાંથી ઝરતું નિર્મળ ઝરણુ એ બધા કુદરતી દેખાવ અત્યંત આદ્ભૂત છે. આવા મનોમોહકકુંડમાં સ્નાન કરીને તથા પાસે આવેલાં કેટલાંક દેવાલયોમાં દેવદર્શન કરીને અમે પાછા ફર્યા. પાછા ફરતાં છેક ડુંગરની ટોચ ઉપર આવેલા સૂર્યનારાયણના મંદિરમાં જવાની, ને ત્યાંથી સમગ્ર નગરનું નિરીક્ષણ કરવાની ઇચ્છા થઈ; તેને પૂર્ણ કરીને અમે રા. રા. મણિલાલભાઈ ને ઘેર ગયા. ત્યાં થોડી વાર આરામ લઈને પછી તેમની સાથે જયપુરના પ્રસિદ્ધ સ્થળોની નિરીક્ષા કરવાને નીકળી પડ્યા. તેમાં પ્રથમ શ્રીવિશ્વનાથના મંદિરમાં ગયા. ત્યાં મોટા મારવાડી બળદ જેવડી ઉંચી પિતાળની નંદીની મૂર્તિ અને બે માણસનાં ચર્ચમાં આવે એવી પ્રચંડ પાપાજીમય ગણપતિની પ્રતિમાનું અવલોકન કરીને સાર્વજનિક પુસ્તકશાળામાં ગયા.

જળનિધિને તીરે.

જળનિધિને તીરે.*

(મિ. સાકરદાસ પુરુષોત્તમ શુક્લ).

મંદ સમીર શૈયા વાય છે,
તીરે જળનિધિને;

તાપ સમગ્ર ટળી જાય છે,
તીરે જળનિધિને.

જળચર આશી જલધિનાં,
સ્વચ્છન્દે વિચરે જળમાં;
લઘ્વ તરંગ અથડાય છે,
તીરે જળનિધિને.

મંદ સમીર—

ઉભી દૂરે અગ્નિતૌકા,
પંથી લઈ દોડે મજવા;
ઝાલાં વિયોગે દુઃખી થાય છે,
તીરે જળનિધિને.

મંદ સમીર—

મોંઘાં અલુભલાં મનુજે,
ખોજે અખિષ તુજ તનુજે;
તારી દૃષ્ટી તરી જાય છે,
તીરે જળનિધિને.

મંદ સમીર—

ભાવિક જન ભાવ ધરીને,
પોડશ વિધિ પૂજન કરીને;
નાહી સલિલે પુનિત થાય છે,
તીરે જળનિધિને.

મંદ સમીર—

પશ્ચિમમાં લાનુ જાણે,
સાગરમાં કુખડી મારે,
દિવ્ય સૌંદર્ય વા ! નિરખાય છે,
તીરે જળનિધિને.

મંદ સમીર—

ગંભીરતા ગુરુતા નિરખી,
આનંદ મણુમું ઉદયિ;
દેયું અતિશે હરખાય છે,
તીરે જળનિધિને.

મંદ સમીર—

* માળા જ્યું છું તમ નામની,
રંગીલા છેલા;—એ રાગ.
(માલતી-માધવ).

યુદ્ધમાં હવાઈ વિમાનોની ઉપયોગિતા,

(મિ. રામજી કુંભરદાસ ગણુત્રા).

‘ યુદ્ધમાં હવાઈ વિમાનોની ઉપયોગિતા ’ એ નામનો લેખ શિક્ષક-વર્ગને સાતમી ઓપરીના બહુન વિષેના શિક્ષણમાં ઉપયોગી હોવાથી નીચે લખ્યો છે:-

યુદ્ધમાં હવાઈ વિમાનોને ઉપયોગમાં આણવાનો હાલમાં વિમાનીઓને યુરોપમાં પહેલોજ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. જો કે ટ્રિપોલીના યુદ્ધમાં ડાહીઓ, અને બાલકન-યુદ્ધમાં અન્ય દેશોએ વિમાનોથી યુદ્ધક્ષેત્રમાં કામ લીધું હતું, પરંતુ તેના શુભદોષની પરીક્ષા તે વખતે બરાબર થઈ શકી નહોતી. આજ યુરોપના મહાસંગ્રામમાં વિમાનોથી યુદ્ધનું કામ ઉભય પક્ષ તરફથી બરાબર રીતે લેવામાં આવે છે; અને તેથી અનુભવવામાં આવે છે, કે તેમાં ક્યા ક્યા શુભદોષ રહેલા છે.

યુદ્ધના સમયમાં હાલ હવાઈ વિમાનોથી અનેક પ્રકારનું કામ લેવામાં આવે છે. એમાંથી મુખ્ય મુખ્ય કામનો ઉલ્લેખ નીચે કરવામાં આવ્યો છે.

(૧) શત્રુઓનો ભેદ લેવો: એટલે કે તેની જગાની, સૈન્યસંખ્યાની, અને બુદ્ધિશક્તિના વગેરેની બરાબર ખબર મેળવવી. (૨) શત્રુનાં હવાઈ વિમાનોનો નાશ કરવો. (૩) શત્રુના સૈન્ય પર, તેના કિલ્લા પર, દારૂખાનાના ભંડાર પર, અને એવી બીજી શુભદોષયોગી સામગ્રી પર હુમલો કરવો.

(૧) શત્રુઓનો ભેદ લેવો:-હવાઈ વિમાનો વિના શત્રુઓનો ભેદ લેવો એ ઘણું કઠિન છે; કેમકે આજ એવી એવી બંદુક અને તોપોનો આવિષ્કાર થઈ રહ્યો છે, કે જેનાથી જમીન પર રહીને શત્રુનો ભેદ લેવો અને પછી નિર્વિઘ્ન પોતાની ઓવરશીમાં પાછા આવે એ કાર્ય દુષ્કર છે. વળી આજકાલ યુદ્ધમાં સૈનિકાની સંખ્યા એટલી ઓછી હોય છે, અને તે એટલા બહોળા વિસ્તાર પર ફેલાયેલી હોય છે, કે બારે ચતુર બેદુઓ પણ તેની અટકળ બાંધવામાં એક વખત તો કંઠાઈ જાય છે. તેમાં પણ ધુમાડા વિનાના દારૂગોળા વપરાતા હોવાથી કેટલીક વખત અટકળ પણ બાંધી શકાતી નથી, કે શત્રુ-સૈન્યની સ્થિતિ કેવા પ્રકારની છે. આ કારણથી જમીન પરથી શત્રુઓનો ભેદ લેવાનું કામ બેદુઓને માટે લગભગ

સમાપ્ત થવા આગ્યું છે. આવી પરિસ્થિતિમાં હવાઈ વિમાનીઓ ૫-૬ કલાક કુદની હવાઈએથી શત્રુઓની સ્થિતિ ઘણી સુગમતા અને શીઘ્રતાથી તપાસી લાવે છે; અને તેથી શત્રુની શક્તિ, તેના ખરાદો વગેરે બધી તેની સામે તૈયાર રહેવામાં ઘણી સરલતા પ્રાપ્ત થાય છે.

યદ્યપિ વિમાનોથી ઉપર પ્રમાણે લાભ હર્ષ શક્ય છે, તોપણ કેટલીક બાબતો એવી છે, કે જે વિમાનોના એ લાભમાં બાધક યર્ષ પડે છે. એ બાબતોથી વિમાનીઓને સદૈવ સંભાળતા રહેવું પડે છે. એમાંની કેટલીક બાબતો નીચે પ્રમાણે છે:—

(ક) ઉપર આકાશમાંથી જોઈ ખાતમી મેળવવામાં અસાધ્યતાની
(ખ) વાયુ, વર્ષા, વાદળાં, ધુમસ વગેરેને લીધે પડતી મુશ્કેલી. (ગ) વિમાનના સાંચાકામનું બગડી જવું. (ઘ) જમીન પરથી તોપો અને બંદુકોના ગોળાગોળીઓનો માર. (ચ) આકાશમાં યુદ્ધ કરવાની કડિનતા.

(ક) અસાધ્યતાની—હવામાં જીંડવાની વિમાનીને જોટમી ચપલતા રાખવી પડે છે, તેના કરતાં ઉચા આકાશમાંથી પૃથ્વી પરની વસ્તુઓને જોવામાં અને તેના બરાબર વ્યવસ્થાક્રમ સમજવામાં ઘણી વધારે ચપલતાની જરૂર પડે છે. એ જરૂરનું છે, કે યુદ્ધજૂમિ અને તેની આસપાસની જગાના પ્રત્યેક સ્થાનને સ્મરણમાં રાખી તેના નકશો સમજવામાં હવાઈ વિમાની ઘણો બાદોશ હોવો જોઈએ. બ્યારે વિમાની શત્રુના દેશમાં જડતો હોય ત્યારે તેને એ જ્ઞાન હોવુંજ જોઈએ, કે પોતે કયા સ્થાન પર છે. તે ઉપરાંત તેની દૃષ્ટિ એવી તીવ્ર હોવી જોઈએ, કે તે ઝડપથી બધી લઈ શકે કે અમુક વસ્તુ શત્રુ-સૈન્યની છે, કે નહિ. જે શત્રુ-સૈન્યની એ વસ્તુ હોય, તો વિમાનીએ એકદમ તે સ્થાનક અને વસ્તુને પોતાના નકશા પર ચિહ્નિત કરી સેવાં જોઈએ. આ બધી તપાસ વિમાનીને કેટલીક વાર શીઘ્રગામી વાયુ અને વાદળાં વગેરેની મુશ્કેલી વચ્ચે કરવી પડે છે. તપાસ લીધા પછી વિમાનીને સહીસલામત નીચે ઉતરી સર્વ જોએલી ઘટનાને બરાબર વિચારપૂર્વક લખી તે લખાણ સેનાધિપતિને આપવું પડે છે. આ પ્રમાણે કુદરત તરફથી નહીં મુશ્કેલીઓ, બૂગોળનું હોવું જોઈતું નિશ્ચિત જ્ઞાન, આકાશના ઉચા પ્રદેશમાં વિમાનને કાણુમાં રાખી ત્યાં વિચરવામાં જોઈતી કુશળતા, અને તીવ્ર દૃષ્ટિની નીચે જમીન પરની શત્રુની હીમચાલને સંભાળથી તપાસવામાં રાખવી પડતી બાદોશી, એ વગેરે કારણોને લીધે

કેટલીક વાર વિમાનીઓએ શત્રુઓનો હીધેલો બેદ બૂલ ભરેલો-ખોટો-પણ નીકળે છે; ક્યારેક તેથી ઉલટી પોતાનેજ હાનિ થઈ જવાનો સંભવ છે. વળી એ સિવાય શત્રુઓ પણ વિમાનીઓને છેતરવાને અનેક પાણ રચે છે. એમને છેતરવા માટે શત્રુ પોતાની અધિક સેનાને ઝાડી અને જંગલમાં છુપાવી રાખે છે, અને શેષ થોડા સૈનિકોને ખુલ્લા મેદાનમાં એવી રીતે ગોઠવી ઉભા રાખે છે, કે જેથી બેદ લેનારા વિમાનીઓ એ મેદાન-માંના સૈનિકોને શત્રુની સર્વ સેના સમજી લે છે. જંગલમાંના ખોટા લશ્કરની તેમને મુદ્દલ ખબર રહેતી નથી. આમ થવાથી વિમાનીની પાતળી પ્રમાણે હીલચાલ કરનાર સેનાપતિ કેટલીક વાર ફસાઈ પડી તુકસાનીમાં ઉતરી પડે છે. આ સિવાય એક સેના બીજી શત્રુ-સેનાનો નાશ કરવાને ખાઈઓ ખોદી પોતે અંદર ભરાઈ બેસે છે; અને પછી ખાઈને ખાસ, પાદમાં વગેરેથી આછી આછી ઢાંકી નાખે છે. એ ખાઈઓની નજીક બીજી કેટલીક નકલી ખાઈઓ ખોદી તેમાં થોડા સૈનિકો ગોઠવી રાખે છે. બેદુ વિમાની ઉપરથી નકલી ખાઈઓને જોઈ પોતાના સેનાપતિને તે ખબર આપે છે. આથી એ દંદિગમ્ય ખાઈઓ તરફ ધસારો કરતાં સૈન્ય બીજી ગમતી ગુપ્ત ખાઈઓમાં ફસાઈ પડે છે. તેજ પ્રમાણે તોપખાનાને સંતાડી રાખી શત્રુઓ વિમાનીને છેતરે છે, અને પછી ધસી આવતાં સૈન્યમાં ભારે ખુવારી નીપજાવે છે. બેદુ હવાઈ વિમાનીની જરા સરખી અસાવધાનીથી સ્વપક્ષની સેનાને પરાજય મળતાં વાર નથી લાગતી. બેદુ હવાઈ વિમાનીને એ કારણથી પ્રથમ સારી રીતે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, અને પછી સારા અનુભવ મેળવ્યા પાદ તેને વૈમાનિક બેદુનું કામ સોંપવામાં આવે છે.

(સ) વાયુ, વર્ષા, વગેરે—બેદુ વિમાનીના કાર્યમાં પ્રકૃતિ કેટલીક વાર શત્રુ રૂપે વર્તે છે. તે વાયુ, વર્ષા, વાદળાં, અંધકાર વગેરે દ્વારા વિમાનીના માર્ગમાં આપત્તિઓ નાખ્યા કરે છે. શીઘ્રગામી વાયુની સામે થવામાં તે વિમાનો કેટલેક અંશે કુતેહમંદ થવા લાગ્યાં છે. કેમકે સાક્ષના ૬૦-૭૦ માઈલની ઝડપથી ગતિમાન વાયુના વિરુદ્ધ વદનમાં પણ વિમાનો હવે યથેચ્છ ગમન કરી શકે છે. પરંતુ વર્ષા આગળ વિમાનીનું કંઈ ચાલતું નથી. વર્ષાનાં છુંદ જોડતા વિમાનીની આંખો આગળ અંધકાર કરી મૂકે છે. જો કે હાલમાં નવીન વિમાનોમાં એક પ્રકારની એવી જાળી ભરી સેવામાં આવે છે, કે જેથી વિમાનીને વર્ષા-ચિંદુના અંધકારનો ભય લાગતો નથી.

તથાપિ હજી એ યુક્તિ પૂર્ણ રીતે સંતોષકારક નીવડી નથી.

૨-૪ હજાર કે તેથી વધારે ટુટની ઉચાઈ પર ઉત્પન્ન થએલાં વાદળાં વિમાનીના કાર્યમાં બાધક થતાં નથી, પરંતુ ઉલટા તેના સાધક થાય છે. કેમકે એટલે ઉંચે બહુનાર વિમાની પર જો નીચેથી દારૂગોળાનો માર શરૂ કરવામાં આવે છે, તો વિમાની વાદળાંની ઘટામાં વિમાનને છુપાવી દે છે. જો વાદળાં એટલી ઉચાઈ પર ન હોતાં નીચે હોય તો વિમાનીને પણ નીચે આવી કામ કરવું પડે છે. વિમાનને જો ઉંચે રાખવામાં આવે, તો નીચે વાદળાં હોવાને લીધે જમીન પરની હીલચાલ બેઈ રહાય નહિ. આ પ્રમાણે વાદળાં નીચે આવતાં વિમાનીને નીચું ઉતરવું પડતું હોવાથી તે ભૂમિ પરથી છૂટતા દારૂગોળાના મારના સપાટામાં સહેલાઈથી આવી જાય છે. યદિ વિમાન પર મજબુત સોખંડનાં પતરાં ચઢાવેલાં હોય તો કેટલીક વાર તેનું રક્ષણ નીચેના મારથી થઈ શકે છે.

ધુમસ પણ વિમાનીને માટે વિઘ્નકારી છે. એનાથી એટલું અંધારું થઈ જાય છે, કે કંઈ પણ દેખી શકાતું નથી. હજી સુધી તેનો કોઈ ઉપાય પણ મુક્યો નથી. એ અંધારામાં વિમાનને જમીન પર ઉતારવું ઘણું બય-ભરેલું ગણાય છે. કારણ કે નીચેની જમીન ખાડાટેકરાવાળી છે, કે સમતલ છે, તેની કશી ખબર પડતી નથી. વિમાનનાં એન્જિનો ઘણાં નાણુક હોવાથી તેને બગડતાં વાર લાગતી નથી; અને તેથી તેને દુરસ્ત કરવાને અચાનક નીચે ઉતરી આવવું પડે છે. જો એન્જિન બગડવાના સમયે ધુમસ પડતો હોય તો વિમાનીને કયે સ્થળે ઉતરવું તેના ભારે વિચાર થઈ પડે છે. કેમકે ખાડાટેકરાવાળી જમીનમાં વિમાનને ઉતારતાં તેના ટુકડે-ટુકડાં થઈ જાય છે. સમતલ મેદાનમાં તેને સહીસહમાન નીચે ઉતારી શકાય છે. આ કારણથી મજબુત એન્જિનોનાં જ્યાં સુધી શોધ ન થાય ત્યાં સુધી હવાઈ વિમાનીઓને માટે ધુમસ એ વિઘ્નકર્તા છે.

(ગ) સાંચા કામનું બગડી જવું—સાંતિના સમયમાં હવાઈ વિમાની કેટલાક દિવસ સુધી લાગલાગટ વિમાનમાં બેસી મુસાફરી કરે તોપણ વિમાનને ઘણું કરીને નુકસાન થતું નથી, પરંતુ યુદ્ધના સમયમાં ગમે તે ઋતુમાં, ગમે તે દશામાં એક લેવાને વિમાનીને બહુ પડતું હોવાથી તેમજ સારી નહારી ભૂમિ પર ઉતરવું પડતું હોવાથી વિમાનનું નાણુક સાંચાકામ સંદેજમાં બગડવા પામે છે. એ સાંચાકામ એક પ્રકારનું ન હોતાં ઘણા

બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારનું હોય છે. એ સૌચાક્રમને દુસ્ત કરવાનાં કેટલાંક સાધનો સાથે રાખવા છતાં કેટલીક વાર અમુક સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની અચાનક મુશ્કેલી આવી પડે છે. સેનાની સાથે વિમાનને લઈ જવામાં પણ કેટલીક મુસીબત વેઠવી પડે છે. તેને રાખવાને માટે તંજુની જરૂર પડે છે. એ તંજુ દારૂગોળાના લાગવાથી બળી ન્યય છે.

(ઘ) નીચેથી છોડવામાં આવતા ગોળા અને ગોળીઓ—આજ યુરોપના તમામ દેશોમાં એવી તોપો બનાવવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે, કે જેના ગોળા વિમાનો પર આળાદ નિશાન લઈ શકે. પરંતુ હજી સુધી કોઈ દેશમાં એવી તોપો નથી બની, કે જે યુદ્ધભૂમિમાં સેનાની સાથે રહી વિમાનોનો ગમે તેટલી ઉચાઈએ નાશ કરી શકે. હવાઈ વિમાન ૫-૬ હજાર ફુટની ઉચાઈ પર મુરશિત રહી શકે છે. કેમકે તોપોના ગોળા અને બુંદુકની ગોળીઓ એટલી ઉચાઈ પર વિમાનને નુકસાન પહોંચાડી શકતાં નથી. અતિ શીઘ્રગામી વિમાનને નુકસાન પહોંચાડવું એ જરા ટઠિન કામ છે.

(ચ) આકાશમાં યુદ્ધ—આકાશમાં યુદ્ધ કરવામાં વિમાનીએ ધણુંજ સાધન રહેતું પડે છે. પોતાની બાતમી શત્રુના વિમાનીઓ લઈ ન ન્યય માટે તે પોતાના વિમાનીઓને આકાશમાં ફરતા રાખે છે. તેઓ આકાશમાં યુદ્ધ કરી મંદેશા લઈ જનાર વિમાનીઓનો નાશ કરે છે. યુરોપના વર્તમાન મહાયુદ્ધમાં બ્રિટિશો અને ફ્રેંચોએ પોતાનાં હવાઈ વિમાન આકાશમાં ઊડતાં રાખ્યાં છે; કે જેઓ જર્મન બેદુ વિમાનીઓ સાથે યુદ્ધ કરી તેને જર્મીન પર પાડી નાખે છે.

(ર) શત્રુના હવાઈ વિમાનોનો સંહાર—યુદ્ધમાં વિમાનોનો બીજો ઉપયોગ શત્રુ-વિમાનોનો નાશ કરવામાં થાય છે. વિમાનો પર નાની નાની તોપો અને બુંદુકો મુગમતાથી રાખી તેને શત્રુનાં વિમાનો પર છોડવામાં આવે છે. વળી અતિ બીયણુ બોંબના ગોળા પણ ફેંકવામાં આવે છે. વિમાનમાં વધારે વજન ભરવાથી તે મંદગતિમાન બની ઘણું હંચે જઈ શકતું નથી. આકાશમાં વિમાન-યુદ્ધમાં એજ પક્ષ સરક્તતાથી વિજય મેળવી શકે છે, કે જે પક્ષનાં વિમાન અતિ શીઘ્રગામી હોઈ ઘણું હંચે સુધી ઊડી શકતાં હોય, આ કારણથી વિમાનમાં ભાર વધારે રાખી શકાતો નથી.

(૩) સેના, જહાજ, ઈમારત વગેરે પર આક્રમણ—યુદ્ધમાં વિમાનોનો ત્રીજો ઉપયોગ સેના, જહાજ, ઈમારત, લશ્કરી સામાન વગેરે

પર આક્રમણ કરી તેને તુકસાન પહોંચાડવાનો છે. શત્રુની પ્રજામાં ગુભરાટ ફેલાવવાના ઉત્તુથી શહેર પર બોંબના ગોળા ફેંકવામાં આવે છે. ઔરવર્ષ અને પેરિસ પર એજ કારણથી શત્રુ તરફથી એવા ગોળા ફેંકવામાં આવ્યા હતા- શત્રુઓ એવા ગોળાં ન ફેંકી શકે માટે પેરિસવાસીઓએ પોતાના નગરરક્ષક તરીકે એક હવાઈ વિમાનોનો કાફલો ઉભો કરીધો છે. કિલ્લામાં ઘેરાએલા સરકરના દારૂગોળાના લંકારમાં બોંબગોળા નાખી તેને ખાળી દેવા માટે પણ વિમાનોનો ઉપયોગ થાય છે. એથી ગેરિસન-સરકરને એકદમ નિરુપાયે શરણે આવવું પડે છે.

યુદ્ધનાં હવાઈ જહાજના પ્રકાર—યુદ્ધનાં હવાઈ વિમાન મુખ્યત્વે પાંચ પ્રકારનાં હોય છે. એનાં નામ અનુક્રમે નીચે દર્શાવ્યાં છે.

(૧) શીઘ્રગામી વાયુમાં એકજ માણસને બેસવા યોગ્ય અતિ વેગવાન વિમાન. એ વિમાન પર ગોળા અને ગોળીઓ ફેંકી તેને તુકસાન પહોંચાડવું ધણું કઠિન કામ છે.

(૨) એ માણસને લઈ ઊડનારું વિમાન. એ વિમાન પંજુ શીઘ્રગામી હોઈ ધણે ઉંચે જઈ શકે છે. એમાં જમીન પર ઉતર્યા સિવાય શત્રુની ખાતમી મોકલવાને માટે વાયર્લેસ ટેલિગ્રાફનું એક નાનું યંત્ર પણ રહે છે. બોંબના ગોળા ફેંકવાનું કામ બહુધા એ વિમાન પરથી કરવામાં આવે છે.

(૩) ત્રણ માણસને લઈ ઊડનારું વિમાન. યુદ્ધના સમયમાં એ વિમાન અધિક ઉંચે જઈ શકતું નથી. પરંતુ કોઈ પણ સ્થાન પર સુગમ-તાથી ઉતરી શકે છે. એ વિમાનદ્વારા શત્રુની તોપોની ગોલન્દાજ તપાસવાનું કામ બહુધા કરવામાં આવે છે. એનાથી એમ તપાસી શકાય છે, કે શત્રુ ક્યાંથી, ને કઈ તરફ ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવશે.

(૪) અને (૫). આ બન્ને પ્રકારના વિમાનમાં એક પર 'મશીનગન', અને બીજા પર હલકી તોપ રાખવામાં આવે છે. એના પરથી શત્રુ ઉપર ગોળાનો વરસાદ વરસાવી શકાય છે. એ વિમાન અધિક ઉંચે જઈ શકતાં નથી. એ કારણથી એને માટે ધાસ્તી રખાય છે, કે કઈ અચાનક એ નીચેની શત્રુની તોપના ગોળાઓનો શિકાર થઈ પડી ભાંગી ન જાય.

ભવિષ્યમાં વિમાનો દ્વારા યુદ્ધનાં કામ વિશેષ લેવામાં આવશે. એમ પ્રતીત થાય છે, કે જે દેશની પાસે હવાઈ વિમાનોનો કાફલો મોટો અને

મગ્નજીવ હશે, તે દેશ સહેલાઈથી વિન્યય પ્રાપ્ત કરી શકશે. એને માટે વિમાનોમાં ઘણા સુધારો થવા લાગશે. એને બનાવવાના ગંગાવર ખર્ચને બોલે પ્રગ્નને ઝીલવો પડશે. સમુદ્ર, પર્વતો, અને દુર્ભેદ દુર્ગો ભવિષ્યમાં આવિષ્કાર પામેલાં હથોઈ વિમાનો પાસે દેશની રક્ષા કરવામાં અસમર્થ નીવડશે. રક્ષણ એજ દેશનું ઈર્થ શકશે, કે જોતી પાસે વિસ્તૃત અને બળવાન વિજ્ઞાનોનો કાફલો હશે. છેવટે સ્વર્ગવાસી મહાત્મા 'સ્ટેડ'ના કથનાનુસાર જૂમિને બદલે આકાશ એ મુદ્દનું પ્રધાન રણક્ષેત્ર બની જશે.

સામાન્ય જ્ઞાન-મેતી.

(મિ. જોડાસાસ કલ્હાનદાસ પટેલ, સુરત મ્યુ. કૃષ્ણ નં. ૨).

x.
x
x
 મોનું રૂપ મણિ મંજા વિષ્ય મુત સ્ત્રીને નવ ચાલે. પ્રશ્ન.

ઉપર પ્રમાણે દયારામ કવિની પેઠે છેક પ્રાચીન સમયથી માંડીને અર્ધાચીન સમય સુધીના પૃથ્વીની જુદી જુદી પ્રજાના કવિઓએ શરીરના અંગ્રંકાર તરીકે તેમજ બાપાના અંગ્રંકારમાં ઉપમાન તરીકે પોતાના કાવ્યમાં મોતીને સ્થાન આપેલું જણાય છે. એની મોહકતાને દેશ, કાળ, પ્રજા, કશાનો બાધ હજી સુધી નડ્યો નથી. આથી કરીને એની ઉત્પત્તિનું ખરું કારણ જાણવામાં નહોતું આવ્યું, ત્યાં સુધી તે વિષે બહુ રમુજી અનુમાનો ચતાં હતાં:—સ્વાત્તિનક્ષત્રમાં મારોક્કકારી પૂર્ણિમાની રાતે વરસાદના છાંટા પડે છે, તે વખતે સમુદ્રની સપાટી પર જે છીપો ઉઘાડી તરતી હોય છે, તેમાં તે જિંદુઓ પડવાથી મોતીરૂપ બની જાય છે. આનું અનુમાન તો આપણા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ છે છેક પ્રાચીન સમયમાં એમ પણ મનાતું કે દેવલોકના આંસુ વરસાદના જિંદુરૂપે છીપોમાં પડવાથી મોતી યાય છે. યુરોપીઅન લોકો માછલીની છીપમાં ઝાકળનું જિંદુ પડવાથી તેનાં મોતી બની જાય છે એમ પ્રાચીન સમયમાં અનુમાન કરતા હતા. કવિઓની કલ્પના તો આર પ્રકારની હોયજ. આપણા કવિ નર્મદ મારોક્કકારી પૂર્ણિમાનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે—

“આજે માછલિ ચંદ્રની અમિ પિઈ, મોતી કરે અંગમાં,”

અર્થાત્, માછલી ચાંદનીનું પાન કરીને મોતી બનાવે છે. આ કલ્પનાને હાલના મત સાથે સુસંગત કરવાને કહે છે કે શરદ પૂર્ણિમાની ચાંદનીનું સેવન કરવાથી માછલીને એક પ્રકારનો રોગ થવાથી તેના શરીરમાંથી કેટલોક રસી જેવો માંસરૂપી પદાર્થ રોગમાંથી મુક્ત થવા માટે તે બહાર કાઢે છે. તે પદાર્થમાં છીપનાં મોતી બંધાય છે.

ઉપરનાં અનુમાનો કુદરતી પદાર્થોની બનાવટની વાસ્તવિક શોધ કરવાના હાલના જમાનામાં ખોટાં ઠીકાં છે, છતાં હજી પણ એની ઉત્પત્તિનું સર્વમાન્ય એક કારણ નહીં થયું નથી. હાલમાં એક મત એવો છે કે એક પ્રકારનો ઝીણો જંતુ મોતી ઉત્પન્ન કરનાર આઈસ્ટર કે કાલુ માછલીની છીપમાં પેસે છે. તેના ઝપાટાથી બચવાને તરતજ માછલી પોતાના શરીરમાંથી કળીચુના જેવો પદાર્થ રસીરૂપે કાઢીને તે વડે પેલા જંતુ પર એક ઉપર એક એમ કેટલાંક સુંદર ગોઠવણુઓ પડે. બાંધી દર્ષ તેને યુગળાવીને મારી નાખે છે. માછલીની આવી ક્રિયાથી થતો પદાર્થ તેજ મોતી છે. પણ મોતીની ઉત્પત્તિની ખાસ શોધ કરનાર દાકતર કેસોરક કહે છે કે આઈસ્ટર માછલીના શરીરમાં એવા પિંડો છે કે તેમાંથી અંકુર ઉત્પન્ન થઈ બહાર નીકળે છે, અને તે માછલીના શરીરની ચામડી ઊંચે આવે છે, પછી તે પર માછલીના શરીરમાંથી નીકળતો ચક્રચક્રોત્તેજ્ય પદાર્થ ફરે છે, તેજ મોતી છે. ગમે તેમ હો, તોપણ એટલું તો નહીં છે કે રેશમ જેવું સર્વોત્તમ કાપડનું સાધન એક ટીકો કરે છે, તેમ મોતી જેવી એક કિંમતી ને મનોહર વસ્તુ એક છુદ્ડ જંતુ બનાવે છે; અને શુદ્ધિમાન મનુષ્યો જો કે તેની બનાવટની નકલ કરી રહ્યા છે, તોપણ હજી સુધી કુદરતી જેવાં ખરાં મોતી બનાવી શક્યા નથી. એ જાણીને પરમ દક્ષિણા પરમાત્માની ઘટના ન્યારી છે, એમ લાગ્યા વિના રહેતુંજ નથી.

બહેરીન ખેટ પાસેના ધરાની અખાતમાં, અને સિંહલદ્વીપ પાસે મનારના અખાતમાં પુષ્કળ અને પાણીદાર મોતી પાકે છે. ધરાની અખાતમાં આરમ્મ અને બેસોરા વચ્ચે એલકાટીશ, કેમેરાન, બેરેન, બુલકાર, કાટીશ, વગેરે મધ્યે મોતીની ઉત્પત્તિ માટે પ્રસિદ્ધ છે. એ સિવાય ઑસ્ટ્રેલિયાની સ્વૉન નદી, માડગાસ્કર, મેક્સિકોનો અખાત, અને ઇંગ્લાન્ડ

તથા સ્કૉલ્ડના દરીઆમાં પણ યોડાં મોતી પાડે છે, કુદરતી રીતે પાકતાં મોતી ઉપરાંત જેમ રેશમના કીડાને સોઢિા પાળીને તેની પાસે વચેચ રેશમ તૈયાર કરાવે છે, તેમ આઈસ્ટર માછલીઓ પાસે પહેલાં ચીપોના મોતી બનાવરાવતા હતા, અને હાલ પણ કેટલાક સોઢિા માછલીની છીપોમાં જીણા જંતુ કે બીજા કંઈ જીણી વસ્તુ મુક્તિથી ઘાલી દે છે, અને તે ઉપર માછલી પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે કળીચુના જેવા તેજોમય પદાર્થના ચર પાથરી દે છે, જેથી મોતી તૈયાર થાય છે.

મોતી એ તેજસ્વી, કઠણ, અને ઘેાળા પદાર્થ છે. એનો આકાર સાધારણ રીતે ગોળ કે લંગોળ હોય છે, પણ કેટલાંક ચપટાં, રંકવાકાર વગેરે જુદા જુદા આકારનાં પણ હોય છે. નદીમાં થતી છીપોના કરતાં મોતીની છીપો આશરે ત્રણ ચાર ગણી મોટી હોય છે. સાધારણ રીતે દરેક મોટી છીપમાંથી ચારથી દસ સુધી મોતી નીકળે છે. વળી ૭૦ થી ૧૫૦ સુધી નાનાં મોતી મોટી છીપોમાંથી જડેલાંનાં પણ ઉદાહરણ છે. પાણીમાંથી કાઢેલી છીપોમાંથી લગભગ ૬ ભાગની છીપોમાં જ મોતી હોય છે. છીપો જે દ્રવ્યની બનેલી છે તેજ દ્રવ્યનાં મોતી બને છે. છીપોની અંદર ચર પાતળા હોય છે, પણ મોતીમાંના ચર જડા હોય છે. મોતીની છીપો પોતાના સ્થાનથી અમુક જગ્યા સુધીજ હાલચાલ કરી શકે છે, અને કેટલીક વખતે દરીઆની અંદરના ખડકોના પત્થરને વળગી રહે છે. સાદી છીપો અને મોતીની છીપોમાં આ મુખ્ય ફેર છે. છીપોની અંદર ત્રણ ચર હોય છે, તેજ પ્રમાણે મોતીમાં પણ ત્રણ હોય છે. છીપનો સૌથી બહારનો ચર કાળાશ પર પડતો પીળા રંગનો હોય છે. વચ્ચેનો ચર ચુનાનાં દ્રવ્યોથી ભરેલી નાની નળીઓનો બનેલો હોય છે, અને છેક અંદરનો ચર વધારે તેજસ્વી હોય છે. છીપોની અંદરના ચરના રંગ પ્રમાણે મોતીનો રંગ હોય છે. મોતી ઉત્પન્ન કરનારી માછલી દરીઆની સપાટીથી ૪૦ કે ૫૦ હાથ ઉડા પાણીમાં અને કેટલાક ખડકોની લગેલગ હોય છે. કેટલીક વખતે પચીસ ત્રીસ હાથ ઉડા પાણીમાંથી પણ મોતી નીકળે છે. તે વળી ઉત્તમ પ્રકારનાં હોય છે. જે વરસમાં વરસાદ પુષ્કળ વરસે છે, તે વરસમાં છીપો બહુ જડે છે. જેમ છીપ મોટી તેમ તેમાંનું મોતી પણ મોટું હોય છે. જે મોતી વધારે ગોળાકાર, રંગમાં વધારે સુંદર, કદે મોટું, અને તેજસ્વી હોય, તે ઉત્તમ પ્રકારનું ગણાય છે, અને તેની કિંમત વધારે બેસે છે. અંગ્રેજ સોઢિા

ધોળા રંગનાં મોતીને વધારે પસંદ કરે છે, અને આપણા લોકો સહેજ પિળાશ પર પસંદગી કરે છે. ધોળા રંગનાં મોતી વીસ પચીસ વર્ષ વાપમાંથી પીળમટાં થઈ જાય છે. મોતી કદમાં બાજરીનાં દાણાથી તે ઢાઢી જેવડાં મોટાં પણ નીપજે છે. મોતીની કિંમત તેના પારખુ ઝવેરીઓના સારી રીતે કરી શકે છે. વિશાલતમાં મોતીનું વજન ક્યારેયથી થાય છે, અને આપણા દેશમાં ચલતી થાય છે. એની કિંમત હીરા પ્રમાણે વજનના વર્ગમાં થાય છે, એટલે કે એક ચવ મોતીની કિંમત ચાર રૂપીઆ હોય, તો ૭ ચવ વજનની કિંમત (વજનના ચવનો વર્ગ એક ચવ વજનની કિંમત) ૧૪૪ રૂપીઆ થાય છે.

મોતીનું વિશેષ ગુણત્વ ૨૦ છે, અર્થાત્ પાણીથી સરખે કદે એ પ્રમાણ જેટલું ભારે છે.

દરીઆમાંથી છીપો કાઢવાનું કામ મણુજ અપરં અને ત્રાસદાયક છે. નાનપણથી એ કામ શીખનાર માછી લોકોની છીપો ઢાઢી શકે છે. છીપો કાઢવાનું કામ ચાર કપાં પહેલાં કેટલાક દિવસ સુધી માછી લોકો અમુક પ્રકારનું ખાન્ય ખાય છે, અને દરરોજ સંરીરે તેલમર્દન કરે છે. પછી મહવામાં બેસીને જે ખડકોની પાસે મોતી છે, એવી અજમાયશ પહેલેથી કરેલી હોય છે, ત્યાં મહવાને લઈ જઈ લંગર કરે છે. પછી માછી લોકો કપડાં ઉતારી કાનની અંદર ફનાં બીનાં પુમડાં ધાલે છે, અને શિંગડાંનું બનાવેલું યંત્ર નાક ઉપર ધાલી તેલમાં બોળેલી વાટણીનો કંડો માંચા ઉપર બાંધી લઈ પોતાના ઇચ્છેલું નામ લઈને ડુબડી મારે છે. જલદી તળીએ પહોંચવાને માટે પોતાની કંમરે મોટા પત્થર બાંધે છે, અને છીપો મૂકવાને માટે હાથમાં એક જાળું રાખે છે. છીપોવાળા ખડક પાસે ગંધા પછી તે પત્થરને કોડેલી છોડી નાખે છે, એટલે મહવામાંના માણસો તે પત્થરને હથે બેસી લે છે. ખડકની પાસે રહેલી છીપોને હાથમાં રાખેલાં જળામાં પેલો માણસ ભરે છે, અને જાળું બરાબ એટલે દોરડું દલાવે છે જેથી મહવા પરના માણસો તેને તરત ઉપર બેસી લે છે. ઉપર આવ્ય પછી તે થોડી વાર દમ ખાઈ પત્થર બાંધી પાછો ડુબડી મારે છે. ૩ પ્રમાણે એક માણસ એક દિવસમાં આજીસ પચાસ ડુબડીઓ મારે છે. ૪ ખડક પાસે પુકળ છીપો હોય તો એક માણસ એક દિવસમાં પચીસ છીપો કાઢે છે. સાધારણ રીતે તેઓ પાણીમાં ૨ થી ૬ મિનિટ સુધી રહી

એ છે, પણ કેટલાક હુબકી મારનારાઓ તો આશરે અર્ધો કલાક સુધી પાણીમાં દમ ધૂંટે છે, પણ તે પહેલાં આસં 'ગુંગળાઈ' જાય તો કેટલાં પાણી દોરી દલાવે છે, એટલે ઉપરના માણસો તેને જલદીથી ખેંચી લે છે.

એ લોકો પોતાનાં શરીર ઉપર રખરખ પોશાકનો ઉપયોગ કરતા નથી, પણ ઉપર કલા પ્રમાણે પોતાનાં લૂનાં ચાલને વળગી રહ્યા છે, જતાં કાલમાં કેટલેક દરજ્જે રખરખ પોશાકનો ઉપયોગ થવા માંડ્યો છે. એ પોશાકમાં આસમાં સેવાને માટે આકર્ષિત વાપુ મળી શકે, એવી પણ યુક્તિ કરેલી હોય છે, જેથી માછીઓનું કામ કેટલેક દરજ્જે સુગમ થયું છે. શાર્ક બ્લેસ વગેરે માછલીની ખીક હુબકી મારનારને ધણી હોય છે. જો આવી માછલી પાસે આવે તો હુબકી મારનાર દોરી દલાવે છે, એટલે ઉપરના માણસો તેને જલદીથી ખેંચી લે છે, પણ તે પહેલાં કેટલાક તો માછલીઓના ભોગ ચર્ષ પડે છે. તેટલા માટે વહેમી માછી લેકા માછલાં તો મંત્ર જાણનાર જાદુગરને મજવામાં રાખે છે, અને તેને અમુક ભાગ આપે છે. આ પ્રમાણે મોતી કાઢનાર હિંદુ, મુસલમાન, અને ખ્રિસ્તી ખારવાઓને મંત્ર ઉપર શ્રદ્ધા હોય છે. એ લેકા પાણીમાં આખો દિવસ કામ કરીને ઘેર આવે છે, કારે યાદ પુષ્કળ ચઢવાને ક્ષીધે તેમનાં નાક અને મોંમાંથી પુષ્કળ લોહી નીકળે છે, તેથી મોતી કાઢનાર વંધારે વરસ જરતા નથી. મજાનું માણસોજ એ કામ કરે છે, અને થોડા દિવસ ધધો કરી મૂકી દે છે.

જદાર કાઢેલી જીપોને કિનારા પર લાવી રેતીમાં ખાંડ ખોદીને દાડે છે. તે કેટલાક વખત અંદર રહેવાથી માંદેની માછલી મરે જાય છે, અને જીપો ગરમીથી પોતાની મેજેજ ઉધડી જાય છે. પછી તેને જદાર કાઢી મોઈ નાખી માંદેથી ચીમટા વડે મોતી કાઢી લે છે. જદાર કાઢેલા બેડાળ દાણાને મોતીનીજ ભરમમાં ધસવાથી ગોળ અને ચગકતા થાય છે. પછી નાનાં મોટાં મોતીને લુદા લુદા વેદની આગળીઓથી આગળે વળ પ્રમાણે લુદાં પાડે છે.

જર્મની અને ખીજ કેટલાક દેશોમાં જનાવડી મોતી કાઢતી ખરાં જેવાં નીચેની રીતે જનાવવામાં આવે છે:-કાચના પોલા મણકાને અંદરની જાનુએથી મોતીના રસનું આગ્રહાન કરે છે. મોતીની જીપોને પાણીમાં ઉગાવવાથી તેની ચગકાટનો ભૂજ પાણીને તળીએ ખેંચે છે, તેનું આગ્રહાન

કરવાથી કામનેા મંથુએ મોતીના જેવુંજ આમેદુખ તેજ મારે છે. તેની અંદરની બાલુએ પહેલાં તો મીણુ સરતા હતા, પણ હાલમાં મીણુને બદલે પીગળી ન જાય એવો પદાર્થ ભરે છે. આટલી ક્રિયા થયા પછી કામને ખાઈ જનાર હાઇડ્રોક્લોરિક એસિડની મણકાને આંચ દેવામાં આવે છે, જેથી મણકાનું કાચવાળું પડ નાશ પામે છે, અને મોતીનું આચ્છાદન સપાટીરૂપ બને છે. આ કૃત્રિમ મોતીને તે લોકો કુદરતી ખરાં મોતીને કામે વેચે છે, અને સાધારણ ગ્રંથેરીઓ પણ તેને પારંખવામાં ભૂલયાપં ખાય છે.

અવકાર સિવાય મોતી બીજા દંર્ષ બપમાં બહુ આવતાં નથી. જે કે યુનાની તેમજ આર્ય ઔપધોમાં તેનો ઉપયોગ મુરમો બનાવવામાં તેમજ સ્વપના વ્યાધિ વગેરે માટે વર્ણવેા છે, પરંતુ યુરોપીઅન વૈદકનેા મત એવો છે કે તે આપધ તરીકે બહુ ઉપયોગી નથી. મોતીની છીપોનાં તો કેટલાંક રમકડાં, બટન, ચપ્પુના હાથા, રકાબીઓ વગેરે સુંદર ચીજો બનાવાય છે.

આપણામાં કહેવત છે કે “મોતીની મા રાતી.” અર્થાત્ ગમે તેવું કિંમતી મોતી હોય, તોપણ લાંબી મુદત વાપર્યાથી તેવું પાણી ઉતરી જાય અથવા લાંબી જાય, તો તેની કિંમત ઘણીજ ઓછી કે ખીસકુલ નહિ જેની થઈ જાય છે, માટે ગરીબ કે સાધારણ રિયલિના માણુઓને મોતીના દાગીના કાવતાં તેના આ હાનિકારક ગુણુનો વિચાર કરવો પડે છે.

મોતી અને તેને ઉત્પન્ન કરનાર માછલી, એ બેના યોગ ઉપરથી ૨ સંધરી નીચેનો અસરકારક ઉત્તમ બોધ ઉપજાવે છે.

૯

ગીતિ.

“ધનનો મદ નવ ધરવો, કરીએ ઉપયોગ તો તે શ્રીમંતાર્થ;

મોતી મુજલી પડવે, તેથી તેને ધનિક ગણે કાંઈ!”

पंचांग. ४२वीं सन १९१५. संवत्-१९७१-७२.

तारीख.	म-पुंआरी.		इशुआरी.		भा.मं.		अभिजित.		मे.		सुन.	
	चौप- माह.		भाह- इशुआ.		अशुषु- यैत्र.		यैत्र-अधिक वैशाख.		अधिक वैशाख द्वितीय वैशाख.		द्वितीय वैशाख ज्येष्ठ.	
	तिथि.	वार.	तिथि.	वार.	तिथि.	वार.	तिथि.	वार.	तिथि.	वार.	तिथि.	वार.
१	१५	शु.	१	सो.	१५	सो.	१	शु.	२	रा.	४	मं.
२	१	शु.	२	मं.	१६	मं.	२	शु.	३	र.	५	ल.
३	२	सो.	३	ल.	१७	ल.	३	शु.	४	सो.	६	शु.
४	३	सो.	४	शु.	१८	शु.	४	सो.	५	मं.	७	शु.
५	४	मं.	५	शु.	१९	शु.	५	सो.	६	ल.	८	शु.
६	५	ल.	६	र.	२०	र.	६	ल.	७	शु.	९	सो.
७	६	शु.	७	सो.	२१	सो.	७	शु.	८	र.	१०	मं.
८	७	शु.	८	मं.	२२	मं.	८	ल.	९	शु.	११	ल.
९	८	सो.	९	ल.	२३	ल.	९	शु.	१०	सो.	१२	शु.
१०	९	मं.	१०	शु.	२४	शु.	१०	सो.	११	मं.	१३	ल.
११	१०	ल.	११	र.	२५	र.	११	ल.	१२	शु.	१४	शु.
१२	११	सो.	१२	मं.	२६	मं.	१२	शु.	१३	सो.	१५	शु.
१३	१२	शु.	१३	ल.	२७	ल.	१३	सो.	१४	मं.	१६	ल.
१४	१३	ल.	१४	शु.	२८	शु.	१४	मं.	१५	ल.	१७	शु.
१५	१४	शु.	१५	सो.	२९	सो.	१५	ल.	१६	शु.	१८	सो.
१६	१५	मं.	१६	मं.	३०	मं.	१६	शु.	१७	सो.	१९	मं.
१७	१६	ल.	१७	शु.	३१	शु.	१७	सो.	१८	मं.	२०	ल.
१८	१७	शु.	१८	र.			१८	ल.	१९	शु.	२१	सो.
१९	१८	सो.	१९	मं.			१९	शु.	२०	ल.	२२	मं.
२०	१९	मं.	२०	ल.			२०	सो.	२१	शु.	२३	ल.
२१	२०	ल.	२१	शु.			२१	मं.	२२	ल.	२४	शु.
२२	२१	शु.	२२	सो.			२२	ल.	२३	शु.	२५	सो.
२३	२२	सो.	२३	मं.			२३	शु.	२४	ल.	२६	मं.
२४	२३	मं.	२४	ल.			२४	सो.	२५	शु.	२७	ल.
२५	२४	ल.	२५	शु.			२५	मं.	२६	ल.	२८	शु.
२६	२५	शु.	२६	सो.			२६	ल.	२७	शु.	२९	सो.
२७	२६	सो.	२७	मं.			२७	शु.	२८	ल.	३०	मं.
२८	२७	मं.	२८	ल.			२८	सो.	२९	शु.	३१	ल.
२९	२८	ल.	२९	शु.			२९	मं.				
३०	२९	शु.	३०	सो.								
३१	३०	सो.	३१	मं.								

तारीख.	जुलै.		आगस्ट.		सप्टेम्बर.		ऑक्टोबर.		नवेम्बर.		डिसेम्बर.	
	शुक्र-असाड.		असाड-आवष.		आवष-भादप.		भादप-आसा.		आसा-कार्तिक.		कार्तिक-मार्ग.	
	ति.	वार.	ति.	वार.	ति.	वार.	ति.	वार.	ति.	वार.	ति.	वार.
१	१	शु.	१	र.	७	शु.	८	शु.	१०	शु.	१०	शु.
२	२	शु.	२	सो.	८	शु.	९	शु.	११	शु.	११	शु.
३	३	शु.	३	मं.	९	शु.	१०	शु.	१२	शु.	१३	शु.
४	४	शु.	४	मं.	१०	शु.	११	शु.	१३	शु.	१४	शु.
५	५	शु.	५	मं.	११	शु.	१२	शु.	१४	शु.	२०	शु.
६	६	शु.	६	मं.	१२	शु.	१३	शु.	२०	शु.	२०	शु.
७	७	शु.	७	मं.	१३	शु.	१४	शु.	२१	शु.	२१	शु.
८	८	शु.	८	मं.	१४	शु.	१५	शु.	२२	शु.	२२	शु.
९	९	शु.	९	मं.	१५	शु.	१६	शु.	२३	शु.	२३	शु.
१०	१०	शु.	१०	मं.	१६	शु.	१७	शु.	२४	शु.	२४	शु.
११	११	शु.	११	मं.	१७	शु.	१८	शु.	२५	शु.	२५	शु.
१२	१२	शु.	१२	मं.	१८	शु.	१९	शु.	२६	शु.	२६	शु.
१३	१३	शु.	१३	मं.	१९	शु.	२०	शु.	२७	शु.	२७	शु.
१४	१४	शु.	१४	मं.	२०	शु.	२१	शु.	२८	शु.	२८	शु.
१५	१५	शु.	१५	मं.	२१	शु.	२२	शु.	२९	शु.	२९	शु.
१६	१६	शु.	१६	मं.	२२	शु.	२३	शु.	३०	शु.	३०	शु.
१७	१७	शु.	१७	मं.	२३	शु.	२४	शु.	३१	शु.	३१	शु.
१८	१८	शु.	१८	मं.	२४	शु.	२५	शु.				
१९	१९	शु.	१९	मं.	२५	शु.	२६	शु.				
२०	२०	शु.	२०	मं.	२६	शु.	२७	शु.				
२१	२१	शु.	२१	मं.	२७	शु.	२८	शु.				
२२	२२	शु.	२२	मं.	२८	शु.	२९	शु.				
२३	२३	शु.	२३	मं.	२९	शु.	३०	शु.				
२४	२४	शु.	२४	मं.	३०	शु.						
२५	२५	शु.	२५	मं.								
२६	२६	शु.	२६	मं.								
२७	२७	शु.	२७	मं.								
२८	२८	शु.	२८	मं.								
२९	२९	शु.	२९	मं.								
३०	३०	शु.	३०	मं.								
३१	३१	शु.	३१	मं.								

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજની સને ૧૯૧૪ની વાર્ષિક પરીક્ષા-
માં અપાઓલાં ધનામો તથા મેડલો વગેરે.

નીચેના ત્રીજા વર્ષમાં પાસ થએલા ત્રીનિઅર સ્ટૉલરો ૩. ૨૫ની
ગ્રેડમાં પાસ થયા છે:—

ગોપાળજી દુર્લભભાઈ દેસાઈ.
છોટાલાલ શાલિગ્રામ ભટ.
મોહનલાલ નાગરદાસ મહેતા.
નરોત્તમ બાપુજી મજમુદાર.
પુરુષોત્તમ જીવજીભાઈ દેસાઈ.
મકનજી મોરારજી મહેતા.
વસનભાઈ પ્રધિરભાઈ પટેલ.
જગનલાલ ધેસાભાઈ ધાંચી.

શિક્ષક મારેના હોદ્દા મેડલો.

૧. મોહનલાલ નાગરદાસ મહેતા. (૩૫નો).
૨. ગોપાળજી દુર્લભભાઈ દેસાઈ. (૩૩નો).

ગુજરાતી ભાષા મારેના મહીપતરામ મેડલ.

મોહનલાલ નાગરદાસ મહેતા.

૩. ૬૫નું ચેરફીલ્ડ પ્રાઇઝ.

(પહેલે નંબરે પાસ થનાર મારેનું).

ગોપાળજી દુર્લભભાઈ દેસાઈ.

૩. ૧૨નું ટ્રેનિંગ મારેનું જાઇલ્સ પ્રાઇઝ.

જટારદર દેસવવાલ ગુવર્ણ.

૩. ૬નું સંગીત મારેનું જાઇલ્સ પ્રાઇઝ.

ગુલામભાઈ રાકરજી નાયક.

બીજા વર્ષના સ્ટૉલર દલસુખરામ ચુનીલાલ ત્રિવેદી તથા પહેલા
વર્ષના સ્ટૉલર ચુનીલાલ ત્રિભુવન જાની એ દરેકને અનુક્રમે ૩. ૬નું તથા
૩. ૫નું સંગીતનું બીજું તથા ત્રીજું ધનામ આપવામાં આવ્યું છે.

કેસરતનાં ધનામો.

સ્ટૉલર.

વર્ષ. ૩.

વીસાભાઈ હડીભાઈ સોલંકી.

૩ ૧૫. (મેડલ).*

આ મેડલ ઉપરાંત ૩. ૪૫) નાં બીજાં ધનામો જુદા જુદા સ્ટૉલરો-
ને આપવામાં આવ્યાં છે.

* આ મેડલ રા. સા. જી. સાર્વત્રી તરફથી આપવામાં આવ્યો છે.

ચર્ચાપત્રો.

(મિ. ચૌપંડલાલ કેવળચંદ સાહે).

૧. એક અંગ્રેજ અધિકારીને ગુજરાતી અંકો વાંચતા શીખવતાં ૧૯, ૨૯, ૪૯ ૪૦ અંકના ઉચ્ચારણનો અર્થ સમજાવતાં, વીરમાં એક ઓછો, તે ઓગણીસ, ત્રીસમાં એક ઓછો તે ઓગણત્રીસ, એમ ત્યાં ત્યાં દશકો પુરો થાય ત્યાં તેની પહેલાંની સંખ્યા તે દશકતા નામ પહેલાં એ જાન-એકાન-ઓગણ સંખ્દ મૂકીને-ઓક્તી એમ શીખવ્યું. ૭૫ સુધી તો બરાબર ચાલ્યું, પણ ૮૯ વાંચતાં તેણે ૯૦ કેમ વંચાય તે પૂછી લઈ ઓગણ નેવું વાંચી બતાવ્યું ને તેની જગમગ ૯૯ માં પણ ચર્ચા. ૮૯ તથા ૯૯ના ઉચ્ચારણની સમજણ પાડી; પણ તેમણે કહ્યું કે ૧૯, ૨૯, ૩૯, ૪૯, ૫૯, ૬૯, ૭૯ એ જેમ બોલાય છે તેમ આ માટે ઓગણ નેવું કે ઓગણ સો ન બોલાય ? કૃપા કરી આ બાબત યોગ્ય શુદ્ધાસો કરમાવશો.

૨. આશ્ચર્ય, પશ્ચિમ વચ્ચે શબ્દોમાં ગુજરાતી ચૂં આ માટે જમવામાં આવતો નથી. ગુજરાતી લખતી વખતે હું તો એવા શબ્દોમાં ગુજરાતી ચૂં લખું છું તો તે બોલું તો નથી ને ?

(મિ. જયજીવન કાળિદાસ પાંકજ).

નીચેની શંકાનું સમાધાન થવાને કૃપા કરો.

૩. “આજે ઝીણાભાઈને રામજીને મળવું-હવું પણ મળાયું નહિ.” આ વાક્યમાં જે બે નામોને ‘ને’ પ્રત્યય લાગ્યો છે તે કઈ વિભક્તિનો હોઈ શા અર્થ દર્શાવે છે ? વળી એ વાક્યમાં મળવા ઇચ્છનાર વાસ્તવિક રીતે કોણ સમજી શકાય ? ને તે શી રીતે ?

૪. “મેં ચમનને સાંતિલાલને મારતાં લેયો.”

આ વાક્યમાં પણ કોઈ મારનાર તરીકે ચમનને સમજે છે તો કોઈ સાંતિલાલને સમજે છે. તો વાસ્તવિક રીતે મારનાર કોણ ને માર ખાના કોણ ? વળી આ વાક્યમાં પણ જે બે નામોને ‘ને’ પ્રત્યય લાગ્યો છે તે કઈ વિભક્તિનો છે ? ને તે શા અર્થમાં છે ? એ સમજાવવાને પ્રાર્થના છે. વળી લેણામાં બોલાતાં આ વાક્યો શુદ્ધ છે કે કેમ તે પણ ચર્ચવાને વિનંતિ છે.

(મિ. નાગરદાસ જી. રાવળ).

૫. ગુજરાતી ચોથી ચોપડીના પાઠ ૫૭, વર્ધાનકતુનાં ચિહ્ન.

૪ થો શ્લોક, ૨૭ લીટી.

“હર થકી સંભળાયે વાગતા ઘંટ ઠાલા”

વર્ધાનકતુના એક ચિહ્ન તરીકે આ કડી ચોળાયેલી છે. તો વર્ધાનકતુમાં કયા ઠાલા ઘંટ વાગતા દરથી સંભળાય છે, અને અહીં ‘ઠાલા’ શબ્દનો અર્થ શું લેવો ?

જો “દરથી વાગતા ઘંટ ઠાલા સંભળાય છે”. એમ અન્વય કરી ઠાલાનો અર્થ ‘ઘોઠા’ લઈએ તો એમ ભાવ નીકળે છે કે વર્ધાનકતુની દવામાં કેઈ એવો ગુણ છે કે જોને લીધે દૂરનો અવાજ ચોક્કસ સંભળાતો નથી, પણ ઘોઠો સંભળાય છે.

પરંતુ ઠાલાનો અર્થ ‘ઘોઠા’ લેવામાં અર્ધને મરડી ‘મથરડીને ખેસાડીએ છીએ એમ લાગે છે. અને ભિન્ન ભિન્ન અવાજોને ઘંટ કહેવાનું કારણ પણ સમજાતું નથી. તો સરળ અર્થ શું હશે ?

(મિ. ભાણજી અભેચંદ.)

૬. સાતમી ચોપડીના પાઠ ૪૪માની ગઝલની આઠમી લીટીમાં લખાયું છે કે:—“ને સોરા કે નંકારાની જરાએ સંગતે રહેજે” તેનો અર્થ સોરા કે નંકારાની જરા પણ સંગતમાં રહીશ નહિ. આમ અર્થ કરવાથી વિદ્યાર્થીઓ શંકા કરે છે કે સારાની સંગતે કેમ ન રહેવું ? તો તેનો વાસ્તવિક અર્થ અને શંકાનું સમાધાન કરવા કૃપા કરશો.

૭. બૂગોળ ભાગ ૨૦૧માં ૫૪ ૧૬૬મે મેક્રિસ્ટોમાં સુખ્ય ખિલાસ વેનીલા છે તે શું છે, તેમજ ૫૪ ૧૭૯મે મેસ્ટ, ધન્ડીજના, ટાપુઓમાં સુખ્ય પેદાશ કેકાઉ છે તે પણ ફી જાત છે તે જણાવવા કૃપા કરશો.

(મિ. ભવાનીચંદર કેશવલાલ).

૮. ગઈ તા. ૧૦-૪-૧૪ને રોજ ‘હું દેવકી’ ઉનાઈના કુરે નંદાવા ગયો હતો. તે પ્રસંગે મને નીચેની શંકાઓ થઈ હતી, તો તે શંકાઓનું નિરાકરણ થવા તાબેદાર ઉત્કૃષ્ટ ધરાવે છે.

૧. કુંડનું પાણી હંમેશાં સખત ઉનું રહે છે, પણ દર વર્ષે ચૈત્ર સુદ ૧૪-૧૫ ને દિવસે નદાવા જેવું સાધારણ થાય છે. તેનું શું કારણ ?

૨. પાણી ઉનું રહેવાના નિયમ જોતાં તેની નજીકના આસપાસના કુવાઓનું પાણી ઠંડુ હોય છે, તેનું શું કારણ ?

૩. લોક અફવાયી એમ કહેવાય છે કે ઉપર જણાવેલા દિવસો-એ પણ આ કુંડમાં નાંદી શકાતું નથી. જો આ વાત ખરી હોય તો તેનું શું કારણ ?

(મિ. રણછોડલાલ છગનલાલ ત્રિપાઠી.)

૯. મે. રા. બા. કમળાચંદ્રભાઈ પોતાની બતાવેલી સંસ્કૃત શિક્ષકાના પાઠ ૧૭ પૃથ ૫૧મે લખે છે કે:—

“મદ્રં કૃતં કૃતં મૌનં કૌકિલૈર્જહ્નદાગમે”.

વળી ગુજરાતી વાચનમાળાની નવી આવૃત્તિની સાતમી ચોપડીના પાઠ ૨૪મે ચોમાસાના વર્ણનમાં લખે છે કે:—

“આંબા ડાળે કસ્ટી ટઉકા ખૂમ કાચકડી તે”

એ જે વાગોના ભાવાર્થમાં સંકા છે તો ખુલાસો કરશો.

જાહેર અખર સને ૧૯૧૪ની નં. ૮૩૫૩.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ધ. સાહેબના તા. ૨૮મી નવેંબર

૧૯૧૪ ના હુકમ નં. ૮૩૫૫ ઉપરથી.

અમદાવાદ, તા. ૨૮મી નવેંબર ૧૯૧૪.

કરાડ જિલ્લે સતારાની મ્યુનિસિપલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલના પહેલાંના સિખ્ત્રુજીલાલ વામન જોશી નામના વિદ્યાર્થીને સદરજુ સ્કૂલના હેડ માસ્ટર તરફથી મળેલા લીવિંગ્સ સર્ટિફિકેટમાં વગર સત્તાએ ફરજી કરવા માટે કેળવણી-ખાતાના ડિરેક્ટર સાહેબના તા. ૨૩-૧૧-૧૯૧૪ના હુકમ નં. ૧૧૪૭ની રૂઢિએ સ્વીકારાએલી શાળામાં આવતી તા. ૧લી જુન મુધી દાખલ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે.

જાહેર ખબર.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ ના હુકમ નં. ૬૧૮૫ ઉપરથી.

લેઈએ છે.

પંચમહાલ જિલ્લાની લોકલબોર્ડ નિશાળો માટે.

૧ ૧ લા. વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષકા અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થએલી બાઈઓ. તેમના ધણી કે ભાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨ વર્નાક્યુલર કામનલ પાસ થએલા શિક્ષકો.

રેવાકાંઠા એજન્સિનાં રાજ્યોની નિશાળો માટે.

૧ ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષકા અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થએલી બાઈઓ. તેમના ધણી કે ભાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨ ૧ લા વર્ષના શિક્ષિત પુરુષશિક્ષકો.

૩ વર્નાક્યુલર કામનલ પાસ થએલા શિક્ષકો.

૪ મેટ્રિક્યુલેશન કે સ્કૂલ કામનલ પસાર થએલા શિક્ષકો.

ટીપ:—રાજ્યોની શાળાઓના નોકરોને જિલ્લા માફક રજા, પેન્શન, ગ્રેન્ડ્યુઈટી વગેરે સિવિલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ મુજબ આપવામાં આવે છે.

સચના:—અરજદારે પોતાનું આખું નામ, ઠેકાણું, ટપાલનું ગામ, જાતિ, ઉંમર, પસાર કરેલી પરીક્ષા, કોઈ જગ્યાએ નોકરી કરી હોય તો તે શાથી છોડી વગેરે જણાવવું, અને અરજ સાથે કળવણીની છેલ્લી સંસ્થાનું અભ્યાસ, કામ, અને વર્તણૂક માટેનું પ્રમાણપત્ર કે તેની નકલ મોકલવી. બની શકે તો રજામાં મળી જવું કે પગાર વગેરેના પુરતો ખુલાસો થઈ શકે.

ગોધરા,

B. N. Desai,

તા. ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

ડે. એ. ઇ. પં. રેવાકાંઠા.

બહેર ખબર.

૭૯૧૪ ઉપરથી.

ઉ. ભા. ના એ. ડૉ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૮ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૪ ના હુકમ નં. ૭૯૧૪ ઉપરથી. —
પ્રાથમિક શાળાઓને માટે મંજૂર થએલા પુસ્તકોની નીચલી યાદી સર્વની બાજુ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:—

પ્રાથમિક શાળાઓને માટે મંજૂર થએલા પુસ્તકોની નીચલી યાદી સર્વની બાજુ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:—	શા માટે મંજૂર કરવામાં આવ્યું છે તે,	કિંમત,	વિશેષ હકીકત.
પુસ્તકનું નામ.	નામ.		
૧. બોટાદક, ડી. કે. લોએની, બોટાદ યદિને (દક્ષિઆવાડ). " પ્રસોશિની."	ગુજરાતી	૦-૮-૦-૦	
૨. રાતોર આર. એન. વી. એન., અને જી. એન. પૂના શહેર- "પ્રાણીઓના પ્રમાણુ સહિત ચિત્રપાઠ."	"	૧-૪-૦-૦	
૩. " પુનર્ભવ."	"	૦-૧-૦-૦	
૪. ગુજરાત વનોકીપુસ્કર સોસાયટી, અમ- દાવાદ, " યુ. કે. ત્રિવેદી, બી. એ. એફ. એલ. જી. પી. પુન- "કરકસર અને ઉદાસતા." ભવાનીશંકર "સિદ્ધાનંદ."	ગુજરાતી	૦-૮-૦-૦	
		૦-૧-૦-૦	
		૦-૧-૦-૦	
		૦-૧-૦-૦	

૬	‘વેન્ડોરના કાર્પનિક સંવાદો’- એમ. પી. દવે, એમ. એ. એલ. એલ. બી. ડું.	”	”	૦-૪-૦
૭	‘મહેરીઆ’-એમ. વી. દેસાઈનું.	”	”	૦-૧-૦
૮	‘સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ’- ડી. એલ. પટેલનું.	”	”	૦-૧૨-૦
૯	ગુંદ બી. બી. અહમદનગર- ‘રિક્ષીકેપ ઓફ ઇન્ડિઆ’ (લિફ્ટ- સ્તાનની જમીનનું ઉંચાણ ત્રીમાણ વગેરે દેખાડનાર નકશો.)	”	ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓ- ના ઉપયોગ માટે.	૧૦-૦-૦
૧૦	એસી. કે. એન. અમરેલી- ‘માર્ગદર્શિકા ભાગ ત્રીજા’	ગુજરાતી	ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓમાં સાધ્યત્રી માટે.	૦-૧-૦
૧૧	સેકમિલન અને કંપની, મુંબઈ- “ગુજરાતી કોલિયુક નં. ૬”	”	ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓ- ના ઉપયોગ માટે.	૦-૦-૬
૧૨	” ” નં. ૭	”	”	૦-૦-૬
૧૩	પંડયા ને. એમ., માંડવી, મુંબઈ- ‘સુકરી સુબોધમાધા’-મિત્રિક દયા- ગારીનું.	”	ગુજરાતી કૃત્યશાળાઓમાં ક્રમામ માટે.	૧-૦-૦

ગુજરાતી પ્રાથમિક કન્યાશા- ળાઓનાં ઉપદ્રા ધોરણોમાં ઉપયોગ માટે, સ્ત્રીઓ માટે- ની પ્રેતિય કોલેજના શિષ્યો માટે તથા ગુજરાતી પ્રાથ- મિક કન્યાશાળાઓમાં પ્રનામ તથા સામગ્રી માટે. ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓમાં પ્રનામ તથા સામગ્રી માટે.	૦—૧૨—૦
ઉર્દુ કન્યાશાળાઓમાં પ્રનામ માટે.	૦—૬—૦
	૦—૮—૦
	૦—૧૧—૦
	૦—૮—૦
	૦—૬—૦
	૦—૬—૦
	૦—૪—૦
	૦—૫—૦

૧૪	વૈષ્ણવ ઇ. એમ., અમદાવાદ- 'ગૃહવ્યવસ્થા'	ગુજરાતી.
૧૫	બાસ બી. એમ., સુરત- 'મુશીલ યાને બાલસદ્ગોષ્ઠ'.	ઉર્દુ
૧૬	અહમદગઢીખાન, ગ્વાલિયર- 'અબાલીક નિસ્વાન' ભા. ૧, ગણિત.	"
૧૭	" " " " " ૨, પાઠશાસ્ત્ર.	"
૧૮	" " " " " ૩, વેતરવાનું તથા. શીવવાનું.	"
૧૯	" " " " " ૪ પત્રલેખન તથા નિર્ણય.	"
૨૦	" " " " " ૫ ક્રી લેન્ડ ફોર્મિંગ.	"
૨૧	" " " " " ૬ લગડા રંગવાનું.	"
૨૨	" " " " " ૭ સોનેરી લેસ	"
	" " " " " ૮ વગેરે લગડવાનું.	"
૨૩	" " " " " ૯ ઉન તથા રેશમ- મનું લસતકામ.	"

૨૪	" " ૬ ચારીરક શાસ્ત્ર.	"		
૨૫	'અતાલીક નિશ્વાન ખા. ૧૦. ગદ્ય- વપરથા.'	ઉર્દુ	ઉર્દુ કન્યાશાળાઓમાં ધનામ માટે.	૦—૧૦—૦
૨૬	ફિરોઝદીન. એમ એન્ડ સન્સ, લાહોર 'તખ્તો તાન્ને હિંદ', ફેબી હેડ. બી. રાદત-	"	ઉર્દુ શાળાઓમાં ધનામ માટે.	૨—૦—૦
૨૭	'ફૈર-એ-યુરપ.'	"	ઉર્દુ શાળાઓમાં ધનામ તથા લાઈબ્રરી માટે.	૩—૦—૦ ૨—૮—૦ વળના.
૨૮	ગ્રેડ બી. બી. અલમહનગર- 'રીલીફ ઍપ ઓફ હિન્ડિયા' (હિન્દુ- સ્તાનની જમીનનું ઉંચાણ નીચાણ વગેરે દેખાડનાર નકશો.) ખાનબાદુર. અકાદમીસાહ શમશુલ ઉસ્મા મહોમદ-	"	ઉર્દુ શાળાઓના ઉપયોગ માટે	૧૦—૦—૦
૨૯	'આધને ફેયરી'	"	ઉર્દુ શાળાઓમાં ધનામ તથા લાઈબ્રરી માટે.	૧—૦—૦
૩૦	'કર્ઝનામાં'	"	"	૧—૦—૦
૩૧	'મહારેખાતે અઝીમ'	ઉર્દુ	ઉર્દુ શાળાઓમાં ધનામ તથા લાઈબ્રરી માટે.	૦—૪—૦
૩૨	'સવાનેહ ઉમરી'	"		

૩૪	નિવસે હિદ બ અહરે શહેત્તુ હરશત ઉલીયા મસિકે માઝ અમા વિશ્વેશરિયા કેસરે હિદ બ અસકામલુ' હિદ "	"	૨-૧-૦
૩૫	તારીએ ઉચળે રસતનને શુન્નિશિયા એ હિદ કપક-અક-અહરે સસત-નને હરશત ઉલીયા મસિકે માઝ અમા કેસરે હિદ "	" "	૩-૦-૦ ૦-૧-૦
૩૬	નાનકસાદ, કાનપોર- 'ઉફુ' નિળધ લોગ ૧. રાખબહાદુર પંડિત નયુરામ, મલીલ-પુર, હોશિરપુર.	"	૦-૧-૦
૩૭	બાગ બાની વ. કિશમતકા રિસાલા. તયબ કે. એમ. અને તાહીર એમ. એમ. લોચંડી, સાણી- "ઉફુ" માં પ્રેમિકો નં. ૧-૭"	ઉફુ સાળાઓમાં પ્રનામ તથા સાધવરી માટે.	૧-૦-૦
૩૮	પિઆનરબલ ખાન બહાદુર મીર અસદ અલી અસદ મુન્ત્રીલ વેપર્ગ, મદ્રાસ- 'મુઆ સિરાત'	ઉફુ સાળાઓના ઉપયોગ માટે.	૦-૧-૦
૩૯		ઉફુ સાળાઓમાં પ્રનામ તથા સાધવરી માટે	૨-૦-૦

અધિક આપ પિ ઉરિમર આપ પલિસક હરશતન પતા, ૧/મી. સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨

અતિ સસ્તું સાહિત્યનું ઉત્તમ નવલ કથાઓ,

વાર્ષિક રૂ. એમાં. ૧૫૦૦ પૃષ્ઠ !

પ્રત્યેક શાળાભારતરે દુહામાં રાખી વાંચવા લાયક ઉત્તમ નવલ કથાઓ.

સસ્તી વાર્તામાળા.

જોધપ્રદ, સામાજિક, ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, ડ્રીક્ટીવ નવલકથાઓ મળે છે ચાલુ (ખીજા) વર્ષમાં ૧ અનુપક્રમારી અથવા કાશ્મિર-પર હૃદયો ઐતિહાસિક શિખોનું અર્પણ વીરતા ૨ અક્ષયચરિત્રી અથવા ગમાજ રોવિકા-સામાજિક-માર્મિક-અનુજ ઉત્તમ-આદર્શ. ૩ મહેનશાહ બહાદુરી-જોધપ્રદ છવન ચરિત ૪ મહાગાદીય કથા-કુલ-દેવલકા, મ્વામીલકા, મહારાષ્ટ્રીય વીર, નરનારીઓની દુકી વાર્તાઓ. ૫ ઉમાછ નાયક-૧૮ મંમદીનો ગુપ્તમિદ્ય હુદાગ વગેરે.

વાર્ષિક મૂલ્ય—કાચા નાણા મળખૂત પૂમાના રૂ. બે, સોનેરી નાણે સાથેના પાંકા પમાના રૂ. ત્રણ પો. સાથે ૨-૧-૦ વી પો. ખર્ચ ૧૫. પરોપક્રમારી એન્ડ્રો લેખકો છે. પત્રવ્યવહાર—

હાલ્યાબાર્ડ રામચંદ્ર મહેતા,

ગનેશ-સસ્તી વાર્તામાળા—મુંબઈ નં. ૧૩

મંબુર યજ્ઞેત્રી

એકાગ્યાના

ગુજરાતી કાપિયુક.

નંબર ૧ થી ૪ સુધી.

અત્યાર સુધી છપાઈથી ખીજા કાપિયુકમાં નેમુના રૂપ નવાં પૌરોહિતે નુસરી સાગ મરોહદા અક્ષરમા, સુદર ટાપ સાથે યનાવવામાં આવી છે. ૧ની સાથે લોકાગોમી યસા સાર મિત ૫૫૦ રાખામાં આવી છે. ૨કે વાગ વાપરી લેનાયી ખીજા મરોહદા કાપિયુક વાપરવાનું મત થયે નહિ. ૩ આ કાપિયુક કેવલકીપના તરથી મુંબઈ કમિટની રજવાની મિતગોમા યસાનસને મળું થયેલી છે.

૪ ખરી-નારો રાક કમિટન વ્યાપસમા આપરી

ગુજરાતી જોડીચોન્દવ કુકડીયા-અમદાવાદ.

સરળ ડ્રોઇંગ બુક.

નં. ૧ થી ૪.

સને ૧૯૧૧ના હુકમ નંબર ૧૧૯૫ ઉપરથી સને ૧૯૧૨ના ફેબ્રુઆરી માસના શાળાપત્રના પાને ૬૭ મે શરમાવેલા ચિત્રોવાળા ડ્રોઇંગ બુકો તૈયાર કરવામાં આવી છે. કિંમત ધણી સરલી છે તેમજ સર્વને અનુકૂળ પડે તેવી છે. શુભારે બે માસમા બેહુમર પડશે. સાફ કમિશન આપવામાં આવશે. તમામ બુકસેલરોને ત્યાંથી મળશે.

ટેકાણું-ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુકડીપો-અમદાવાદ.

લાલશંકર કૃત

નવા મોટા અંકગણિતનો ખુલાસો:-

ગુ. ધોરણ ૫, ૬, ૭, વર્નાક્યુલર અને ઇંગ્લિશ સ્કૂલ ફાઇનલ મેટ્રિક, મેલ તથા શીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજો તથા પ્રાવેશિક પરીક્ષા માટે, બીજા પ્રસિદ્ધ અંકગણિતોના એકવડી અને બેવડી ઘાટરાશિના દાખલા સહિત, કેળવણી ખાતાના લાંબા અનુભવી મેથર્સ હિસમાન બચલ અને મહોબતસિંહજી મોતીલાલ પાસે તૈયાર કરાવેલ. કિંમત રૂ. ૦-૮-૦.

ગુજરાતી મોટું માપકરણ:-મહે. ડિરેક્ટર સા.ના

નં. ૮૫૭૬ તા. ૨૩-૧૦-૧૩થી ટ્રેનિંગ કોલેજો અને પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ અને લાયબ્રેરી બુક તરીકે મંજૂર. કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

વ્યુત્પત્તિસાર:-ધોરણ ૫, ૬ અને ૭ માટે, મહે. ડિરેક્ટર

સાહેબે તથા ડોહરા રાજા ઈનામ અને લાયબ્રેરી માટે તથા કમ્પ અને બુનાગઢ રોટે ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કરી છે. શુભારા વધારા સાથે ચોખી આવેલ, કર્તા બચલ બેચર બેચરી. કિંમત રૂ. ૦-૪-૦

સંબંધો પત્રવ્યવહાર ફક્ત નીચેના સરનામે કરવો. પોસ્ટલ બુક સામગ્રી નકલો મંગાવનારને સાફ કમિશન મળશે.

દા. બેચર મેલજી, બુકસેલર, મુરખબાર, રાજકોટ.

મારે વખણાયલી, ખચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી.

આદરણ કાવસણ માસ્તરની

દસ્તક શિક્ષક કોપીયુકો.

“કમીશનમાં વધારો” આઠ ભાગમાં “કમીશનમાં વધારો.”

કેળવણીખાનાના હોલના તથા આગના ઇન્સ્પેક્ટરો તથા ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો, દેશની કેળવણીમાં આગેવાન જાણીતા ગુરુઓ, પ્રેફેસરો, પ્રિન્સિપાલો, હેડ માસ્ટરો અને શિક્ષકો, મુખ્ય તથા ગુનરાતના સર્વ જાહેર જાણ તરફથી એકે અવાજ તારીફ કરતા અતિ સન્તોષકારક ખાત્રી પત્રકો.

ગહેરખાન ડિરેક્ટર સાહેબે તથા ઉત્તર વિભાગના મહેરબાન માણ ઇન્સ્પેક્ટર મે. જર્જિસ સાહેબે દસ્તક શિક્ષક કોપીયુકોનેજ સમજી મંલુર કરેલી કોપીયુકોમાં કૈષ ગણી છે, અને લખે છે કે સારી સ્કૂલો આવી સરસ કોપીયુકો વાપરવાને મગફરી ધરાવશે.

જુગુપ્ત તથા સુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ વગેરે શહેરની જોઈન્ટ સ્કૂલ કમિટિના અનુભવી સદસ્યોએ પણ સમજી કોપીયુકો સાથે સરખાવ્યા પછી દસ્તક શિક્ષક કોપીયુકોને જ સર્વ કોપીયુકોમાં કૈષ ગણી છે, અને તેમના તાબાની સર્વ સ્કૂલોમાં જોજ કોપીયુકો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ કોપીયુકો માટે જે જે સદસ્યો તરફથી સર્ટિફિકેટ મળેલાં છે તેમના નામ અમારી દરેક કોપી વાંચનાથી ખાત્રી થશે.

દસ્તક શિક્ષક કોપીયુકો નીચલી મરતોથી સળશે.

૧. રોકડે કપીએ દેખાવરથી માલ મગાવનારા માસ્તરો તથા વ્યાપારીઓ જેઓ જોડામાં જોડી ૨૦૦ તથા તેથી વધારે નાણા ખરીદશે તેઓને રોકડે ૩૦ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ આપવામાં આવશે, પેકિંગ અને રેલ્વેનો ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૨. ૨૦૦ થી જોડી ૨૫ નકલ સુધી મગાવનારને રોકડે ૨૫ ટકા ડિસ્કાઉન્ટ મળશે, પણ રેલ્વે, પેકિંગ, પોસ્ટેજ વગેરે સર્વ ખર્ચ ખરીદનારની માથે.

૩. માલ મોકલાવ્યા પછી તે રસ્તામાં જતાં કોઈ રીતે ખરાબ થાય તથા તે માલને નુકસાન પૂરે તેના જોખમદાર માલ મગાવનાર છે.

શિશુ સહાયતા માળા.

(મહાભારત, રામાયણ અને પુરાણોમાંથી આર્યનીતિ અને ધર્મની પસંદ કરેલી. બોધક વાર્તાઓ સંગ્રહ.)

લંડનના મૉરલ એજ્યુકેશન લીગના ધોરણને અનુસરતી
ફોલોવાયેલી.

-સંપાદક,

જ્યોત્સનાલક્ષ્મી પુસ્તકાલય મહેતા.

હેડ માસ્ટર, તાલુકાસ્કુલ, તથા લંડનની મૉરલ એજ્યુકેશન લીગના મેમ્બર.
દરેક ભાગ અંગ્રેજી નીચેના અને અનુસારી ઉપરનાં બે ભાગોમાં
કેટલાંક કહેલો છે. ખાનગી અને દેશી શાળાઓની પ્રથી શાળાઓમાં
નીતિની કેળવણી માટે ટેકરડાં છુક તરીકે ચાલે છે. ખાંડની રીથુ, કલકત્તા
સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦. પૃષ્ઠ ૩૦૪ માં, અનુસારી છુક કમિટિના મેમ્બર, મુંબઈ
સ્કોલરશીપ કમિટિના જરૂર નામદાર ૬૦ મો. ૦૨૨૨. એમ. એ. એસ. એસ.
બી. લખે છે કે—મુંબઈમાં નિતિના સદસ્યો ઉપર રામાયણ, મહાભારત અને
પુરાણોમાંથી ચૂંટી કાઢેલી વાર્તાઓનો આ એક સંગ્રહ છે. પોતાનાં મહાન
શ્રીપુરુષોનાં ચરિત્રોમાં આલેખેલી જનસ્વભાવની ઉત્કૃષ્ટતા બાળુનું આ-
પણી બાળકોને શિક્ષણ આપતા સાથે તેમના હાથમાં મૂકવાની આ પુસ્ત-
કની યોગ્યતા નિઃસંદેહ છે.

નાનાં બાળકોને નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણીની પ્રથી અર્થે છે
એ વાત નિર્વિવાદ છે. સર્વ દેશમાં સર્વ કાલે એ વાતનો પ્રમુખ સ્વીકાર
થયો છે માટે જ તેમને માટે પ્રસિદ્ધ થયેલાં અને પ્રથી શાળાઓમાં
ચાલુ થયેલાં આ પુસ્તકો સંગ્રહો અને બાળકોના હિતાર્થે પ્રવર્ત રહેવા
આ પુસ્તકો જરૂર મંગાવો.

શિશુ સહાયતા માળા ભા. ૧ ભા. ૦-૪-૦

... ભા. ૨ ભા. ૦-૫-૦

... ભા. ૩ ભા. ૦-૬-૦

ત્રણે ભાગ સાથે બાંધેલા ૦-૧૨-૦

નામદાર ડિરેક્ટર સાહેબે અંગ્રેજી નં. ૮૨૫૭ તા. ૨૮-૧૦-૧૦
તથા ૮૫૩૮ તા. ૬-૧૧-૧૦ માં લખ્યું છે કે—

“જે શાળાના પ્રવર્તકો તમારી આપડી નૈતિક અને ધાર્મિક
શિક્ષણ માટે વાપરવા ઇચ્છતા હોય તેઓ તેની પરવાનગી માટે
અરજ કરી શકશે

... જોન. જોગ. વિયાઈ એન્ડ કંપની. મુંબઈ.

બહેરા-સુગાની શોળા.

ગમે તે જાતના હોદરાને બોલનાં, લખનાં અને ઉપયોગી હોતર
મહત્ત શિખવે છે બહાર જાતનાં હોદરાને રહેવાની મોહવાળુ થાય છે. નામદાર
સરકાર અને મ્યુનિસિપલિટી તરફથી આશ્રય મળ્યો છે સ્વાધી ૬૩ મળે
અને બોલિંગ માટે નાણા મોકલવા વિનવે છે

પૂઝે ખાડીઆ, અમદાવાદ.

પ્રાણુરંકર લલ્લુભાઈ દેસાઈ હિડમાસ્તર,

ઐતિહાસિક ચરિત્રમાળા ભાગ ૧-૨ (ટેકસ્ટ બુક) નવા દે
૫-૬ માં શીખવવાના છે ૭ પ્ર. પુસ્તકોના સાદા રસિક ચરિત્રો દર ભાગ
૦/૬ કે. ૧૨૧૧ ટકા મળાવે પોરબંદર જગજીવન ટાલિલાસ પાકેડ પાસે

ખાલોપયોગી મુખગણિત-ભાગ ૨ જો.

ગુજરાતી ચોથા અને પાંચમા ધોરણ માટે
શીખવવાની પદ્ધતિ સહિત.

જેમોં દાખલા એવા કમપૂર્કિ આપ્યા છે કે હોદરાઓ દોસથી ૨
છે એકમપદ્ધતિ અને પાતીના તેમજ કસરના દાખલા પણ છેલ્લા
આપતા દરેક મનોચલને અને આપ્યા છે એ ઉપગત છેવે કોયડા જે
રમુછ પણ ઉપયોગી દાખલાઓનું મનોચલ ન આપવામાં આવ્યું
કિ. ૦-૨-૦ ૨મ ૧૨-ઉમેદવાર નારણભાઈ પટેલ પ્રેસિંગ સ્કૂ
મકરક-છવનલાલ અમરશી મહેતા, પીરમસારો, અમદાવાદ

ગ્રાહકોને એક લાભ. હુઓ પૃષ્ઠ ૧૬૦.

કેવળ સરતું, સરળ, શુદ્ધ અને સર્વોપયોગી.

દેશીનાસું. ટી ૦/૩૧ પ્રત ૮૭૭૫૦.

ડેપો-અમદાવાદની ચુનીક. હીસ્ટરિયા-વાયુમુક્તા, દરેક ચિત
ફેરા, આંકડી કે અપરમાર ઉપર ખાસ હલાજ દી ક. ૪-૧૦-૦ પો.

છવનલાલ લલ્લુભાઈ સાહે દેવીનામાવાળા વડોદરા

સૂચના.

પત્રસંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ મોકળે અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય વાગશે તો છપાશે. નહિ પસંદ કરેલો જેપ દિલિટ મોકલી રહે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

મનિ ઓર્ડર—રૂપન પર માત્ર કે તહેરનું ટેકાણું સ્પષ્ટ લખવું, તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો દોષ તો નિશાનનો નંબર તથા શાખાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાની લેખલ ઉપરનો નંબર લખવો.

સનાતન—પરમ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ દપાલ સાથે દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા રિક્કડો તથા રેલ્વેના પાસે દપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે.

લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો દર છાપેલે પાને ચોક્કસ પ્રમાણે રૂ. ૧ સુધી આપવામાં આવશે. અર્થાપન માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

જાહેર ખર્ચરના લાવ.

રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે—દરમી વધારે લીટીઓ માટે રૂ. ૧) ની લીટીઓ ચાર પ્રમાણે. બાર માસ લગી લાગતાગટ હશે તો પહેલે મહીને પૂરા ચાર્જ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે ૩ ચાર્જ. ૫૩ને. છ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ૩ ચાર્જ લેવાશે. ૧૪ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ૩ ચાર્જ લેવાશે. આ પત્ર સાથે દોઈ પૃષ્ઠ હૅન્ડલિલ પહેલે વાચકમાં આવશે નહિ.

પ્રસ્તુતક પદ્મ.

અંક રજા.

Original School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

ફેબ્રુઆરી, સને ૧૯૧૫.

વિષય.

અષ્ટકમણિકા.

પૃષ્ઠ.

૧. કેળવણી	૪૧-૪૪
૨. તમારે શિક્ષકનો પ્રેમો કરવો છે ? (જી. એમ. વૈષ્ણવ)	૪૫-૪૮
૩. જન્મની વિશેષ કૃતિ (સી. કે. ગણાત્રી).	૪૯-૫૪
૪. આનંદપર્યટન (મી. ના. મહેતા).	૫૪-૫૮
૫. સંજીવવિષય (લ. આ. વ્યાસ).	૬૦-૬૩
૬. સમત્રા (મા. કે. કવિ).	૬૪-૬૬
૭. નિત્ય દિવાળી (ક. ધ.).	૬૬
૮. પ્રવર્ત (મ. ગુ. રોખ).	૬૭-૭૦
૯. કાળીરવડ (ક. કે. ભટ્ટ).	૭૧-૭૪
૧૦. ચર્ચાપત્રો	૭૪-૭૭
૧૧. કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો.	૭૮-૮૦

તંત્રી : (ઓકટોગર, ૧૯૧૪થી) અને
 મુદ્રાણક-મિ. કેપુરાઈ અરેસર ખાલા, બી. એ.,
 મિનિસપેલ, ગ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.
 કેળવણીખાતાના હુકમથી.

(સર્વ હક સ્વાધીન સંખ્યા છે.)

મંજુર થએલી

એક આના

ગુજરાતી કાપિબુક.

નંબર ૧ થી ૪ સુધી.

આપાર સુધી છપાએલી બીજી કાપિબુકમાં નમુના રૂપ નવાં પોરણને અનુસરી સારાં મરોડદાર અક્ષરમાં, સુદર ક્વર સાથે બનાવવામાં આવી છે. તેની સાથે લોકોપયોગી ચવા સાથે કિંમત યથુ ન્યૂન રાખવામાં આવી છે. એક વાર વાપરી નેવાથી બીજી કાપિબુક વાપરવાનું મન થશે નહિ.

આ કાપિબુક ફેળવણીખાતા તરફથી મુખ્ય ધિક્ષાકાની ગુજરાતી શાળાઓમાં વસાવવાને મંજુર થએલી છે.

ખરીદનારને સાથે કમિશન આપવામાં આવશે.

સુરખ ડ્રોઇંગબુક.

નં. ૧ થી ૪.

સને ૧૯૧૧ ના દુકમ નંબર ૧૧૯૫ ઉપરથી સને ૧૯૧૨ ના ફેબ્રુઆરી માસના શાળાપત્રના પાને ૧૭ મે શરમાવેલા ચિત્રોવાળા ડ્રોઇંગ બુકો તૈયાર કરવામાં આવી છે. કિંમત બહુ સસ્તી છે. તેમજ સર્વને અનુકૂળ પડે તેવી છે. શુમારે બે માસમાં બહાર પડશે. સાથે કમિશન આપવામાં આવશે. તમામ બુકસેલરોને ત્યાંથી મળશે.

“કેકાણું”-ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુકડીપો-અમદાવાદ.

માં હાલની ઉપરાંત સ્વતંત્ર લેખો, નોંધો, નક સુબોધક ગ્રંથો.

તામ્ર લઘાઇના અને બીજા (સંસ્કૃત-સચિત્ર) ૨. ૧૧ વર્ણકરણ વિદ્યા અમરા પોરડેજ સહિત હિંદુસ્તાનના શ. ૧૯૦૫. સુખરૂપ-ઓ-સંચાર (સચિત્ર) ૨. ૧૧. ૧૧. એક એક આનાની ટીકાટ બીકેથી ૨૮ રૂબરૂ વાલો) ૨. ૧૧.

“ધી ઇન્ડિયન ચાલેકમાર્ક રહાનહ—રાજકોટ.”

ગુજરાત શાઠાપત્ર.

પુરતક મહમું.

ફેબ્રુઆરી, સને ૧૯૧૫.

અંક ૨૯૯.

ફેબ્રુઆરી.

‘ફેબ્રુઆરી’ એ શબ્દ એટલે તો સામાન્ય ધર્મ પડ્યો છે કે એ સંબંધી કંઈ પણ વિવેચન કરવા જતાં કદાચ પ્રથમ વિચારે કાઢીને એમજ લાગે કે એમાં પિટ્ટોપણ સિવાય બીજું શું હશે ? એ વાત ખરી છે કે એ શબ્દનો ઉચ્ચાર બાળકથી લઈને પુખ્ત વયનાં દરેક નાના મોટા સ્ત્રીપુરુષના મુખમાંથી નીકળતો આપણે સાંભળતા આવ્યા છીએ ને સાંભળીએ છીએ. અને તે પરથી એટલું પણ આપણે નિઃસંક અનુમાન કરી શકીએ કે દરેકને ફેબ્રુઆરી સંબંધમાં કંઈ તે કંઈ તો ખ્યાલ હોવોજ જોઈએ, એમાં તે વિનાં એ શબ્દનો પ્રયોગ સંભવતોજ નથી. એમ છતાં અમારે કહેવું જોઈએ કે કાંઈ પણ શબ્દના વિશેષ વપરાશ ઉપરથી એમ સર્વમાં નથી કેરું કે તેનો વાસ્તવિક ખ્યાલ દરેકના મનમાં ઉતરેલો હશે. વાકામાં એવા સંકોચ શબ્દો વપરાયા જાય છે છતાં તેનો પુરપુરો ખ્યાલ બધા યોગ્યતાનેજ હોય છે. આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે રાજનીતિ તથા ધર્મ નેત્રી વિશાળ ને હડી જાળતમાં દરેકને-પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ શુદ્ધિના-દરેકને કંઈ તે કંઈ અભિપ્રાય આપવાનો હોય છે. ફેબ્રુઆરી પણ એવોજ બહે વધારે વિશાળ વિષય છે, અને તેમાં પણ સર્વે લાગતું વળગતું હોય એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેતું નથી. પરંતુ એક સામાન્ય નિયમ તરીકે આપણે કહીએ તો આલે કે જેમ વિષય બહોળો તેમ તે સંબંધી નિશ્ચિત મત પણ જોઈએ. અને જ્યારે એ નિયમ સમજા છે ત્યારે તો આપણે એવી જાળતોને વધારે પરિચયને લીધે હલકા સંવેદનમાં મદજ ન કરી લેતાં તે પર વારંવાર વિચાર કરતા રહેવો જોઈએ, જેથી તે સંબંધી આપણું જ્ઞાન વધારે નિશ્ચિત અને દૃઢ થતું જાય. માટે આ અર્થાને પિટ્ટોપણ ગણવા કરતાં મનનના સાધનરૂપ ગણવી વધારે યોગ્ય ગણાશે.

ફેબ્રુઆરી એ શબ્દમાં કંઈ કંઈ અને કેટલી વસ્તુનો સમાવેશ થાય છે એ વિષે અનેક વિદ્વાનોએ વિવિધ વિચારો જુદે જુદે સમયે દર્શાવ્યા છે.

કેળવણીની અનેક વ્યાખ્યાઓ પણ આપવામાં આવી છે, અને તેનો વિસ્તાર પણ અનેક રીતે કરી બતાવવામાં આવ્યો છે. એ સમજા પર વિચાર કરતાં માત્રમ પડે છે કે વિદ્યાનો એ સબ્દને બે અર્થમાં વાપરે છે. એક અર્થ તો એટલો બધો બહોળો છે કે તેમાં કુદરતના કાર્યનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. મનુષ્ય બાહ્યાવસ્થામાંથી છેક દૃઢ યત્ના સુધી જે જે ફેરફારો તેની સ્થિતિમાં થાય છે તે સમજાને, તેમજ આસપાસના સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય, તથા ધાર્મિક વાતાવરણની જે જે અસર તેના પર થાય છે, તે સર્વને એ દૃષ્ટિએ કેળવણીનું પરિણામ મણી શકાય. જૉન સ્ટુઅર્ટ મિલ* કહે છે કે એમાં આપણે આપણી જાતે જે કંઈ કરીએ છીએ તેનો સમાવેશ થાય છે એટલું જ નહિ, પણ આપણા સ્વભાવને ઉત્પત્તિની રાચની વધારે ને વધારે નબંદીક લાવવાના ખાસ ઇરાદાથી બીજાઓ આપણે માટે જે કંઈ કરે છે તે પણ એમાંજ આવી જાય છે. એથી પણ આગળ જઈએ તો કોયી બહોળામાં બહોળો અર્થ સેતાં તદ્દન જુદીજ ધારણાને સર્જને કરવામાં આવેલી પ્રત્યેક વડે ચારિત્ર્ય પર તથા શક્તિઓ ઉપર જે આડકતરી અસરો થાય છે તે પણ એમાંજ સમાઈ જાય છે. કાયદાની, રાજ્યપદ્ધતિની, કળા દુનિસની, સામા-

* "Not only does it include whatever we do for ourselves, and whatever is done for us by others, for the express purpose of bringing us somewhat nearer to the perfection of our nature; it does more: in its largest acceptation, it comprehends even the indirect effects produced on character and on the human faculties, by things of which the direct purposes are quite different; by laws, by forms of government, by the industrial arts, by modes of social life; nay, even by physical facts, not dependent on human will; by climate, soil, and local position. Whatever helps to shape the human being; to make the individual what he is, or hinders him from being what he is not—is part of education."

જિનક જીવનની, રીતભાતની, અરે એ તો શું, પણ મનુષ્યની ઇચ્છા પર આધાર નહિ રાખનાર કુદરતી બનાવોની, આખોદવાની, જમીનની, અને સ્થાનિક વાતાવરણની અસરો પણ એમાંજ ગણાય. મનુષ્યનું સ્વરૂપ બનાવવામાં એટલે કે જોવો તે છે તેવો બનાવવામાં જે કંઈ મદદ કરનાર હોય, અને જોવો તે નથી તેવો થવામાં મનસખ કે ધરો જોઈએ તેવો ન થરા દેવામાં જે કંઈ વિઘ્નરૂપ ધર્મ પડે છે-તે સધળું તેની કળવણીનો એક વિભાગ છે. પરંતુ વિકાસે કરીને. આપણે કળવણીને એવા વિસ્તૃત અર્થમાં વાપરતા નથી. આપણા કાર્યને માટે તો આપણે એક સંકુચિત અર્થજ લેવો જરૂરનો છે, અને અને તેટલો એક ચોક્કસ આદર્શ. કદાચ તેને અનુસરી બાળકની શક્તિઓનો વિકાસ કરવા માટે જે જે પગલાંઓ લેવાની જરૂર લાગે તેનોજ તેમાં સમાવેશ કરવો ધટે છે.

કળવણીનો ઉદ્દેશ્ય આદર્શ કયો છે અને ત્યાંસુધી પહોંચવા માટે શું શું કરવું જરૂરનું છે તેનો કંઈક ખ્યાલ આપવા પ્રયત્ન કરતાં પહેલાં સામાન્ય જનસમૂહમાં જુદા જુદા પુરુષો એ સંબંધમાં કેવો અપૂર્ણ ખ્યાલ ધરાવે છે તે એક બે દર્શાવતા ઘર્ષ તપાસવું જોઈએ.

‘બાળકને કળવણી આપવી જોઈએ’ એનો અર્થ ધણાખરા માબાપો શું કરે છે તે પર આપણે પ્રથમ દ્રષ્ટિ ફેરવીએ. માબાપોને મન કળવણી એક આજીવિકાના સાધનરૂપજ છે, એટલે કોઈ પણ નોકરી અથવા ધંધાને માટે લાયકાત મેળવી એટલે કળવણી સંપૂર્ણ થઈ એમ તેમના સમજવામાં હોય છે. કળવણીનું એક ફળ એ હોલુંજ જોઈએ એની કોઈથી ના પાડી શકારો નહિ, પણ નોકરી કે ધંધા માટેની લાયકાત એજ ને કળવણીનું પુરપુરું ફળ માનવામાં આવતું હોય તો એના જેવી ગંભીર ભૂલ ખીજી એક નથી. કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવાની શક્તિ આવી એટલે બાળક કૃતકૃત્ય થઈ ગયું એમ માની લેનાર માતાપિતાનો આદર્શ ઘણોજ નીચો છે એમ કહી વચર ચાલશે નહિ. દુનીઆમાં મનુષ્યને એક નહિ પણ અનેક રૂબે જન્મવવાની છે, અને તે સધળામાં સૌથી નાની અને ખીજના પ્રમાણમાં ઘણી નજીવી પોતાના કુટુંબનાજ ભરણપોષણની છે. કળવણીને અંજે આજીવિકા ચલાવવાની શક્તિ તો આવવીજ જોઈએ એમાં સંશય નથી, કેમકે ‘મરનાં છોકરાં ઘેરી ચાટે ને ઉપાખ્યાયને ચાટે’ એવો ઉપદેશ કોઈ સમજી માણસ સર્વથા નહિ કરે; પણ એ શક્તિ ઉપરાંત ખીજી ઘણી

શક્તિઓ આવે તોજ કેળવણીનું સાક્ષ્ય ગણાય. જેને આપણે સંપૂર્ણ જીવન કહીએ છીએ તેવું જીવન ગાળવાને જ સમર્થ થયો તેજ કેળવણી પામ્યો એમ કહેવાય.

હવે આપણે સાધારણ શિક્ષક તરફથી કેળવણીનો કેવો અર્થ કરવામાં આવે છે તે જોઈએ, કેળવણી આપતી એટલે બાળાવયું એજ તેગતી સમજ હોય છે, અને પોતાના હાથ નીચે મૂકવામાં આવેલા બાળકના મગજમાં ખતી શકે તેટલું જ્ઞાન બરતું એજ તેનો મુખ્ય મુદ્દો હોય છે. તેની દૃષ્ટિ મર્યાદા વર્ષ આખરે થતી પરીક્ષાથી જરા પણ આગળ વિસ્તાર પામતી નથી, અને પરીક્ષામાં બાળકાએ પાસ થવા માટે જોઈતા માર્ક મેળવવ જોઈતા ઉત્તર આપ્યા એટલે તેના જોડો બાળ્યશાળી બીજો કાર્ષ ભાગ્યેજ હશે એમ તે માની લે છે. તથ્યસે ને સાઠ દિવસમાંથી એક દિવસ એવો નથી જતો કે પરીક્ષાનો ખ્યાલ તેની નજર ચૂકવી શકે, અને જોઈતું જોઈતું કહેવા કરવામાં આવે છે તે સધળું એ અણીનો વખત સાચી લેવાની ખાતરજ. પણ એ તો સાધારણ માણસ પણ સમજી શકે એવું છે કે એકલા જ્ઞાનથી ભરેલો ચંચળ છુદ્ધિવાળો હોકરો પણ ખીજા વિશેષ કીમતી ગુણોને અભાવે અપૂર્ણ લેખાય. 'તેમ છતાં' આવો હક્ક આદર્શ શિક્ષકના મન પર સંપૂર્ણ કાણુ ધરાવી બેઠો છે, અને તેનું એક ખાસ કારણ છે. પરીક્ષાઓની પદ્ધતિ તથા તેને સગતાં ધનાઓ વગેરેનું બંધારણ, શિક્ષકને ઉપજા વખતમાં ફેંકી દીધા વગર રહેતાં નથી. પણ એટલા ઉપરથી એમ કહેવું દુરસ્ત નથી કે જો યાય છે તે હીકજ યાય છે. કેળવણીનો હેતુ સર્જન કરવો હોય તો શિક્ષક આવા હક્ક આદર્શને તિલાંજલિ આપવી જોઈએ, અને પરીક્ષકે પણ જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવામાંજ કૃતાંર્થતા ન માનતાં શિક્ષકને આગળ વધવાની દુરજ પડે એવો માર્ગ સ્વીકારવો જોઈએ. અસખત ન્યાયની ખાતર એટલું તો કહેવુંજ જોઈએ કે એ દિશામાં ફેરિાર કંઈક અંશે શરૂ થઈ ચૂક્યો છે, અને પરીક્ષાની તથા તપાસણીની પદ્ધતિ ધીમે ધીમે બદલાતી જાય છે, પણ હજી સંતોષકારક પરિણામ સાવવા માટે શિક્ષક તથા પરીક્ષક બંનેને કરવાનું બહુ બાકી છે.

અપૂર્ણ.

તમારે શિક્ષકનો ધંધો કરવો છે ?

(રા. રા. છ. એમ. વૈષ્ણવ, બી. એ., બી. એસ સી.).

ધણાખરા માણસો અને કેટલાએક શિક્ષક પણ એવું માને છે કે શિક્ષક યવામાં માત્ર અમુક વિષયના જ્ઞાનની, હોકરાંઓ ઉપર કાણુ રાખવાની શક્તિની, અને થોડા ધણા ધૈર્યની જરૂર છે; અને જો કોઈ પણ માણસમાં આવા ગુણ હોય તો તે શિક્ષક યવાને લાયક છે. જ્યાંસુધી જનસમૂહનું અગર જનસમૂહના મોટા ભાગનું આવું માનવું હોય, ત્યાંસુધી શિક્ષકનો ધંધો કરનારની યોગ્ય કદર ન થાય, તેને યોગ્ય-તેના પવિત્ર અને જોખમદાર ધંધાને છાજતું-માન ન મળે, અને તેને બીજા ધંધાના પ્રમાણમાં ધણો થોડો પગાર મળે તો તેમાં જાદુ નવાઈ પામવા જેવું નથી. ડાક્ટર અને વકીલનો ધંધો ધણો માનવાળો છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં કમાણી પણ સારી થાય છે, એ વાત ખરી છે; પરંતુ આમ હોવાનું શું કારણ છે એ આપણે તપાસીએ. ડાક્ટર અને વકીલ પોતાના ધંધાને લગતી કેળવણી લે છે; અને એ કેળવણી મેળવવા પાછળ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં વખત અને પૈસાનો ભોગ આપે છે. શિક્ષકનો ધંધો સ્વીકારનારનો મોટો ભાગ કેવો છે તેના તરફ જરા નજર કરીએ. આ ધંધામાં કેવા પ્રકારના માણસો લાખલ થયા છે તેનું વર્ગીકરણ કરવા બેસીશું, તો ધણું ધણું જાણવા જેવું મળશે એટલુંજ નહિ, પણ તેની સાથે હાસ્ય, ખેદ, અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયા વિના રહેશે નહિ.

. કેટલાક શિક્ષક-તેઓને માત્ર નામનાજ શિક્ષક કહી શકાય-શિક્ષક તરીકેનો ધંધો કરે છે, કારણ કે તેઓ બીજા ધંધાને માટે લાયક હોતા નથી. કેટલાકે આ ધંધો માત્ર કામચલાઉ ધંધા તરીકેજ સ્વીકારેલો હોય છે. બીજા કોઈ ધંધા માટેની જરૂરજોગી કેળવણી મેળવવામાં વખત મળે, અને શિક્ષક તરીકેના કામચલાઉ ધંધામાંથી મળતા પગાર વડે થોડો વખત બરણપોષણ થઈ શકે એટલા માટે તેઓ શિક્ષક બની જાય છે. પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોજ આવા હોયને પાત્ર છે એમ નથી, હાઈ સ્કૂલોમાં પણ આવા શિક્ષક નથી મળી આવતા એમ નથી. આ પ્રશ્નને સાથે સાથે કદી દેવું જોઈએ કે સરકારી હાઈ સ્કૂલોમાં શિક્ષિત શિક્ષકને અને શિક્ષકના ધંધાની કેળવણી લીધેલા માણસોને પણ ભાગે હવે લાખલ કરવામાં આવે છે. પ્રાથમિક શાળાઓમાં પણ સ્થિતિ કેટલેક દરજ્જે સુધરી છે, અને મુખ્યત્વે

જાય છે; જોકે ત્યાં સુધારાનો દંજીં થયોં અવકાશ છે, એની કોઈથી ના નહિજ કહેવાય. ન્યાસુધી કાઈ પણ શિક્ષક, શિક્ષકનો ધંધાને લગતી કેળવણી લેવામાં યોગ્ય થમ લે નહિ, જોઈએ તેટલાં વખત, ધન, વગેરેનો ભોગ આપે નહિ, ત્યાંસુધી તેવા નામધારી શિક્ષકને બખડવાનું કોઈ પણ કારણ નથી. ડાકટર કે વકીલ જેટલી પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની ઇચ્છા હોય, સખસામગ્રી એકઠી કરવાની અભિલાષા હોય, તે તમારે એટલું બતાવે આપવાની જરૂર છે કે શિક્ષકનો પણ એક ‘ધંધો’ છે, અને તે શીખવામાં ડાકટર કે વકીલના ‘ધંધો’ કરતાં ઓછી બુદ્ધિ, ઓછા થમ, કે ઓછા સાધનથી ચાલે એમ નથી. ત્યારે લોકમત આ મુજબ કેળવણી અગર એમ કહોને કે ત્યારે તમે ધીમે ધીમે લોકમત આ મુજબ કેળવશો, ત્યારેજ તમને તમારા ધંધાને યોગ્ય માન અને પગાર પણ મળશે.

આટલું ક્યાં ઉપરાંત શિક્ષકને એક ખીલ બાખત પણ સમજવાની છે, અને તે એ છે કે શિક્ષકનો ‘ધંધો’ ધણો પવિત્ર અને મોહાદાર છે. મુખ્યત્વે કરીને ડાકટરને ‘શરીર’ સાથે અને ‘વકીલને’ ‘મીલકત’ ની સાથે કામ લેવાનું હોય છે, પણ શિક્ષકને તો ‘શરીર’ અને ‘મન’ એ બંને સાથે કામ લેવાનું હોય છે.

જોઈએ તેવી અને જોઈએ તેટલી કસરતથી શરીરનો વિકાસ કરવો, સારાં વલણોને ખીલવી નકારાં વલણો દાખી દેવાં, બુદ્ધિ અને લાગણીને યોગ્ય કાળે યોગ્ય પ્રમાણમાં ખીલવવાં, અને ‘ચારિત્ર્ય’ કે ‘વર્તન’ ધડતું એ અને એવી અનેક ઉપયોગી બાબતો ‘શિક્ષકના ધંધા’ને લગતી છે. ત્યારે શિક્ષક આ બાબતો સમજી, પોતાની પવિત્ર ફરજને અદા કરતાં થશે, ત્યારે એમની મેળેજ લોકો તેમના મોહાને છાજતું માન આપ્યા વિના રહેશે નહિ; પછી શિક્ષકવર્ગને અર્થતુષ્ટ રહેવાનું, કે જનસમૂહને તે વર્ગને ‘પંતુલ’ કે ‘બડા પંડ્યા’ કે ‘વેદીઆં દોર’ રહેવાનું કારણ રહેશે નહિ.

જેમ રેલ્વેનાં કારણ, ચિદ્ધ, અને તેનાં ઉપાયના, તેમજ વાદકાપના જ્ઞાન સિવાય ડાકટર ચલાય નહિ, જેમ કામદાના જ્ઞાન વિના વકીલ ચલાય નહિ, તેમજ શિક્ષણપદ્ધતિના જ્ઞાન અને તેને અનુભવમાં ચૂકવાની આવડત સિવાય ખરા શિક્ષક યાદ શકાય નહિ. તેમ છતાં કેટલાક, શિક્ષક તરીકેનો ધંધો લઈ બેઠા છે, તેનાં પણ એક બે કારણ છે. ચોતે જે શિક્ષક નીચે શીખ્યા છે, તે શિક્ષકની પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવાથી શિક્ષણ આપી શકાય

એમ તેઓ માની બેઠા છે. પોતાના શિક્ષકની પદ્ધતિ યોગ્ય હતી કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેની યોગ્યતા હોતી નથી, અને આ મુજબ હોવાથી અમુક પદ્ધતિ-પછી તે સાચી હોય કે ખોટી-તેના તે રૂપમાં ચાલી આવે છે, અણુપણ સુધારને, હાથે પ્રગટાવેલાં બાટ બગડે છે અને તેથી આપણને નાખુશી ઉપજે છે, અણુપણ ઝાકટરને હાથે દરદ સુધરતું નથી, એટલુંજ નહિ પણ ભયંકર રૂપ પકડે છે, અને અણુપણ વધીસને સોપિલો 'કેસ' માર્યો જાય છે, તેવીજ રીતે અણુપણ મહેતાજીને સોપિલાં બાળકાનાં તન-મન બગડે છે અને અનહદ નુકસાન થાય છે.

સદ્ભાગ્યે સ્વાભાવિક રીતે જેનામાં શિક્ષણ આપવાની આવડત હોય છે તેવા શિક્ષકના હાથ નીચે કેળવણી મળેલી હોય છે તો વસ્તુસ્થિતિ ઉપર કલા જેટલી દુઃખદ જેવામાં આવતી નથી. કુદરતી બક્ષીસવાળા શિક્ષકની પદ્ધતિ મુજબ કામ કરવામાં પરિણામ ઉપર બતાવું તેવું ભયંકર નીપજતું નથી એ ખરી વાત છે, પરંતુ તે પદ્ધતિનું અનુકરણ કરનારને જે સુકેલી નડે છે તે એ છે કે અનુકરણ કરેલી પદ્ધતિ શિક્ષણસાધનાં કયાં મૂળતત્ત્વોને અવગંબીને રહેલી છે, તે મૂળતત્ત્વો અનુકરણ કરનાર શિક્ષક સમજી શકતા નથી. જે આવા શિક્ષક ઉત્સાહી અને કાળજીપૂર્વક કામ કરનારા ન હોય તો તેઓ થોડાજ સમયમાં અનિષ્ટ પદ્ધતિના ભોગ યર્ષ પડે છે, અને ક્રમે ક્રમે સુધરવાને બદલે પોતાના ધંધાને ઉતારી પાડવાના કારણરૂપ થાય છે.

કાંઈ એમ દલીલ કરશે કે ઉત્સાહી અને મહેનતુ શિક્ષક કાળક્રમે અનુભવથી ઉત્તમ પદ્ધતિનું જ્ઞાન પોતાની મેળેજ મેળવી શકે છે, તો પછી પદ્ધતિના શિક્ષણની શી જરૂર છે ? ખારો કે શિક્ષણના કામ માટે થોડી મણી કુદરતી બક્ષીસવાળો એક માણસ આ મતને અનુસરી કામ કરેલા મંડે છે. સાથે એટલું પણ માની લઈએ કે આવો શિક્ષક લાંબા વખતના અનુભવ પછી સંતોષકારક રીતે કામ પણ કરી શકે છે, પરંતુ આ સમજાવું ફળ ફેટકેટલો ભોગ અપાયા પછી મળે છે તેનો વિચાર કરવાની અગત્ય બૂધી જતી જોઈતી નથી. સારો ઘાટ બને તેવા ઇરાદાથી આપણે બાકડા જેવી નિર્જીવ વસ્તુ પણ દોશિઆર સુધાર કે કારીગરને આપીએ છીએ અને અણુપણ કારીગરને સોપના નથી, તો પછી કુમળાં બાળક જેની યોગ્ય કેળવણી ઉપર તેના લવિષ્યના સુખનો આધાર છે-તેવાં

ખાળકને, એક અધિકાર અને પારકાં ખાળકો ઉપર પ્રયોગ અજમાવી પદ્ધતિનું જ્ઞાન મેળવવાની ઉમેદ રાખનાર ઉમેદવારને સોંપવાં એ ડહાપણ-ભરેલું ભાગશે?

ગોકર કે વૈદ્યનો ધંધો કરવા માટે તે તે ધંધાને લગતી ખાસ તાલીમ લેવાની જરૂર છે એ તો ઘણાં વર્ગથી સ્વીકારાયેલું છે, પણ શિક્ષક થવામાં પણ ખાસ તાલીમની જરૂર છે, એ વાત થોડાં વર્ષ પહેલાંજ સ્વીકારાયેલી જણાય છે. મુંબઈ ઇલાકામાં પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટેની સંસ્થાઓને સ્થપાયાં પચાસેક વર્ષ થયાં છે, અને હાઈસ્કૂલોમાં શિક્ષણ આપવા માટે શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટેની મુંબઈમાં સ્થપાયેલી* એક સંસ્થાને સ્થપાયે તો હજુ પુરાં દસ વર્ષ પણ થયાં નથી. જમાનો કેટલેક દરજ્જે પહોંચ્યો છે ને હજુ વિશેષ પહોંચ્યો જાય છે. નામદાર સરકારનું કેળવણી, તેની અગત્ય, અને તેને માટે જોઈતાં યોગ્ય સાધનો પુરાં પાડવાની જરૂરીયાત તરફ સારી રીતે લક્ષ્ય મેંચાયું છે, અને લોકોની પણ આંખો ઉઘડવા લાગી છે, અને તેઓ પણ ધીમે ધીમે 'કેળવણી'ની કિંમત સમજવા અને સમજાવવા લાગ્યા છે. આ બંને ચિહ્નો મંગલસૂચક છે, અને જનસમૂહની ઉન્નતિનાં ઉજ્જમાળાં અને આશાવર્ષા પગલાં છે. મુંબઈ ઇલાકામાં કાઠિયાવાડમાં રાજકોટમાં, ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળા માટે યોગ્ય સ્ત્રી તેમજ પુરુષ શિક્ષકો તૈયાર કરવા ટ્રેનિંગ હોલેન્ને છે, અમદાવાદમાં પણ તેવી નમુનેદાર બે સંસ્થાની હયાતી છે. તથા મુંબઈમાં પણ તે દિશામાં પ્રયાસ થતો જણાવવામાં છે. આ ઉપરાંત જુદાં જુદાં 'ચિસનો' તરફથી પણ સ્તુત્ય પ્રયાસો ચાલુજ છે, અને અમદાવાદ, ગોધરા વગેરે સ્થળોએ 'શિક્ષણના વર્ગો' (નૉર્મલ ક્લાસિસ) ખોલવામાં આવ્યા છે. નામદાર ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટેની સંસ્થાઓનો અહીં સમાવેશ જોઈ નથી. આટલી સંસ્થાઓ હયાતીમાં હોવા છતાં મુંબઈ ઇલાકા જેવા મોટા ઇલાકાની ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષિત

* નામદાર મુંબઈ સરકાર તરફથી આવી એક બીજી સંસ્થા સિંધમાં સ્થપાવાની છે, અને તેવીજ ત્રીજી સંસ્થા પણ મુંબઈ ઇલાકામાં અમુક સ્થળે સ્થાપવા માટે ગોકરણ ધર્મ ગઈ છે.

અને ખાસ કરીને ત્રીજા વર્ષમાં ખાસ ચર્ચાનીકરણા 'સીનિઅર' મહેતાઓની તાણુ રહે છે.

કુકામાં જેમ ડાક્ટરના ધંધાની તાલીમ લેવાની જરૂર છે તેમ શિક્ષકના ધંધાને લગતી તાલીમ લેવાની જરૂર છે. તાલીમ લીધા વિનાના વૈદને આપણે 'હાટવૈદ' કહી તેના તરફ જોવા. અણુગમે ખતાવીએ છીએ તેવા ને તે કરતાં વિશેષ અભાવ અશિક્ષિત શિક્ષક તરફ લોકો ખતાવે તો તેમાં આણુ જમાનામાં બહુ નવાઈ પામવા જેવું નથી. શિક્ષક પણ એક હોશિયાર-કારીગર છે, અને ખરૂં કહીએ તો તે સર્વે કારીગરનો પણ કારીગર છે. સાધારણ કારીગરને-ધારા કે સુધારને-જેમ લાકડાની જાત ઓળખવાની જરૂર છે, તેમ 'કારીગરના કારીગર'—'શિક્ષક' છોકરાના સ્વભાવ જાણવાની જરૂર છે; મતલબ કે બાળસ્વભાવ અને માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસની દરેક શિક્ષકને જરૂર છે. જેમ લાકડામાંથી આટ ઉતારવાને ક્યાં સાધનોની જરૂર પડશે એ સુધારને જાણવાની જરૂર છે, તેમ ક્યાં સાધનો વડે-બુદ્ધિ, લાગણી, અને ધ્વજાનો યોગ્ય વિકાસ કરી શકાશે તે સધર્મા સાધનો જાણવાની જરૂર છે; અને તેટલાજ માટે શિક્ષણશાસ્ત્ર અને શિક્ષણની કળા જાણવાની દરેક શિક્ષકની ફરજ છે.

આટલા વિવેચન ઉપરથી સમજી શકાશે કે જો તમારે શિક્ષક-ખરા અને નમુનેદાર શિક્ષક-થવું હોય તો તમારે એક વાત કદી બૂઝી જતી જોઈએ નહિ. આ વાત શી ? "જો તમારે શિક્ષકનો ધંધો કરવો હોય, તો તે ધંધાને માટે જોઈતી તાલીમ લીધા વિના, તે ધંધો કરવાની યોટી અને હાનિકારક હિંમત ધરશો નહિ".

જર્મની વિષે કંઈક.

(મિ. રામજી કુબેરદાસ ગણુગા).

' ન મૂલો ન મવિવ્યતિ ' એવો જે હાલ યુરોપમાં યુદ્ધનો ઉગ્ર અને પ્રચંડ અગ્નિ પ્રક્ટી નીકળેલો છે, અને જેમાં જગતને ઉપયોગી એવા લાખો વીરવરોની જે આહુતિ અર્પાઈ રહેલી છે, તે હસાકાંડની ઉત્પત્તિનું સૂક્ષ્મ નિદાન કારણ જર્મની છે. એ જર્મની પ્રતિપક્ષમાં નાયક રૂપે હોવાથી તેની કેટલીક દષ્ટીકતો હાલ પ્રજામાં ઉલટબેર વાંચવામાં આવે છે. આ

કારણથી જર્મનીની કેટલીક અન્તર્ગતવસ્થા સંબંધી નીચે કંઈક લખવામાં આવ્યું છે, તે શિક્ષકને પણ ઇતિહાસ તથા ભૂગોળના શિક્ષણમાં અમુક અંશે ઉપયોગી થશે.

જર્મન સામ્રાજ્યની રચાપના—ઈ. સ. ૧૯૧૫માં વૉટ્સની યુદ્ધમાં નેપોલીઅન બોનાપાર્ટની આશાલતા સર્વદાને માટે કરમાઈ ગઈ. એ બોનાપાર્ટે જર્મનીને ધણું કષ્ટ આપ્યું હતું. જર્મની એ વખતે આઝની પેઠે એકસંતાત્મક રાજ્ય નહોતું. તે વખતે દરેક જર્મન પ્રાંત જુદો જુદો સ્વતંત્ર હતો. કોઈક નાનો જર્મન પ્રાંત મોટા જર્મન પ્રાંતને અધીન પણ હતો. ઑસ્ટ્રિયા પણ તે વખતે એક મોટા જર્મન પ્રાંત તરીકે ગણાતો હતો. નેપોલીઅનના અસ્ત પછી જર્મન પ્રાંતોની અસ્તવ્યસ્ત યર્ષ ગએલી પ્રજામાં પરસ્પર એકતાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. એ પ્રજાની આન્તરભાવના એ હતી, કે જર્મન ભાષા બોલનાર સર્વ મનુષ્ય એકજ આધિપત્યમાં રહે; પરન્તુ એ ભાવના અમુક વર્ષ પૂર્વે સફળ થઈ શકી નહિ.

ઈ. સ. ૧૮૧૫ પછી સર્વની સમ્મતિથી ઑસ્ટ્રિયાના રાજાને જર્મન રાજ્યોનો પ્રેસિડેન્ટ બનાવવામાં આવ્યો. પ્રશીઆ કે 'ને' ઑસ્ટ્રિયાનું દરીફ હતું, તે એ કામથી રાજી ન થયું. ધીમે ધીમે કેટલોક જર્મન વિભાગ ઑસ્ટ્રિયાથી અત્રંગુટ બનવા લાગ્યો. એ કારણથી ઇ. સ. ૧૮૪૮માં જર્મન દેશના મુખ્ય મુખ્ય નેતાઓની અને રાજ્યાધિકારીઓની એક મોટી સભા બેઠી થઈ. એમાં એ સંબંધી વિચાર કરવામાં આવ્યો, કે જર્મનીની શાસનપ્રણાલી કેવી રીતે સુધારવી. એમાં ઘણો વાદવિવાદ થયા પછી છેવટે એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું, કે ઑસ્ટ્રિયાને જર્મન સમ્મેલનથી 'પૃથક્' કરી પછી જર્મન સામ્રાજ્ય રચાવિત કરવું. એ સામ્રાજ્યના પ્રથમ અધિકારી તરીકે પ્રશીઆના રાજા યોથા ફ્રેડરિક વિલિઅમને 'ચૂંટી' કાઢવામાં આવ્યો; પરન્તુ તેણે એ પદનો અસ્વીકાર કર્યો. એ ન સ્વીકારવાનું કારણ એ હતું, કે ખુદ પ્રશીઆમાંજ કંઈક ગડબડાટ મચ્યો હતો. જોકે એ રાજાએ પોતાને મળતા સર્વોત્તમ પદનો અસ્વીકાર કર્યો હતો, તોપણ તેણે જર્મન રાજ્યોની શાસનપ્રણાલી નક્કી કરવાને બર્લિનમાં એક સભા બેઠી કરી. એ સભામાં ઑસ્ટ્રિયા, બવેરીઆ, સેક્સની, અને હનોવર રાજ્યે ભાગ લીધો નહિ. તથાપિ બેઠી થએલી સભામાં ઉત્તર જર્મનીની એક સમ્મિલિત શાસનપ્રણાલી પ્રશીઆના અધ્યક્ષપણા નીચે રચાવવામાં આવી. ઑસ્ટ્રિયાએ પ્રશીઆની એ યુક્તિના જવાબમાં

પોતાના અધ્યક્ષપણા નીચે દક્ષિણ જર્મનીની એક ખીજ સમિલિત સાસન-પ્રણાલી સ્થાપી. આમ ચડસાચડસીમાં ફ્રંકીઆની મદદથી આસ્ટ્રિઆ પહેલી વાર પોતાની બાજુમાં ફ્રાંસ, અને પ્રશીઆ કંઈક નીચું પડ્યું. 'ડે-માર્ક' પાસેથી આસ્ટ્રિઆએ છીનાવી 'લીધેલા' 'સેલ્સુઇન' અને 'હર્સ્ટીન' નામનાં બે સ્થાન માટે પ્રશીઆને ઇ. સ. ૧૮૬૬માં આસ્ટ્રિઆ બેઠે યુદ્ધ થયું. એ યુદ્ધમાં આસ્ટ્રિઆનો પુરો પરાજય થયો; અને ત્યારથી એ પ્રશીઆનું હરીફ મરી ગયું.

વાણિજ્યમાં આપું જર્મની ઇ. સ. ૧૮૩૪-૩૫માં એકતાથી બેઠાઈ ગયું હતું; એટલે એક પ્રાંતમાંથી બીજા પ્રાંતમાં માલ લાવવા લઈ જવા પરના કર વગેરેની વ્યવસ્થા એકસરખી થઈ ગઈ હતી. રાજકીય સંબંધમાં પ્રશીઆએ ઇ. સ. ૧૮૬૬માં આસ્ટ્રિઆ સાથે છૂત મેળવ્યા પછી - ઉત્તર જર્મનીનાં કેટલાંક નાનાં સંસ્થાન પોતાનામાં મેળવી દીધાં, અને મોટાં સંસ્થાનોને પણ તેમણે આસ્ટ્રિઆને લડાઈમાં મદદ કરેલી હોવાથી ચોટી વારમાં પોતાનામાં મેળવી દીધાં. દક્ષિણ જર્મનીનાં બેરેરીઆ વગેરે મોટાં રાજ્યોની સાથે પ્રશીઆએ ઘણી મિત્રતાથી વ્યવહાર ચલાવવા માંડ્યો; અને એ રાજકર્તાઓનાં મન પોતાના તરફ સહેલાઈથી ખેંચી લીધાં. આ પ્રમાણે બલબુદ્ધિથી પ્રશીઆ આખા જર્મનીમાં લગભગ સર્વોપરિ જોડું બની ગયું. એ બધા તંત્રને વ્યવસ્થાપક મહાન રાજ્યનીતિનિષ્ણાત પ્રિન્સ બિસ્માર્ક પ્રશીઆનો પ્રધાન હતો. જે એ વખતે બિસ્માર્ક ન હોત, તો આજ જર્મની આ સ્વરૂપમાં હોત કે નહિ એ કહી શકવું મુશ્કેલ છે.

ઇ. સ. ૧૮૭૦માં ફ્રેંકોપ્રશીયન યુદ્ધમાં પ્રશીઆ પૂર્ણ વિજયી નીવડ્યાથી આખા યુરોપમાં તે એક બલવાન રાજ્યની પ્રથમ પંક્તિમાં ગણાવા લાગ્યું. ત્યારથી તેનો ભાગ્યપર્ય ઉત્થલિને ચીલે - ચડી શીઘ્રગામી બન્યો. બિસ્માર્કે પ્રશીઆના એ યશઃકાળનો લાભ લઈ જર્મનીના દક્ષિણ પ્રાંતના અને બીજા ભાગના રાજ્યોને પોતાના ભારે બુદ્ધિદાયકતાથી એમ સમજાવ્યું, કે આખા જર્મનીની રાજ્યવ્યવસ્થા એક સત્તાત્મક હોવી જોઈએ. પ્રાંતના રાજ્યો પોતાના પ્રાંતમાં બધે સ્વતંત્રપણે અમલ ચલાવે, પરંતુ અમુક અમુક બાબતમાં આખા જર્મનીની સત્તા પ્રશીઆના રાજ્યના હાથમાં હોવી જોઈએ. જર્મનીના પ્રાંતિક રાજ્યો બિસ્માર્કની એ બળમાં આવ્યા. તેમણે પ્રશીઆના રાજ્યને આખા જર્મનીનો શહેનશાહ સ્વીકાર્યો;

અને સારથી જર્મન સામ્રાજ્યની સ્થાપના થઈ.

જર્મનીની સાંસનવ્યવસ્થા—સન ૧૮૭૧-૭૨માં જર્મન સામ્રાજ્ય સ્થપાયા પછી પ્રશીઆના રાજાને એ સામ્રાજ્યના સહેનશાહ તરીકે મણુવામાં આવે છે. સારથી તેને 'કૈસર' ની પદવી મળે છે. પ્રશીઆના પાટવી કુમારને 'હિઝ હાઈનેસસ અને રૉયલ હાઈનેસ' કહેવામાં આવે છે. ત્યાં 'યુન્ડેસરેટ', અને 'રેસટાગ' નામની એ મહાસભાઓ છે. એ સભાઓની સમ્મતિથી દેશસાસન અને પરદેશો સાથે યુદ્ધ, સન્ધિ વગેરે કરવામાં આવે છે. યુન્ડેસરેટમાં પ્રત્યેક જર્મન પ્રાંતના રાજાઓના પ્રતિનિધિઓ હોય છે. એ સભાનું મહત્ત્વ ઘણું છે. તેની સમ્મતિ વિના સ્વતંત્રપણે સહેનશાહને યુદ્ધ જેવાં કામ કરવાનો અધિકાર આજો છે. રેસટાગમાં જર્મન સામ્રાજ્યના સર્વ લોક પોતાના પ્રતિનિધિઓ મૂકી કાઢી મોકલે છે. એમાં ૩૯૭ પ્રતિનિધિઓ હોય છે. કાયદાંઓ એ જાને સભાદ્વારા ઘડવામાં આવે છે. યુન્ડેસરેટના મેમ્બરો રેસટાગમાં પણ જઈ શકે છે. યુન્ડેસરેટના પ્રેસિડેન્ટને હાઈપીરિઅલ ચેન્સેલર કહેવામાં આવે છે. એ ચેન્સેલર જર્મન સામ્રાજ્યનો વડો પ્રધાન છે. હાલના હાઈપીરિઅલ ચેન્સેલરનું નામ ડૉક્ટર વૉન 'એથમેન હાલ્વેગ' છે. રેસટાગનો પ્રેસિડેન્ટ ડૉક્ટર 'કુંક' છે. જર્મન સામ્રાજ્યમાં નાના મોટા જીલ્લા પ્રતિ છે. તેઓ દરેક પોતાનો રાજ્યકાર્યભાર સ્વતંત્રપણે ચલાવે છે. કેવલ જલસથાની સૈન્યવ્યવસ્થા, ફાજદારી અને દિવાની કાનૂનો, ટપાલ અને તાર, નૌકાવ્યાપાર, તોલમાપ, સિદ્ધિ પાડવા, અને પોલિસ આતું એ વગેરે કામ આખા જર્મન સામ્રાજ્યમાં એક જ નિયમે ચાલે છે; અને તેની ફલ વ્યવસ્થાની સત્તા જર્મન કૈસરના હાથમાં હોય છે. સર્વથી મોટી દિવાની અદાલતને 'રાઈગેરિટ' કહેવામાં આવે છે. યુન્ડેસરેટની અનુમતિથી કૈસર રાઈગેરિટને માટે સો જજ નિયત કરી શકે છે. હાલના રાઈગેરિટના વડા જજનું નામ ડૉક્ટર વૉન 'સેકેન્ડર્ફ' છે. સર્વથી મોટી ફાજદારી અદાલતને 'એમ્પ્ટગેરિટ' કહેવામાં આવે છે. જર્મનીના હાલના સ્વલ-સૈન્યના વડાનું નામ જનરલ 'ફાલ્કેનહેન' છે. જલ-સૈન્યના વડાનું નામ એર્મિરલ વૉન 'ટિર્પિટ્ઝ' છે.

જર્મન સામ્રાજ્યના જીલ્લા પ્રતિમાંથી ચાર પ્રાંત સૌથી મોટા છે. ૧. પ્રશીઆ: એની વસ્તી ચાર કરોડની છે. એના રાજા

નામ દ્વિતીય 'વિલિઅમ' છે. ૨. બેરેરિઆ: એની વસ્તી સીત્તર લાખની છે. એના રાજનું નામ તૃતીય 'લેડ્વિગ' છે. ૩. સેક્સની: એની વસ્તી પચાસ લાખની છે. એના રાજનું નામ તૃતીય 'ફ્રેડરિક આગસ્ટસ' છે. ૪. વર્ટેમ્બર્ગ: એની વસ્તી પચીસ લાખની છે. એના રાજનું નામ દ્વિતીય 'વિલિઅમ' છે. જર્મનીમાં પ્રાયઃ આઠ પ્રકારના પક્ષ રાજનિતિમાં છે. જેમાં કોન્ઝરવેટિવ, લિબરલ, નેશનલ, કોન્સર્વેટિવ, સેન્ટર, અને સોશિઅલ ડિમોક્રેટસ એ પક્ષ મુખ્ય છે.

હાલનું જર્મન રાજકુટુંબ—હાલના જર્મન ટૈસર વિલિઅમ બીજાનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૬૨માં થયો હતો. તેનું લગ્ન સને ૧૮૮૨માં શાહબાદી વિક્ટોરિઆ આગસ્ટાની સાથે થયું હતું. તેને ઇ. સ. ૧૮૮૬માં પોતાના પિતાની ગાદી મળી. ટૈસર વિલિઅમને હાલ સાત સંતતિ છે. તેમાં છ પુત્ર અને એક પુત્રી છે. વડા પુત્રનું નામ વિલિઅમ છે. તેની ઉંમર હાલ એકત્રીસ વર્ષની છે. તેનું લગ્ન 'મેક્લેનબર્ગ' પ્રાંતની શાહબાદી 'સેરીસ'ની સાથે થયેલું છે. પાટવીકુમાર વિલિઅમને હાલ ચાર પુત્ર સંતતિ છે. ટૈસર વિલિઅમની કન્યા શાહબાદી 'વિક્ટોરિઆ લુઈસા'નું લગ્ન 'બ્રન્સવિક'ના ટ્યુક 'અર્નેસ્ટ આગસ્ટસ'ની સાથે ઇ. સ. ૧૯૧૩માં થયું છે. સમ્રાટ વિલિઅમના ભાઈનું નામ 'હેનરી' છે. એ હેનરીને બે પુત્ર છે.

જર્મનીની શિક્ષણવ્યવસ્થા—જર્મનીની શિક્ષણવ્યવસ્થા ધણી ઉચ્ચ છે. સિપાર્શ્વોમાં પણ સેક્ટે ૯૮ ટકા શિક્ષિત સૈનિકો છે. પ્રજાવર્ગમાં સેક્ટે ૯૯થી કંઈક અધિક શિક્ષિતસમૂહ છે. આખા જર્મન સામ્રાજ્યમાં એક જ નિયમાનુસારે કેળવણી આપવામાં આવે છે. ત્યાં કેળવણી ફરજિયાત છે. મજુરોને માટે રાત્રિશાળાઓની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવામાં નવ વર્ષ વ્યતીત થાય છે. જર્મનીમાં ૨૧ વિશ્વવિદ્યાલયો છે, અને ૫ બીજાં ગનવાનાં છે.

સામ્રાજ્યરક્ષા—યુદ્ધના સમયમાં સમસ્ત જર્મન પ્રાંતોની સેનાઓનો અધિપતિ જર્મન ટૈસર છે. શાંતિના સમયમાં બેરેરિઆ, સેક્સની, અને વર્ટેમ્બર્ગના રાજાઓ પોતપોતાની સેનાના અધિપતિ રહે છે. જ્ય-સૈન્યને માટે તો કોઈ પણ સમયમાં ફૂલ સત્તા ટૈસરનીજ હોય છે. ૧૭થી ૪૫ વર્ષ સુધીના પ્રત્યેક જર્મનને ફરજિયાત હાકરી નોકરી કરતી પડે છે.

શાંતિના સમયમાં જર્મન રથલ-સૈન્ય લગભગ ૮ લાખ સુધી હોય છે; અને યુદ્ધના સમયમાં તે સૈન્ય ૫૦ લાખ સુધી હોય છે. જલ-સૈન્યમાં સેનિકા વિશેષે કરીને કિનારા પરના રહેવાસીઓ હોય છે. એમને પણ ફરજિયાત લશ્કરી નોકરી કરવી પડે છે. પ્રતિવર્ષ જર્મની જલ-સૈન્ય માટે પ્રાયઃ ૩૦ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ કરે છે. શાંતિના સમયમાં જલ-સૈન્યની સંખ્યા લગભગ ૭૫૦૦૦ની હોય છે, પરંતુ યુદ્ધસમયમાં તે વધીને લગભગ ૧,૫૦૦૦૦ સુધી થાય છે. જર્મન કાફલો બધો મળી લગભગ ૨૪૦ નાનાં મોટાં વહાણોનો બનેલો છે. વળી ૮૦૦ નાનાં મોટાં વિમાનોનો એક બલવાન હવાઈ કાફલો પણ જર્મની રાખે છે. સૈન્ય-વિભાગમાં જર્મની જેટલો પ્રતિવર્ષ રાક્ષસી ખર્ચ કરે છે, તેટલો ખર્ચ જાપાનેઝ દુનીયાનો કોઈ પણ દેશ કરતો હશે. પ્રિય વાંચનાર ! જેને માટે ગંભીર ખર્ચ કરવામાં આવે છે, એવી અપાર જર્મન સેનાને તેના સામાન્યની રક્ષાકસેના કહેવાય, કે બીજાં નાનાં અને નિર્બલ પરરાજ્યોની લક્ષ્યકસેના કહેવાય ? ! ખરેખર, જર્મન કેસરને લોડ કર્ઝને ' લક્ષ્યકો લોડ ' કહ્યો છે, તે જરા પણ ખોટું નથી.

બીજી હકીકત—જર્મનીમાં વધારે લોકો પ્રોટેસ્ટન્ટ મતના છે. તે દેશની મુખ્ય ભાષા જર્મન છે. ફ્રેંચ ભાષા ખોલનારાઓની પણ સંખ્યા આસરે બે લાખની છે. ૩૪૦૦૦ માઇલ લંબાઈની રેલ્વે જર્મનીમાં પથરાયેલી છે. લગભગ વેપારી કંપનીઓની ૪૫૦૦ સ્ટીમરો સમુદ્રમાં વ્યાપાર ખેડે છે. જર્મનીમાં આદત્ત મુખ્ય સિકાનું નામ ' માર્ક ' છે. એની કિંમત દસ અને બાર આના વચ્ચે રહે છે.*

આનંદપર્યટન.

(રજા. મોહનલાલ નાગરદાસ મહેતા).

(આલુઃ—પૃ. ૫૪, પૃષ્ઠ ૧૫ થી).

પુસ્તકશાળાનું મકાન ધંધુજી પ્રોટ છે, તે તેને બહારથી આજ રાતા રંગથી અને અંદરથી આજા વાદળી રંગથી રંગીને આકર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે. ત્રણ ખંડમાં વિભક્ત થયેલા આ મકાનમાં અનુક્રમે

* કેટલાક હિંદી લેખોમાંથી થોડા ફેરફાર સાથે.

સંસ્કૃત, ઇંગ્લિશ ને ઉર્દુ પુસ્તકો ભરી દીધાં છે, ને વાચકવર્ગની અતુલ્યતા માટે વેત્રાસન અને નીલં વચ્ચેથી આચ્છાદિત કરેલી પુસ્તકપીઠિકાઓ-મેજ પર ગોઠવી દીધેલાં છે. ત્યાં થોડી વાર બેસીને અમે જગત્રસિદ્ધ જ્યપુરનું સંમહસ્થાન જોવાને માટે 'રામનિવાસ' બાગમાં ગયા. જ્યપુરનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળોમાં રામનિવાસ બાગ એ મુખ્ય છે. ચાર લાખ રૂપિયાના ખર્ચેથી બનાવેલા, ૭૦ એકરના વિસ્તારવાળા આ બાગનો દરેક દરેક ભાગ જુદી જુદી વનસ્પતિથી ભરાઈ રહેલો છે. બાગમાં પ્રવેશ કરતાંજ પ્રથમ મહારાજ રામસિંહજીએ તા. ૮મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ને રોજ ઉત્તું કરેલું દિવનાં માણ વાઈસરૉય અને પોતાના મિત્ર લૉર્ડ મેયોસાહેબનું પ્રચંડ પૂતળું આવે છે, ને તેની પાસેજ ઇ. સ. ૧૮૭૦માં બંધાવેલી 'મેયો હૉસ્પિટલ' આવે છે. ત્યાંથી થોડે દૂર જતાં આખા જ્યપુર શહેરમાં 'અજન્નધર'ના નામથી જોળખાતું એ સંમહસ્થાન આવી રહેલું છે. સંમહસ્થાન રમ્પનાની બાબતમાં ફક્ત રાજમહેલથીજ કંઈક ઉતરતું છે. આખું મકાન ઘોળા ચક્રચક્રિત આરસથી બાંધેલું છે. આ મકાનની શરૂઆત મહારાજ રામસિંહજીના વખતમાં તા. ૬-૨-૧૮૭૬ને રોજ માણ શહેનશાંહ સાતમા એડવર્ડ જ્યો પોતાનાં માતૃશ્રીની કારકીર્દિમાં દિવમાં પધાર્યા હતા. તેમને હાથે ચર્ચ હતી, ને તે મહારાજ માધવસિંહજીના વખતમાં તા. ૨૧-૪-૧૮૮૭ને રોજ પરિપૂર્ણ અવસ્થાને પામ્યું હતું. પૂર્ણ થતા સુધીમાં કુલ ખર્ચ રૂ. ૪૯૪૫૫૪) જેટલું ગણવામાં આવે છે. આવા અસાધારણ ખર્ચે બાંધેલા મકાનમાં પ્રવેશ કરતાં એક ઉંચા ધુમટમાં જ્યપુરના જૂતપૂર્વ ૧૪ મહારાજઓની મનોમોહક કાચખંચિત પ્રતિમાઓ દર્શમાન થાય છે. આ પ્રતિમાઓ એટલી બધી સુંદર છે કે તે જોતાંજ સ્વર્ગસ્થ કવિ 'દક્ષપતરામની' 'જુઓ ચિત્ર જ્યપુર', એ કડી યથાર્થ લાગ્યા સિવાય રહેતી નથી. ધુમટમાંથી નીકળીને અંદર પ્રવેશ કરતાં દિવાલની નીચે ગોઠવી દીધેલાં દેશદેશના લોકોનાં માટીનાં મોંડલ દષ્ટિગોચર થાય છે. આ મકાનને ત્રણ માળ છે; દરેક માળમાં જુદાં જુદાં ખંડ છે, ને દરેક ખંડમાં નાનાં મોટાં, કાચનાં બારણાંવાળાં, વિવિધ વસ્તુઓથી ભરી દીધેલાં અનેક કપાટ ગોઠવી દીધાં છે. કોઈક કપાટમાં જુદાં જુદાં પ્રાચીન ને અપ્રાચીન અસ્ત્રશસ્ત્રો, કોઈકમાં જુદી જુદી જાતના મારવાડી અલંકારો; કોઈકમાં જુદી જુદી જાતનો ઉદ્યોગ દર્શાવતાં તત્ત્વ લોકોનાં મુદ્રમય

પૂતળાં; કોઈકમાં જગદિષ્યાત તાજમદાલ વગેરે પ્રસિદ્ધ સ્થળોના પાપાશ્ચ-
 અય નમુનાઓ, કોઈકમાં અદૃષ્ટપૂર્વ વિદેશીય વિલક્ષણ પ્રાણીઓનાં મનોહર
 ડોહો; કોઈકમાં વિધવિધ રાસાયનિક યંત્રો; કોઈકમાં એકઠો વર્ષથી
 યચી રાખેલાં માણસનાં મુદ્દાં; કોઈકમાં લિન્ન લિન્ન જાતના જ્યપ્તરમાં
 નત્તા હુતરી કામોના સસ્ત્ર નમુનાઓ વગેરે વગેરે આવી રહેલાં છે.
 અદસ્ત્યાનનું સંપૂર્ણ વર્ણન અત્ર આપી શકાય તેમ નથી; કારણ કે જે
 જોવાને માટે ઓછામાં ઓછો દોઢ માસ લાગે તે જોવાને માટે અમારે
 ફક્ત દોઢ કલાકજ દતો, અને જેનું વર્ણન કરતાં ઓછામાં ઓછું એક
 પુસ્તક લરાય તેનું વર્ણન અમારે ફક્ત એક પૃષ્ઠમાંજ કરવાનું છે. શું જોવું
 ને શું ન જોવું એ તો અહીં સવાલજ ન હતો. ગધુંજ જોવા જેવું હતું;
 પણ સમય થોડો ને બીજું જોવાનું ધણું હતું, તેથી ઇચ્છા ન છતાં પણ
 અમે ત્યાંથી પાછા ફર્યા, ને પ્રસિદ્ધ 'વેષરાળા'માં ગયા. જ્યપ્તરી વેષ-
 રાળા ખરેખર જોવા લાયક છે. મદારાજ રામસિંહજીએ ભગીરથ પ્રયત્ન
 કરીને મોટા મોટા ખગોળશાસ્ત્રીઓની સલામતાથી તે બંધાવેલી છે. આંખા.
 હિન્દુસ્તાનમાં જ્યપ્તર, દિલ્હી, ને કાશી એ ત્રણ સ્થળેજ આવી વેષરાળા-
 ઓ છે, ને તે ત્રણે તેજ વિદ્યાવિનોદી મદારાજએ બંધાવેલી છે. તેમાં
 પત્યસ્થા ચણી લીધેલાં આડાં ને અવળાં મોટાં યંત્રો આવી રહેલાં છે.
 તેમની મદદથી સૂર્ય ને ચંદ્રની ગતિઓની ઠીક સમજણ પડે છે. મહેરજાન
 પંડ્યા માસ્તરની સલામતાથી અમે આ વિષયમાં દંધક સમત્ત્યા ને તેથી
 સંતોષ પામ્યા. અહીંથી અમે 'રાજમહેલ' જોવા ગયા. આખા જ્યપ્તર
 શહેરમાં સૌન્દર્યમાં પ્રથમ નંબરે આવેલો આ મહેલ ખરાબર શહેરના મધ્ય
 ભાગમાં આવેલો છે, તેનો આગળનો ભાગ ધણીજ ઉચો છે, ને તેમાં
 સાત માળ છે. મહેલને ફરતો એક સુંદર બાગ આવી રહેલો છે. બાગ ને
 મહેલ મળીને આસરે બા માહલના વિસ્તારમાં છે. મહેલની અંદર જનાન-
 ખાનું હોવાથી કોઈને પ્રવેશ કરવાની અનુદા મળતી નથી, તેથી અમે
 બહારનીજ તેનું દિનરીક્ષણ કરીને આખા દિવસના પર્યટનથી આન્ત ઘઈ
 ગએલા ઉતારે આવ્યા.

તા. ૩૭ ને મંગળવારે સવારે ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ 'આમેરનો કિલ્લો'
 જોવાને તૈયાર થયા. આ કિલ્લો અમારા ઉતારાથી ૭ માહલ દૂર હતો, માટે
 ત્યાં જવાને ગાડીઓની આવશ્યકતા હતી, તેથી અમે 'ઝવેરી ચોક'

આગળ આવીને ઘોડાગાડીઓની તપાસ કરી. ઘોડીએક ગાડીઓ મળી, ને બાકીનીને માટે કંલાકેક રોકાવું પડ્યું. અહીંની ગાડીઓ છેક નાની હોય છે, ને તેમાં બે માણસ પીઠ બંધાડીને અને એક ગાડી હાંકનારની ખાસે એમ ત્રણ માણસો બેસી શકે છે. આ ગાડીઓને 'ટમટમ' કહેવામાં આવે છે. આવી દસેક ટમટમમાં બેસીને અમે આમુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. અનેક આડાઅવંજા, નીચા ઉંચા ને વાંકાચુંકા રસ્તા પસાર કરીને એ કિલ્લા આગળ આવી પહોંચ્યા. આ કિલ્લો ધણોજ ઉંચો ને સંગીન છે, ને તે છેક ડુંગરની ટોચ ઉપર બાંધેલો છે. તેના ઉપર પ્રચંડ તોપો ગોઠવી દીધેલી છે, ને પાંચ છ હજાર માણસનું લશ્કર પણ ત્યાં રાખવામાં આવ્યું છે. કિલ્લો અંદર જઈને જોવાની સખ્ત મના છે. આ કિલ્લો 'બીણા' નામના લેકિના કબજામાં છે. એ લોકો જ્યપુરની ગાદીના જૂનપૂર્વ વારસ હતા. તેમની પાસેથી જ્યપુરના મહારાજના પૂર્વજોએ છતી લીધો છે. આવા વિરાજા ને દૃઢ કિલ્લાની અંદર 'આમેર' નગર આવેલું છે. આમેર એ પ્રાચીન કાળમાં ધણોજ પ્રસિદ્ધ શહેર હતું. મહારાજ જયસિંહવમાંએ સત્તરમી સદીમાં હાલનું જ્યપુર વસાવ્યું ત્યાંથી રાજધાનીનું સ્થળ પણ તેજ હતું. હાલ તો તેનો ધણોખરો ભાગ બાંગીતૂડીને જમીનદોસ્ત થઈ ગયો છે. જે ઘોડો ધણો ભાગ સુરક્ષિત રહેલો છે, તેમાં વ્યાપારી લોકો રહે છે. આ ભાગમાં 'નિઝામત કચેરી', 'શૈલજા માતાનું મંદિર', ને 'રાણીમહેલ' એ ત્રણ મકાનો ધણોજ જોવા લાયક છે. નિઝામત કચેરીમાં અઘાપિ પર્યન બધું ઇન્સાફી કામ ચાલે છે. અહીં એક 'કાચી જેલનું' મકાન છે. ત્યાં આગળ કેદીઓને ઘોડો મુદત રાખીને તેમના શુનાની પૂર્ણ પ્રતીતિ થયે શહેરની મધ્યમાં આવેલી પાકી જેલમાં મોકલી દેવામાં આવે છે. શૈલજા માતાનું મંદિર આખા નગરમાં નામીયું છે. આ દેવીને વિશે જોઈ કિંવદન્તી છે કે, કાણક છતવા નીકળેલા મહારાજ માનસિંહજીને પંચગની સરહદમાંથી તેની પ્રતિમા મળી આવેલી છે, ને તેના રૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત થવાની તથા દરરોજ એક માણસનું બળિદાન લેવાની શરતે રાજાને તેણે પુદ્ગમાં સહાયતા કરેલી, માટે રાજાએ તેની અહીં આ સ્થાપના કરેલી છે. ઘોડા ધણાં વર્ષ સુધી મનુષ્યનું બળિદાન અપાયા પછી ન્યારે લોકો મુઠ્ઠરતા ગયા ને ધર્મને બહાને આ કુકર્મ ચાલે છે. એમ સમજતા ગયા ત્યારથી એ દુષ્ટ કૃત્ય હુમપ્રાય થયું છે. હાલમાં એક બકરાનું બળિદાન આપવામાં આવે છે. ઈશ્વરની કૃપા હશે, તો ભવિષ્યમાં આ ધાતકી કર્મ

પણ બંધ થયો. અત્યુ. બળિદાન દેવાનું કામ 'ગૌડ' જાતના બંગાળી બ્રાહ્મણો કરે છે, ને તેનું માંસ પણ તેજ. નરરાક્ષસો ખાય છે. હવે રજા રાણી-મહેલ. બહારથી તો આ મહેલનો દેખાવ બહુ મનોહર લાગતો નથી, પણ અંદરથી જોતાં તો એ એટલો સુસજ્જિત લાગે છે કે જોનાર ક્ષણમાત્ર તો બમમાંજ પડી જાય છે કે હું આ મહેલમાં ઉભો છું કે મહેન્દ્રાલયમાં. આ હેલમાં 'ભોજનશાળા', 'શયનસ્થાન', 'ક્રીડાસ્થાન' વગેરે ભાગો તો રમણીય જ, પરંતુ જે ઘે ભાગો 'જશમહેલ' ને 'સુરાગમહેલ' ને નામે ઓળખાય છે તે તો ઘણાજ સુંદર છે-રે ! સુંદરતમ છે. બ-ને ભાગો સર્વોત્તમ રાચગદી આરસથી બાંધેલા છે, ને તેમની દરેકે દરેક બારી ઉપર એવું સરસ કોતરકામ કર્યું છે, તથા દરેકે દરેક દિવાલ ઉપર, કમાન ઉપર, ને થાંભલા ઉપર અભરણ ને મોતીની છીપોનું એવું તો હૃદયંગમ જગવકામ કર્યું છે, કે તે જોતાં અદિતજ ધર્ષ જવાય છે, મનુષ્યનું મગજ દેટલું કામ કરી શકે છે, તેનો અહીંજ ખ્યાલ આવે છે; સૌંદર્ય એ શી ચીજ છે, તે અહીંજ સમજાય છે; ને ભારતનો ભૂતકાળનો વૈભવ કેટલો હતો, તેનું અહીંજ ભાન થાય છે. આ મહેલ એકલો રમણીય છે, એટલુંજ નહિ, પણ તે સર્વ પ્રકારનાં સુખોપભોગનાં સાધનોથી પણ ભરપૂર છે. દિગંબર ધર્મને સ્નાન કરવાને માટે એક મોટું હમામખાનું ને ગ્રીષ્મઋતુમાં જળ-શયન કરવાને માટે સુખેથી શયન કરી શકાય એટલી લાંબી ને પ્રહોળી છાયાંધ નીકો પણ અંદર તૈયાર કરવામાં આવી છે. વળી સંકટના સમયમાં રાણીઓને ભરાઈ રહેવા માટે એક ભૂમિગૃહ-મોંઘડું પણ બનાવવામાં આવ્યું છે. આ મહેલની પાસે પ્રાચીન રાજમહેલનાં ખંડિએર છે. જુની રાજગાદીનું માન સાચવવાને માટે હાલ પણ નવા રાજાને ત્યાંજ રાજ્યાભિષેક કરવીમાં આવે છે. રાજમહેલની પાસે એક નાનકડું નરસિંહજીનું મંદિર છે. ત્યાં નવપરિણીત રાજદંપતીનાં મંગળમુત્ર હોડવામાં આવે છે. આવાં આવાં સ્વર્ગીય ભૂવનોનું સંપૂર્ણ અવલોકન કરીને અમે તેજ ગાડીઓમાં બેસીને પાછા વળી નીકળ્યા, ને ક્ષણમાત્રમાં ઝવેરી બબ્બર આગળ આવીને ઉભા રહ્યા. અહીંથી અમે જગત્રસિદ્ધ જયપુરની હુન્નરશાળા-રફ્ફ ઓવ આર્ટ્સ-જોવાને ગયા. અહીંયાં જયપુરમાં બનતાં હુન્નરી કામોનો મંત્રહ કરવામાં આવ્યો છે. માટીના, પત્થરના, ધાતુના, ને કચરેલા કાગળના બનાવેલા અનેક વસ્તુઓના ઉત્તમોત્તમ નમુનાઓ ત્યાં સંઘરી રાખવામાં આવ્યા છે, ને તે યોગ્ય કિંમતે વેચવામાં આવે છે. આ સિવાય અડી

કોકીને કરેલી ઉપસેલી કારીગરીવાળાં ત્રાંખાપિત્તળનાં વાસણો; વાળ જેવા પાતળા સોના કપાના તાર ચોંટાડીને બનાવેલી મીનાકારીવાળાં સુવર્ણનાં નાણુક પાત્રો, ને પ્રાચીન સમયમાં રંજપૂત લોકોમાં વંપરાતાં આયુધો પણ ત્યાં સંઘરી રાખેલાં છે. આમાંથી કેટલીક વસ્તુઓ દરરોજ વેચાતી જાય છે, ને ત્યાંજ પાછી નવી તૈયાર થતી જાય છે. વળી આ બધા કામો શીખવાડવાને માટે અહીં શાળા પણ ઉઘાડવામાં આવી છે. તેમાં પદ્ધતિસર શિક્ષણ આપીને થોડાજ સમયમાં કુશળ કારીગર લોકો તૈયાર કરવામાં આવે છે. શિક્ષણપદ્ધતિ થોડી વાર જોઈને અમે મુકામ ઉપર આવ્યા.

આવા મુશ્કેલ જેવા સુંદર જયપુર નગરનું અમે ત્રણ દિવસ સુધી દરરોજ દસ દસ કલાક ફરીને અવલોકન કર્યું ને આનંદ અનુભવ્યો. જયપુરના જેવી રમ્યતા તો આર્યાવર્તમાં અન્યત્ર છેજ નહિ, પણ ખેદની વાત એ છે કે, આવા અનન્ય નગરમાં વસવાને માટે જોઈએ તેવી વસ્તી ઉજળી નથી. લોકો કંઈક અંશે રંગે સામળા છે, ને પુરાણો કદંગો પોશાક પહેરે છે. મરદાની પોશાક તો જરા ઠીક છે, પણ જનતાની પોશાક તો છેકજ ખરાબ છે. પુરુષો કમ્ચ મારીને ઢીંચણ સુધીના પનાનાં ઢુંકા ધોતીમાં અર્ધવા મુરવાળ અને અંગરખાના જેવી ધેરવાળી ચાળવાળા છાતી સુધી બદન બીડવાના કોટ પહેરે છે, ને માથે વળ દઈને ગુથેલી પાખડીઓ મૂકે છે. સ્ત્રીઓ લગભગ ૫૦ લાચના ધેરવાળા ધાંધરા ને કાંડા સુધીની ગાયવાળી ડગલીઓ પહેરે છે, ને માથે રંગબેરંગી નાનાં ઓટણાં ઓટે છે. અગ્રમાં છવાઈ ગએલી ચંદ્રબેખાની પેઠે ગમે તેવી રમણીય રામાની રમ્યતા પણ આવા વિચિત્ર વેશથી હ્રુમ થઈ જાય છે. ધરણું પહેરવાનો અહીં ઘણોજ પ્રચાર છે. ગૃહસ્થના ધરણુંથીજ જણાવવામાં આવે છે. જે વધારે ગૃહસ્થ તે વધારે અલંકાર પહેરે. આ રીતે આ લોકોનો બાહ્ય દેખાવ ઘણોજ ભેરોળ ને મહિન છે, પણ તેમનાં અંતઃકરણ તેવાં મહિન નથી. લોકો ઘણાજ માયાળુ ને આસ્તિક છે. ગમે તેવા અંશરિચિતની સાથે પણ ક્ષણિક વાર્તાલાપથી પરિચય કરી લે છે. દરરોજ હગ્નરો ભાવિક લોકો ગલતાતીર્થમાં સ્નાન કરીને રામનામની ગર્જના કરતા આવતા દૈવ્યમાન થાય છે. વળી જયપુર એ સંસ્કૃત વિદ્યાનું મોટું સ્થાન છે. આધુનિક સમયમાં પણ છેક મહામહોપાધ્યાયની પદવી સુધી પહોંચેલા અનેક પંડિતો, ને મહાકવિઓ ત્યાં વિવશમાન છે. આપૂર્ણ.

संगीतविषय.

(यालु पु. पउ, पु. २१६ थी).

(२१. २१. ल. व्या. व्यास.)

पङ्कज स्वर रचना. पांचमी शोपडी नं. १.

मात्रा ४
विलम्बित
मध्य गति.

ॐ	पि	३	हे	सा	ल	७	न	२	प	ति	,
	५		५	५							.
स	सा	रि	म	प	-नि	-नि	प	प	म	प	..

ॐ	दा	गे	दी	दी	दा	रा	म	ति	,
	५	५	५	५					५
रि	म	म	प	प	प	म	रि	स	नि
									सा

क	न	क	डा	..	ट	य	७	अ	रा	क	रे	,
								५	५		५	.
रि	रि	रि	म	..	म	प	प	-नी	प	म	प	..

म	ए	म	यं	र	लं	.
				५		.

કુ ગે	ધ જા ધ	ણી ર	રે
ડ ડ	ડ	ડ	ડ
રે મ	પ પ નિ	ની સ' સ'	નિ સા' ,

કુ બી	દો લ	લાં ગ ડ	ગ ડે
ડ	ડ	ડ	ડ
રે' નિ નિ	સા' સ'	-ની પ મ	મ પ ,

ત્યાં તો	ગો મ તિ	સં ગ મ	યા ય ,
ડ ડ	ડ	ડ	ડ
રી મ	પ મ પ	-ની પ મ	પ પ ,

ચા રે	વર્ણ ત્યાં	આ વી	હા ય
ડ ડ	ડ	ડ ડ	ડ
મ પમ	રી મ પ	રી સરિ,	સા . ,

* | = ૧ માત્રા ; ડ = ૨ માત્રા ; ડ' = ૩ માત્રા

વર્ણ

શબ્દ બીજા સ્તંભમાં આગુ છે એ બતાવનાર ; -ગા = ડોમળ ગા ;

૧ = મન્દ્ર નો ; ૧ = ગતિ પૂરું ; ~ = અર્ધમાત્રા ; ✓ = સંક્ષેપ્તરિશમ.

~ = ઓછા બળથી, સ્પષ્ટ = બળથી, ઘન = વધારે બળથી.

સમતા.

(સૌ. માણેકપાઈ કદાનંદ કવિ-રાજકોટ).

સમતા એટલે સદુ પ્રત્યે સમદષ્ટિ રાખવી તે. સમતા એ મોટામાં મોટો સદ્ગુણ છે. જેમ જેમ માણસ જ્ઞાનમાં વધતું જાય તેમ તેમ એ મહાન ગુણ તેનામાં આવતો જાય છે. સમતાથીજ માણસનું જીવન સફળ થાય છે. હોથીના પગમાં જેમ બધાં પ્રાણીના પગ સમાઈ જાય છે, તેમ સમતા ગુણમાં બધા ગુણોનો સમાવેશ થાય છે, તેથી સમતાવાળો માણસ " સર્વગુણમંપન્ન " ગણાય છે, ને તે સર્વને પ્રિય થઈ પડે છે. રાગદ્વેષથી અનેક દુર્ગુણોવાળા માણસોમાં પણ ઈશ્વરકૃપાએ ત્યારે સમતા આવવા મારી છે, ત્યારે તે સર્વ દુર્ગુણો જતા રહે છે. વિદ્વાનો કહે છે કે ત્યારે જ્ઞાનરૂપી વરસાદ વરસે છે ત્યારે સમતા નદીનું પૂર આવી વિહાર-કૃદ્ધોને તે સમૂળાં ઉમેડી પાડે છે. જ્ઞાનનું ફળજ સમતા છે અને એ સમતાથી ફળના આહાર વડે જ્ઞાનીજન સદા આનંદમગ્ન રહે છે.

અચાની જનો પોતાનેજ ગમતી વસ્તુ પ્રત્યે રાગ અને અજીગમતી વસ્તુનો દ્વેષ રાખે છે, અને પોતે જને પક્ષદ કરેલું તેનેજ શ્રેષ્ઠ માને છે. વળી જે ગમતું બોલે તેજ તેને ગમે છે એટલે ખુશામતીઆઓ તેને ખરાબ માર્ગે દારી હાનિ પહોંચાડે છે. તે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા અનેક પ્રયત્ન રહે છે અને પોતાને પ્રાપ્ત થએલી જુદીનો પણ દુરુપયોગ કરવા ચૂકતા નથી. કોઈ વેળા જે એવા ઘણા માણસો એકઠા થઈ જાય તો ગરીબોને ઉપદ્રવ કરી ઉઘાટમાં નાખે છે. એ રાગદ્વેષને નરકદ્વાર જાણી, સજ્જનોએ જેમ જને તેમ સમતા ગુણ પ્રાપ્ત કરવો. સદુને જે સમતાથીજ જ્ઞેય છે, તેને મન તો કોઈ પ્રિય અપ્રિય કંઈ છેજ નહિ. જેમ પ્રત્યેક મનુષ્યમાં આ મહાન ગુણની આવશ્યકતા છે, તેમ સર્વ મનુષ્યોને વિશે રાગ સર્વેન્દ્રિયે હોવાથી તેનામાં એની વિશેષ અગત્ય છે. જેનામાં સમતા હોય તેનું મન ધનાદિકના લોભે હુલાતું નથી, તે કોઈ કાલે ગર્વ કરતો નથી, ને તેના મુખમાંથી અન્યાય અથવા અસત્યનાં વચનો નીકળતાં નથી એટલે કોઈનું પણ તેનાથી અનિષ્ટ થતું નથી.

પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરે સૌને નિર્વાદ ગોચ્ય જુદી આપી છે અને એ જુદીમાં એક જે મોટામાં મોટો પવિત્ર ગુણ મૂક્યો છે, તે ગુણનું નામ

ધર્મ. માણસો એથી પોતાના આત્માને તારવાનો ઉપાય કરી શકે છે. પણ ત્યારે એ બુદ્ધિમાં “તમસ્” કહેતાં અજ્ઞાન ભરાઈ જાય છે, ત્યારે તે અધર્મી થઈ અયોગ્ય એટલે નહિ કરવાનાં કૃત્ય કરવા માડે છે. પરંતુ સમતા હોય તો અજ્ઞાન આવતું નથી, અધર્મ થતો નથી, ને મનુષ્ય ધર્મશીલ રહી નિરંતર આનંદમાંજ પોતાનું જીવન ગાળે છે.

દેહધારી માત્ર સ્વાર્થને માટે ઉદ્ધમ કરે છે. જો સ્વાર્થ ન હોત તો કોઈ ઉદ્યોગ ચાલ નહિ. જો અન્ન વસ્ત્ર વગેરે સંબંધી દેહના ધર્મોની અગત્ય ન હોત તો સર્વ નિરંકુશ રહી કાલે તેમ વર્તત અને સંસારના સર્વ વ્યવહાર બંધ પડત; અર્થાત્ સ્વાર્થને લીધેજ સર્વ ઉદ્ધમ કરે છે એટલે સ્વાર્થ એજ ઉદ્યોગનો હેતુ છે. પરંતુ દરેક બાળતની જેમ સારી નરસી બે બાળુ હોય છે, તેમ સ્વાર્થને માટે પણ સમજતું, સમજી માણસ કે જેને કંઈ પણ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ધર્મને અનુસરતો સ્વાર્થ સાધે છે અને યોગદિશ્ન જે નકારા માણસો હોય છે તે ધર્મ-અધર્મની પરવા કર્યા વગર ગમે તે માર્ગે પોતાનો સ્વાર્થ સાંધી મિત્રતા છોડી દે છે. તેમને પારકાં દુઃખની લાગણી હોતી નથી તેમ પરમેશ્વરની પણ ખીક હોતી નથી. એ પ્રમાણે સ્વાર્થમાં પણ ઘણા તફાવત છે. ધર્મયુક્ત સ્વાર્થથી પાપ લાગતું નથી ને કોઈને દુઃખ થતું નથી માટે તે શ્રેષ્ઠ છે. પણ અધર્મી સ્વાર્થથી દુઃખ ઉપજે છે, માટે તે નિંદ્ય છે. એવા અધર્મી-સ્વાર્થીનું આ લોકમાં અને પરલોકમાં અશ્રેય ચાય છે, અને તેનું મૂળ સમતાનો અભાવ એજ છે. તેમનામાં સમતાનો જો લેશ પણ જિયાર હોય તો કદી પાપકર્મ તે કરે નહિ. માટે સત્પુરુષો કે જેમની બુદ્ધિમાં નિરંતર સમતા અને સદ્ધર્મ નિવાસ કરી રહ્યાં છે ને જેઓ ધર્મને અનુસરતો સ્વાર્થ સાધે છે, તેમની માફક કોઈને કશી પણ હાનિ પહોંચે નહિ તે રીતે આપણે આપણા વ્યવહાર ચલાવવો.

આપણે મનુષ્યોમાં અનેક પ્રકારની મિત્રતા માની બેઠા છીએ, પણ જ્ઞાનીજનો રૂપરંગ, રીતભાત, વગેરેથી જુદાં જણાતાં માણસમાત્રમાં એકજ આત્મા હોવાથી સર્વને સમતાપૂર્વક જોય છે; એટલુંજ નહિ પણ એથી આગળ વધી પણ, પક્ષી, કીટ, પતંગ, વૃક્ષ, પાપાણુ સર્વને સરખાં ગણે છે, તેનું કારણ એજ કે આત્મભાવમાં સંગાઈ નથી, જાત નથી, ચતન નથી, દેશ નથી, ને ભેદ પણ નથી. વ્યવહારને લીધે ભેદ જણાય એ

જુદી વાત છે, પણ પરમાર્થ દષ્ટિએ જોતાં સર્વમાં એકતાજ છે, તો આપણે પણ સમાનતાથી અન્યોન્યમાં પ્રેમ, રાખતાં રીખવું જોઈએ, કેમકે સમાનતા અથવા સમતા એજ અમેદ, એજ આત્મભાવ અને એનું નામજ પુણ્ય છે.*

દોહરો.

સમતા સદૃશ્યુ. એજ છે, સદ્વિદ્યાનો સાર;

ન્યાય, દયા ને ધર્મમાં, સમતા તત્ત્વવિચાર.

નિત્ય દિવાળી.

(મિ. કદાનજી ધર્મસિંહ—રાજકોટ.)

(વસંતતિલકા).

નિત્યે નિરાગિ વધુ વિત્ત વળી વધારે, સ્વાધીન પ્રેમિ પ્રમદાં સુવિચાર ધારે;
 યુત્ર પ્રજા સુશીલ સદૃશ્યુ સ્નેહશાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૧
 સન્મિત્ર બંધુ સદુ આત્મ સમાજ પાસે, ધાર્યું બને સુગમ સર્વ વિના પ્રયાસે;
 વિદ્યા વિનોદ દિન રેત ન એક ખાલી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૨
 જાતે કળા કુશળ કાર્ય બનાવિ જાણે, જાણું કમાય કલથી નવ ખોદે આણે;
 વાદે વદે ન વ્યવહાર વધુ ઉછાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૩
 જરૂરી જુગારી જળ ચોરી તણું ન નામ, જાને શુભાન નહિ કામિ જતાં અકામ;
 ચૈ વિશ્વમિત્ર પરપીડ દિયે પ્રજાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૪
 કોકાર ધાન્ય ધૂતના ધરમાં ભર્યાં છે, કોકિલ ગાય શુક ગાન કરી રહ્યાં છે;
 ખેતી વિશાળ શુભ મેઘ ચનાથી ફાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૫
 કાખ્યાદિ જ્ઞાન દીપ જ્યોતિ હરે તિમિર, પાખંડ જ્ઞેમ ભય ન્હોય હદે અધીર;
 સદ્ભાવ ભક્તિ અતુરજિત સદૈવ ભાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૬
 ભાવે જનો ધરુ દુકાન મકાન આડે, જિજ્ઞાસુઓ નિયમથી કુવિચાર છાડે;
 દે દાન દીન જનને પ્રતિ નિત્ય પાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૭
 કુટી ધડાધડ અવાજ કરે ફટાકા, ફરે વિશાળ ગગને મરાતી પતાકા;
 ધર્મે કદાન નિજ વૃત્તિ સદૈવ વાળી, છે નિત્ય તેહ નરને સદને દિવાળી. ૮

* રાજકોટ શ્રી સુબોધિની સમામાં આપેલું ભાષણ.

પ્રયત્ન.

(સ્કૅ. મંદમદ્દુસેન ગુલાબભાઈ શંખ).

(રાહુભાએ તાલીમ નામના ઉદ્ધૃ માસિક ઉપરથી થોડા ફેરફાર સાધે).

” વોહ કોનસા ઉકધ્હ હે; જો વા હો નહિ સકતા ?
હિંમત કરે ઇન્સાન તો, કયા હો નહિ સકતા ? ”

અર્થાત્—એવી કઈ ગાંઠ છે કે જે છૂટી શકતી નથી ? કારણ કે માણસ જો હિંમત કરે તો શું ન થઈ શકે ? એટલે કે ” કાળા માથાનો માનવી શું ન કરે ? ”

પ્રયત્ન એક એવી ઉત્તમ શક્તિ છે કે તેનાથી મનુષ્ય પોતાની ઉચ્ચ ભાવનાઓને પહોંચી વળી સંસારનાં સઘળાં સુખોનો ભોક્તા થઈ શકે છે, અને પોતાનાં સગાંસ્તેહીને પણ દરેક રીતે મદદગાર થઈ પડે છે. જુઓ, કે અણુમદ્દુસેન કે જે એક ગરીબનો છોકરો હતો, તેણે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં એટલો ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો, કે રાત્રિના શાન્ત સમયે અન્ય જનોના શાન્ત તનમન વિશ્રાન્તિ લેતાં હતાં, ત્યારે આ હીનભાગી પણ પાછળથી પ્રયત્ને બનાવેલો અહોભાગી, દીવાના અજવાળે પોતાના અભ્યાસમાં મશગુલ રહેતો. એ મહેનત—પ્રયત્નનું મીઠું ફળ એવું મળ્યું, કે તે આગળજતાં મહાન અકબર પાદશાહનો જમણો હાથ અને મોગલ શહેનશાહતની ભવ્ય ઇમારતનો મજબૂત સ્તંભ થઈ પડ્યો; તેમજ ભવિષ્યની પ્રજામાં અંકાર તરીકે પોતાનું નામ મૂકતો ગયો.

સાફ કામ કરવામાં આરંભમાં અનેક અડચણો આવે છે, પણ ધારેલા દક્ષિણદુએ પહોંચ્યા પછી પડેલી વિપત્તિઓ વિસરી જવાય છે, માર્ટ મનુષ્યમાત્રે જાણવું જોઈએ કે જ્યાંસુધી ધારેલા શિખર ઉપર ન ચઢાય ત્યાંસુધી ઘણાજ દૃઢ રહી પ્રયત્ન ભરી રાખવો જોઈએ. ●

હમેશાં પ્રયત્ન કરો અને એવા સ્વપ્ને પણ ન સુવો, કે કરેલો શ્રમ નિષ્ફળ જશે. જુઓ, કે કૃષિકાર જમીન ખેડે છે, ખીજ વાવે છે, અને તૈયાર થવાની એવું સુધી અનેકાનેક પ્રયત્ન કરે છે, સારેજ નજાબંધ આનાજ મેળવી શકે છે. એક હિંદી કવિ કહે છે, કે:—

દુઃખ પીછે સુખ હોત છે, એ મત દેખી-દુઃખ;
જીતનો દુઃખ-હે તાપડો ઈતિનો વૃષ્ટિ સુખ.

એમ સુખ પહેલાં દુઃખ અને કષ્ટપદ પહેલાં તુકસાન તો હોયજ,
પણ જે દદ અને ટેકી પુરુષો છે, તેજ ક્રૂર આરંભેલા કાર્યમાં અનેક
વિધો આવ્યા છતાં હિંમત હારતા નથી.

એક લેખક લખે છે, કે રાણો રાજસિંહ ધણો હિંમતવાન હતો. મને
તેવી દુઃખદ સ્થિતિમાં પણ પોતાનાથી બનતો પ્રયત્ન કરવા ચૂકતો નહોતો,
અને કરેલો પ્રયત્ન સફળ ન થતો ત્યાંસુધી સંસારનાં સુખ-વૈભવનો
વિચાર પણ ન કરતો. એમ કહેવાય છે, કે ઔરંગઝેબ બાદશાહે રૂપનગર-
ના રાજાની કુંવરી ઉપર મોહિત થઈ તેને પોતાના જનનખાનામાં લખલ
કરવા વિચાર કર્યો ત્યારે તે રાજકુમારીએ રાણા રાજસિંહને એક પત્ર
લખી જણાવ્યું, કે “ જો તમે એક અનાથ બાળાને બાદશાહના પંતમાંથી
નહિ છોડાવો તો હું જશ્ન ઝેર ખાઈને મરીશ, અને તે સ્ત્રીહત્યાયું પાપ
તમારે શીર રહેશે ”. રાણાએ આ પત્ર વાંચી કહ્યું કે “ જો કે બાદશાહ
પાસે વિશેષ ફોજ છે છતાં હું પ્રયત્ન કરીશ અને આ અબળાને છોડાવવા
માટે એક પણ પશુ ગુમારીશ નહિ ”. બાદશાહના સવારો ત્યારે રાજ-
કુમારિકાને કેદ કરીને દિલ્લી લઈ જતા હતા ત્યારે રાણાએ પુરી તૈયારી
કરી તેમના ઉપર હાથો માર્યો, અને જોતજોતામાં રાજકુમારીને છોડાવી
ઉદેપુર લઈ ગયો.

યાદ રાખો કે નિરાશ થએલાને આશાને કિનારે લાવવો, ‘ગરીબાઈની
કેદમાંથી છોડાવી ગૃહસ્થાશ્રમની ગાદીએ બેસાડવો, પાકામાં પાકા દુરમનને
લાદ ત્રાદ પોકરાવી જેર કરવો, દોષત અને અમીરીમાં પોતાના સાથી-
ઓથી આગળ વધી જવું, નખાપા અને નમાયાં બાળકોને સંકટમાંથી મુક્ત
કરવાં, નિરાશ થએલા અને નિરાશ્રિતોને હાથ આપવો, સમાજસુધારાના
અને આકર્ષક વિષયોને કલમની અણી પર લાવવા, અને પોતે પોતાને
પાયમાલ કરી બ્રહ્માં લળવું—એ વગેરે સવળા ચમત્કાર પ્રયત્નથીજ થાય છે.

મને એટલી સખત મુસાફરી હોય પણ નિષ્ફળતાની બીકને મનમ
જરા પણ પ્રવેશ ન કરવા દેવો, પણ દીવાની જ્યોતની પેડે માથું કપાવ
પણ તૈયાર થવું કે પરિણામે પોતે સુખી થઈ બીજાના મદદગાર થવાય.

“સરે ચમત્ સાલ કટાએ પર દમ્ ન મારીએ,
મંજિલ હજાર સખ્ત હો હિંમત ન હારીએ.”

જીવાનીઆઓ! તમે કદી વિચાર પણ કર્યો છે, કે દુનીઆમાં કેટલાક લોકો કીમતી વસ્ત્ર પહેરે છે, ઉત્તમ સ્મોર્ક જમે છે, સબ મહેલોમાં નરમ નરમ બિહાનામાં સુઈ આરામ લે છે, સદાનતો આપે છે, મતધારીઓનાં વત પુરાં કરે છે, નિરાશિતોને મદદ કરે છે, દુનીઆદારીના આરામ-સુખ માટે કુવા, તળાવ, ધર્મશાળા વગેરે બંધાવે છે, મંદિરો, દેવળો, મસ્જિદો વગેરે પવિત્ર મકાનો પાછળ દુનિયા રૂપીઆ ખર્ચે છે. એ બધું ખર્ચ, ક્યાંથી લાવે છે? શું તેમને છુપા ખજાના મળે છે, કે આકાશ-માંથી તેમને માટે નાણાંની વૃષ્ટિ થાય છે? નહિ, એ મંદિરો કાંઈજ નહિ, પણ એ સઘળા પ્રયત્નનાજ પ્રતાપ છે. તેઓ પ્રયત્ન કરે છે, લક્ષ્મી મેળવે છે, અને ખીજને મદદ કરે છે. એવીજ રીતે જે વિદ્યાર્થીઓ પ્રયત્ન કરે છે તેઓ મુખથી જિંદગી ગાળે છે. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એવા હોય છે, કે પ્રયત્ન કરવાજ ગણતા નથી અને ભોગભોગે નાપાસ થાય છે તો એક વર્ષની નાઉમેદીના કારણથી (જેકે પોતાનીજ ખૂબથી થાય છે તોપણ) અભ્યાસ મૂકી દે છે અને “ધોખીનો કુતરો નહિ ધરનો કે નહિ ધાટનો” એ રીતે બધું ખુએ છે. ધારો કે એક છોકરો સાતમા ધોરણમાં નાપાસ થયો, તો તેણે અભ્યાસ છોડી દેવાને બદલે જરી રાખવો જોઈએ, કેમકે “કુવા ઉપરના કંકણ જે પાકા કળા પાણુ; દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું એધાણુ.” એ પ્રમાણે ખંતથી પ્રયત્ન કરવાથી અઘડું કામ પણ સહેલું થાય છે, પણ તરતની નિરાશાને તાબે રાખી પ્રયત્ન કરતાં ગી જતું એના જેવી બેવકુફાઈ બીજી એક પણ નથી.

આપણે જોઈએ છીએ કે કીડી એક નાનું સરખું પ્રાણી છે, પણ તે એટલો મહાન પ્રયત્ન કરે છે કે પોતાના ગળ ઉપરાંત પણ ભાર વહે છે. પોતાનું ધર કેવું સુદર બનાવે છે? લવિષ્યનો વિચાર કરી પ્રયત્નથી ખોરાકનો સંગ્રહ કરે છે, એ વગેરે ઘણી કીડી કીડી ગણાતી પણ મોટાં પરિણામ આણનારી અનેક બાબતોનું ગાન તે આપણને આપે છે. તો મનુષ્ય કે જે પ્રાણિવર્ગમાં વિચારશક્તિના પ્રભાવે એક ગણાય છે તે ધારે તો શું ન કરે? કદાપિ પહેલો પ્રયત્ન સફળ ન થાય તો “બૂઝ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો,” એ ન્યાયે ફરી કમર કસતી જોઈએ. કેમકે:—

બહાર કારી કે હિંમત બસતે ગરદદ,

અગર ખારી બુવદ શુભદરતે ગરદદ.

અર્થાત્-દરેક કામ હિંમતથીજ થાય છે અને કાંટા પણ ફૂલ થાય છે, એટલે કે જે રસ્તો કાંટાવાળો હોય તે પણ હિંમત અને પ્રયત્નથી ફૂલ જેવો થાય છે.

“કરોળિઆનો તાર સો વાર તૂટશે તો તે સો વાર સાંધશે.”
વૉબર્ટ બ્રુસના ચરિત્રથી સૌ વકિક્ષે છે, કે જેણે કરોળિઆને પોતાના તૂટેલા તારને ૭ વખત ફરી ફરીથી પ્રયત્ન કરી સાંધતો અને નિષ્ફળ થતો જોયો, પણ જ્યારે સાતમી વખત કરોળિઆને ફોતદમંદ થએલો જોયો ત્યારે તેને પણ સાતમી વખતની નવી હિંમત આવી અને પ્રયત્ન કરી ગુમાવેલું સુખ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયો.

દુનીઆમાં કોઈ પણ કામ પ્રયત્ન કર્યા વિના થયું નથી, થવું નથી, અને થશે પણ નહિ. સાંપ્રત સમયમાં જેટલી આશ્ચર્યજનક વસ્તુઓ અને શોધો આપણી નજર આગળ તરે છે તે સૌ પ્રયત્નથીજ પ્રલક્ષ્ય થયાં છે. દાખલા તરીકે સ્ટીવન્સન વરાળને જોઈને પ્રયત્ન ન કરત, તો આજે આંગલાડીનું અસ્તિત્વ ક્યાંથી હોત ! જે એડીસન પ્રયત્ન ન કરત તો આજે અમે અમારે ઘેર બેઠાં દૂર દૂર વસતા નામાંકિત ગવૈયાના ગાયનો ન સાંભળી શકત, કે જે હાલમાં આમેરિકાની મદદથી સાંભળીએ છીએ. જે કોલમ્બસ પ્રયત્ન ન કરત તો નવી ભૂમિ (અમેરિકા) કદાચ આજ-દિન સુધી અંધારામાંજ રહેત. દરેક કામ પ્રયત્નથીજ પુરું થાય છે. ખરું તો એજ છે કે જ્ઞાનીઓએ પ્રયત્ન ન કર્યો હોત તો આજે હવાઈ વિમાનો, બહુનો, તાર, રેલ્વે વગેરે સુખસામગ્રી તેમજ માર્ગદર્શક ગ્રંથો ર્હીજ ન હોત. આથી નક્કીજ છે કે દરેક કામ અને દુનિયામાં પ્રયત્નની જરૂર છે, મતલબ કે નિદગીને અરોગ અને કાયમ રાખવામાં પણ તેની જરૂર છે. કદાચ આપણે બધા સંપીને પ્રયત્ન કરીએ તો આજકાલ દુનીઆમાં વખણાઈ ગએલા જાપાનની સાથે સ્પર્ધામાં હિંદુસ્તાન એક નીકળે ખરું.

“હે દુનિયામે કાશીય સે જો, કામ કરતો;
કમાનેમે રોસન હે વોહ નામ કરતો.”

કપીરવડ:

(મિ. હરગોવિન્દ કહાનજી ભટ્ટ).

“ પ્રેમશૌર્ય ” ના મુદ્રાલેખવાળા, કેવળ રસવાદિનીને જ પોતાની જિંદગી અર્પણ કરનાર, “ જયજય ગરવી ગુજરાત ” નું આયુત્તમ કાવ્ય લખી પોતે લખેલો નર્મકાવનો અમૂલ્ય ગ્રન્થ દેશને અર્પણ કરનાર, સાહિત્યની ઉન્નતિ આદનાર, પીરહાક વગાડનાર; કુદરતી કાવ્યો રચવાનું પ્રથમ માન ધરાવનાર, કવિ નર્મદાસંકરનું રમેલું આ કાવ્ય છે. આ આખું કાવ્ય અસંકારયુક્ત છે, અને તેમાં પણ પ્રાધાન્યપણે ઉપમા અસંકાર છે.

આ નાનકડા કાવ્ય ઉપર હદયોદ્ગાર કાઢવા એ સિવાય આ વિવેચનનો અન્ય હેતુ નથી. આ કાવ્ય સંબંધી કંઈ લખ્યા પહેલાં કપીરવડની મૂળ હકીકત આપી ઉચિત છે. મૂળ વાત આમ છે કે, કપીરલક્ષ્મી માત્રાટન કરતા કરતા એક વખત શુક્રલતીર્થ આવેલા. કેટલાક જેમ બાવળ કે લીમડાનું દાતણ કરે છે, તેમ કપીરલક્ષ્મી વડનું દાતણ કરતા. એક વખત સવારમાં કપીરે દાતણ કરી, ચીરો નાખેલી. જે રથજે ચીરો પડેલી તે રથજે ચીરો પાંછી પી પીને વૃક્ષ થયું. કાળે કરીને મોટું થતાં કપીરવડના નામે પ્રખ્યાતિ પામ્યું.

કપીરવડ છેટેથી ધુમસવાળા પહાડ જેવો સુરા રંજનો દેખાય છે. ત્યાંથી આ કાવ્યની રચનાત છે. લાગણીના વિચારોનું કાવ્ય છે છતાં કપીરવડને યોદ્ધો કહી લખે છે કે

હિરયો હાયો યોદ્ધો હરિતલું હદે ખ્યાન ધરતો,

સત્સંગી ભક્તમાં કપીર પવિત્ર મનાય છે, અને તેથી નામયાદીનો કપીરવડ અઘાપિ પર્યંત પવિત્ર મનાય છે. ત્યાં કપીરવડ તજે સાધુસંત વિશેષ રહેતા હોઈ જનાર માત્રાળુ ભક્તોને સત્સંગ થયા કરે, એ કપીરવડ પવિત્ર માનવાનું ખીજું કારણ છે. કવિની લાગણી એટલી હદ સુધી ગાય છે કે કપીરવડ ચિરંજીવ રહેવાનો.

પ્રજાની વૃદ્ધિએ નિત અમર કેવાય નવ કાં ?

કૂટી ડાલોમાંથી પ્રથમ તરૂં કેરી નીકળતા,

ખૂંએ તેવા તંતુ વધી જઈ નીચે તે સટકતા.

કારણુ ઝાડની ડાંગોમાંથી વડવાઈ ઉત્પન્ન થઈ, અને પાછા એવા તંતુ થયા કે જમીનમાં ખૂંચે, અને પાછા નવા વડ ઉત્પન્ન થાય. પ્રજાની વૃદ્ધિ આમજ થાય, અને તેને કીધેજ કબીરવડને. “નિત અમર કેવાય નવ કાં ?”

જટાની શોભાથી અતિશય સરમાઈ શીવ જોડ્યા;

જટાને સંકેલી વડ તજી ગિરિએ જઈ રહ્યા.

કબીરવડની જટા જેવી શોભાથી પોતાની જટા માંટે શંકરને શરમ થઈ, અને વડનો ત્યાગ કરી ગિરિવાસ કર્યો. કવિની કલ્પના કંઈક અતિશયોક્તિ જેવી તો છે. પરંતુ શંકર તે વખતે ક્યાં હતાં ? એ પ્રશ્નનો ખુલાસો પ્રથમ થવા જરૂર છે. આપણા હિંદુશાસ્ત્રાનુસાર શંકર પરમાત્માનું નિવાસ-સ્થાન વડ અને દેલાસ છે. દેલાસ પ્રત્યે શંકર ગમન કરે છે ત્યારે વડ ઉપર થઈને નત્ય છે. કોઈ કાળે શંકર ફરતા ફરતા જઈ ચઢતાં, કબીરવડને નિવાસસ્થાન કરવા વૃત્તિ થઈ આવતાં, આનંદના ઉભરામાં પોતાની જટાને છૂટી મૂકી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવા લાગ્યા હોય, તે વખતે વડવા-ઈઓ રૂપી કબીરવડની જટા સાથે પોતાની જટાને સરખાવતાં, શરમ ચતાં પોતાની જટા મોકેલી વડ તજી ગિરિએ જઈ રહ્યા. આ હેતુ સંભવિત છે. પછી દેલાસ ન જતાં ગિરિ જઈ રહ્યા. ગિરિ તે મોરટકકાના કુમર હોય ન્યાં કુંકારેશ્વર નામાભિધાનથી સાક્ષાત્ શંકર પરમાત્મા નર્મદાના તીર ઉપર વિદ્યમાન છે. તે સ્થળે ઇશ્વરથી જવાય છે, અને દ્વાદશન્યોતિ-લિંગમાંનું તે એક ગણાય છે.

કબીરવડને એવી હચી ઘટા છે કે ગરમીના દિવસોમાં જન શીતળ જાયાનું સુખ લે છે. વળી બાજુમાંથી પવન આવીને પણ જગ્યા મોકબી કરી આપે છે. ઘણાં જંતુ અને પક્ષીઓ આ સ્થાનમાં સુખ પામે છે. ઘણા યાત્રાળુઓ પુણ્ય સમજીને અહીં ઉતરે છે. વળી ઘણા શિકારીઓ પહોં આ સ્થાનમાં ગમ્મત કરતા ફરે છે. હજારો માણસોને એક સાથે વાસ કરવો હોય તો સમાસ થવામાં લેશ પણ અડચણ પડે નહિ. નર્મદા નદી પૂર નેરે વહે છે તે અહીંથી નેવાય છે. આ બેટ ઉપર પણ પક્ષી ફરે છે તે પણ નેવાય છે. ઘટ યાજાં ઘઈ જવાને લીધે ગલીકુંચીમાં ફરવાનો અનેરો આનંદ મળે છે. લીલાં અને તામ્રાં પત્રોથી કબીરવડ અનુપમ દેખાય છે. પત્ર કસોઠસ છે; વળી લીલાં અને કુમળાં

છે; જેથી વંડ દીપે-જોભે છે. ટેટા પણ રાતા ચયા છે. સીલાં ને કુમળાં
પત્ર અને રાતા ટેટાથી પૂર્ણ શોભાયુક્ત થયું. તેમાં પણ બહુ જીવો.—
અનેક નવરંગી પક્ષીઓ ખેઠાં હોય, ટેટા ખાતાં હોય, એ શોભામાં ઓર
વધારો કરે. નીચે પડેલાં ઠારનાં બિંદુઓ બરફનાં જેવાં હોઈ તડકાથી ચળકે
છે. આ બધું કવિએ એવી સરસ રીતે કહ્યું છે કે, એ કાવ્યથી વાંચનારના
હૃદય ઉપર સુંદર છાપ પડ્યા વિના રહેતી નથી.

મહાબલેશ્વરની ટેકરીથી પણ હિન્દુ આ સ્થાનને લેખી કવિ કહે છે કે

ધટા ભારે જેવી શબ્દ સૂણવા કોઈ ખગના

ડીલે વાયુ લેવો, સુખ નવ હીણા લે કરમના.

કરમહીણા હોય તે આવું સુખ લેતા નથી. ડીલે વાયુ લેવો, ધટા
ભારે જેવી, અને શબ્દ સૂણવા કોઈ ખગના.....કળીરવડ નજીક
આવું સુખ લેતા નથી તે કરમહીણાજ છે. ધની હો, વિદ્વાન હો, મૂર્ખ હો,
કે ગમે તે હો, હો તે હો, પણ કરમહીણાજ.

આ વર્ણનમાં કાલ્પનિક વર્ણન કરતાં અનુભવવર્ણન અગ્ર સ્થાને છે.
પ્રભાતગાંજ ઠારનાં બિંદુઓ જેવાં, અને પછી

દિરો ભાનુ પૂર્વે અંશુરથનો સારથી રહો,

કમ્બુખાને રંગે સકળ સ્થળમાં રંગ ભરતો;

શશી તારા ગાંખા ઝરણુ પીગળે છે શિખરનાં,

દિસે છે સૌ જ્યાં ત્યાં જડ પણ અતિ મોદ કરતાં.

x x x x

કવિ સાં સવારમાં ગયા પછી મધ્યાહ્ન સુધી કે મધ્યાસમય સુધી
અથવા એકાદ બે રાત્રિ સાં રહ્યા હશે ખરા, કારણ

“ ઉનાળાનો ભાનુ અંતિ શ્રમથી બેઠો નવ શહે. ”

આ સીટીઓ અનુભવયુક્ત લખાઈ છે.

આ કાવ્ય આ રમણીય સ્થાન ઉપર સારો પ્રકાર પાડે છે. કદાચ
વાંચનારને આ કાવ્ય અતિશયોક્તિ જેવું લાગે તો કવિશ્વર દસપત્રારામે
“ બાપાની પીપર ” ને ક્યાં ઓછી વખાણી છે. કાગનો વાધ કરનારા,
ને કાંકરીનો મેરુપર્વત કરી માહાત્મ્ય લખનારા બીજા કવિઓ કરતાં નર્મદા-

ચંકરે જોઈલું લખ્યું છે તેટલું સત્ય છે, સુંદર છે, બાવયુક્ત, અને ભક્તિ-
પૂર્વક લખ્યું છે, ને તેથીજ લાગણીથી હૃદયના ઉભરા બહાર નીકળ્યા છે :-

“ ફરી મારી આંખો કબીરવડ તુંને નીરખીને,
ખરી પાપી શુદ્ધિ ખરીજ રૂડી જાત્રા ચર્ધ મને;
વિશેષે શોભે છે ગભીર વડ તુંથી નરમદા,
કૃતાર્થી મોટો હું દરશનવડે છું નરમદા. ”

આ આંખું વર્ણન અંગ્રેજી શૈલીને અનુસરતું છે, અને કુંદરતી શોભા
પર કાબોદુઆર કઢાયા છે. પરંતુ એમ તો ખરૂં કે, કવિ નર્મદનાં ‘કુંદરતી
વર્ણનનાં કાબો કરતાં વીરરસના કાબોમાં બલકે ભરી ઝમકે દીધી નીકળે છે.
તોપણ, કીટસના કહેવા પ્રમાણે :-

A thing of beauty is Joy for ever. સુંદર વસ્તુ
હંમેશાં આનંદજનક હોય છે.

ચર્યાપત્ર.

(મિ. મોતીલાલ વિશ્વનાથ નેશી).

૧૦. નીચેની બાબત બાબાજીનામાં ઉપયોગી હોવાથી, અને તેનો યોગ્ય
પ્રકાસો ન મળવાથી, આપના સાળાપત્રમાં ચર્યાપત્રદ્વારા પ્રકાસો થવા
પ્રતિજ્ઞા છે. આપણી ગુર્જરી ગિરામાં ‘હા’ શબ્દ સર્વમાન્ય છે,
અને એ ગુર્જરી ગિરા સંસ્કૃતમાંથી ઉર્લ્લેસી પ્રાકૃતની પુત્રી છે; તો એ
‘હા’ શબ્દ સંસ્કૃતમાંથી ઉતરી આવ્યો હશે ? મારા યત્નિચિત્ત જ્ઞાન
પ્રમાણે ‘હા’ શબ્દ સંસ્કૃતમાંથી ઉતરી આવ્યો હોય, એમ મને બાસતું
નથી; કારણ કે ગુજરાતી ભાષામાં ‘તમે આરૂં કામ કરશો ?’ આ પ્રશ્નના
જવાબમાં ‘હા’ કે ‘ના’ અવ્યયો વપરાય છે, પણ સંસ્કૃતમાં એજ પ્રશ્ન
માટે એટલે ‘યુયં મે કાર્યં કિં કરિષ્યથ ।’ આવા પ્રશ્નોના જવાબમાં,
ગુજરાતીમાં વપરાતા ‘હા’ અવ્યય જેવો કોઈ અવ્યય વપરાતો જણાયો
નથી, પણ કરિષ્યામિ । એમ ક્રિયાપદજ વપરાતું માલમ પડે છે; જ્યારે
ગુજરાતીમાં વપરાતા ‘ના’ અવ્યય માટે સંસ્કૃતમાં ‘પથુ’ ‘ન’ અવ્યય
વાપરી શકાય છે.

વળી બિન્ન બિન્ન પ્રશ્નોના સહવાસથી તેમની ભાષાઓમાંથી
રેખા, રેસાન (અં); નજીક, નમુનો (શ); નસીબ, નવાજ (એ);

વગેરે તત્સમ કે સાધિત શબ્દો આપણી ભાષામાં પ્રચલિત થઈ ગયા છે, તો “દા” શબ્દ કયી ભાષાના કયા શબ્દ પરથી ઉતરી આવ્યો છે, તે જણાવવાની જરૂર છે.

(મિ. નૌતમલાલ ઈશ્વરલાલ મહેતા).

“ વલ્લિકામાં વપરાતો ” જુહાર શબ્દ.

૧૧. મનુષ્યજાતિમાં માનવાચક શબ્દો જેવા કે રામરામ, જય શ્રીકૃષ્ણ, જય અંબે, નમસ્કાર, સલામ વગેરે વગેરે પોતપોતાની માતિના દિવાળ પ્રમાણે વપરાય છે, તેમ વલ્લિકા કોમની અમુક જાતમાં “ જુહાર ” શબ્દ વપરાય છે. હવે ઉપલામાંના ધણાખર શબ્દોના અર્થ તથા કારણો સમજાય છે, પણ ઉપરના “ જુહાર ” શબ્દનો અર્થ એટલે તે શા પ્રસંગ ઉપરથી ઉદ્ભવ્યો હશે તે ખુદ્દી રીતે સમજી શકતો નથી, તે સ્પષ્ટ સમજાવવા નમ્ર વિનંતિ છે. આ માટે કોઈ શબ્દો નીચે પ્રમાણે બોલે છે કે,

(૧) “ જળમાં જુમદીય હે, હડામાં હરિ સાર;
રો રામચંદ્રનો, ત્રણે મળી “ જુહાર ”.

બીજું.

(૨) જળે જૈન ધર્મનો, વલો વિવેક સાર;
રો અપભ્રંશનો, ત્રણે મળી “ જુહાર ”.

(મિ. લક્ષ્મણંકર ગણપતરામ).

૧૨. જુ. પાંચમી ચોપડીના પાઠ પદનો છેલ્લો પેરેમાંડ.

“ જુદનો ઉપદેશ—(૧) કોઈ પણ તરેહની હિંસા કરતી નહિ.

• (૫) માદક પદાર્થથી દૂર રહેવું. ”

પણ જુ. છઠી ચોપડીના પાઠ ઉપમાં.

“ ચીના લોકો બાધ મતના છે. તેઓ ઉદર કે કીડાને પણ મૂકતા નથી ”.

ચીના લોકો ઉદર અને કીડાનો વાદ કરે છે તો તેમને બૌદ્ધ મતના કેવી રીતે માની શકાય ? માંસાહાર, એ બૌદ્ધમતથી તદન વિરુદ્ધ છે.

૧૩. છઠી ચોપડીના પાઠ ૧૧, પૃષ્ઠ ૨૭, પેરેમાંડ ૪ ને ૫.

“ જરાક આંખ ખંચાઈ, તેણે ગંભીરતાથી જવાબ આપ્યો. આરથા ”.

“ ડાસાની આંખ બીજા તરફ વળી. કાઈ તમારું ? આરથા ”.

“ ડાસાએ ગલારાઈ ત્રીજ તરફ જોયું ને પૂછ્યું, અને તમારું ? દાન ”.

પરમાર્થી ત્રણ છોકરાએ સારંગી વગાડી ગાયન ગાઈ પૈસા મેળવીને ડાસાને આપ્યા એટલે ડાસાએ જ્યારે તેમનાં નામ પૂછ્યાં તો આરથા, આથા ને દાન એ પ્રમાણે છોકરાઓએ કહેવાનું શું કારણ હશે ?

(મિ. કંથડછ જોગીસાઈ વશી).

૧૪. નીચેની ગણિતની શંકાઓનો ખુલાસો રીત સહિત જણાવવા મહેરબાની કરશો.

(૧) ચાર ભાગીદારોને એક આંખો છે. તેના ફળની વહેંચણી તે લોકોએ નીચે પ્રમાણે કરી.

અથમ એક ભાગીદારે જઈ જેટલાં ફળો હતા તેના ચાર સરખા ભાગ કર્યા. ચાર સરખા ભાગ કરતાં એક ફળ વધ્યું તે આંખોના રક્ષકને આપ્યું ને પોતાનો ભાગ લઈ ગયો. એજ પ્રમાણે બીજાએ કર્યું તે વખતે પણ એક ફળ વધ્યું તે રક્ષકને આપી પોતે પોતાનો ભાગ લઈ ગયો. હવે પ્રમાણે ચારે ભાગીદારોએ કર્યું. પછી ચારે ભાગીદારોએ સાથે આવી બાકી રહેલાં ફળ વહેંચી લીધાં તો દરેકને ભાગ સરખાં આવ્યાં તો અથમ આંખો પર જેટલાં ફળ હતાં ?

૧૫. (૨) સીતેર પત્થર છે. તેને એવી રીતે ગોઠવ્યા છે કે અથમ એક પત્થર, તેના પછી એક પુટને અંતરે બીજાને પત્થર, પછી ત્રણ પુટને અંતરે ત્રીજાને પત્થર, પછી પાંચ પુટને અંતરે ચોથા પત્થર, એ પ્રમાણે જ્યો પુટને ચઢતા અંતરે દરેક પત્થર ગોઠવ્યો છે; તે પહેલા પત્થરની પાસે એક એક પત્થર લાવી મૂકવાને કટકું ચાલવું પડશે ?

(મિ. ભગવાનદાસ જુખણદાસ પટેલ).

૧૬. આર્ય, જાંબવાસવ, ગવેદ, પંચકલ્યાણ, ગોતીત, નીરધ, ભૂમા, આ રાબ્દોના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરશો.

૧૭. અગોપ, અપોર, અણકું, અલસ, અમયું (અમિથ્યા ?), અલોપ આ સર્જકાર્માના આદિ એના અર્થ શો માપ છે તે જણાવશો.

૧૮. કમાણી, કલ્યાં, ચાલો, મગકું, મગડો, નવમરૂં, પંચોટી, પગાર, હાંદલું, દેવારખી, આ રાબ્દો કઈ બાવામાંથી આવેલા છે, તેનાં મૂળ દર્શાવશો.

૧૯. દિલના દેરાજનમાં સિરમૂર. તથા મહેર કાટલાનાં દેશી રાજ્યો સંખ્યા છે તે દિલનાં કયા વિભાગમાં છે ને તેના રાજકર્તા કણ છે ?

૨૦. સંવાર ને સાંજનો કલાક સમજવા સાર અંગ્રેજીમાં પી. એમ. તથા એ. એમ. ની મંડા સંખ્યા છે તે શા આધારે કરી હશે ?

૨૧. કોઈ પુસ્તકની વચગાંઠીની આદ્યત્તિ એટલે શું અને એ સંજ્ઞા આપે લગાડી શકાય છે ?

(મિ. કેચરલાલ મહાશંકર ત્રવાડી).

૨૨. દોઢ અને અઢીની વ્યુત્પત્તિ શી હશે ?

૨૩. પાંચમાસમાં પાંચ + માસ લાગ છે કે નહિ, હોય તો માસનો અર્થ તથા આખા શબ્દનો શબ્દાર્થ શો થાય ?

૨૪. પાંચમી ચોપડીના પાઠ ૩૩ના બીજા પેરગ્રાફમાં લખ્યું છે કે નાકમાંનું પાણી વાયુની ગરમીથી હવા ઘર્ષ ઉડી જાય છે. આમાં હવાને બદલે વરાળ જોઈએ એમ માફે ધારવું છે તે ખરું કે નહિ ?

૨૫. પાંચમી ચોપડીના પાઠ ૨૪ની આશુ પર્વતની કવિતામાં 'તહાં તેર ગાઢ તણે તો તળાવે' લખેલું છે. તળાવ એવડું મોટું નથી એમ સાજાપત્રમાંજ આવેલા સખાશુ ઉપરથી માલમ પડે છે તો એવું લખવાનું કારણ ઘણું મોટું જણાવવા તથા ત (તહાં તેર, તણે, તળાવે) વધારે લાવવા લખેલું જણાય છે કે કેમ ?

૨૬. એજ ચોપડીના પાઠ ૩૫માં એક જમીનદારને ત્યાં એક વિદ્વાન પંડિત આવ્યો એમ લખ્યું છે તે પુનરુક્તિ ઘર્ષ છે કે કેમ ?

૨૭. પાંચમી ચોપડીના પાઠ ૩૪ માંની કવિતામાં 'એક અમારી આશ' એ લીટીમાં અમારીને બદલે તમારી મૂકવાથી અર્થ સારો થાય છે. ગૂંચમાં શી કડો છે તે જણાવવા મહેરખાની કરશે. અંતે કાવ્યદોહનમાં જોતાં માલમ પડતું નથી.

૨૮. 'જી' - લખત્રમાં જૂને દસ્ત ઊની નિશાની ન કરતાં કાનો કરી તે નિશાની કરવાથી શરૂઆતમાં શીખનાર બાળકો ગુંચરાય છે. આવી રીતે લખવાનો વહીવટ સાચી પડ્યો હશે ?

૨૯. ૭મી ચોપડીના પાઠ ૨માં લખે છે કે દિલ્લીથી કુતુબ મિનાર જતાં શાહજહાંની બેઠીની કચર તથા તે ઉપરનો હાથમેદક લેખ જોવા લાયક છે; તો સદરદુ લેખ સી બાળતનો તથા શો છે તે જણાવવાની સ્વાભાવિક રીતે જિજ્ઞાસા થાય છે, માટે તે જણાવવા મહેરખાની કરશે.

૩૦. બાળવર્ગમાં સજ્ઞ લખવાનો વિષય રાખ્યો છે તે ચોપડીમાં જોઈને કે જોયા વગર લખાવીએ તે જણાવવાની જરૂર રહે છે.

બહાર ખખર.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪

ના કુકમ નં. ૧૧૮૫ ઉપરથી.

લેખએ છે.

પંચમહાલ જિલ્લાની લોકલબોર્ડ નિશાળો માટે.

૧. ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષકો અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થયેલી બાઈઓ. તેમના ધણી કે લાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨. વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો.

રેવાકાંઠા એજન્સિનાં શાળાની નિશાળો માટે.

૧. ૧ લા વર્ષની શિક્ષિત સ્ત્રીશિક્ષકો અને ધોરણ ૬ કે ૫ ઉત્તીર્ણ થયેલી બાઈઓ. તેમના ધણી કે લાઈને માટે લાયકાત મુજબ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

૨. ૧ લા વર્ષના શિક્ષિત પુરુષશિક્ષકો.

૩. વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો.

૪. મેટ્રિક્યુલેશન કે રૂફલ ફાઈનલ પસાર થયેલા શિક્ષકો.

ટીપ્સ:—શાળાઓના નોકરોને જિલ્લા માફક રમ, પેન્શન, ગ્રેન્ડ્યુઈટી વગેરે સિવિલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ મુજબ આપવામાં આવે છે.

મુદતના:—અરજદારે પોતાનું આખું નામ, હેઠાણું, ટપાલનું ગામ, સાતિ, ઉંમર, પસાર કરેલી પરીક્ષા, ફાઈ જગ્યાએ નોકરી કરી હોય તો તે શાથી છોડી વગેરે જણાવવું, અને અરજ સાંચે ફળવણીની હાલતી સંસ્થાનું અભ્યાસ, કામ, અને વર્તણૂક માટેનું પ્રમાણપત્ર કે તેની નકલ મોકલવી. બની શકે તો રૂબરૂમાં મળી જવું કે પગાર વગેરેનો પુરતો ખુલાસો થઈ શકે.

જોધરા.

B. N. Desai,

તા. ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

ડે. એ. ઇ. પં. રેવાકાંઠા.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબર.

નીચેનાં ચોપાનીઆં, પુસ્તકો વગેરે નામદાર ગવર્નરજનરલ-હાઉસ કાઉન્સિલના હુકમથી જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે, કેમકે સદરદૂ પુસ્તકો, ચોપાનીઆં વગેરેમાં નામદાર સદેનસાદ તરફ કે હિદમાં કાપરેસર રમપાએલી બિદિયા સરકાર તરફ સીધી યા આડકતરી રીતે અમંતોપ, બિચાર, કે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ રહે એવું લખાણ કરવામાં આવ્યું છે.

પુસ્તક, ચોપાનીઆં વગેરેનું નામ.	વિશેષ દર્શાવત.	સરકારી ઠરાવ નં. તથા તારીખ.
‘ગોપાલકૃષ્ણગોખલેનું ચરિત્ર, ભાગ પહેલો’.	અમદાવાદમાં ખાડીઆ-માં સલખાયા પ્રેસમાં ગુજરાતી ભાષામાં છપાએલું, અને અમદાવાદ, રીયોરિડના પાંડુરાવ જીવણલાલ કેસારીએ પ્રસિદ્ધ કરેલું.	જ્યુડિસિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૩૬૮. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૨મી ઑગોસ્ટ ૧૯૧૪.
‘રેવોલ્યુશનરિ એમ્પ્રેનક, ૧૯૧૪’.	ન્યુયૉર્કમાં અંમેસ્ટમાં છપાએલું.	જ્યુડિસિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૫૪૪. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૬મી ઑગોસ્ટ ૧૯૧૪.
‘અખબારે-હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનની ખબરો). ખગવા’.	તા. ૨૧મી જુલાઈ ૧૯૧૪નું સાન ક્રાન્સ-રોમાં ઉર્દુ, ગુર્મુખી, ગુજરાતી, અથવા હિન્દીમાં પ્રસિદ્ધ થએલું પાનીઈ; ‘સર્કાર જાહેર થઈ છે’ એ સબોથી રાઈ થતું ને ‘વેદી માતરમ’ થી સમાપ્ત થતું.	જ્યુડિસિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૫૪૫. કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૧૬મી ઑગોસ્ટ ૧૯૧૪.
‘સ્વાતંત્ર્ય-અંક ૪થા’	૧લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ એ તારીખનું ‘અરે	જ્યુડિસિયલ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૭૬૬૬. કિલ્લે મુંબઈ,

હિંદુસ્તાન, પું ક્યો
રસ્તા લેવા માંગે છે ?
સ્વોન્નતિનો કે ગુલામ
ગીરીનો ? એ મયાળાનું
મરાઠીમાં જાણેલું પા-
નીડ.

તા. ૨૩મી ઑક્ટોબર
૧૯૧૪.

‘ખાળ ગંગાધર તિલ-
કથી રિકાઈ’

અમેરિકાના યુનાઇટેડ
સ્ટેટસમાંના કલિફોર્નિ-
આમાં આવેલા સાન
ફ્રાન્સિસ્કોમાં યુર્ગાતર
આશ્રમે પ્રસિદ્ધ કરેલું
પાનીડ.

ન્યુડિસ્મલ ડિપાર્ટમેન્ટ,
નં. ૮૨૦૨, કિલ્લે મુંબઈ,
તા. ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૪.

‘આમ બંદે માતરમ્
સ્વાધીન ભારત’ એ
મયાળાનું પાનીડ.

‘કળિ મહાચિત્તે’ (ક-
વિએ ગાયું ૪૦) એ
શબ્દોથી શરૂ થતું.

ન્યુડિસ્મલ ડિપાર્ટમેન્ટ,
નં. ૮૨૦૨, કિલ્લે મુંબઈ,
તા. ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૪.

‘મંડલેના ધરદર્ન પેગલા
હિલના શિખર પર નાટ
(naat) ના રાત્રીએ
નાખેલું સોનેરી તાડડું
પાન’.

એજ શબ્દોથી શરૂ થતું,
અને ‘મેટી વિપતિ
આવશે, ધ્યાન રાખજો’
એ શબ્દોથી સમાપ્ત
થતું બર્માઝ ભાષાનું
પાનીડ.

ન્યુડિસ્મલ ડિપાર્ટમેન્ટ,
નં. ૮૨૪૩, કિલ્લે મુંબઈ,
તા. ૧૧મી નવેમ્બર
૧૯૧૪.

‘ગુર્કો-ખાલ્કન લકાઈ-
ભાગ પહેલો’.

નવસારીના મુનશી
મુસ્તાફા સૈયદ અલીએ
લખેલી, તા. ૨૬મી નવેમ્બર
૧૯૧૪ના નં. ૮૮૪ના
સરકારી ફાવથી જાત
મળેલા ‘જંગો-ખાલ્કન’
એ નામના પુસ્તકની
સુધારેલી આવૃત્તિ. સુ-
ધારેલા ભાગો સરતના
શંદેર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
જાપાયા છે.

ન્યુડિસ્મલ ડિપાર્ટમેન્ટ,
નં. ૮૪૬૨, કિલ્લે મુંબઈ,
તા. ૧૩મી નવેમ્બર
૧૯૧૪.

ચેતવાણી:

સા. રા. જી. એમ વૈષ્ણવકૃત “ગૃહવ્યવસ્થા” પાઠ પૂર્ણ હિં.
૦-૧૨-૦. પહેલી તથા બીજી આવૃત્તિના “સોલએન્ટ” અમે છીએ;
તો તે પુસ્તક અમારી પાસેથી નીચે સરનામે, મળાથી લેવા વિનંતિ, છે.
બુકસેલર:—મેગર મેથલ રાજકોટ (કાઠિયાવાડ). અથવા લેલંગ
હાઇસ્કૂલ-ગોધરા. એ સરનામાથી કર્તાને લખવાથી પણ મળી શકશે.

નામદાર મુંબઈ સરકારના ઠરાવ--સન ૧૯૧૪ તા. ૨૪-૯-૧૧
ના મુબઈ સરકારી ગેઝીટ લાગ ૧ ના પાના ૨૧૨૯ ઉપરથી મી. જી.
એમ. વૈષ્ણવની જનારેલી ‘ગૃહવ્યવસ્થા’ ના પ્રાથમિકશાળામાં
‘ટેકસ્ટ બુક’ નરીકે ચનાવવાની મંજૂરી મળી છે. આ પુસ્તક સિવાય
‘ટેકસ્ટબુક’ તરીકે ‘ગૃહવ્યવસ્થા’ ના બીજા પુસ્તક મંજૂર નથી, તો
કેટલાક સ્વાર્થી વેપારીના ભરમાવાળી ભરમાઈ તેમની જગમાં ફાગળો નહિ.
બુકસેલર મેગર મેથલ.—રાજકોટ

“શિક્ષણસાહિત્યો”

અમારા કારખાનામાં સર્વશાળા, ટીલુરીયમ, જાતુલોડ, ચંદ્રવી ક્ષમ-
શક્તિ, ગ્રહમંડળ, પૃથ્વીના નાના મોટા ગોળા, ઉચ્ચાલન, ગરમી, રેંટ ફેર,
ફાયર, ટોળાવ, ભેવાના તથા ચિતરવાના નકશા, જમીનના ખાડા-ટેકરી-
નદી-નાગાં વગેરે બતાવનાર દરેક દેશના નકશા, રેગાકારની પેટીઓ, કિન્ડર-
ગાર્ટન, કુવારા, પરાવર્તન, વક્રિભવન, ગુરુત્વાકર્ષણ, દુદ્ધક, સાદાત્મ,
બકનળી, જળચક્રી, જળચાપ, બેટરીના સાહિત્યો, વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરવાના
માધ્યમો, કોમ ગ્લાસ મથ, ધાતુ તથાવવાથી કુલે છે, તે બતાવનાર ગોળો
ને રીંગ, ખેતી, લડાઈ, ખલામી, વગેરે તેર ધંધાનાં હથિયારોના નમૂના,
સમદરયાનના ધોરણવાર બોર્ડ, ગ્રજાક્ષરના ખંડના ધાતુના નમૂના, શેલડી
પીલવાનો કોટક વગેરે વાંચનમાળાના પાઠોના તમામ સાહિત્યો, રમનની
પેટીઓ, પાઠ્યમંદ્રો, રસાયનિક ચીજો, કસરત, ક્વાયન, જીજીજ, ખજોજ,
પદાર્થ વિજ્ઞાન વગેરેનાં તમામ સાહિત્યો નીચે સરનામે મળશે.

કાશિલાલ છગનદાસ પટેલ,
મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય દાયાંલય,
નાંજેલ. અમદાવાદ—ગાંધીજી રોડ.

જાહેર ખબર.

૪. જ્યાં રહેલે ત્યાં હોય ત્યાં માલ હશે રસ્તે અને ક્યાં મોકલવો તેનો ખૂસી ખુશી માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રહેલે રોજનીય આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ મંગાવનારને શિર સમજવો.

૫. હુડી મોકલાવનારે બંસજરે ટેકાણું લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડના સર્વે ભારતરોને તથા બુકસેલરોને વિનિતિપૂર્વક જણાવવાનું કે દરેક શિક્ષક કોપીબુકોની સાથે અમોઝ બીજ કોષપણ ગૂજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો, સેકેડે ૧ એક ટકાના કમીશનથી મોકલી આપવાની ગાદવણ કરી છે. એક વખત કામ પાડી જોવાથી ખાત્રી થશે. પેકિંગમાં જાણે અર્થ થાય તેમ કરીશું. જ્યોતી મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરનામે લખવું. નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

દરેક શિક્ષક કોપીબુકોનાજ દરેક ભાગના બુક બુક દેના અશરો નેજા ખંધ ખેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઇંગ્લાન્ડથી મોકલે ખર્ચે બનાવી મંગાવી છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ અને ફારસી લખવાને ધણી સગવડકારેલી છે. દરેક બોક્સમાં ડકન-૬. કિમ્મત ૩.૦૦, જાણમાં જાણ ૮ બોક્સ મંગાવનારને ૧૧ ટકા કમીશન મળશે. તે ૨૫ મા તેથી વધુ બોક્સ લેનારને ૧૨૫ ટકા મળશે. વેલ્યુપેન્સથી ૧ થી ૬ બોક્સ મંગાવનારને અર્થના વાજ વધારે લાગશે એ બુલી જતા નહીં, અને ૧૨૫ પહેલાંથી મોકલાવનારને બોક્સના અર્થના બે આના લાગશે.

ન બુના

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દરેક શિક્ષક કોપી બુકોની

સ્ટીલ પેનોના

							
નં. ૨૨૩	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫	નં. ૬	નં. ૭	નં. ૮	નં. ૯

આદરજી કાવસજી માસ્તર. દરેક શિક્ષક કોપીબુકો તથા સ્ટીલ પેનોના પ્રગટ કર્યા અને મંગલન એન્ડ. યોગીનલાલ, મુમ્બઈ

બહેરાં-સુગાની શાળા.

અમે તે જાતનાં છોકરાંને બોલનાં, લખનાં અને ઉપયોગી દુનર મફત શિખવે છે. બહાર ગામનાં છોકરાંને રહેવાની ગોઠવણુ થાય છે. નામલર સરકાર અને મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી આશ્રય મળ્યો છે. સ્થાયી ફંડ માટે અને બોર્ડિંગ માટે નાણાં મોકલવા વિનંતિ છે.

પૂછો ખાડીઆ, અમદાવાદ:

પ્રાણશંકર લલ્લુભાઈ દેશાઈ હેડમાસ્ટર,

લુકસેસર શાહ લલ્લુભાઈ નારણદાસ, લીમડાચોળ-સુરત.

હમારી દુકાને શાળામાં વાસતી તમામ ખુબ તથા સ્ટેશનરી, કાગળો વીગેરે એછે લાવથી આપનામાં આવશે. માટે હમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

‘બાલ સ્વલાવ’ (ફિ. ૦-૮-૦) આટલિ ૪ થી; ‘બાળ વાર્તા’ ફિ. ૦-૪-૦ (આ. ૨૭); ‘સચિત્ર વાર્તા વિનોદ’ આ. ૧થી નાં અમે સોલએજન્ટ છીએ; માટે તે બધાં પુસ્તકો નીચેનાં સરનામે સંપવાથી મળા શકશે.

શ્રીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની. સરકારી ફાન્ડેક્ટર; આસ્તોડીઆ રોડ—અમદાવાદ. અથવા કતોને નીચેને સરનામે લખો:—

મી. જી. એમ. વૈષ્ણવ, તેલંગ હાઈસ્કૂલ—ગાધરા.

યુરોપમાં લયંકર લડાઈ ચાલતી છતાં.

અમારે ત્યાં સ્કુલોમાં વાસતી ટેકસ ખુબ, ટાપુઓ, પાઠમાલાની આખડો ઢેરી તથા ચિનવાલી ડ્રોઈંગશુઝો, નાના મોટા દરેક દેશના નકશા, દરેક જાતની એકસરસાઈઓ, સ્કુલ સ્ટેશનરી, ડ્રોઈંગને લગતો સધળે જ સામાન, કંપાસ, બોલસો, ડ્રોઈંગના દરેક જાતના રંગોનાં પીકા, ચાલીની રબીઓ છુટક તથા જરૂરિયાત, વ્યાજખી લાવથી મળશે. બહારગામનાં ઓરડરાને તરત ધ્યાન આપી વી. પી. યી મોકલવામાં આવશે. સામટુ ખરીદનારને ધણું સાદું કમીશન મળશે માટે જરૂર લખો:— મુખલાલ નાથાલાલ શાહ,

લુકસેસર, ડ્રોઈંગ સ્ટેશનર, કુતારા પાસે રીચીરોડ—અમદાવાદ.

૪. બધાં રેલ્વે તંત્રોમાં ત્યાં માલ કચેરો અને કપાં મોકલવો તેનો પૂરતો ખુદાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રેલ્વે સ્ટેશનથી આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ મંગાવનારને ચિર સમજવો.
૫. દુડી મોકલાવનારે બંસખર વેકાર્ણ લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાલીઆવાડના સર્વે મારતરોને તથા લુકસેસરોને વિનતિપૂર્વક જણાવવાનું કે દરેક શિક્ષક કોપીખુકોની સાથે એકોએ બીજ કોપપણ ગૂજરાતી તથા અંગ્રેજી બુકો સેક્ટે ૧ એક ટકાના કમીચતપી કથી આપવાની ગાદવણી કરી છે. એક વખત કામ પાડી લેવાથી ખાતરી

થી પેકિંગમાં ગોઠા ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. જોગોની મંદિર કોપ તેઓએ ત્રણે સરનામે લખવું. નોટપેક કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

દરેક શિક્ષક કોપીખુકોનાગ દરેક ભાગના બુદ્ધી બુદ્ધ કદનો અક્ષરો તેમ જ બેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઇલાનથી નોટપેક ખર્ચ પનારી મંગાવી છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ અને ફારસી લખવાને ધણી સગવડબરેલી છે. દરેક બોક્સમાં કમીચ-૬. કિમત ૨. બી. ગોઠામાં ગોઠા ૮ બોક્સ મંગાવનારને ૫ ટકા કમીચન મળશે. તે રૂમ થા તેથી વધુ બોક્સ લેનારને ૧૨૫ ટકા મળશે. વેલ્યુપેનલથી ૧ થી ૧ બોક્સ મંગાવનારને ખર્ચના બાજુ વધારે લાગશે એ લુલી જતા નહીં, અને પેસાપહેલાંથી બોક્સાવનારને બોક્સના ખર્ચના એ આના લાગશે.

નં. મુ. ના

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દરેક શિક્ષક કોપીખુકોની

સ્ટીલપેનોના

							
નં. ૧૨૩	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫	નં. ૬	નં. ૭	નં. ૮	નં. ૯

આદરજી કાવસજી માસ્તર. દરેક શિક્ષક કોપીખુકો તથા સ્ટીલપેનો અને કમીચન એન્ડ. ગોળીનવાલ કમીચ

બંહેરાં-સુગાની શાળા.

અમે તે જાતનાં છોકરાંને બોલતાં, લખતાં અને ઉપયોગી દુનર મફત શિખવે છે. બંહેરાં ગામનાં છોકરાંને રહેવાની મોકલણ થાય છે. ન્યમદર સરકાર અને મ્યુનિસિપલિટી તરફથી આશ્રય મળ્યો છે. સ્થાપો ફડ માટે અને બોર્ડિંગ માટે નાણાં મોકલવા વિનંતિ છે.

પૂછો ખાડીઆ, અમદાવાદ.

પ્રાણશંકર લલ્લુભાઈ દેશાઈ હેડમાસ્ટર,

બુકસેલર શાહ લલ્લુભાઈ નારણદાસ, લીમડાપોળ-સુરત.

હમારી દુકાને શાળામાં આવતી તમામ બુકો તથા સ્ટેશનરી, કોમ્પોઝીંગ જેટલી બાવધી આપવામાં આવશે. માટે હમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

‘બાલ સ્વસ્થાવ’ (ક્રિ. ૦-૮-૦) આશ્રિત ૪ થી; ‘બાળ વાર્તા’ ક્રિ. ૦-૩-૦ (આ. ૨૭); ‘સચિત્ર વાર્તા વિનોદ’ આ. ૧ થી ના અમે સોલ્ડએન્ડ હીએ; માટે તે બધાં પુસ્તકો નીચેના સરનામે સમવાયી મળી શકશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની. સરકારી કોન્ટ્રેક્ટર; આસ્તોડીઆ રોડ—અમદાવાદ. અથવા કર્તાને નીચેના સરનામે લખો:—

મી. જી. એમ. વૈષ્ણવ, તેલંગ હાઈસ્કૂલ—ગાંધરા.

યુરોપમાં લયંકર લડાઈ ચાલતી છતાં.

અમારે ત્યાં સ્કુલોમાં ચાલતી રેફ્રેશ, છોકા, કોપીઓ, પાઠમાલની ગાઇડો દેરી તથા ચિત્રવાળી ડ્રોઈંગબુકો, નાના મોટા દરેક દેખના નકશા, દરેક જાતની એક્ઝરસાઈઝો, સ્કુલ સ્ટેશનરી, ડ્રોઈંગને લગતો સમગ્ર સામાન, કંપાસ, બોર્સો, ડ્રોઈંગના દરેક જાતનાં રંગોનાં પડીકાં, સાદીની ડબીઓ છુટક તથા જરૂરનાં, બ્યાન્કથી ભાવથી મળશે. બંહેરાંગામનાં બોર્ડરોને ટુરના પ્લાન આપી વી. પી. યી મોકલવામાં આવશે. સામુદ્ર ખરીદનારને ધણું સારું કમીશન મળશે માટે જરૂર લખો:— મુખલાલ નાથાલાલ શાહ,

બુકસેલર, ડ્રોઈંગ સ્ટેશનર, કુવારા પાસે રીચીરોડ—અમદાવાદ.

૪. જ્યાં રહેલે સરહોમ ત્યાં માલ ક્યે રરતે અને ક્યાં મોકલવો તેનો પૂરતો ખુલાસો માલ મંગાવનારે લખી જણાવવો. રહેલે રેલ્વેનથી આગળ માલ લઈ જવાનો ખર્ચ મંગાવનારને શિર સમજવો.
૫. હુડી મોકલાવનારે બરોબર ટેકાંદાર લખવું.

૬. ગુજરાત તથા કાશીઆવાડનાં સર્વે માસ્તરોને તથા શુદ્ધસેલરોને વનતિપૂર્વકે જણાવવાનું કે દરેકત શિક્ષક કોપીખુકોની સાથે અગોઝે ખીજ કોષપણ ગૂજરાતી તથા અંગ્રેજી ખુકો સેક્ટે ૧ એક ટકાના કમીઘનથી મોકલી આપવાની ગોઠવણી કરી છે. એક વખત કામ પાડી જોયાથી ખાતરી થશે. પેકિંગમાં જોછો ખર્ચ થાય તેમ કરીશું. જેઓની મરજી હોય તેઓએ નીચલે સરનામે લખવું. નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહિ.

દરેક શિક્ષક કોપીખુકોનાગ દરેક ભાગના બુદ્ધા બુદ્ધા કદનો આશરે તેજ ખર્ચ ખેસતી સ્ટીલપેનો ખાસ ઇંગ્લાન્ડથી નહોટે ખર્ચે ખનાવી મંગાવે છે. એ સ્ટીલપેનો, ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ અને ફારસી લખવા ધણી સગવડબરેલી છે. દરેક બોક્સમાં કદન-૬ કિન્મત ૩ જોજમાં જોજ ૮ બોક્સ મંગાવનારને ૬૫ ટકા કમીઘન મળશે. ને મા તેથી વધુ બોક્સ લેનારને ૧૨૫ ટકા મળશે. વેલ્ડમેનલથી ૧ મા બોક્સ મંગાવનારને ખર્ચના વાન્ વધારે લાગશે એ બુલી જતા નહીં, અને રેસાપહેલાંથી મોકલાવનારને બોક્સના ખર્ચના બે આના લાગશે.

નમુના

આદરજી કાવેસજી માસ્તરની

દરેક શિક્ષક કોપી ખુકોની

સ્ટીલપેનોના

							
નં. ૨૨૩	નં. ૪	નિ. ૫૫	નં. ૫૫	નં. ૬૫	નં. ૭૫	નં. ૮૫	નં. ૯૫

પુસ્તક ૫૪મું.

અંક ૩જો.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

માર્ચ, મને ૧૯૨૫.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧ કેળવણી.	૮૧-૮૩
૨ વર્ષ આખરે વર્ગ સંકલ્પના વિશે.	૮૩-૮૫
૩ મરાઠાઓને ઉર્દુ ભાષાને શિક્ષણ આપવા વિશે (એમ આર્થ શાહી)	૮૫-૮૬
૪ સંસ્કૃત-એક મંત્રા. (મ. ગ. દવે).	૮૬-૮૮
૫ આનંદપર્વદન (મો. ના. મહેતા)	૮૮-૧૦૦
૬ દાક્ષીણ્યમાં વપનાના દેવસંહિ અનુસારનું દુકામો વર્ણન. (દ. અ. દેસાઈ).	૧૦૦-૧૦૫
૭ કુનીઆના સાત સમાકાર (મો. જ. દવે).	૧૦૫-૧૦૮
૮ ગુલામ ... (મ. દ. શાહ).	૧૦૮-૧૧૧
૯ અધ્યાસકમળાંધરી સંકલ્પ સમાધાન	૧૧૧-૧૧૨
૧૦ મેલેગીઅન તારની નિમારી પ્રત્યે નિશાળની દાગરી માટે મુ. દવે (ન. પુ. દવે).	૧૧૩-૧૧૪
૧૧. કેળવણીનાંતી બહેર ખર્ચો	૧૧૫-૧૨૦
૧૨. હનામપાક.	૧૨૦

તન્ત્રી (ઓક્ટોબર, ૧૯૧૪)-અને
પ્રકાશક-મિ. કે. પુ. શાહ અરેસર વાલી, બી. ઓ.,
પ્રિન્સિપલ, મિ. રા. દુર્ગાકાંતેજ-અમદાવાદ.
કેળવણીનાંતાના હુકમગી.

(સર્વ દક્ષ સ્વાધીન સંખ્યા ૭.)

અમદાવાદ-વીરે મિત્ર દિવસપત્ર સામે પનાખાઈની વાલીમાં
મી "સંપન્નારાયણ" મિ. પ્રેક્ષા પટેલ મોતીલાલ શાળાને હાથે

નોંધ એ હીએ—પહેલા અર્થવા બીજા વર્ષના ટ્રેન્ડ શિક્ષકો શિક્ષકો
કિન્ડર ગાર્ટનના અનુભવી, પગાર લાયકાત મુજબ, લગભગ સર્ટીફિકેટની
લધારામાં રાખેલ જોશી,
નકલ સાથે.
હા. મા. એલ. આર. મુ. સ્કૂલ. નોંધીયા બનવર-કરાંચી.

નોંધ એ છે—અમદાવાદ ટ્રકચાલકો આવેલી તે. ના. સ. બા.
શેઠાણી હરકુવરજીની કન્યાઓ માટે પહેલાં તથા બીજા વર્ષના ટ્રેન્ડ ઓ
શિક્ષકો. સર્ટીફિકેટ સાથે તે શાળાના જ્ઞાનરસી સેક્રેટરીને અરજ મોકલો.

વિનંતિ—“ગુજરાતી નીચાબોના મુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી
સાહેબો તથા અંધ હોકરાઓનાં માળાપને બીનંતી જે તેમને પોતાનાં અંધ
હોકરાઓને મુખ્ય તારડેવમાં વીક્ટોરીયા અધશાળામાં બસવા
મોકલવા, ત્યાં તેમને વાંચવાનું, લખવાનું, પદાર્થ પાઠ, આંક, હીસાબ, તથા
નેતર અને દરજ્જા કામ તેમજ સંગીત મહત્ત્વ ધીબવવામાં આપે છે. તથા ત્યાં
રહેવાની, ખાવાની, તથા કપડાંની પણ મહત્ત્વ ગોઠવણ સ્કૂલ કમીટી કરે છે.
નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ.

જાહેર અખબર.

બહાર ગામના સર્વે ઉર્દુ સ્કૂલોના મહેરબાન મુનશી સાહેબોને અખબર
આપવામાં આવે છે કે અમારે ત્યાં તમામ ઉર્દુ સ્કૂલોમાં આજની તારીખે
સરકારે ડોરના માટે મંજૂર કરેલી તમામ ઉર્દુ કોતાબો તથા ઉર્દુ-મોટ
નકશાઓ વીગેરે છુટક તથા જગ્યાબંધ ઘણાજ દીકરાત લાંચથી મળશે માટે
તેકવાર ફરમાશ મોકલી આપી કરવા મહેરબાની કરશો. લાગતે માટે પ્રાર્થ
સર્વીસ્ટ મંજાવો જે મહત્ત્વ મોકલવામાં આવે છે. કમિશન ફરીએ એક
આના મુજબ. મીઆં બદરુદ્દીન હુસેનુદ્દીન નીઝામી કાપકવાતા.
હ. ત્રણ દરવાજા કાપકની દુકાન નં. ૪૩૭૪, અમદાવાદ.

જાહેર અખબર—વિદ્વાન વર્ગની સહાનુભૂતિથી ખાસ બાળ શિક્ષણ
ચેત્તેલા ધાતુના આકારો તથા મુજાહરના મોટાં બોર્ડવાળું મોલક રા. ના.
બેતા ૧૧૧૧, ત્રણનાં ૧) તમામ સાહિત્યોવાળી મોટી પેટી રૂ. ૧૧૧.
આર. સી. મહેતા મુ. નળમગર સ્કૂલ મુ. બંધ.

સુપીરિઅલસ્ક્રિબના { સુખગાથિતરીતિ. } અને ઇન્ફીરિઅર
ધો. ૪ થી ને મ થી { ના ધો. ૩૦ માટે }

જોકે પણ ગાખણીયા કુંચી-સિયામ તદ્દન નવી, સરળ, તે નામદાર
સરકારની સુગોતરની, એરીકરણ રીતીને રચેલી. કયા દમરથી વધારે
હિસાબ ને સચાક પ્રત. ત્રણ આનાની ટિવિટ ગોઠતી નળો મંગાવો.
હમિયાન પુસ્તક ન. રામચર્ચ દાતિદાસ પટેલની દળો સુ. રામપુરા-સુરત.

શુશાલદાસ ગોઠગદાસ પટેલની

શુજરાતી.

શુજરાતી કાપી બૂક.

નવાં ધોરણોના કમ પ્રમાણે રિડરમાર્કન પદ્ધતિએ આ કાપીબુકની
રચના કરવામાં આવી છે.

સો. (૧૦૦) હિપરાન્ત ખગીદનારને ૩૦ ટકા કમીશન મળશે

રાખ એજન્ટસ, સુરત, કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણ
દાસ. પલસાડ, ભાતુચંકર કુંજુદાસ. જલસાધોર, ગણાભાઈ ગોવીંદ
ભાઈ, માસ્તર ગોરધનદાસ તથા ભાઈલાલ છગનલાલ. નડીયાદ. ન્યુ
શુજરાત બુક ડેપો, તથા હોટાલાલ ત્રિદાસદાસ. વડવાણ, જેથંદ તખટરી
તથા પ્રભુચંકર મકનજી. રાજકોટ. લક્ષ્મીચંદ હિતમચંદ, તથા જેથેચંદ
ગોવંદ. નવાનગર. ઉમરાજ નક્વંજી. ભાવનગર. અનંદલલુચેન આદમજી,
સુબાઈ, એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની. ગાંધી, સુનીલાલ ઠોડકરી.

અમારી પાસે ગવર્નમેન્ટ એંટ્રલ બુક ડેપોનાં સધળાં પુસ્તકો
તેના સર્વ હર્ક સાથે આવેલા છે, તે તથા શુજરાતના ધણખરા
જાણીતા અધિકારીનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્ટિસ છે, તે સિવાય
સધળી જાતનાં કાગળો, સ્ટેશનરી સામાન વગેરે મળશે.

‘શ્રીમનસાલ સુનીલાલની કંપની, અ સ્તોડીયા રોડ-અમદાવાદ.

મનોરંજક સુખોદક ગ્રંથો.

ચોરાશી આસન. (હર્યાન-સંચિત) ર. ૧૧. વંશીકરણ વિદ્યા (વનિતા-વિવેક) ર. ૦) કાઠિયાવાડી સંહિય. (સતીક) ર. ૧૦. સુખરૂપ-સંસાર (સચિત) ર. ૧૧. અમલકારિક દર્શતમાળા (વોલોરપે) ર. ૧૧. સતીચણ ચંદ્રિકા. ર. ૧૧. સૌ. માણેકખાઈ કદાનૃ-રાજકોટ.

એક જખરી લૂટ—જે તમારે તદ્દન મફત લેડો વાંચે સુંદર છેડા સાથે તદ્દન મફત બેટ મેળવવું હોય તો એક આનાની દીકરી સાથે લખો એટલે તે બેટ મેળવવાની યોજના અને, ર. ૧) ના પુસ્તકો મફત મોકલવામાં આવશે. બી. એસ. શાહ વડવાણ સીટી.

પુસ્તકસેલર શાહ લલ્લુભાઈ નારણદાસ, લીમડાપોળ-સુરત.

હમારી દુકાને શાળામાં આસતી તમામ છોકરા તથા રેસનરી, કાળે વાગેરે આછે વાવથી આવવામાં આવશે. માટે હમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

‘બાલ સંવસાવ’ (કિ. ૦-૮-૦) આંશિતિ. ૪ થી; ‘બાળ વાર્તા’ કિ. ૦-૩-૦ (આ. ૨૭); ‘સચિત્ર વાર્તા વિનોદ’ આ. ૧૨ ની અમે સોલએન્ટ છીએ; માટે તે બધાં પુસ્તકો નીચેનાં સરનામે લખવાથી મળી સકશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, સરકારી ડા-ટેક્ટન; આસ્તોડીઆ રોડ—અમદાવાદ. અચના દર્શને નીચેનાં સરનામે લખો:—
મી. છ. એમ. વૈષ્ણવ, તેલંગ હાઈસ્કૂલ—ગાંધીરા.

યુરોપમાં લયંકર લદાઈ ચાલતી છતાં.

અમારે બધાં સ્કૂલોમાં ચાલતી રેકસ છોકરા, કોંપીઓ, પાકમાલાની માછડો ડોરી તથા ચિત્રવાલી ડોઈંગશુકો, નાના ન્હોટા દરેક દેશના નકશા, દરેક જાતની એકસરસાઈઓ, સુક્ર રેસનરી, રોઈંગને લગતો સંધળો સામાન, દંપાસ, બોક્સો, ડોઈંગના દરેક જાતના રંગોની પીટીયા, શાદીની ડબીઓ છુટક તથા નર્યાખંધ, બાળખી વાવથી મળશે. બહારગામનાં ચોરસોને ઘરનાં ધ્યાન આપી વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. સામરુ ખરીદનારને ધણું સારું કમીશન મળશે માટે જરૂર લખો:—
પુસ્તકસેલર, રોઈંગ રેસનરી, કુવારા પાસે રીવીરોડ—અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક પકમું.

માર્ચ, સને ૧૯૧૫.

અંક ૩૯૦.

કેળવણી.

(ચાતુ પુ. ૫૪ પ. ૪૪ થી.)

ગયા અંકમાં આપણે જોયું કે માળાપો તથા સાધારણ શિક્ષકો કેળવણીના એક દેશનેજ સંપૂર્ણ કેળવણી માની લેવાની ગંભીર ભૂલ કરે છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે કેળવણીનો વાસ્તવિક અર્થ શો હશે? એક વિદ્વાન લખે છે કે 'કેળવણી' એટલે ભરતું નદિ, પણ બહાર કાઢવું; ભગતા મનની બિગ્ગેલી શક્તિઓને ઉઠાવી, વિચારશક્તિને મજબૂત કરવી, અને આસપાસ દેખાઈ રહેલા વિષમાં રસ ઉત્પન્ન કરવો; ડુંકાણુમાં, જ્ઞાન પર પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી અને તે મેળવવાનાં સાધન પુરાં પાડવાં.' આ વચનો પર વિચાર ચલાવતાં શું મળી આવે છે? એજ કે શિષ્યમાં અવલોકનશક્તિ, યાદશક્તિ, વિચારશક્તિ, તર્કશક્તિ, કલ્પનાશક્તિ, ધ્યાનશક્તિ વગેરે જે જે શક્તિઓ બીજાં રહેલી છે. તે સર્વેનો એવી રીતે વિકાસ કરવો કે તેને આ વિચિત્ર જગત સંબંધી જ્ઞાન મેળવવાની ચાહના થાય એટલુંજ નહિ પણ તેમાં તે રસથી બાગ લેવા તૈયાર થાય. કેળવણીને માટે અંગ્રેજી ભાષામાં 'એડ્યુકેશન' શબ્દ છે ને વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે તેનો અર્થ 'બહાર કાઢવું' એમ થાય છે. મુજરાતી ભાષામાં જે કે 'કેળવણી' શબ્દ એવી ઉઘાડી સૂચના કરતો નથી, તોપણ એ શબ્દ જ્યાં જ્યાં

* "Education is to draw out, not to cram in; to unfold the capacities of the growing mind, strengthen the reasoning faculty, create an interest in the surrounding universe; in a word to excite a love of knowledge, and impart the means of acquiring it".

વપરાય છે ત્યાં ત્યાં કેવો ભાસ ઉત્પન્ન કરે છે તે જોવું સ્મુદ્ધ ને બોધદાયક થઈ પડશે. 'કણેક સારી રીતે કેળવી હોય તો રાટલી સુંદર થાય' એવું ધણી વાર સાંભળીએ છીએ. અહીં કેળવવાનો અર્થ શું આટલામાં જળ રેડવું તે છે? અથવા તો કણેક કેળવી એટલે શું તે મોંમાં મૂકવા માટે તૈયાર થઈ? સર્વથા નહિ. 'કેળવવી' એનું તાત્પર્ય તો એટલુંજ છે કે આટલામાં જોઈતું જળ ભેળવી કણેકને યોગ્ય રીતે મસળી એવી રીતે એકરસ કરવી કે શેકાતાં તે પેટ ભરવાનાજ કામની નહિ પણ મધુર સ્વાદ આપનાર. તથા લહેજંતભરી લાગે. આ રીતે જોતાં જોઈતું જળ ભેળવવાનું (નહિ કે રેડવાનું) અને તે એના કણે કણમાં પ્રસારી આટલામાં રહેલા ગુપ્ત ગુણો બહાર કાઢી પુષ્ટિ તથા તુષ્ટિ આપવા માટે લાયક બનાવવાનું કામ કેળવણી કરે છે. એનો એજ અર્થ પાત્રમેદને લીધે જોડેલો ફેરફાર કરવા જેવો હોય તેટલો કરીને શિષ્યના મંબંધમાં લાગુ પાડીએ તો બરાબર પડી શકશે. આટલામાં જળ રેડ્યાજ જઈએ ને તેને કણેકથી સાથે મિશ્ર થવા દઈએ નહિ, તો સારી રાટલી બને નહિ; તેમજ શિષ્યમાં જ્ઞાનરૂપી જળ ભરી જઈએ ને તેને એકમેક ચવાને પ્રસંગજ ન લાગીએ, તો શિષ્યની લાયકાત વધે નહિ. એ પણ પાદ દેવડાવતું જરૂરનું છે કે એક વખત જળનું મિશ્રણ કર્યા પછી થોડો વખત કણેકને જળ પીને તૃપ્ત થવા દેવાની જરૂર રહે છે શિષ્યના સંબંધમાં પણ આપેલું જ્ઞાન પચી શકે એટલો વખત અવર આપવો જોઈએ. કહાય કોઈને શંકા થશે કે કણેકને જેવી મસળવા ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તેવી ક્રિયા શિષ્યના સંબંધમાં કઈ હશે? મસાવાનો અર્થ હાડકાં દીલાં કરવાં એવો તો નહિ થતો હોય? ના, ના, હા દીલાં કરીએ તો કણેકના દાણે દાણા છુટા કરવા જેવું થયું, પણ તે શું રાટલી થઈ શકશે? એમ કરવાથી તો થતી હોય તે પણ નહિ થાય. શિષ્યના સંબંધમાં મસળવાની ક્રિયા એજ કે તેને સૂચક તથા પરીક્ષક પ્રત્યે વગેરે પૂછી કહી મનને કસસત આપી રહેલું જ્ઞાન એકરસ થાય એવું કરવું આમ થવાથી તે જપારે નોકરીધંધાના તાંપ પર શેકાશે ત્યારે જેમ રાટલી-કણેકથી ખીલી તે ફૂલીને દહા જેવી થાય છે, તેમ તેની વિકસેલી ચક્તિ બહાર ખીલી નીકળશે અને તે જગતમાં આનંદથી મસ્ત થઈ વિચાર આટલો સાલ તો શિષ્યને પોતાને થશે, પણ બીજાને એનાથી શો લાભ. જેમ રાટલીથી ખાનાર તૃપ્ત થશે અને આનંદ અનુભવશે, તેમ આવા

શિષ્યના સંબંધમાં આવનાર પણ તેની પાસે ધારણું કામ કરાવી શકશે, સંતોષ પામશે, અને કૃતકૃત્ય થશે.

અપૂર્ણ.

વર્ષ આખરે વર્ગ ચઢાવવા વિષે.

આપણા દેશ કરતાં યુરોપના આગળ પડતા દેશોમાં શિક્ષક તરફ પૂરતી ભાવધી ભેગામાં આવે છે તથા તેના દરજ્જાને ઉચ્ચ રચણ આપવામાં આવે છે તેનું એક મુખ્ય કારણ એ છે, કે ત્યાંના લોકો આપણા કરતાં પોતાનાં છોકરાંને અપાતી કેળવણી ઉપર સાફ લક્ષ આપે છે અને તેમનાં અભ્યાસ, આચરણ, સોખમ વગેરેની માહિતી શિક્ષકો તરફથી મેળવવાની ચારવાર આકાંક્ષા રાખે છે; ખરું કહીએ તો શિક્ષકવર્ગને ત્યાંનાં કેળવાએલા લોકોની દીકરી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે અને અંતે બંને પક્ષને ફાયદો જ થાય છે.

આપણા દેશમાં એક શાળાના વડા શિક્ષક તેમજ તેના તાળાના શિક્ષકોને કેટલીક કસોટીઓમાંથી પસાર થવું પડે છે, તેમાંની સૌથી ભારી કસોટી વર્ષની આખરે ત્યારે વર્ગ ચઢાવવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જ થાય છે. આખું વર્ષ માળાપ પોતાનાં છોકરાં કેવો અભ્યાસ કરે છે, શાળામાં નિયમિત હાજરી આપે છે કે નહિ, તેમનું વર્તન કેવું છે, વગેરે તેમના ગુણ-દોષની લેશમાત્ર પણ ખજર ન કાઢે, અને વર્ષને છેડે વર્ગની ગોઠવણુ વખતે ઉપલા ધોરણમાં તેમને ન ચઢાવાય ત્યારે વડા શિક્ષક અથવા વર્ગના શિક્ષક પાસે માળાપ દોડમાં જાય છે અને જાણે કંઈ અન્યાય અથવા ગુણસ યોગ્ય હોય તેમ દયામણું મોં કરીને કહે છે—એવા બનાવોથી કોઈ શાળા ભાગ્યે જ અગ્નિ જલે આપણે ત્યાં થાયે અંશે માળાપના મનમાં એવો જ ખ્યાલ છે કે આપણે તો શાળાની શી નિયમિત ભરીએ છીએ એટલે આપણું કર્તવ્ય પૂરું થાય છે અને છોકરો શાળામાં નિષ્ક્રિય નીકડે તો તેમાં શિક્ષકનો જ દોષ કહેવાય. આ ખ્યાલ કેટલો જલભરેલો છે તેની ખાતરી કરવાનું કામ આપણા શિક્ષકોના હાથમાં જ છે.

છોકરાંની ને ને ખામીઓ શિક્ષકોના લક્ષમાં આવતી જાય તે

વારેવારે જાતે મેળાપ કરીને અથવા લખીને માખાંપના કાન ઉપર જો તેઓ લાવતા હોય તો તે દૂર કરવાને માખાંપ મદદ કરી શકે, તેમજ વર્ષની આખરે જો છોકરાં તેજ વર્ગમાં રહી જાય તો તેમને બદલવાને જાણ કરાવે પણ ન રહે.

વર્ગમાં છોકરો કાચો હોય અને ઉપસા ધોરણમાં ચાલવાની તેની શક્તિ ન હોય તે છતાં તેને ચઢાવ્યો હોય તો એવા છોકરા જેટલી હાનિ શાળાની વ્યવસ્થાને કરે છે તેટલી ખીજ કાઢી કારણથી લાગેજ થતી હશે. એવાં છોકરાં પોતાને નુકસાન કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમની અસર તેમના વર્ગનાં ખીજાં છોકરાંઓ ઉપર પણ અચૂક થાય છે. શિક્ષણ ગમે એવું સારું હોય તોપણ તે વ્યર્થ જાય છે, કારણ કે તેના સચોટ મંસ્કાર એવા છોકરા પર નજર પડે એ સ્વાભાવિક છે, તથા શિક્ષકનો શીખવવાનો ઉત્સાહ પણ મંદ પડી જાય છે. વર્ગ ચઢાવતી વખતે શાળાના વડા શિક્ષક તેમજ તેના આસિસ્ટન્ટો જેટલી સંભાળ રાખે એટલી જોઈ છે. પુખ્ત વિચાર કર્યા પછીજ પગલું ભરવું અને પાછળથી માખાંપ ગમે તેવો લાગવગ ચલાવે અથવા, દખાણુ કરે-કે જેમ ઘણી વેળા બને છે—તોપણ દંઢતા રાખીને તેને વશ ન થવું એમાંજ શાળાની સલામતી છે. આશ્રિત તથા ખાનગી શાળાઓમાં આ હોય વિશેષ માલમ પડે છે અને તેનાં કારણો શોધવાં પડે એમ નથી.

વર્ગ ચઢાવવાને વાર્ષિક પરીક્ષા એકલીજ કમોટી છે એમ પણ ન સમજવું. છોકરો પરીક્ષા વખતે મોટો હોય અથવા ચોક્કસ સંભોગોને લીધે તેમાં સારો દેખાવ ન કરે, તો તેનો આખા વર્ષનો અભ્યાસ કેવો હતો, વર્ષમાં લેવાએલી જુદી જુદી ખીજ પરીક્ષાઓમાં તે કેવો નીવડ્યો હતો, વગેરે તજવીજ કરીને યોગ્ય લાગે તેમ કરવું.

માખાંપનું લક્ષ્ય છોકરાંના ગુણહોય તરફ વારેવારે આકર્ષાય અને વર્ગ ચઢાવતી વખતે શિક્ષકને પણ મુશ્કેલી ન પડે તેનો ઉપાય એ છે કે દરેક વિદ્યાર્થી પાસે એક 'હોમ રજિસ્ટર'—ધરને માટેનું રજિસ્ટર—રખાવવું જોઈએ, જેમાં શિક્ષકે તેનાં અભ્યાસ, આચરણ, સંગત, નિયમિત હાજરી ઇત્યાદિ વિશે વખતે વખતે ટીકા કરીને માખાંપના વાંચકામાં આવે એવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ. વર્ષની આખરે ઇનામ આપવાના જે જાન્ય મેળા-

વડાઓ ભારે ખર્ચ કરીને કરવામાં આવે છે તેના મૂળ હેતુ જોઈએ તો એજ છે કે માયાપ અથવા વાલીઓ અને શિક્ષકો એક બીજાના સમાગમમાં આવે, અને શાળામાં ફરી રીને કામ થાય છે તેની માયાપ અથવા વાલીઓને કંઈક માહિતી મળે; તેને બદલે હાલમાં તો ઉલટોજ મામલો આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. એક લાંબા સ્થેલા મુસ્લીમ પ્રમાણે ખાસ શ્રમ લઈ તૈયાર કરેલા ગદ્ય અને પદ્યના લાંબા ફકરાઓ અથવા મંત્રોત્તરો બોલી જવામાં અને અતિશયોક્તિભરેલાં ભાષણો કરવામાંજ આવા મેળાવડાઓની મર્યાદા ધણુંખણ બાંધી લેવામાં આવી હોય છે. ઉક્ત ગદ્ય અને પદ્યની હીટીઓ મોઢે કરવા પાછળ શિક્ષકનો તેમજ શિષ્યોનો કેટલો ફાળસેપ થાય છે તેનું ભાન તો બદારનાને ક્યાંથી હોય ? કેટલાંક અકવાલીઓ મુધી તેની તૈયારી કરવી પડે છે. તેટલો વખત વર્ગનું કામ અટકે છે અને અવ્યવસ્થિત થઈ જાય છે. ખરું જોતાં તો આવા સમયે શાળામાં નિયમિત શિક્ષણ કેવું અને શી રીતે અપાય છે, શિક્ષકો પાઠ આપવામાં કેવી તૈયારી કરે છે, શિષ્યોએ જુદા-જુદા વિષયો ફરી રીને ગ્રહણ કર્યાં છે, શાળાની અવસ્થા કેવી છે, વગેરેનો માત્ર ભાસ આપવાનો છે. કુંકામાં કહીએ તો માયાપના મન પર એવી છાપ બેસતી જોઈએ કે શાળાનું હિત તેજ હાકરાનું હિત છે કે જોઈ કરીને તેઓ શિક્ષકના કામમાં મુશ્કેલીઓ નાખવાને બદલે મદદ કરવાને વધારે ઉત્સુક રહે.

મુસલમાનોને ઉર્દુ માફતે શિક્ષણ આપવા વિષે.*

(મિ. એમ. આર્થ. ફારુકી).

એ વાત સર્વમાન્ય છે કે મુસલમાન લેડિઝ ફળવણીમાં સામાન્ય રીતે અને હયા (અંગ્રેજ) ફળવણીમાં વિશેષ કરીને પછાત છે. આથી

* મુસલમાન બાળકોને પ્રાથમિક ફળવણી ઉર્દુ ભાષા કે તેમની પ્રાન્તિક ભાષા દ્વારા આપવામાં તેમનું હિત વધારે સમાજેષુ છે તે વિષે ફળવણીના અનુભવીઓ તથા બદારના વહેવારે ડહાપણ ધરાવનારા પુરુષોમાં મતભેદ છે. છતાં મિ. ફારુકી જેવા એક ફળવાએલા મુસલમાન ગૃહસ્થની દૃષ્ટિથી આ બાબત જોવાને ખતી આવે તેટલા માટે આ લેખ પ્રકટ કર્યો છે.

અધિપતિ.

કામ કેળવણીમાં પછાત હોવાનાં કારણો અને કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાના ઉપાયો અનેક વખત વર્તમાનપત્રો દ્વારા અવારનવાર પ્રગટ થયાં કરે છે. છતાં આ લેખની પણ જરૂર છે તેની વાચકવર્ગને વાંચ્યા પછી ખાતરી થશે.

બાળક જન્મ્યા પછી આશરે દોઢથી અઢી વર્ષે બોલવા માંડે છે અને ચારથી પાંચ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં પોતાને જરૂર જેટલું બોલતાં શીખી રહે છે. હવે આ વખતથી એટલે પાંચ વર્ષ પછી તેને શિક્ષણ આપવાનું કેળવાએલા માબાપો શરૂ કરે છે. મતલબ કે જે લાપા બોલતાં તે શીખવું હોય તેજ લાપા દ્વારા તેની ઉંમરને લાયક શિક્ષણ આપાય છે. સર્વ જાણે છે કે માબાપની જે લાપા તેજ ઉછરતા બાળકની પણ હોય છે. જે તેજ લાપા દ્વારા કેળવણી શરૂ થાય અને તે બાળક પ્રત્યેક વર્ષે પાસ થતું જાય તો ૧૬, ૧૭ વર્ષે મૅટ્રિક્યુલેશન પરીક્ષામાં પાસ થવાને લાયક થાય છે, તે સ્વાભાવિકજ છે. પણ જે બાળકો શરૂઆતમાં અમુક લાપા બોલતાં શીખ્યાં હોય, અને કેળવણી લેવાની લાયક ઉંમરે જે તેમનાં માબાપ તેમને સૂક્ષ્મમાં દાખલ કરે, પણ જો ત્યાં અન્ય લાપા દ્વારા શિક્ષણ મળતું હોય, તો તે બાળક એક ગુજરાતી કહેવત પ્રમાણે "દસ અને કાગડા" બનેલી ચાલ ચૂકે છે. આવી સ્થિતિ મુસલમાન બાળકો કે જેમની માતૃભાષા ઉર્દુ છે તેમની થાય છે. બાળકનું મન અસ્થિર હોય છે, તેથી જે બાળકમાં તેને દસ પડે તો નથી તે બાળકમાં તરત કંટાળે છે. આ કંટાળો લાંબી સુદત પડે એવાથી મુસલમાન બાળકો ઘેરથી સૂક્ષ્મને જલ્દાને નીકળી ભટકતાં શીખે છે, અને તે પ્રમાણે બેકાળજી, બેદરકાર, વગેરે વિશેષણોને પાત્ર થાય છે; અર્થાત્ માબાપો તેમને યોગ્ય ઉંમરે સૂક્ષ્મમાં બેસાડે છે, છતાં તેમને બેઠું તો લાલ મળી શકતો નથી.

હવે જે માબાપો ધર્મની કેળવણીને વિશેષ અગત્યની ધારે છે, તેઓ બાળકોને લાયક ઉંમરે કુરાન સરીફ તથા ઉર્દુ વગેરે લઘુવચનમાં જથ્થા ચાર વર્ષ રોકે છે તેથી તે બાળક નવ દસ વર્ષે સૂક્ષ્મમાં દાખલ થાય છે. આથી તે બાળક પોતાની સાથેના પાંચ છ વર્ષનાં નાનાં છોકરાં સાથે લજ્જતાં શરૂમાય છે, પરંતુ વિના ઉપાયે લજ્જતું જતી રાખે છે. આ પ્રમાણે તે યોદ્ધ પંદર વર્ષે ગુજરાતી સાથે પાંચમું ધોરણ પૂર્ણ કરી અંગ્રેજીમાં

જવાને લાયક થાય છે. અંગ્રેજીમાં જો તે પ્રત્યેક વર્ષે પાસ થતો જાય, તો તે વીસ એકવીસ વર્ષની વયે મેટ્રિક્યુલેશન પસાર કરે છે, અને આ દર્મિઆન જો ધરમંસારમાં પડે તો પછી તેની કેળવણીનો અંતજ આવે છે. આ પ્રમાણે ઉચી કેળવણીમાં મુસલમાનો અઘપર્વત ધણીજ પછાત રહેલા છે.

રાજદરબારમાં ઉચી પદની મેળવવા માટે રાજભાષા શીખવી અવશ્ય છે. મુસલમાનો હાલ ઉચી નોકરીઓમાં ધણીજ ઓછા નજરે પડે છે, તેનું કારણ તેમની અંગ્રેજી શાખવાની અગવડ છે. ઉચી પદની પ્રાપ્ત કરવા ઉપર કહ્યું તેમ રાજભાષા શીખવાની જરૂર છે. મહાન અકબરના સમયમાં ટોડરમલે પોતાની કામને રાજભાષા શીખવાની અજબ રીતે ફરજ પાડી હતી તે ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે.

અકબરના વખત સુધી નીચલી કોર્ટોના દફતરો, દિસાબો વગેરે હિંદી ભાષામાં રાખવામાં આવતાં. હિંદી ભાષા હિંદીઓની માતૃ-ભાષા હોવાથી તેઓ તે ભાષા શીખી દફતરી અને દિસાબી કામમાં હલકા પગારે નોકર રહી જતા, અને રાજભાષા અરબી, ફારસી હોવાથી તેઓ ઉચી પદનીઓ ભાગ્યેજ મેળવી શકતા. આ વાત ટોડરમલના ધ્યાનમાં આવવાથી તેણે નીચલી કોર્ટોના દફતરો તથા દિસાબી દફતરો ફારસી ભાષામાં કરી નાખ્યાં. આમ થવાથી હિન્દુઓને ફારસી ભણવાની જરૂર પડી. આથી તેઓ ઉચી પદનીઓ પર આવવા લાગ્યા, માટે મુસલમાનો પણ જ્યાં સુધી સહેલાઈથી રાજભાષા શીખી શકશે નહિ ત્યાં સુધી રાજદરબારમાં જોઈએ તેટલો લાભ મેળવી શકશે નહિ.

ઉર્દુ ભાષા ગુજરાતી અને મરાઠી ભાષાઓને મુકાબલે જુની અને સંસ્કારી છે તે નીચેની હટ્ટીકતથી જણાશે.

ઉર્દુ ભાષાની ઉન્નતિ અને પ્રચાર ઉત્તર હિંદમાં દિલ્હી, લખનૌમાં ચયાં તેની પણ પડેલાં ઔરંગઝેબના સમયથી તે મહમદશાહના સમય સુધીમાં દક્ષિણમાં થએલાં છે. આજે તે કાળને લગભગ ૧૧૦ સૈકા જેટલો વખત ગુજરી ગયો છે. સન ૧૮૪૬માં હિંદમાં પહેલવહેલું ન્યુસપેપર ઉર્દુ ભાષામાં નીકળ્યું. ત્યારબાદ મુંબઈમાં ૧૮૭૫માં ઉર્દુ પેપરની શરૂઆત થઈ, અને સને

કામ કેળવણીમાં પછાત હોવાનાં કારણો અને કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાના ઉપાયો અનેક વખત વર્તમાનપત્રો દ્વારા અવારનવાર પ્રગટ થયાં કરે છે. છતાં આ લેખની પણ જરૂર છે તેની વાચકવર્ગને વાંચ્યા પછી ખાતરી થશે.

બાળક જન્મ્યા પછી આશરે દોઢથી અઢી વર્ષે બોલવા માંડે છે અને ચારથી પાંચ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં પોતાને જરૂર જેટલું બોલતાં શીખી રહે છે. હવે આ વખતથી એટલે પાંચ વર્ષ પછી તેને શિક્ષણ આપવાનું કેળવાએલા માળાપો શરૂ કરે છે. મતલબ કે જે લાપ્તા બોલતાં તે શીખવું હોય તેજ લાપ્તા દ્વારા તેની ઉંમરને લાયક શિક્ષણ અપાય છે. સર્વ જાણે છે કે માળાપની જે લાપ્તા તેજ ઉછરતા બાળકની પણ હોય છે. જે તેજ લાપ્તા દ્વારા કેળવણી શરૂ થાય અને તે બાળક પ્રત્યેક વર્ષે પાસ થતું જાય તો ૧૬, ૧૭ વર્ષે મૅટ્રિકુલેશન પરીક્ષામાં પાસ થવાને લાયક થાય છે, તે સ્વાભાવિકજ છે. પણ જે બાળકો રાશ્ત્રાત્તમાં અમુક લાપ્તા બોલતાં શીખ્યાં હોય, અને કેળવણી લેવાની લાયક ઉંમરે જો તેમનાં માળાપ તેમને સ્કૂલોમાં દાખલ કરે, પણ જો ત્યાં અન્ય લાપ્તા દ્વારા શિક્ષણ મળતું હોય, તો તે બાળક એક ગુજરાતી કહેવત પ્રમાણે " હંસ અને કાગડા " બનેલી ચાલ ચૂકે છે. આવી સ્થિતિ મુસલમાન બાળકો કે જેમની માતૃભાષા ઉર્દુ છે તેમની થાય છે. બાળકનું મન અસ્થિર હોય છે, તેથી જે બાળતમાં તેને રસ પડતો નથી તે બાળતમાં તરત કંટાળે છે. આ કંટાળો લાંબી મુદત પડેાંચવાથી મુસલમાન બાળકો ઘેરથી સ્કૂલને જહાને નીકળી લાટકતાં શીખે છે, અને તે પ્રમાણે બેકાબજ, બેદરકાર, વગેરે વિશેષણોને પાત્ર થાય છે; અર્થાત્ માળાપો તેમને યોગ્ય ઉંમરે સ્કૂલમાં બેસાડે છે, છતાં તેમને બેઠકે તો લાભ મળી શકતો નથી.

તલે જે માળાપો ધર્મની કેળવણીને વિશેષ અગત્યની ધારે છે, તેઓ બાળકોને લાયક ઉંમરે કુરાન શરીફ તથા ઉર્દુ વગેરે ભણાવવામાં ત્રણ ચાર વર્ષ રોકે છે તેથી તે બાળક નવ દસ વર્ષે સ્કૂલમાં દાખલ થાય છે. આથી તે બાળક પોતાની સાથેના પાંચ છ વર્ષનાં નાનાં છોકરાં સાથે ભણતાં શરૂ થાય છે, પરંતુ વિના ઉપાયે ભણતું જરી રાખે છે. આ પ્રમાણે તે ચૌદ પંદર વર્ષે ગુજરાતી ચોથું પાંચમું ધોરણ પૂર્ણ કરી અંગ્રેજીમાં

છત્રી નહિ હોય અને જોને અંગ્રેજી શિક્ષણ લેવું હશે તેમને ગુજરાતી કે મરાઠી શીખવુંજ જોઈએ એવી ફરજ પડશે નહિ.

વળી છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં ઉર્દુ સ્કૂલોમાં જ્યારે ગુજરાતી દ્વારા શિક્ષણ અપાતું હતું ત્યારે સેક્ટે પ ટકા કરતાં વિશેષ દફતરી નોકરીના ઉમેદવારો બહાર પડેલા નથી. આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે, કે ઉર્દુ ધોરણથી દફતરી નોકરીમાં કોઈ જાતનો અંતરાય પડવાનો ભય રહેતો નથી.

૨. “ જે મુસલમાનો હિંદુઓ સાથે વેપારોજગારમાં જોડાએલા છે અથવા પ્રસંગોપાત્ત ભવિષ્યમાં જોડાવાના હશે તેમને હિંદુઓ સાથેના અન્ય સંબંધો વધારવાની મુશીબત પડશે. ” આ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર કેટલેક અંગે પ્રથમના પૂર્વપક્ષના ઉત્તરમાં આવી જાય છે: વિશેષમાં જે કામો વેપારી છે, અને જેમનો ધણોખરો વ્યવહાર હિંદુઓ સાથે ગુજરાતી કે મરાઠી ભાષાઓમાં ચાલે છે તેમનાં બાળકોને ઉર્દુ સ્કૂલોમાં ગુજરાતી અથવા મરાઠી શીખવવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત તેઓ તે ભાષા ઉત્તમ રીતે શીખવા આદે, તો તેમને માટે સરકારી ગુજરાતી કે મરાઠી સ્કૂલો હાજર છે. પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે શીખી પોતાનું કામ કરવામાં કોઈ અંતરાય નાખવું નથી.

હવે મુસલમાનો અને હિંદુઓનો સંબંધ વધારવાની વાતનો વિચાર કરીએ:—આ સંબંધો બે જાતના છે. એક ‘સોશિયલ’ અને બીજો ‘પોલિટિકલ.’ પોલિટિકલ સંબંધમાં તો અંગ્રેજીની જરૂર છે; પરંતુ સોશિયલ સંબંધ માટે સાધારણ રીતે નહિ બહુલા કે ઉર્દુ શીખેલા માણસો પણ પોતે મરાઠી કે ગુજરાતી બોલી પોતાનું કામ ચલાવી લે છે. વળી જાણવામાં છે કે હિંદુઓની એક મોટી સંખ્યા (મધ્ય વિભાગમાં) પણ ઉર્દુ જ બોલે છે. તે અમુક પ્રાંત કે ભાગમાં નહિ, પણ જુદા જુદા વિભાગોમાં જોવામાં આવે છે. વળી જે જગ્યાએ જુદા જુદા વિભાગના લોકો પોતાની જુદી જુદી ભાષાને સ્વીકૃતિ અગત્ય જોગવે છે તે જગ્યાએ પણ ઉર્દુ માફતે વાતચીત કરવાથી બંને જાતોની અગત્ય દૂર થઈ જાય છે.

તેમજ મુસલમાન કામના અગ્રેસરો જેવા કે મર્દમ હાજી શાદજીનીન-માજી દિવાન વગેરે, જરિટસ બદશીન તૈયબજી, હાજી ગુલામમદમદ મુન્દરી, આ• રદમતુલ્લા સયાણી—એ લોકોએ પણ ૧૮૮૦ના કમિશનને ઉર્દુ

બાપા માફતે કેળવણી આપવાની મજબૂત હાલતમાં ફરેલી છે, અને હાલનાં અગ્રેસરો પણ એવીજ માગણી કરે છે. જટિલ બદરૂની સાહેબના પ્રયાસથી મુંબઈમાં વીસ વર્ષથી ડૉરપોરેશન તરફથી મુસલમાનોને ઉર્દુ માફતેજ કેળવણી અપાય છે. જો કે ઘણાખરા મુસલમાનોની ઉર્દુ સિવાય બીજી માતૃભાષા છે, તોપણ તે લોકો ઉર્દુનો પુરો લાભ લે છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે ઉર્દુ દ્વારા કેળવણી મળવાથી મુસલમાનોને જરા પણ હરકત આવશે નહિ, તેમજ કોઈ પણ પ્રકારે સોસલું પડશે નહિ, બલકે એથી સારો લાભ થશે. અસખત પ્રાંતિક ભાષાને તદ્દન છોડી દેવામાં આવી હોત, તો તે નહિ ધન્યવા જેવું થાત.

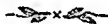
વિશેષમાં એ પણ રજૂ કરી શકાશે કે અંગ્રેજ રાજ્યમાં પ્રાદ્યમરિ રૂલો નીકળી તે પહેલાં કોઈ પણ સમયે મુસલમાનોને મરાઠી કે ગુજરાતી ભાષાનું શિક્ષણ લેવાની જરૂર પડીજ નથી, બલકે હિંદુઓ મુસલમાનોની ભાષા શીખતા હતા. આની સામીતી એ છે કે આજે પણ અંગ્રેજ સરકારના નિર્ણયો કે જે નાનું નિમ્ન સરકારની સરહદ પર આવેલા છે તેમાં જ્યારે મુસલમાનોને મરાઠી શીખવું પડે છે ત્યારે નિમ્ન સરકારના રાજ્યમાં હિંદુઓને ઉર્દુ શીખવું પડે છે, અને તેઓ વાતચીત પણ ઉર્દુમાંજ કરે છે. આ ઉપરથી અમારું માનવું એવું છે કે મુસલમાનોને ગુજરાતી કે મરાઠી શીખવાની ફરજ પાડવાની જરૂર નથી. જો અંગ્રેજ શીખવાની ફરજ પાડવામાં આવશે, તો તેમાં કોઈ જતનો વાંધો નથી.

૩. “ મુસલમાન બાળકો હાથ રૂલોમાં જશે ત્યારે તેઓને મુશ્કેલી નહીં. ” આ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર એવી ઉત્તમ રીતે આપી શકાય કે તમામ ઉર્દુ રૂલોમાં સાત ધોરણ ગુજરાતી તથા મરાઠીની માફક ચલાવવાં. તેમાં વિશેષતા એટલી કરવી કે પાંચમાથી સાતમા ધોરણ સુધીમાં ‘મિલ્લ રૂલોનો કોર્સ’ ચલાવવો. ’ એવું ચર્ચાથી મુશ્કેલી દૂર થઈ જશે. હાથ રૂલોને માટે રૂંધે કરવા જેવું નથી; કારણ કે હાથ રૂલોમાં બધા વિષયો અંગ્રેજમાં શીખવવામાં આવે છે. જે ફરફાર કરવો પડશે તે એટલેજ કે માત્ર વર્નાકુલર ગુજરાતી કે મરાઠીની જગાએ ઉર્દુ રહેશે. તે શીખવવા માટે ઉર્દુ શિક્ષકો રાખવાથી મુશ્કેલી દૂર થઈ જશે.

હાલની સ્થિતિ વિષે વિચાર કરતાં એમ અનુભવવામાં આવ્યું છે કે

સુસહમાન વિદ્યાર્થીઓને કે જેમની માતૃભાષા હિંદુ છે તેમને ગુજરાતી વા મરાઠી વર્નાક્યુલરનો ખોળો એવો તો ભારે યર્ષ પડે છે, કે—માત્ર એજ વિષય એટલો દંડાજો આપે છે કે—ધણા વિદ્યાર્થીઓ મૅટ્રિક્યુલેશન સુધી પહોંચ્યા પછી કે તે પહેલાં હિંદુ કારણને લીધે સ્કૂલ તથા હે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જે સુકિત જતાવી સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે તે પરિપૂર્ણ જણાય છે.

વિશેષમાં હવે ધણા નામદાર સરકાર તરફથી એટલી આશા રાખે છે કે જેવી રીતે ગુજરાતી, મરાઠી, અને કેનેરીઝ ભાષાઓની પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પ્રાથમિક શાળાઓ અને મુખ્ય શાળાઓ એમ બે વિભાગ છે તેવી રીતે હિંદુ સ્કૂલોના પણ બે વિભાગ થાય તો સારું; પણ આ બાબતમાં આપણને થોડી ધીરજ રાખવાની જરૂર છે, કારણ કે વખત આવે સંઘર્ષ બરાબર થઈ રહેશે. અહીં કામ એકજ વખતે થતું નથી.

શ્રીકેળવણી-એક સંવાદ.

(સ. સ. પ્રદક્ષાદશ મણિચંદર દેવે, મહેતાજી, કાંઝ.)
સંવેયા.

પુરુષ—પુત્રો આવણી ગુણવંતીને, જરૂર મૂકવે જઈ વિશાળ,
જણતરથી ખડુ લાલ પમાશે, સકિત વધી યારો વિશાળ;
આજકાલ ખડુ સુધરી યાતો, શ્રીકેળવણી ગુલ પ્રચાર;
સરકારે અતિ લક્ષ ખેંચીને, લાલ કાપા બે અપરંપાર.

શ્રી—અહીં જરા વિચારી બેલો; વાત તોલ કરીને તન,
હોડીને ક્યા રગવા જાતું, લુઓ વિચારી છુદ્ધિ મન;
અક્ષ ૬૬૩ ચર્ચને ચાલે, જરા નમાવે નદિ નિજ અંગ,
ધણી કયું નવ ખ્યાન લહે તે, કેળવણીનો દબો દન.

પુ—હવે પુરુષ સરખા છે શ્રીને, છુદ્ધિ ઉચ્ચ રહે ખડુ નાર,
કૂનો, ગાગો, ભાડગો, સીયા, નિપુણ જની સદુ રાસો પાર;

હોય કદાપિ કુલટા નારી, સર્વ નારીને નવ દે હોય,
જીવન તેનું રસમય કરવા, કેળવણીનો નવ કર શોય. ૩

શ્રી૦—જીઓ ભણેલી કાન્તા ગૌરી, ધણી સાથ ફરવાને જન,
અર્ધુ માથું કરી ઉઘાડું, બર ચોટે સુખથી મલકાય;
સરમ તજ મર્યાદા મૂકી, માત તાતનું જોડ્યું નામ,
ચાકર, નોકર, રાખી પોતે, સોંપી દીધું સર્વે કામ. ૪

પુ૦—જાણ્યું જાણ્યું હા'પણ તારું, જરા નથી અક્ષતનો અંશ,
ધુંધટ તાણી ધરમાં બેસે, જન્મકારને કેતી ડંશ;
કુદરતનું જે સામ્ય દિસે છે, જરા જીએ નહિ જે ધરનાર,
પ્રીતિમાં પૂજી મૂકાશે, વણુશે તેને આ સંસાર. ૫

શ્રી૦—ભણી ગણી મન મોજે વર્તે, પિતા માતનું દુઝે અંગ,
બહુ કહીએ તો નથી પરણવું, બોલ કરી દેશે સહુ ભંગ;
મન ગમતો પતિ મેળવવાને, નીચ કંચ નવ ધરશે મન,
માત તાતનું વચન ઉઠેલી, પતિ સાથ ફરશે જઈ વન. ૬

પુ૦—સુધારકમાં એમ થવાનો, હોય ઉર નવ ધરતા જાણ,
આપણુ ભજતા નથી સુધાર, પછી વ્યથ વહે તું વાણ;
ધણી ધણી ભણેલી મહિલા, નહિ વગોવાતી કો કામ,
કેળવણીનું પાત્ર જનીને, પતિ મદદ યાત્રી ગુલ કામ. ૭

શ્રી૦—જાના પચો ચિઠ્ઠી લખતી, પ્રેમઝંજીરી વાંચે વાત,
નારી લક્ષણુ સર્વ જાણીને, પતિ નચાવે જમણા હાથ;
મીઠું મીઠું સુખથી બોલે, કપટ રમે જીગતે જઈ જાર,
ભોળી ભોળી ચાલણુ મહિલા, પતિ એજ મોટો ભરથાર. ૮

પુ૦—ક,ક,ક,ક કરતી વાંચે, જરા વિચાર કરે નહિ ઉર,
તેની નારી જને ધુતારી, વ્યથા કરે ભણતરનું નર;
નીતિ રીતિ ધર્મ સાચની, કેળવણીમાં દોરે મન,
તે મહિલાથી દેશ ઉત્થતિ, પતિ દુઃખમાં ગાજે તન. ૯

શ્રી૦—મન જનીને ફરવા ચાલે, કામકાજ નોકરને શીર,
રમોઈ માટે જન્મી પોતે, જરા બરે નવ લોટો નીર;

હાડીમાં બાળકને તેડી, દરવામાં લગ્નને જોય,
ધાવણ નવ ધરવાવે કે'તી, યાચ રસ્ત માતાનું 'તોય'. ૧૦

પુ.—નકટ બનેલી નિર્લજ્જ નારી, હદ જાહે લીડે બહુ-હામ,
તાત ગૃહે કૃષ્ણવલ્લી હોયે, તેમ ચલાવે ધરનું કામ;
કૃષ્ણવલ્લીના ઉધે રસ્તે, દોડાયે તન બૂલી ભાન,
તે માટે શું લજ્જતર જૂંકું ? નથી જરા અપ્રસન્ન નામ. ૧૧

શ્રી.—રગતાં રીખે લજ્જતરથી તે, ધણી તણી ગરજો નવ હોય,
રહેજ રહેજમાં રિસાર્ધ જતાં, બોલો શકે તેને નવ હોય;
પુત્રી માહરી શુશ્રુવંતી જે, શાન્ત સ્વભાવ અને શુણ સાર,
લજ્જતરથી જો જાત બને તો, કદી મને નહિ પિયુ રસાળ. ૧૨

પુ.—ફૂંધ ગજ્યું કુદરતથી હોતું, છતાં મને કદો શકેર સાર,
તે રીતે શુશ્રુવંતી સાથે, લજ્જતર શોભે અપરંપાર;
અંતરના પડદામાં રે'તી, કુમુદ કળી સમ છે જે પુદ્ધ,
ખીસે લજ્જતર પાન કરીને, કૃષ્ણવલ્લી તે કરતી શુદ્ધ. ૧૩

શ્રી.—અંગ આબૂપણ કદી ધરે નહિ, નજર મળી એ રંક જણાય,
ધરમાં લટમી વાસ વસે પણ, કંજુસમાં તે નામ ગણાય;
લમ કરે નહિ પુત્રી કેરે, સોળ વર્ષની બનતી જાણ,
જગ બચીથી કહતી નિંદા, ધરે નહિ કંઈ મનમાં દાણ. ૧૪

પુ.—રાયરથીયું વેચી સાટી, કરે આબૂપણ પે'રે અંગ,
ધરમાં ખાવા અન્ન મળે નહિ, અલણ તણો દેખો ને 'દંગ;
મેલાં વસો અંગે ધરતી, ઉપર આબૂપણ સોદાય,
છિદ્રો દારા મેલ લરાતો, રોગ કથથી તે પિણય. ૧૫

પુ.—અંગ અસંકૃત કરે સ્વચ્છ, કવડમાં તે નાર ગણાય,
કૃષ્ણવલ્લી પામેલી નારી, સુવડ ચરીરે સૌખ્ય જણાય;
સોળ વર્ષની બાળા* મણી, સાચ તણું તે શુદ્ધ પ્રમાણ,
પુત્રાદિક જે તેનાં યાયે, શુદ્ધિ ચાર્યમાં અટકાં જાણ. ૧૬

શ્રી.—તમે વધા તે કીક બધું પણ, વ્યવહારે નડતી તે નાર,
પિતૃપોષા, ખૂન પ્રેતનો, કદી કરે નહિ તે સ્વીકાર;

રેવા કુટવા કદી બજે નહિ, ગયો પુવાનીમાં મરનાર,
પુનર્જન્મ કરવા મન ખાતે; કદી મરે જો તે વરનાર. ૧૭

પુ.—કેળવણી દુર્ગુણને હાકે, કદી કરે નહિ તે નુકસાન,
હાણુ થતી જો કેળવણીથી, પુરુષ મહે કેમ ધર્ષ એકતાન;
પુરુષ યદી મન-કામજ શ્રીનું, બાળપણે પડતી જો છાપ,
બાણુતર નીતિ સાથ બણેલું, કદી કરે નહિ તે સંતાપ. ૧૮

વશીકરણુ મદુ બદુ કરતી, મૂર્ખ ઓઝો પતિને વશ માટ;
ખવરાવે વશ કરવા પોતે, જુએ ન વાળી પાછી વાટ;
પુત્રપ્રાપ્તિના અર્થે સેવે, વૈદ્ય સોવાણી જોગી જોપ,
કેળવણી નહિ પામી નારી, કદી કરે નહિ તેમાં શોપ. ૧૯

કેળવણી પામેલી નારી, વશ કરતી પતિને ગુણુ સાર,
મુધગતા ચતુર્ધર્ષ રૂપી તે, મોહિનીનો દેતી માર;
સર્વ માર્ગમાં નિપુણુ બનતી, જૂલી નવ પડતી કા કામ,
રસ્તે જો જો સંકટ આવે, અજાણ કરીને કરતી કામ. ૨૦

નીતિ ધર્મનાં પુસ્તક વાંચી, વર્તે સંપ યદી ધરખાર,
થાંક્યા પાક્યા સ્વામી આગળ, કહ્યો નવ કરતી તે નાર;
બાળકને કેળવણી આપે, બચપણમાં શિખવે ગુણુસાર,
હયોગી ધર્ષ નામો કરવા, બાળકને કરતી તૈયાર. ૨૧

આં.—હા, હા, હું તો હાવાં સમજુ, કેળવણીનો શુભ પ્રતાપ,
બરતર નીતિ ગૃહ કેળવણી, અર્પે ગૃહમાં જોતી માત;
તે કન્યાનું લાગ્ય ખીલેલું, સુરોદય થાશે તે વાર,
સ્વામી મારા કરગરો કહું છું, અલણુ નારીનો વિદ્ અવતાર. ૨

આનંદપર્યટન.

(૨૬૦—મોહનલાલ નાગરદાસ મહેતા).

(આશુ પૃ. ૫૪ પૃ. ૫૬ થી).

આગળ વર્ષવાના ઉમંગમાં જ્યપુરના પરિત્યાગથી ઉત્પન્ન થતો જેદ કંઈક ચિચિત્ત કરીને તા. ૪-૧૧-૧૪ ને સુધવારે અમે ભરતપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. ૧૦૧ વાગે સ્ટેશન ઉપર આવીને જે ગાડીમાં બેસીને અમદાવાદથી ત્યાં આવ્યા હતા તેજ ગાડીમાં બેઠા. ભરતપુર જતાં માર્ગમાં 'બાંદીકુર્ષ' જેક્યન આવે છે ને ત્યાં આગળ ટ્રેન જાદલવી પડે છે. બે વાગે બાંદીકુર્ષ આવ્યા, ને ત્યાંથી બીજી ગાડીમાં બેસીને સાંજે ૬૧૧ વાગે ભરતપુર ઉતર્યા. ત્યાં સ્ટેશન પાસેની 'કીશનશાળા' ને નામે ઓળખાતા ધર્મશાળામાં ઉતારા કર્યો. બીજે દિવસે સવારમાં વહેલા જાઠીને લોડ લેક જેવા સજ્જ સૈનિકને હકાવનાર ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ભરતપુરને અગેઘ દુર્ગ બેવાને ગયા. આ દુર્ગ-ગઢ ઇતિહાસમાં 'અજિતગઢ'ના નામથી ઓળખાય છે. કેવળ માટીથી બાંધેલો જતાં આ ગઢ ઘણોજ સંગીન અને ઉચો છે. પ્રતિવર્ષ વરસાદના પાણીથી તેનો ઉપરનો ભાગ ધોવાઈ ગયાથી તેની પ્રાચીન મહત્તા હાલમાં દૃશ્યમાન થતી નથી. સ્ત્રામના સમયમાં આ ગઢને જળપ્રવાહિત કરી દેવામાં આવતો, કે જેથી ચતુષ્પક્ષના તોપના ગોળા તેમાં ચોંટી જાય. ગઢની આસપાસ એક વિશાળ પરિખા છે, ને તેમાં અવાપિ પાણી ભરેલુંજ રહે છે. દુરમનોને પ્રવેશ કરતા અટકાવવાને માટે આ બે સાધનોજ બસ છે; છતાં પણ 'અધિકસ્થાધિકં બલમ્' એ ન્યાયે રાજમંદિર ફરતો એક પાપાણુમય પ્રાદ કોટ છે. ઇતિહાસના અન્યાસકોને આ ગઢની મહત્તા સમજાવવી પડે તેમ નથી. ગઢ ઘણોજ ઉચો ને મજબુત છે, ને તેની આસપાસ પણ બે વાંસ ઉંડા પાણીથી ભરેલી પરિખા કટિમેખળાની પેઠે વિદ્યાર્થ રહી છે. ગઢના પ્રમાણમાં દ્વાર પણ અત્યંત દૃઢ છે, ને તે મદારાજ સુરજમહે ઇ. સ. ૧૭૬૧ની પાણિપતની લડાઈના સમયમાં પ્રવર્તેલી અંધારુંધીતો લાલ લઈ દિલ્લીથી આણેલાં છે. અથવા દુર્લેઘ દુર્ગની અંદર મહારાજનો મનોહર મહેલ આવેલો છે. પ્રાચીન કાળમાં આજ મહેલમાં રાજનો નિવાસ હતો, પણ હાલ તો તેનો 'ખાનગી મીટિંગ રૂમ' તરીકેજ ઉપયોગ થાય છે. મહેલનો બાહ્ય દેખાવ બહુ મનોહર નથી, પણ અંદર

યોગ્ય પ્રમાણમાં વિધવિધ ફરનિચર ગોઠવીને દિવાલો પર તત્ત્વ મંદારાગ્ન-
ઓની મનોહર પ્રતિમાઓ ટાંગીને તેને સુશોભિત બનાવવામાં આવ્યો છે.
અંદર બે અખંડ આરંસના ચાંકડા છે, તે ધણાજ દર્શનીય છે. એ પણ એજ
રાગ્નએ દિંદીથી આવેલા છે. ભરતપુરમાં જાટલોકોનું રાજ્ય છે. એ
જાટલોકો જુના વખતથીજ આર્યપ્રજામાં શરવીરાને લીધે જાણીતા છે.
હાલના મદારાગ્નનું નામ 'કૃષ્ણસિંહજી' છે. તેમના પિતા રામસિંહજી મેડ
બનવાથી દેવસીમાં નજરેકે રાખવામાં આવ્યા છે. ભરતપુર શહેરનો અંદરનો
દેખાવ બહુ રમ્ય નથી. બજારજરા ઠોક છે. મકાનોની બાંધણી લગભગ જમ્પુરને
મળતી છે, ને લોકો પણ જમ્પુરના જેવાજ છે. ભરતપુરનાં ચામર—ચમર
ધણાજ વખણાય છે, ને તેની ખાસ ખુખી તો એ છે કે તેમાં વાળને
ઠેકાણે વાળ જેવી પાતળી હાથીદાંતની ચીપો બાંધેલી હોય છે.

ભરતપુરથી સાંજે ૧૧ વાગે ઉપડતી ટ્રેનમાં રેશન માસ્તરે રિઝર્વ
કરી આપેલા રૂબામાં બેસીને અમે આગ્રા તરફ પ્રયાણ કર્યું. બે કલાકની
અંધ ઝુલાફરી કરીને ૮ વાગે આગ્રે આવી પહોંચ્યા. જમ્પુરની પેઠે અહીં
પણ અમારા ભારતન સાહેબોના સમર્થ પ્રયત્નથી રા. કાન્તિલાલ જાનલાલ
પંડ્યા અમને સેવા માટે આવ્યા હતા. તેમની સાથે અમે સિટિરેશન પાસે
આવેલી 'વિશંભર ધર્મશાળા'માં ગયા, ને ત્યાં નેઓશ્રીએ અમારે ઉતરવા
માટે આગળથીજ લઈ રાખેલી ઓરડીઓમાં ઉતારો કર્યો. આ ધર્મશાળા
આગ્રામાં આવેલી બીજી ધર્મશાળાઓ કરતાં સગવડમાં સારી છે, તેથી
અમને અન્ય સ્થળ કરતાં ત્યાં રહેવાની ઠીક મળ પડી. આગ્રા એ મોગ-
લાર્ધ વખતમાં રાજવાનીનું નગર હોઈ પૂર્ણ જાહોજલાલીએ પહોંચ્યું હતું.
તે સુમયમાં તો તેની શોભા પણ અપૂર્વ હતી. હાલ તો આ સુધરેલા
જમાનામાં તેના કરતાં સૌંદર્યમાં ઘણાજ આગળ પડતાં અનેકાનેક નગરો
સ્થપાયાથી તેમની આગળ તેની શોભા છેકજ લુપ્ત થઈ ગઈ છે. ફક્ત
બાદશાહી વખતની નીચેનાં બે ચારેક મકાનો જોવા લાયક છે.

ઇતિમાદદાસનો રાગ્ન:—આગ્રામાં આવેલા પ્રસિદ્ધ સ્થળોમાં ફક્ત
તાજથીજ ઉતરતું આ મકાન છે. ત્યાં જવાને માટે યમુનાનો એક ઢુંઢો
પૂલ પસાર કર્યો પડે છે. આ પૂલ પણ જોવા યોગ્ય છે. તેના ઉપરના
ભાગમાં ઘઈને ટ્રેન ચાલી જાય છે, ને નીચે માણસો તથા ગાડીઓને

ચાલવાને માટે યોજના કરેલી છે. આ પૃથ્વી સગલગ એક માદલને છે. આ રાજો આવેલો છે. રાજાની ચારે બાજુએ સુંદર ગદ આવેલો છે, ને તે ગદને ચાર તરફ ચાર દરવાજા છે. દરવાજા ને રાજાની વચ્ચે પથરથી બાંધેલા વિરાળ રસ્તા આવેલા છે. દરેક રસ્તાની મધ્યમાં પાણીની સુંદર નીકા કારી કાઢેલી છે. રાજાનું મકાન કાચના જેવા નિર્મળ સફેદ સંગેમરમરથી બાંધેલું છે, ને તેમાં લુદા લુદા ખંડ છે. વચલા ખંડમાં ઇતિમાદશીલાની-જલાંગીરના સસરાની પીળા આરસની પ્રચંડ કચર છે, ને તે ઉપર કુરાનનાં પવિત્ર હૃદયંગમ વચનો કાતરી કાઢેલાં છે. પાસેના ખડોમાં તેના પુત્રની, સુગાની-પુત્રવધૂની, ને પુત્રીની કચરો આવેલી છે. તે બધી સફેદ આરસની છે. આ મકાનનો ધુમટ વગેરે ધણોખરો બાગ ભરતપુરના સરખમલે બાળીને વિરૂપ બનાવી દીધો છે, પણ દિવાલ ઉપરનું કામ હજી જેવું ને તેવુંજ છે. આરસને કાતરીને તેમાં 'આણિ' નામના છાપેલી છીંટના જેવા પથરની તક્તીઓ પેટના આકારમાં એવી તો સરસ રીતે ગાઢવેલી છે, કે તે વેતાં દીલ પ્રકૃષ્ઠિત થઈ જાય છે. વચલા ધુમટની આસપાસ ચાર મિનારા છે. તે ઉપર એટીને આખા આખા શહેરનું સુખેથી નિરીક્ષણ થઈ શકે છે.

ચીનીનો રાજો:—ઇતિમાદના રાજાથી બા માદલને છેડે આ મકાન આવેલું છે. ગ્રામીન કાળમાં તેની ગમે તેટલી રમ્યતા હોય, પણ હાલ તો તેનું નામનિશાન પણ નથી. અમારી આખી મુસાફરીમાં કોઈ પણ સ્થળે ગયા પછી નિરાશા હૃદય થઈ હોય તો તે અટીજ ગયા પછી. ચિનાઈ માટીનું તેના ઉપર રંગકામ કરેલું હોવાથી તે 'ચીનીના રાજા' ને નામે ઓળખાય છે. 'ધુમટમાં અત્યંત ભાર ન થાય' એ ઉદ્દેશથી તેમાં ચુનાની અંદર માદલાં ચણી લીધેલાં છે. અહીં આગળ એક નાનું ઉદ્યાન છે, અને તેની આગળ યદને યમુનાનો નિર્મળ પ્રવાહ મંદગનિમાં ચાલ્યો જાય છે.

રામબાગ:—રામબાગ પણ ચીનીના રાજાથી સગલગ બા માદલ દર છે. આ બાગ બાદશાહી વખતનો છે, ને તે વખતે તો તેનું નામ 'આરામ બાગ' હતો. આરામ બાગ ખરેખર આરામ લેવા લાયકજ છે. યમુના નદીના પવિત્ર પુલિન ઉપર આવેલા આ ઉદ્યાનના છેડા ઉપર આરસની સુંદર બેઠેકો બનાવવામાં આવી છે. તે ઉપર એટીને યમુનાના શીતળ

જગમાં અને ઉદ્યાનની અંદર આવેલી સપુષ્પ વનરપતિમાં યઈને આવતો શીત, મંદ, ને સુરભિ પવનનો મુખેથી ઉપભોગ લેવાય છે. બાગની અંદર બીજાં ધણાં ધણાં નરીન ભતનાં વૃક્ષ લેવા લાયક છે, પણ એક 'સિદ્ધર વેલ' નામની જે વેલ છે, તે તો ધણીજ દર્શનીય છે. તેનાં નાનકડાં ને નિર્ભય પુષ્પો બહુ ધોળા રૂપેરી પતરીઓથી ન બનેલાં હોય તેવાં દેખાય છે, ને તેથી તે વેલને 'સિદ્ધર વેલ-રૂપાની વેલ' એવું જે નામ મળ્યું છે તે યથાર્થજ છે એમ પ્રતીતિ થયા વગર રહેતી નથી.

તાજમહાલ:—રામબાગમાંથી નીકળીને યમુનાના પવિત્ર જગથી દેહને પવિત્ર કરીને અમે 'તાજમહાલ' લેવાને આદ્યા. તાજમહાલ એ એકલા આગ્રામાંજ નહિ પણ આખા આર્યાવર્તમાં અપ્રતિય મકાન છે. અત્યાર-સુધીના પર્યટનથી અમે શાન્ત થઈ ગયા હતા; છતાં પણ તાજ લેવાની અપૂર્વ ઉત્કંઠાને લીધે અમને ન લેખવતાં અને ત્વરિત પગને તે તરફ પ્રયાણ કર્યું, ને અર્ધો કલાક પણ પુરા ન થયો એટલામાં તો બે માઇલની મુસાફરી કરીને એ સ્વર્ગીય ભવનની સમીપ આવીને ઝીલા રવા. અમારી ઉત્તર દિશાની મુસાફરીના લક્ષ્યભિન્નરૂપ એ અનુપમ ભવનનું અદ્ભુત સૌંદર્ય નિહાળીને આકસ્મિક રીતેજ મારા મુખમાંથી નીચેના ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા:—

પસંતતિલક્ષા વૃત્ત.

શું તેજ આ ભવન તાજમહાલ નામે ?

પ્રખ્યાતિ જેની જગમાં સહુ કામકામે;

જે ભાસ્તાધિપતિ શાહજહાન બૂપે,

ખંધાવીયું કબર કાજ પ્રિયાની દેતે.

સૌંદર્ય જેનું સહુ પાસ વિશે વિશે,

છત્તે નિવાસ કરવા સુર જ્યાં અગ્રેય;

જેની દયાતી યદી ભારતવર્ષ આજે,

સ્પર્ધા કરે ગરવથી સુરસૌક સાથે.

જેની મનોહર પ્રકાશિત ભવ્ય મૂર્તિ,

જેની દિગન્ત સુધી દિવ્ય ગવાય કીર્તિ;

જેની અખંડ ચરદિન્દુ સમાન કીર્તિ,

આજા પ્રકાશથી દસે રહી છે દીપાતી.

જ્યાં માનવીતણી જણાય અગાધ મત્ય,
જ્યાં ચારુતાનું સમગ્ર સ્વરૂપ સત્ય;
જ્યાં જૂત એ વિભવ ભારતનો જણાય,
જ્યાં રાજીનું અમિત પુણ્ય વિદિત થાય.

જ્યાં પત્નીપ્રેમની પ્રતીતિ યથાર્થ થાય,
જ્યાં રૂપભોષિ બળ કાળનું ના જણાય;
જ્યાં બાદશાહી ધોરતિ કરતી વિલાસ,
પ્રીતે સદૈવ રહી છે કરોને નિવાસ.

મંદાકાન્તા.

જેની ઘોળી રજત સરખી કાન્તિ ભાળી ધણીઓ,
ચિત્તે લાવે ગિરિશગિરિના શૃંગની કલ્પનાઓ;
જેને જેતાં સહસ્ર હૌલે ઉપજે ખૂબ વા'લ,
હાં હાં ખાઈ શુભં ભવન છે તેજ આ તાંજમા'લ.

યસંતતિલકા.

રે તાજ, રમ્ય શિસ્તાજ તને નિહાળી,
માત્રા યઈ સફળ આજ બધી અમારી;
આનંદપર્યટન આજ બન્યું યથાર્થ,
આજે અમે પ્રિય યવા સઘળા દૂતાર્થ.

મંદાકાન્તા.

વ્હાલા મારા અવિચળ જગે તું રહે તાજ નિલ,
તારે લીધે ભરત ભૂમિનું મોહું લેખાય ભાગ્ય;
રસા તારી પ્રતિદિન કરે વિદ્યથી વિશ્વનાથ,
આપું એથી સ્વયંભો નતે હું ગુણાશિષ્ય આજ.

જસ. સૌંદર્યની સીમા આવી રહી. અઠોઢિકતાનો અવધિ
રહો, ને અનન્તતાનો અન્ત આવી ગયો.

તાજ તે તાજજ છે. તાજનું વર્ણન કરવું એ મનુષ્યની શક્તિમ
બહાર છે. તેને માટે મનુષ્યમાં મેધા નથી; સાદિત્યમાં શબ્દો નથી. ઘણા
જે કે સ્વચક્ષુનુસાર તેનું વર્ણન કરેલું છે, પણ તેની રચનાનું

૧૦૦ હાલની લડાઈમાં વપરાતાં કેટલાંક અત્તરશસ્ત્રો દુકમાં વર્ણન:

સૌદર્યનું વર્ણન તો અવર્ણ્ય છે. આ રથને એ રચનાનું સહજ સચન કો-
વાની ધ્રુવ હતી, પણ તે એક કરતાં અનેક રથને વાયકટુદને સહેલથી
મળી શકશે એમ ધારીને કહ્યું નથી. જેમને જિજ્ઞાસા માથે તેમણે સાતમી
ગોપડીનો તાજ વિગેનો પાક બોઈ લેવો. તાજની સ્વર્ગીય શોભા નિદાગીને
અપૂર્વ આનંદ પામતા અને આશ્રમે આવ્યા.

અપૂર્ણ.

હાલની લડાઈમાં વપરાતાં કેટલાંક અત્તરશસ્ત્રો દુકમાં વર્ણન.

(રા. રા. હરશય અમુલખશય દેસાઈ બી. એ.).

કમણાં સુરોપખંડમાં જે બારી જંગ મચી રહ્યો છે તેમાં અનેક
પ્રકારના અત્તરશસ્ત્ર વપરાય છે, તે ન્યારે અમુક શું છે એમ ઠોઠું પૂછે
ત્યારે ‘ વળી એ એક જાતની તોપ ’ કે એવો બીજો મનને સંતોષ ન મળે
એવો ઉગાઉ જવાબ મળે છે. જે શિક્ષકોને આ જાણતી પૂર્ણ માહિતી
ન હોય કે હોય તો જાણુજ એાછી હોય તેમનાજ સાબાચે આ લેખ છે, તે
જેઓને પૂર્ણ માહિતી હોય તેમને આ લેખ શુદ્ધ સાગશે એમ માની
તેમની મારી ચાલું છું.

આ લડાઈ જમીન પર ને હરીઆ પર એ એજ ઠેકાણે ચાલે છે
એટલુંજ નહિ, પણ ઝડપબંધ ગીડતા વિમાનોમાં બેસી વિમાનીઓ હવામાં
પણ લડે છે. પહેલાં બે સ્થળોનાં આયુધોનું વર્ણન આ લેખમાં આવશે
તે શિક્ષકવર્ગને તે પસંદ પડશે તો અવકાશે વિમાનો વગેરેનું હવે
પછીના લેખમાં અપાશે.

જમીન ઉપર હાલમાં નાની મોટી અનેક જાતની તોપો, મશીન
ગન્સ ને રાઈફલ્સ વાપરવામાં આવે છે; ને તે ઉપરાંત બુના હથીઆર તર-
વાર ને સંગીનનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. નાની તોપમાંથી ૩ ઇંચ
વ્યાસના ગોળા છૂટે છે ત્યારે મોટામાં મોટી તોપોમાંથી ૧૬ ને ૧૭ ઇંચ
વ્યાસના ગોળા છૂટે છે. જેમ તોપના ગોળાનો વ્યાસ મોટો તેમ તેની

સંચારી પણ વધુ, ને તેજ પ્રમાણે તેનું વજન પણ બારે હોય છે. નાના ગોળા છૂટતી વખતે તેનો પ્રત્યાઘાત થોડો, પણ ત્યારે મોટા ગોળા છૂટે ત્યારે પ્રત્યાઘાત પણ રધારે હોય છે. ત્યારે આવેા પ્રત્યાઘાત થાય ત્યારે જો તોપો છૂટી હોય તો તે ધણે દૂર પાછી દડી જાય ને વળી પાછી ઢેકાણે સાચીને તાકવામાં મુશીબત નડે. જો ફક્ત જડેલીજ તોપ હોય તો વળી ઉચલીને પણ જડેલી જગ્યાએથી છૂટી યઈ જાય. આ ધ્યાનમાં સર્થને આ તોપોને ધણાજ નાણુક મંચાકામ ઉપર ગોઠવેલી હોય છે, જેથી તેને ત્યારે ફાડવામાં આવે ત્યારે તેનો પાછળ આચોકા આવે તેનું બળ કમી થાય, ને વળી તોપની નળીને એવી ગોઠવી હોય છે કે તે સહેજ પાછી ખસે ને તેની પાછળ મૂકેલા સજા સાથે ઢેકવાઈ અટકી પડે. આ સજા આગગાડીના ડગ્યાની આગળ બે ડગ્યાને અથડાતા અટકાવવાને રાખેલા કમાનવાળા સજા હોય છે તેવા હોય છે.

દરેક સસ્કરમાં મોટી તોપો હોય છે, પણ તે જેમ મોટી તેમ તેના બાર પણ વધારે ને તેને ફેરવવીએ બારે. વળી તેના ગોળા મોટા ને બારે, તેથી તે ધણા એણા પ્રમાણમાં રાખી શકાય. જમનીની બારે તોપ ૧૬૦૮ ઇંચની છે એટલે તેમાંથી જે ગોળા છૂટે છે તેનો વ્યાસ ૧૬૦૮ ઇંચ હોય છે, પણ તે ફક્ત કિલેબંધીને તોડવાજ વાપરી શકાય છે ને બુકરચના કરતી હોય ત્યારે તે નકામી યઈ પડે છે. રસ્તા ખરાબ હોય, કાઢવડીગડ યએલો હોય, કે દુર્ગરાની સહાર્થ હોય તો આવી તોપ તદ્દન નકામી યઈ પડે છે. આવી બારે તોપોમાંથી ૨૫૦૦ સ્તકનો ગોળો છૂટે છે.

પણ સહાર્થમાં ધણે ખરો બાગ તો ૬"ની તોપ સજાવે છે. ઘેરાં વખતે તે મોટી તોપોને બાણુ પર મૂકીએ, તો નીચે આપેલી તોપો વધુ પ્રમાણમાં વાપરવામાં આવે છે.

દેરાનું નામ.

તોપનું માપ.

ગાડી ને તોપનું

	ઈંચ.	વજન.
ઉક્તાંડ	૬-૪	૨૦ ટન
જમની	૧૧-૨	૨૮ "
કાન્સ	૧૦	૨૨ "
રથીઆ	૧૨	

૧૦૨ હાલની લડાઈમાં વપરાતાં કેટલાંક અસ્ત્રશસ્ત્રોનું કુંકમાં વર્ણન.

દરેક જાતની તોપ સાથે તેમાં વાપરવામાં આવતા ગોળાઓનું ગાંઠું ભરેલું હોય છે. આ ગોળાઓને ગોઠવોને રાખેલા હોય છે. જેમ તોપ મોટી તેમ ઓછા ગોળા જોડે રાખી રાખાય છે. તોપની આગળ એક ભારે લોખંડનું પતકું હોય છે જેને ઓથે સ્ક્રીને તોપચી લહે છે. વળી દુશ્મનોને છેતરવા તોપોનાં મોંઢા આગળ ઝાડની ડાળીઓ વગેરે ગોઠવવામાં આવે છે.

આ ગોળાઓ નક્કર લોદાના કે સીસાના નથી હોતા પણ પોલા બનાવેલા હોય છે, ને તેમાં જાત જાતના દારૂ ભરેલા હોય છે. મોટી તોપનો ગોળો ૫ ઝુ. ૧ ઇંચ લંબાઈ માણસને ખભે અડકે એવો મોટો હોય છે ને તેમાં આશરે ૨૦૦ સ્તંભ દારૂ ભરેલો હોય છે, ને તે એક સેકન્ડમાં ૧૦૦૦ ઝુટની ઝડપે જાય છે. તેની અંદર જે દારૂ ભરેલો હોય છે તે એવી રીતે રાખ્યો હોય છે કે તે ગોળો તોપના મોંઢામાંથી છૂટે કે અમુક વખતે ફૂટે. આ દારૂ ફૂટે એટલે તેના જોરે કરી ઉપરનું લોદાનું પડ ફાટે ને નાની નાની કરચો સર્વ દિશામાં બીડી પાસે આવેલા માણસોનો કચ્ચરથાણ વાળી નાખે. આ ગોળાઓને 'શેલ' કહે છે. સુડાનની લડાઈમાં સાધારણ શેલના ફાટવાથી ૧૨૦ માણસો પૈકી ૧૨ માણસ જ બચી ગયા હતા. ચીન ને જાપાન વચ્ચેની લડાઈમાં જાપાનના વહાણ પર એક શેલ પડી હતી જેથી અનેક માણસો ધાપલ થયા કે મરી ગયા ને એક તોપ નાશ પામી ને બીજી તોપ ઉઘસી પડી. આ શેલો ધર, દિશા વગેરેને પણ તોડી નાખે છે. આ શેલ છોડનારી તોપ જેમ લાંબી તેમ તેના ગોળા મોટા, પણ બહુ લાંબી તોપ રાખવી ને ફેરવવી એ કઠણ હોવાથી ટુંકી પણ તેટલું જ કામ કરનારી હોવીટ્ઝર નામની તોપ બનાવવામાં આવી છે, જે નાની ને બેકા ઘાટની હોય છે. તેટલા જ માપની ને તેટલા જ કદની બીજી જાતની તોપનો ગોળો તેના ગોળા કરતાં ઓછો દૂર જાય છે. દાખલા તરીકે ૬૬ ઇંચના માપની હોવીટ્ઝરનો ગોળો ૭૨૦૦ વાર દૂર જાય છે ત્યારે તેવી જ બીજી તોપનો ગોળો ૬૦૦૦ વાર જ દૂર જઈ શકે છે. લશ્કરના દરેક વિભાગની સાથે ૫૪ ફીલ્ડગન એટલે લાંબો નળીની તોપો ને ૧૮ હોવીટ્ઝરો હોય છે.

આ ઉપરાંત ખાઈઓ ખોદી પડેલું લશ્કર સામા લશ્કર પર શૂંપનેલ નામના ગોળા છોડે છે. આ શૂંપનેલનું પડ પાતળું હોય છે ને મહિં દારૂ

• ૧ બી ગોળાઓ ભરેલી હોય છે. કેટલીકમાં ૨૭૦ ગોળાઓ

હોય છે ને વધુમાં વધુ ૩૦૦ ગોળીઓવાળી શૂંપનેલો વાપરવામાં આવે છે. ત્યારે આવી શૂંપનેલ સપારાબંધ છૂટતી હોય ને ત્યારે તે સામા-
વાળાની ખાઈઓ ઉપર આવી ફાફક ફાટતી હોય ત્યારે ગોળીઓનો
વરસાદ ઓગેર વરસતો હોય એમ લાગે છે. આ શૂંપનેલ માણુસોને જ
ધ્વજ કરી રહે છે પણ કિલ્લેબંધી સામે તે નકામી છે.

આ ઉપરાંત દરેક વિભાગ સાથે મશીનગન્સ હોય છે. આ તો પ
નથી પણ સમક્ષ જાતની બંદુકમાંથી છૂટતી ગોળીઓને સપારાબંધ છોડી
શકાય એવી કરામતવાળી સંચારકાંમથી ચાલતી એક બંદુક છે. ફક્ત
તફાવત એટલો જ છે કે બંદુકમાં એક પછી એક ગોળી મુકાય કે પાંચ
સાત સાથે મૂકી તે ચર્ચ રહે એટલે બીજી ફરીથી ભરવી પડે તેમ આમાં
નથી કરવાનું. એક પછી એક ગોળી ઠેકાણાસર પોતાની મેજે આવી ફટી
બીજી ગોળીની જગ્યા કરી મૂકે એવી કરામત આમાં હોય છે. તે બંદુકના
ફાઇનારને તો ફક્ત નેમ તાકવાની હોય છે. એક લાંબી પટીમાં અનેક ગોળીઓ
ગોઠવેલી હોય છે ને તે પટીનો એક છેડો તે બંદુકનો ફાઇનાર બરાબર
ઠેકાણે મૂકી બંદુકનો થોડો ચઢાવી ફાઇ કે તેથી થતા પ્રત્યાઘાતના બળે
કરીને ખાલી ટોટી બહાર નીકળી જાય, પટી ખેંચાઈ બીજી ગોળી ઠેકાણા-
સર આવી જાય ને તે ફટી જાય. આથી વળી પ્રત્યાઘાત થાય ને ઉપર
પ્રમાણે ક્રિયા પાળી થાય. આવી મશીનગન્સ મિનિટમાં ૬૦૦ ગોળીઓ
સહેજમાં છોડી શકે છે. દરેક મશીનગન પાસે ઓછામાં ઓછા ત્રણ
માણુસો જોઈએ. એક માણુસ દુરબીન વડે જોઈ બંદુક કઈ તરફ તાકતી
તેની સચના કરે, બીજો માણુસ ગોળીવાળી પટીઓ એક પછી એક લાવી
રજી કરે ને ત્રીજો તે બંદુક ફાટે. મશીનગન્સ સુખ્યત્વે કરીને ત્રણ પ્રકારની
હોય છે. ગેટલીંગ, મેક્સીમ ને હોયક્રીસ. દર હગ્ગર માણુસના પાયદંજ
સાથે બે મશીનગન્સ હોય છે. ઉપર જે મશીનગન્સનું વર્ણન કર્યું તે
મેક્સીમ જાતની ગન્સનું છે. ગેટલીંગ ગન્સ સહેજ જુદી જાતની હોય છે.
તેમાં દસ નળીઓ હોય છે ને તે સઘળી એક મધ્યબિંદુની આસપાસ ફરે
એમ ગોઠવેલી હોય છે. એકાદ નળીનું મેં બરાબર ગોળી આગળ લાવી
પેદેલી ગોળી છોડવામાં આવે છે કે ઉપર માફકજ તેનું કામ શરૂ થાય
છે પણ આમાં પ્રત્યાઘાતના બળે કરીને પેલી દસ નળીઓ ચક્ર ફરવા
લાગે છે. એક નળી દર ગર્ધ કે બીજી નળી ને બીજી ગોળી ઠેકાણાસર

૧૦૪ દાસની સહાર્મમાં વપરાતાં કેટલાંક અભિરશત્રુનું હુંકમાં વર્ણન.

આવી જઈ જીને બહાર થાય છે. પણ આ જાતની મશીનગન મેક્સીમ જેવી સારી નથી તેથી તે બહુ વપરાશમાં આવતી નથી. દાસમાં વળી તે મશીનગનમાંથી મિનિટની ૬૦૦ ગોળીઓ ફૂટે ત્યારે ઘણો અવાજ થવાથી તે બંદુકનો ફાટનાર હોવાન થાય ને તેની ખાસે બેમેસા દુરથી નવાળા સૂચના આપનારની સૂચના બંદુકના અવાજમાં દુર્ગાઈ જાય એ ધ્યાનમાં આવવાથી દાસમાં તેના અવાજને શાંત પાડનાર એક સાધન-સર (ચુપ કરનાર) બોળવામાં આવ્યું છે, જેથી તેનો અવાજ તફાત નરમ થઈ જાય છે ને કામ થઈ સરળ થઈ પડ્યું છે. નાનામાં નાનું ને સાદું હરે એક હતી આર રથું, તેને રાઇફલ કહે છે. તે ફક્ત બંદુકજ છે પણ તેની નળી સાફ સીધી નહિ હોતાં તેમાં સાદા પેચ જેતું કરવામાં આવે છે જેથી બહાર નીકળતી ગોળી ચક્કર ફરતી નીકળે છે. આ બધા ગોળાગોળીઓ ત્રિસા-યની સ્પીડના આકારે હોય છે. સહાર્મમાં સામા લરકરના માણસો મરી કે ધવાઈ લડવાને નકામા થાય એ હેતુ તેના બનાવનારે રાખેલો હોય છે, પણ ધાયલ થએલા માણસના સરીરમાં ગયા પછી ફાટે ને તે ધવે નેઈએ તેથી વધુ હોરાન થાય એવી 'ડમ ડમ' નામની ગોળીઓ આ સહાર્મમાં વાપર-વામાં આવે છે કે તરતજ પોકાર બહી રહે છે.

ઉપર જણાવેલા ગોળાગોળીઓમાં અસલનો મુરાખાર, ગંધક ને કાલસાનો દારૂ બરવામાં નથી આવતો. એ તો જુના જમાનાનો જુનો દારૂ આ રસાયનકળામાં આગળ વધેલા જમાનામાં કામે લાગતો નથી ને લીડાઇટ, કારડાઇટ, ડાઇનેમાઇટ, મેલીનાઇટ વગેરે જુદી જુદી જાતના દારૂ વપરાય છે. રસાયનશાસ્ત્રીઓની અંત્રલ હોશિઆરીના દુરુપયોગના આ નમુના છે. મેલીનાઇટ ખાસ ક્રાન્સમાં વપરાય છે ને તેની બનાવટ ખાનગી રાખેલી છે. કારમોલિક અને નાઇટ્રિક એસિડના રસાયનિક સંયોગથી ઉત્પન્ન થતા પીક્રીક એસીડમાંથી લીડાઇટ દારૂ થાય છે. તે દારૂ રાક્ષસી ફટની તોપોમાંથી ફટલી શેલોમાં બરવામાં આવે છે. તે ઘણો સખત છે ને તેનો ઉપયોગ અંગ્રેજો ઘણો કરે છે. તેને સંભાળીને રાખવો પડે છે, તેના કાર-ખાનામાં પણ ઘણી સાવચેતી રાખવી પડે છે, ને જો તે દારૂમાં કેઈ જોરથી અફળાય કે તે દારૂથી બરેલું વાસણુ ઉઘેથી પડી જાય તો મોટા ધડાકા સાથે તે ફાટી બધું ચુરેચુરા કરી નાખે છે. કારડાઇટ દારૂ બના-વતાં, રાખતાં, કે ગોળામાં બરતાં લીડાઇટ દારૂ જેટલો ભય રાખવો પડતો

નથી. તેને દોરડી જેવા આકારમાં બનાવવામાં આવે છે ને તેથી તેને (કોડ=દોરડું) દોરડાબંદ કહે છે. આ દારની દોરડીઓને પ્રથમ પદ્મએજા કે જેની લખવાની કાળી સીસાંપેનો બનાવવામાં આવે છે તેના બુકામાં રંગદોળ છે, તેથી તેમાં કદાચ તણુખો પડે તો એ એકદમ સળગી ઊઠતો નથી. તેને ગોળામાં ભરતી વખતે દયોડા વતી ટોપી ટોપીને ભરવામાં આવે છે. તે ધુમાડા વગરનો દાર છે એટલે, જ્યારે તે સળગે છે કે તેથી ભરેલો ગોળો ફાટે છે ત્યારે તેમાંથી ધુમાડો નથી નીકળતો પણ તે વખતે ફક્ત ફિક્કા જંબુડીઆ રંગનો ભડકો થાય છે જે ધણે દૂર સુધી દેખાતો નથી. ઉપર જણાવેલી ચીન ને ન્વપાનની લગાઈમાં જે ગોળાએ ન્વપાનના વહાણ ઉપર સીતમ ગુળદેસો તેમાં દોરડાબંદ ભરેલો હતો. નાઈટ્રોગ્લિસરીન એ મિઠાચવાજો આછા પીળા રંગનો દાર હોય છે. સન્ટ્રાયુરિક એસિડ (ગંધકનો તેજબ), નાઈટ્રિક એસિડ (સુરાખારનો તેજબ) તથા ગ્લિસરીન આ ત્રણ દવાઓને એકઠી કરી આ દાર બનાવવામાં આવે છે. આ દારના કારખાનામાં ઠંડક ધણી રાખી પડે છે ને તેમાં કારીગરો રોજ નવાં કપડાં પહેરી કામ કરે છે. તેમના પાટલુનની ઝોંપને ખેવડી વાળવા દેવામાં આવતી નથી ને તેમના બોડા કેનવાસના હોય છે. સડેજ પણ અવાજ ન થાય એવી ચંભાળ રાખવામાં આવે છે. ખાણોમાં સુરંગો ફેડવામાં તેને જ્યારે કામે લેવામાં આવે છે ત્યારે તે ધણો શક્તિવાળો મિત્ર નીવડે છે પણ લગાઈમાં તે સેનાની દુરમનની ગરજ સારે છે.

આવા બગવાન રાજ સામે જુના જમાનાના ઈંટ, મટોડી, કે ચુનાના કોટ ફિક્કા ટપી શકે એમ નથી તેથી લાલના નવા ફિક્કાઓ સીમેન્ટ ને રેતી ઉપરાંત લોદાનો બુદ્ધા બેળી દરેકા ગારા વડે કરવામાં આવે છે, ને તેનું જુરગેમાં એવું સંચાક્રમ હોય છે કે તે આખો નીચો ઉંચો થઈ શકે છે ને ફરી શકે છે. વળી તે જુરગેના ઉપર તેવા ગોળાઓ સામે ટક્કર ઝીલે એવાં લોદાનાં જાપડાં હોય છે. તે જાપડાં ૧૨ ઇંચની તોપ સામે ટક્કર ઝીલી શકે છે પણ ૧૬ ને ૧૭ ઇંચની નવી તોપ સામે તે પણ લાચાર છે.

અપૂર્ણ.

દુનીઆના સાત ચમત્કાર.

(અંગ્રેજી ઉપરથી).

(ચ. રા. ગોપાલ જગન્નાથ કવિ, લુણાવાડા).

આ લખ્ય દુનીઆમાં સાત કરતાં વધુ ચમત્કાર છે, અને આપણને જો સાત કરતાં વધારે ચમત્કારોનાં નામ આપવાનું પૃથ્થવામાં આવે તો જુના સાતમાંથી એકેના નામનો તેમાં સમાવેશ ન થાય એ શક્ય છે. આપણે જે પથારી રીતે જોએલુંજ હોય તેથી આપણે એકતરસી અભિગ્રામ આપવા દોરાર્થએ. ઉદાહરણ તરીકે, બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ અને ટે નદી ઉપરના પૂલનો આ સાતમાં સમાવેશ કરવાનું આપણને ગમશે, ત્યારે ખીજા કેટલાક આની ગણતરી નહિ કરતાં, જે આપણે કદી જોયા પણ ન હોય અને જે વિશે કદી સાંભળ્યું પણ ન હોય તેવા ચમત્કારો વર્ણવી બતાવશે. સાત મહાન ચમત્કૃતિઓ કોને કહેવી એવું ૨૦ છાકરાઓના વર્ગને આપણે પૂછીશું તો દુનીઆની અદ્ભુત ચમત્કૃતિઓની એક સીખવા લાયક યાદી આપણને તેમની પાસેથી મળશે. અસ્તિત્વમાં આવતા ચમત્કારોની વધતી જતી સંખ્યા સાથે સરખાવતાં 'સાત ચમત્કારો' એ શબ્દ, માત્ર 'દાર્ઢ' જુના જમાનાની અદ્ધ દુનીઆ' એવું સૂચન કરનાર ચર્ધ પડશે; કારણ કે મહાન અલેક્ઝાન્ડરના સમયમાં મનાતી દુનીઆ ધણીજ અદ્ધ હતી, અને તેના પ્રાચીનત્વ સાથે સરખાવતાં અલેક્ઝાન્ડર મહાન પદધારી હતો ખરો, પરંતુ આ સાત ચમત્કારોનો માત્ર ભૂમધ્ય સમુદ્રના પ્રાન્ત દેશોમાંજ સમાવેશ થતો હતો. એ સાત પૈરી કેટલાકની એધાણી સરખી પણ દષ્ટિ ગોચર થતી નથી. તે સાત ચમત્કૃતિઓ કઈ હતી તેનો સંપૂર્ણ નિર્ણય ચર્ધ શક્યો નથી. ઈજિપ્તમાં 'ફ્રોંસ'ની દિવાંદાંડી હતી પણ તે માત્ર નામનીજ રહી છે. 'ફ્રોંસ' એક વાર અલેક્ઝાન્ડ્રિયા શહેરથી એક માઇલ છેટે આવેલો એક ખેટ હતો, પ્રણુ હાલમાં તે મુખ્યભૂમિ (Mainland) સાથે જોડાયેલો છે. અલેક્ઝાન્ડરે આ ખેટને મુખ્યભૂમિ સાથે એક કૃત્રિમ બંધ વડે જોડી દર્ધ, તે ખાડીમાં બે બંદરા બનાવ્યાં હતાં. તે ખેટ ઉપર ટોલેમી ખીજન (Ptolemy II)એ એક દિવાંદાંડી બાંધી તેના મથાળા ઉપર બચસૂચન કરનાર એક આકાશદીપ (Beacon) મૂક્યો હતો. કેટલાક કહે છે કે તે દિવાંદાંડી ૪૦૦ ફુટ ઉચી હતી. પરંતુ આ પ્રસિદ્ધ દરિઆર્ધ

પહેરેગીસ્ત્રી બધી નિશાનીઓ હવે નહીં થઈ ગઈ છે. તોપણ સ્વારપછીથી 'ફ્રૉંસ' શબ્દ દિવાદાંડીના અર્થમાં વ્યવહારાય છે, અને તે સાત ચમત્કારોમાં અગ્રસ્થાન ભોગવે છે.

૨. પિરામિડના સંબંધમાં તો અસંખ્યત આપણને એવાણી કરતાં વધુ પુરાવો મળી શકે તેમ છે. દશ હજાર વર્ષથી જેની અડગતાથી તેઓ ઊભા રહ્યા છે તે ઉપરથી આપણને પૌરાણિક જમાનાનો પરિચય થાય છે. ખ્રીસ્તી યમત્કારના કિંચિત્ અથવા સંપૂર્ણ નાશ ઉપરથી, પૂર્વકાલમાં થએલાં દારુણ યુદ્ધોના અને કાળના નિર્દય પ્રલેપવિસ્લેષાદિના પરિણામોનું આપણને ભાન થાય છે.

૩. 'હેલિપોસ' અથવા સૂર્યદેવનું પુતળું, જેને 'કોલોસસ ઓફ રહોડઝ' (Colossus of Rhodes) કહે છે તેના સંબંધમાં આપણને યોદીજ માહિતી મળી શકે તેમ છે. તે રાક્ષસી પુતળાના વર્ણન ઉપરથી આપણને શેક્સપીયર દ્વારા 'લુલિયસ સીઝર' માંનો એક દૃકરો યાદ આવશે.

૪. દંતકથા એવી ચાલે છે કે તે ગંજાવર પુતળું રહોડઝ ખંદર ઉપર બરાબર આઠ મૂકેલું હતું, અને તે ૧૨૦ ફુટ ઉંચું હતું, તેથી હરકોઈ વહાણ તેની નીચે યઈ હંકારી જતું. આ જંગી પ્રતિમા કાંસાની બનાવેલી હતી, અને ત્યારે શત્રુઓએ રહોડઝ ઉપર આક્રમણ કરી તેને તાબે કર્યું ત્યારે લુટનાં તેને પડતું મૂકી ગએલા હોવાથી તે ત્યાં રહ્યું હતું. રહોડઝમાં ૫૬ વર્ષ જેટલી લાંબી મુદત સુધી ઊભું રહ્યા બાદ આ પૌકળ પુતળું, એક ધરતીકંપના જબર આચક્રથી ભાંગી ચૂકું યઈ ગયું હતું, અને ૧૦૦૦ વર્ષ પીટ્યા બાદ તેના અવશેષોને એક યાદુદીએ ખરીદી બેશક તેનો સારો ઉપયોગ કર્યો હતો.

૫. અંપોલો—સૂર્યદેવ—વિષે આપણે આગળ કહી ગયા છીએ. તેની ભગિની 'આટેમિસ'—ગ્રીક દેવીઓમાંની એક મહાન દેવતા હતી. તે ધનુષ બાણ વાપરતી અને દોરો તેમજ ઘેટાંનાં યુધતી ખાસ રક્ષક દેવતા ગણાતી હતી. તેનું નામ 'ડાયના' દેવીને અનુરૂપ હતું. એશીઆ માર્થનારની પશ્ચિમે દરીઆ કિનારે આવેલા 'એફિસસ' નામે એક ગામડામાં, આ ડાયના દેવીની પ્રતિમા ઉપર એક મંદિર બાંધવામાં આવ્યું હતું, અને તે એક વાર ધણુંજ ભવ્ય અને રોનકદાર લેખાતું હતું. 'એમેઝોન' સંરાક એક કાલ્પનિક સ્ત્રીઓની વતિ (જેમના સમાજમાં પુરુષો હતાંજ નહિ, એવી

સાચક સ્ત્રી જાતિ) એ, પોતે ગયાના દેવીની પ્રથમ પુત્રીઓ હોવાને લીધે, એફ્રિસસ ગામ વસાવ્યું હોય એવો ઉદ્દેશ્ય છે. એકજ સ્થાન ઉપર બાધેલાં કેટલાંક દેવજોનો આ એકજ દેવળમાં સમાવેશ થતો હતો. આ દેવજોમાંના એકનાં પણ ખંડિએરા જોડે દાસ દેખાતાં નથી તોપણ તે દેવળની મુખ્ય જગા તો એજ છે એ નિર્વિવાદ છે. મહાન અલેક્ઝાન્ડરનો જન્મ થયો તેજ રાત્રે આમાંનું એક દેવળ તો બળી ગયું હતું, પણ તેજ જગાએ એક નવી ઈમારત તુરતજ ઊભી કરવામાં આવી હતી. જસસ કાર્દરની પછી ત્રીજા સેકામાં જ્યારે ગાય લોકોએ રામન મહારાજ્યને ઉચ્છાવી નાખ્યું ત્યારે આ દેવળનો નાશ કર્યો એટલુંજ નહિ પણ 'એફ્રિસસ' ગામને ઉજડ કર્યું. આ પછી તે સ્થાનની જાહેજલાલી કદી પણ પૂર્વસ્થિતિ ઉપર આવી શકી નથી.

૫. પાંચમી ચમત્કૃતિ—“ઓલિમ્પિઆ” ની જ્યુપિટરની પ્રતિમા—૨૪૦૦ વર્ષ ઉપર બનેલી હતી, અને તેની કારીગરીનું માન ‘ફિડિપાસ’ નામના મહાન શિલ્પશાસ્ત્રીને ઘટે છે. ‘જ્યુપિટર’ નો સખ્દાર્થ ‘દિવસનો પિતા—બનાવનાર—એવો થાય છે. તે રામનો પ્રમુખ અને સમર્થ દેવ ગણાતો હતો, અને ગ્રીક લોકો ઝ્યુસને જેમ માનતા હતા તેમ રામન લોકો જ્યુપિટરને આરાધ્ય દેવ ગણતા હતા. ઓલિમ્પિઆમાં પ્રતિ વર્ષે રમાતી રમતો ઝ્યુસ દેવને નિવેદન કરવામાં આવતી હતી. ઇતિહાસ કહે છે કે જ્યુપિટરની આ પ્રતિમા ૨૫૦ ફુટ ઉંચી હતી. તેનું માર્યું શુદ્ધ સુવર્ણનું બનેલું હતું. આ પ્રતિમા બન્યા પછી ૫૦૦ વર્ષે રામના વિપયાંધ રાજા કેસિઝ્યુસાએ તે પ્રતિમાને રામમાં લાવવા ભગીરથ-પ્રયત્ન કરેલો પરંતુ કેટલાંક અગાત કારણોને લીધે તેના પ્રયત્ન નિષ્ફળ થયો હતો.

૬. દલિહારનેસસ આગળની મેન્સોલસની કબરનાં માનનીય અવશેષો ફિટિસ મુઝિયમમાં હજી જોવામાં છે. કેરિયા પ્રાન્તનું પાટનગર દલિહારનેસસ, દિરોટ્ટસની જન્મભૂમિ હતું, અને જ્યારે ત્યાંનો રાજા મેન્સોલસ મરી ગયો ત્યારે તેની પતિપરાયણ પત્ની આર્ટેમિસિયાએ તેના મૃતદેહ ઉપર આ ભવ્ય સ્મારક બંધાવ્યું હતું. આવીજ ગ્રેમની પરાકાષ્ઠા તાજ મહાસના સંબંધમાં પણ બતાવવામાં આવેલા છે; ફેર માત્ર એટલોજ છે કે તાજ મહાસ પોતાની પત્નીના સ્મારક ચિહ્ન તરીકે પતિએ બંધાવેલો છે. ઊડતી વાત એવી ચાલે છે કે પોતાનો પ્રિયતમ પોતાના હૃદયથી ફરજ ન

યાય તેવા ઉદ્દેશથી આટૅમિસિયા તેના મૃત દેહની રાખોડીને મદિરાના પ્યાલામાં નાખી પી ગઈ હતી.

૭. છેલ્લો અને સાતમો ચમત્કાર આપણને બાંગ્લીસનની યાદગીરી આપે છે. શાહિયન નામના પહાડી લોકોના રાજ નેબુકનેઝરે બાંગ્લીસન જીતી લીધું એટલુંજ નહિ, પણ ભુમધ્ય સમુદ્ર સુધી વિસ્તાર પામેલા પ્રખળ મહારાજ્યોને પણ હસ્તગત કર્યા હતાં. નેબુકનેઝરે બાંગ્લીસન શહેર ફરીથી વસાવ્યું હતું. ધણી વિદ્વાન પ્રવાસીઓએ નવા વસેલા શહેરને નજરોનજર ઝીઠ કરેલા વર્ણનની પરપરા હાલમાં ઘણી જગોએ વાંચવા અથવા સાંભળવામાં આવે છે. તે શહેર બરાબર સમયોરસ હોઈ તેની દરેક બાજુ ૧૫ માઇલ લાંબી હતી, અને તેને ફરતો કોટ હતો. તેમાં ૧૦૦ સુશોભિત દરવાજા મૂકેલા હતા. રસ્તાઓ એક બીજાને ક્રોડપુણે આવેલા હોઈ, દરેક દરવાજામાં યઈ શહેર બહાર જઈ રોકાતું હતું. આખા શહેરની રચના સંપૂર્ણ રીતે નિયમિત હતી. કોટ ૩૦૦ ફૂટ ઉંચો હતો અને એટલો પહોળો હતો કે એક સાથે દેહલાક રથ તેના ઉપર ચરત દોડી શકે. થાંભલાઓ ઉપર બાંધેલી વિશાળ અગાસીઓ ઉપર મોટા બગીચા બનાવેલા હોઈ દૂરથી જાણે આકાશમાં લટકતાં ઉદ્યાનો હોય તેવી શોભા આપી રહ્યા હતા. આ ઉદ્યાનોમાં આવેલાં ઝાડો, તાડો, પૂર્વ દેશોમાં ઉત્પન્ન થતાં પર્ણીઓ તથા પ્રાણીઓ અને જળાશયોનું સૌન્દર્ય કદપનામાં પણ આવી શકે તેમ નથી.

ઉપર મુજબ સાત ચમત્કારોની ગણના કરેલી છે. માર્ગિઝ પાસે આવેલા એસ્ક્યુરિયસની આડમાં ચમત્કારમાં ગણના કરી ચકાવ: પરંતુ અસહ્ય મનાએલા સાત ચમત્કારોની સંખ્યામાં વધારો ન થાય તેટલા માટે તેને પણ મૂકવામાં આવ્યું છે. અત્રે એસ્ક્યુરિયસ સંબંધ થોડુંક જણાવવું જરૂર છે. તે અસહ્ય વખતમાં એક મઠ હતો. પણ પાછળથી તેનો રાજમહાલય તરીકે અને ત્યારપછી કચ્છસ્થાન તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. તેના ધુમટ અને શિખરને રંગવા માટે રથેનના રાજા દિલિપ બીજાએ એક કારીગરને બહુ દ્રવ્ય આપ્યું હતું. આ કાર્ય પૂરું તો ચયું પણ તે બિચારા કારીગરને ઘણી "કંઠ"ી સ્થિતિમાં શરીર રાખીને કામ કરવું પડેલું હોવાથી તેના પરિશ્રમથી તેનું મરણ ચયું હતું.

ગુલાબ.

(મિ. શકરાલ્તર્ક હ. શાહ-સરખેજ).

ગુલાબ એ એક સુંદર ફૂલ છે. બીજાં ફૂલ મધુર વાસ આવે છે ખરાં પણ ગુલાબના જેવી તો નહિજ. ગુલાબના જેવું સુંદર અને મધુર ફૂલ દુનીઆમાં બીજાં એકે નથી એમ કહીએ તો પણ ચાલે અને તેથીજ તે ફૂલની રાણી કહેવાય છે.

દુનીઆના ઘણાખરા ભાગમાં જંગલી ગુલાબ ઊગે છે પણ તે ઘણાં મોટાં અને સુંદર હોતાં નથી, તેમ વાડીનાં ગુલાબ જેવી મધુર વાસ પણ આપતાં નથી; તેથી તેમને વાડીઓમાં ઉછેરવામાં આવે છે. ઇંગ્લાંડની કોઈ પણ વાડી એવી નહિ હોય કે જેમાં આ મધુર ફૂલ જોવામાં આવતું નહિ હોય; કારણ કે તેના વિના બીજાં ગમે તેવાં ફૂલ હોવા છતાં વાડી પૂર્ણ કહેવાતી નથી.

ગુલાબ ગુદા ગુદા રંગનાં હોય છે. કેટલાંક ધોળા, કેટલાંક રાતા અને કેટલાંક પીળા વગેરે રંગનાં હોય છે.

ગુલાબ આટલું બધું સુંદર અને મધુર છે છતાં તે કાંઠાવાળું હોવાથી એક કવિ કહે છે કે—

ગુલાબ કેરું ફૂલ મધુર, કીધું શ્રોધાર;

સ્તુરી કાળી કરી, કેવો તું કિરતાર !

ગુલાબનું ફૂલ અતિ સુંદર અને મધુર વાસવાળું હોવાથી તે દિલ્હીના જહાંગીર પાદશાહને અતિ પ્રિય હતું. તે વારંવાર ગુલાબથી ભરેલા મુગંધદાર પાણીથીજ સ્નાન કરતો. એક વાર ગુલાબનાં ફૂલ એ ત્રણ દિવસ સુધી શાણીમાં પડી રહ્યા પછી નૂરજહાને તે તરફ જોયું તો તે પર એક જાતનું તેજ તરતું દેખાયું. તેથી તેણે તે તેજને પોતાનો રમાઈ અડકાડ્યો તેથી તેની ખાતરી થઈ કે તેમાં મધુર મુગંધ છે. આથી તેણે તેને જહાંગીરની મુગંધ અથવા જહાંગીરનું અત્તર નામ આપ્યું. દાક્ષમાં હિંદુસ્તાનમાં તે સરસમાં સરસ મુગંધ ગણાય છે અને યુરોપમાં તે Otto of roses કહેવાય છે.

ગુલાબમાંથી અત્તર તીક્રમે છે તે અતિ કીમતી હોવાથી કાશ્મીર પુર્કસ્તાન, અને ઈરાનની વાડીઓમાં તે પુષ્કળ ઉગાડવામાં આવે છે.

ગુલાબજળ:—અંધ વાસણમાં ચોરા પાણીમાં તાનું ચૂંટેલાં પુષ્કળ ફૂલ નાખીને તે વાસણને ગરમ કરવામાં આવે છે. ગરમ કરવાથી જે ચરાળ પેદા થાય છે તે એક લૂંગળીમાં ચર્ષને. એક બીજા વાસણમાં જાય છે. ત્યાં તેને ઠંડી પાડવાથી પાણીનું રૂપ ધારણ કરે છે તે ગુલાબ-જળ કહેવાય છે.

અત્તર:—ગુલાબજળમાંથી ગુલાબનું અત્તર બને છે. મોટી જાછરી કદાઈઓમાં ગુલાબજળ રેડવામાં આવે છે અને પછી તેને કેટલાક દિવસ સુધી હવામાં બહાર રાખી મૂકવામાં આવે છે. આથી તરે પાણી ઉપર તેલ પેદા થાય છે. તેને પીંછાથી સંભાળપૂર્વક ઉતારી લેવામાં આવે છે. તે તેલ ગુલાબનું અત્તર કહેવાય છે, ને ધણું દીમતી છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ અત્તરના એક તોલાના સો રૂપીઆ જેટલી કિંમત બેસે છે. આવું એક રૂપીઆભાર અત્તર બનાવવા સાર એક લાખ ગુલાબનાં ફૂલ બેઠઁએ.

અભ્યાસક્રમસંબંધી શંકાસમાધાન,

શંકા.

મિ. રવજી રામજી પોપટ:—આપ સાહેબ તરફથી આવતા માહે નવેમ્બર-ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ ના શાળાપત્રમાં છપાએલાં નવાં ધોરણોમાં ધોરણ પહેલા તથા બીજાને આંક કેટ કેટલાં શીખવવા તે નિશ્ચિત થતું નથી માટે ખુલાસો ચવા વિનંતિ છે.

ઉત્તર.

આ બાબતનો ખુલાસો સને ૧૯૧૪ના શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૨૩૨-૨૩૩ તથા ૩૫૧-૩૫૨ પર આપેલો છે તે તરફ શિક્ષકવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

શંકા.

મિ. જગનલાલ મેલાભાઈ:—ઇ. સ. ૧૯૧૩ ના શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૭૬મે ધોરણ બીજાના વિષય પહેલામાં લખ્યું છે કે “દશી પદ્ધતિની લાંબણી અને ચાર સંયુક્ત રીતો”. વળી એજ શાળાપત્રના પૃષ્ઠ ૪૪૩મે લખ્યું છે કે “અંગ્રેજી પદ્ધતિ પ્રમાણે લાંબણીના અને વિવિધ પરિ-માણના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, અને ભાગાકારના દાખલા દેશી

ગુલાબ.

(મિ. શકરાભાઈ હ. શાહ-સરખેજ).

ગુલાબ એ એક સુંદર ફૂલ છે. બીજાં ફૂલ મધુર વાસ આપે છે ખરાં પણ ગુલાબના જેવી તો નહિજ. ગુલાબના જેવું સુંદર અને મધુર ફૂલ દુનીયામાં બીજું એક નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે અને તેથીજ તે ફૂલની રાણી કહેવાય છે.

દુનીયાના ઘણાખરા ભાગમાં જંગલી ગુલાબ ઊગે છે પણ તે ઘણાં મોટાં અને સુંદર હોતાં નથી, તેમ વાડીનાં ગુલાબ જેવી મધુર વાસ પણ આપતાં નથી; તેથી તેમને વાડીઓમાં ઉછેરવામાં આવે છે. ઇંગ્લાંડની કોઈ પણ વાડી એવી નહિ હોય કે જેમાં આ મધુર ફૂલ જેવામાં આવતું નહિ હોય; કારણ કે તેના પિતા બીજાં ગમે તેવાં ફૂલ હોવા છતાં વાડી પૂર્ણ કહેવાતી નથી.

ગુલાબ જુદા જુદા રંગનાં હોય છે. કેટલાંક ધોળા, કેટલાંક રાતા અને કેટલાંક પીળા વગેરે રંગનાં હોય છે.

ગુલાબ આટલું બધું સુંદર અને મધુર છે છતાં તે કાંઠાવાળું હોવાથી એક કવિ કહે છે કે—

ગુલાબ કેરું ફૂલ મધુર, કીધું શ્રોધાર;
કસ્તૂરી કાળી કરી, કેવો તું કિરતાર !

ગુલાબનું ફૂલ અતિ સુંદર અને મધુર વાસવાળું હોવાથી તે દિલ્હીના જહાંગીર પાદશાહને અતિ પ્રિય હતું. તે વારંવાર ગુલાબથી ભરેલા સુગંધદાર પાણીથીજ સ્નાન કરતો. એક વાર ગુલાબનાં ફૂલ એ ત્રણ દિવસ સુધી શાણીમાં પડી રહ્યા પછી નુરજહાને તે તરફ જોયું તો તે પર એક જાતનું તેલ તરતું દેખાયું. તેથી તેણે તે તેલને પોતાનો રમાલ અડકાડ્યો ત્યાં તેની ખાતરી થઈ કે તેમાં મધુર સુગંધ છે. આથી તેણે તેને જહાંગીરની સુગંધ અથવા જહાંગીરનું અત્તર નામ આપ્યું. હાલમાં હિંદુસ્તાનમાં તે સરસમાં સરસ સુગંધ ગણાય છે અને યુરોપમાં તે Otto of roses કહેવાય છે.

ગુલાબમાંથી અત્તર નીકળે છે તે અતિ કીમતી હોવાથી કાશ્મીર, તુર્કસ્તાન, અને ઈરાનની વાડીઓમાં તે પુષ્કળ ઉગાડવામાં આવે છે.

મેલેરીઅસ તાવની બિમારી પ્રસંગે નિશાળની હાજરી માટે શું કરવું ? ૧૧૩

મેલેરીઅસ તાવની બિમારી પ્રસંગે નિશાળની હાજરી

સારી રાખવા માટે શું કરવું ?

(મિ. લક્ષ્મણ પુરુષોત્તમ દેસર).

મેલેરીઅસ તાવનાં વ્યાધિ પ્રસંગે નિશાળની હાજરી ઘટી જાય છે. કેટલીક નિશાળમાં દર પંદરની હાજરી માંડમાંડ રહી શકે છે. ભાદરવો, આસો, અને દારતક માસ તાવના ધોરી માસ ગણાય છે. આ તાવની લચકર મોસમમાં કેટલીક નાની નિશાળો પકું પકું જેવી બની જાય છે. આ પ્રસંગે સારી હાજરી જળવંત સારૂ જે ઉપાય કારગત યર્ષ પડ્યો છે, અને જેનો મને લાંબી મુદતનો અનુભવ છે, તે બધી નિશાળોના લાલ માટે નીચે લખું છું, તે પ્રકટ કરવા કૃપા કરશે, તો મોટો ઉપકાર થશે.

હાલ હિંદુસ્તાનમાં હજારે ઝઝમરણ થાય છે. સૌથી વધુ મરણ તાવથી થાય છે. આ બિમારીનું બહુ જોર ચોમાસું પુરું થતાં વરસાદ વરસી રહ્યા પછી વીસ દહાડે દેખાય છે. સં. ૧૯૭૦માં આસો માસના પહેલા અઠવાડિયા મુધી વરસાદ ચાલુ રહ્યો હતો, તેથી એ સાલમાં તાવનું બહુ જોર ભાદરવા—આસોમાં દેખાયું નહોતું, પણ ચાલુ વિક્રમ સંવત્ ૨૨ શરૂ થતાં એ જોર પ્રગળપણે દેખાયું હતું. આનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ચોમાસાનો છેલ્લો વરસાદ આવી ગયા પછી સખ્ત તાપને લીધે ગામના ઉકરડા અને ગંદું પાણી ભરાઈ રહેતું હોય, એની જગામાંથી ખરાબ વાસ નીકળે છે, તે મેલેરીઆના નામથી ઓળખાય છે. આ મેલેરીઆની સાથે ગામની હવા મિશ્રિત થાય છે, તેથી ગામની હવા ખગડી જાય છે. આ ઋતુમાં મે-જૂનની પેઠે પવનના સપાટા ચાલુ રહેતા નથી, તેથી ખરાબ હવા સાથે પુરતું રક્ષણ મળી શકતું નથી. મેલેરીઆના જંતુઓ દૂધ ઉપર લાગુ થાય છે, આથી ઉનું કઠીને ન વાપરવામાં આવે તો દૂધ મારફતે પણ એ મેલેરીઅસ તાવ લાગુ થાય છે. ઉકરડા અને બીની જગામાંના ઝેરી મચ્છરો કરડી કરડીને શરીરના લોહીમાં મેલેરીઆના જંતુ દાખલ કરે છે. ચોમાસાની વનસ્પતિ મૂળા, ચીલડાં વગેરે મારફત પણ મેલેરીઆના જંતુ માણસના શરીરમાં દાખલ થાય છે. ગામનાં ખેતરો પાસેના ખાડામાંનું પાણી દેખીતું નીનરું હોય છે, પણ તેમાં માછલી ન હોય, તો મેલેરીઆના તાવના મૂળ રૂપ ઝેરી મચ્છરો તેમાં ઉછરે છે, તેથી એ પાણીમાં મેલેરીઆનું ઝેર દાખલ થઈ ચૂક્યું હોય છે, આથી એનું દેખીતું નીનરું પણ રોગોત્પાદક પાણી પીનારના શરીરમાં મેલેરીઆના જંતુ દાખલ થાય છે.

પદ્ધતિ પ્રમાણે આણુપાણુના સરવાળા, બાદબાકી' આ ઉપરથી સંકેત એ બે છે કે (૧) 'દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે ભાંજણી' અને 'અંગ્રેજી પદ્ધતિ પ્રમાણે ભાંજણી' આ બે પદ્ધતિમાં શો તફાવત છે? વળી (૨) 'દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે આણુપાણુના સરવાળા, બાદબાકી' તો બીજી કયી પદ્ધતિએ આણુપાણુના સરવાળા થાય છે? જે બીજી પદ્ધતિ ન હોય તો આમ 'દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે' લખવાનું કારણ શું?

ઉત્તર.

(૧) 'દેશી પદ્ધતિની ભાંજણી' આમ્ય શાળાઓ માટે છે. અને અબ્યાસક્રમ બેતાં માધ્યમ પડે છે કે એ શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને ગણિતનું જ્ઞાન બધું દેશી પદ્ધતિ પર આપવાનું છે. હવે રૂ. ૧-૨૩-૪ જે અંગ્રેજી પદ્ધતિનું રૂપ છે, તે દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે રૂ. ૧૧૧૧-૨૩-૪ એમ લખાય છે, મારે આણુપાણુના ગુણાકાર શીખવ્યા પછી રૂ. ૧૧૧૧ ની પાંચઝી કરવાનું શીખવવું એ ઉત્તરતી ભાંજણી મર્ઝ, અને આણુપાણુના ભાગાકાર શીખવ્યા પછી ૪૨૬ પાંચના ૧૫૦૫ કરતાં શીખવવું એ ચઢતી ભાંજણી મર્ઝ. વ્યવહારમાં મોપડાઓમાં, ખાતાંઓમાં, તેમજ દિસાંબની ગણુત્રીમાં દેશી લેખા એજ પદ્ધતિ વાપરતા હોવાથી એ વિદ્યાર્થીઓને તેજ પદ્ધતિએ જોમને કરવાનું બધું ગણિત શીખવવાનું છે એ આ પરથી સ્પષ્ટ થશે. અને એજ કારણથી સામાન્ય અપૂર્ણાંકને જોમના અબ્યાસક્રમમાં રચાત આપવામાં આવ્યું નથી. ત્રિશ્વિ, સાદું વ્યાજ, ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ, એ બધા વિષયો જોમને આણુપાણુની મદદથીજ શીખવવાના છે; મારેજ પુરા અબ્યાસક્રમવાળી શાળાઓના અબ્યાસક્રમમાંથી કાઢી નાખેલા આણુપાણુના ગુણાકાર તથા ભાગાકારને આમ્ય શાળાઓમાં રહેલા દેવામાં આવેલા છે.

(૨) 'દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે આણુપાણુના સરવાળા બાદબાકી' એ પદસમૂહમાં 'દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે' ન લખ્યું હોય તોપણ ચાલે, આણુપાણુના સરવાળા-બાદબાકીની અંગ્રેજી રીત છેજ નહિ. પરંતુ સરવાળા બાદબાકી પંચીના વિષયોના પણ તોલમાપ વગેરેને લગતાં અંગ્રેજી ક્રોડક્રો હોવાથી તે આતલ કરવા મારે 'દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે' એ શબ્દો યોજેલા છે, મતલબ કે એ શબ્દો આણુપાણુના સરવાળા બાદબાકીને સમગ્રવવા મારે નહિ પણ તે પંચીના વિષયોને ઉદ્દેશીને યોજેલા છે.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબર.

મે. ઉ. ભા. ના એ. ઈ. સાહેબના તા. ૨૭ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ના હુકમ નં. ૧૦૭૬૦ ઉપરથી.

૧૯૧૩-૧૪નો નં. ૧૦૭૬૧.

વર્તિક્ષુલર ફાઇનલ પરીક્ષા, ૧૯૧૪.

ઉત્તર વિભાગમાં જુદે જુદે મધ્ય સ્થળે બેઠેલા ઉમેદવારોના કામમાં માલમ પડેલી મુખ્ય ખામીઓ પરની ટીકાઓ પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની જાણ મારે તથા તે સંબંધમાં સાવચેતી રાખવામાં આવે તે સારૂ નીચે પ્રેર્યેલ કરવામાં આવે છે:—

નિબંધ.

અશુદ્ધ જોડણીઓ, ગ્રામ્ય તથા પ્રાંતિક શબ્દોનો ઉપયોગ, નકારું લખાણ, વિરામચિહ્નોનો અભાવ તથા ગેરઉપયોગ, વિચારોની પુનરાવૃત્તિ, અને કેટલાકની બાબતમાં ખરાબ હસ્તાક્ષર એ મુખ્ય ખામીઓ હતી. ગણિત.

અંકગણિતના કામમાં ગણવાની પદ્ધતિમાં તેમજ કનવ્યનૂમિતિમાં ચોક્કસાઈનો અભાવ હતો. કનવ્યનૂમિતિમાં સ્વચ્છતા ખાસ કરીને ઇષ્ટ છે, પણ કેટલાકની બાબતમાં તેનો પણ અભાવ જુદો માલમ પડી આવતો હતો.

દેશીનામું.

લખાણમાં સ્વચ્છતાનો અભાવ અને રાજભેગનું ઘણું યોગ્ય જ્ઞાન ખાસ કરીને ગોધરા મધ્ય સ્થળે જેવામાં આવ્યાં હતાં.

ઇતિહાસ તથા ભૂગોળ.

ઇતિહાસની નકામી બાબતો ગોખવાની રૂઢિ, સંબંધપદ્ધતિ વિષેના જ્ઞાનનો અભાવ, અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળનું અજ્ઞાન એ સામાન્ય દોષો હતા.

વિદ્યા.

ઘણા યોગ્ય ઉમેદવારો આ વિષય લે છે. આ વિષયનું શિક્ષણ કેવળ યાંત્રિક હોય છે, અને શિક્ષક તથા શિષ્ય બંનેમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાનનો અભાવ છે, એમ બતાવી આપે છે.

આરોગ્યવિદ્યા.

અમદાવાદ મધ્યસ્થળે આ વિષયમાં પરિણામ સંતોષકારક નહોતું.

ક્ષયરોગ (Tuberculosis) સંબંધી ચોપાનીમાં નિશાળોમાં છૂટી વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં, પણ તેનો અકસ્માત તથા લાભકારક રીતે અભ્યાસ થએલો જોવામાં આવતો નથી.

વાચન.

કવિતા મોટે ભાગેવામાં ચોક્કસાઈ, કવિતાની સમજૂતી, પૃથક્કરણ અને વ્યુત્પત્તિ—એ સર્વ પર સિક્ષકોએ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

અમદાવાદ, તા, ૨૭ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫.

J. C. Shastri,

એ. ઇ. ઇ. ભા.

કેળવણીખાતાના જાહેરખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ ના દુક્રમ નં. ૧૧૩૨૬ ઉપરથી).

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૦૭ ના મુખ્ય ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ પહેલામાં પ્રસિદ્ધ થએલા નિયમાનુસાર સને ૧૯૧૫ના સપ્ટેમ્બર માસમાં થવાની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે નીચેની ચોપડીઓ પસંદ કરવામાં આવી છે:—

(૧) ભૂમિતિ.

ગુજરાતી શાળાઓ માટેની મિ. ઇ. આર. નાયકની નવી ભૂમિતિ. પ્રાયોગિક ભૂમિતિ, ખંડ ૧ સંપૂર્ણ, અને ઔપચારિક ભૂમિતિમાં ખંડ ૨ તથા ૩ સંપૂર્ણ, પ્રમેયો તથા કૃત્યો પરના સહેલા પ્રશ્નો સાથે.

(૨) ગુજરાતી.

ખાતા તરફની ગુજરાતી વાચનમાળાની સાતમી ચોપડી; પાઠો ૭ ૧૫, ૨૮, ૩૨, ૪૦, ૪૪, ૫૧, અને ૫૫ માં આવેલી કવિતાઓના મુખ્ય પાઠ તથા સમજૂતી સાથે.

(૫) આરોગ્યવિદ્યા અથવા ગુજરાતી વાચનમાળાની સાતમી ચોપડીના (સૃષ્ટિજ્ઞાન સંબંધી) ત્રીજા ભાગમાં આપેલાં વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.

સૂચના;—મધ્ય વિભાગને માટે જાહેર કરેલી ચોપડીઓ યાણા મધ્યસ્થજે એસનારા ઉમેદવારો માટે રાખવામાં આવી છે.

અમદાવાદ, ઑદિસ

ઑવ્ ધિ એડ્યુકેશનલ

ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. ભા.

તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫.

(સહી) J. G. Shastri,

એ. ઇ. ઇ. ભા.

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ.

તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ના નં. ૨૩૧૨ ના કેળવણીખાતાના સરકારી ઠેરાવ મુજબ ૧૯૧૫ ની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષાના ઉમેદવારોમાંથી જેમની ઇચ્છા હશે, તેમની ઉર્દુ ભાષા ભારત પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

જીજ્ઞાસિયમાં ઉર્દુની પરીક્ષા માટે નીચેના અભ્યાસક્રમ મુકરર કરવામાં આવ્યો છે:—

(અ) ઉર્દુ મિડલ કોર્સ (મધ્યમ અભ્યાસક્રમ), ભાગ ૨. પંચમ, પૃષ્ઠ ૧-૧૦૫.

(બ) ‘ મુસદ્દસ-ઇ. હાલી, ’ ૫૫ મા મુસદ્દસ (છપ્પા) થી શરૂ કરી ૫૦ મુસદ્દસ.

(ક) ઉર્દુ તથા ગુજરાતીમાં હાથના ચોકખા સરકારી લખાણનું વાચન.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ના હુકમ નં. ૧૧૨૪૪ ઉપરથી).

નીચેનાં પુસ્તકો, ચોપાનીયાં, વગેરે નામદાર શહેનશાહ તરફથી જમ થએલાં જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે, કારણ કે સરદુ પુસ્તકો, ચોપાનીયાં વગેરેમાં એવા શબ્દો કે લખાણ છે કે તેથી નામદાર શહેનશાહ તરફ કે

હિન્દમાં કાયદેસર રચાયેલી બ્રિટિશ સરકાર તરફ અર્શતોપ, તિરસ્કાર કે પિકાર ઉત્તરવાનો સંભવ રહે છે.

પુસ્તક વગેરેનું નામ.	પુસ્તક, ચોપાનીયાં, વગેરેની વિશેષ લક્ષીકતા.	સરકારી કસબ નં. તથા તારીખ.
<p>વકાદાર સુશીઆ'</p> <p>'તુર્કો-આફઘન લડાઈ, ભાગ ૨'</p>	<p>નિમામુદ્દિન એ. કુરેશીએ લખેલું, અને અમદાવાદમાં નિ- આમીઆ પ્રિન્ટિંગ વર્કસમાં છ- પાએલું.</p> <p>નવસારીના મુનશી મુસ્તફા સૈયદઅલીએ લખેલો, વકાદારમાં બુદાઆ મિત્ર સ્ટીમ પ્રેસમાં છપાએલા અને તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૧૪ની સરકારી જાહેર ખબર નં. ૮૩૬૨થી જામ થયેલા 'તુર્કો-આફઘન લડાઈ, ભાગ ૧' નો બીજો ભાગ.</p>	<p>જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટ- મેન્ટ, નં. ૮૫૪૩, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૪.</p> <p>જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટ- મેન્ટ, નં. ૮૬૦૭, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૪.</p>
<p>'પંજાબીઓને એક મંદિરો'</p>	<p>અંગ્રેજીમાં લખેલું પાનીડ, 'પ્રિય બંધુઓ' એ શબ્દોથી શરૂ થતું તે 'વંદે માતરમ' એ શબ્દોથી સમાપ્ત થતું.</p>	<p>જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટ- મેન્ટ, નં. ૮૫૨૪, કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૦ મી નવેમ્બર ૧૯૧૪.</p>
<p>'દોમરેડ' નામના સામાજિક પત્રનો તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪નો અંક.</p>	<p>દિલ્લીમાં અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો, જેના ૨૩૩-૨૪૦ પૃષ્ઠ પર 'તુર્કોની પર્વદગી' એ નામનો લેખ છે તે.</p>	<p>જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટ- મેન્ટ, નં. ૮૫૨૯ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૦ મી નવેમ્બર ૧૯૧૪.</p>
<p>'હિન્દુસ્તાનમાં બ્રિટિશ રાજ્યનું સરવાયું (બિલન, ફાન્ત રેન્ડયુ)' એ મથાળાનું પાનીડ.</p>	<p>અંગ્રેજીમાં લખાયેલું, અને હિન્દુસ્તાન-ગાદર પાર્ટીએ સાન ફ્રાન્સિસ્કો ઇસિ. યુ. સ્ટે. અ. માં પ્રસિદ્ધ થયેલું.</p>	<p>જ્યુડિશિયલ ડિપાર્ટ- મેન્ટ, નં. ૯૧૪૭- તા. ૧૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૪.</p>

‘હિન્દુસ્તાન ગા-
દર’ નામનું પત્ર.

સાન ફ્રાન્સિસ્કો, યુ. સ્ટે.
અ. માં પ્રસિદ્ધ થયેલું.

ન્યુડિસ્પલ ડિપાર્ટ-
મેન્ટ, નં. ૯૦૮૯.
કિલો મુંબઈ, તા.
૧૪મી ડીસેમ્બર
૧૯૧૪.

‘શમશેર. ઇ.
ખાલસા’ નામનું
ગુરમુખીમાં પત્ર.

સ્ટોકટન, ફિલિપ્પીન્સમાં
પ્રસિદ્ધ થયેલું.

”

‘અલ-હિલાલ’
નામના વર્તમાન-
પત્રના તા. ૧૪મી
અને ૨૧મી અક્ટો-
બરના અંકો.

કલકત્તાના ‘હિલાલ પ્રેસ’માં
છપાએલા. એ પ્રેસની જામીન-
ગીરીના લીધેલા ૨૦૦૦ રૂ. જમ
કરવામાં આવ્યા છે.

ન્યુડિસ્પલ ડિપાર્ટ-
મેન્ટ, નં. ૯૧૪૮,
કિલો મુંબઈ, તા.
૧૫ મી ડીસેમ્બર
૧૯૧૪.

‘ઝમેમા બધા-
વત હિન્દુસ્તાન, મ-
થમ આવૃત્તિ’.

ઉદ્ધમાં પાનીડ.

ન્યુડિસ્પલ ડિપાર્ટ-
મેન્ટ, નં. ૧૨૩,
કિલો મુંબઈ, તા.
૮ મી જાન્યુઆરી
૧૯૧૫.

‘રંગુનના રસ્તા-
ઓ નં. ૭, ટેરિટો-
રીઅલ્સ લેસે પ-
ધારો’ એ મથાળાનું.

અંગ્રેજીમાં છપાએલું પાનીડ
અમેરિકન ઍપિસ્ટોલ મિશન પ્રેસ,
રંગુનમાં છપાએલું, અને ‘જે,
કાવેન’ ની સહીવાળું.

ન્યુડિસ્પલ ડિપાર્ટ-
મેન્ટ નં. ૧૨૨,
કિલો મુંબઈ, તા.
૮ મી જાન્યુઆરી
૧૯૧૫

એક પાનીડ, જેમાં
બ્રિટિશ સરકાર-
ને ધરસામની શત્રુ
જાણવવામાં આવી
છે તે.

અલામસ સેયદ અહમદ અસ
શરીફ ઑવ્ ટયુનિસ, અલામસ
સેયદ અબ્દે હુસેન ઑવ્ તહેરાન
વગેરેની નવ સહીથી પ્રસિદ્ધ
થયેલું.

ન્યુડિસ્પલ ડિપાર્ટ-
મેન્ટ, નં. ૩૪૮, ૦
કિલો મુંબઈ તા.
૧૯મી જાન્યુઆરી
૧૯૧૫.

‘ધમાનની કસોટી’.

રાદેરના મહમદ સૈદ બિન
હાફેઝ સાબેદે લખેલું ગુજરાતી
ચોપાનીડ, અને સુરતના રાદેર
મિન્ટગ પ્રેસમાં રતિલાલ દુર્ગા-
દાસે છાપેલું.

ન્યુડિસ્પલ ડિપાર્ટ-
મેન્ટ નં. ૯૩૪૬,
કિલો મુંબઈ. તા.
૨૩ મી ડીસેમ્બર
૧૯૧૪.

નીચેનું પુસ્તક જમીન યા દરીઆ માગે બ્રિટિશ હિંદિઆમાં લાવવાની ગવર્નર-મનદર-ધનિ-કોલિન્સન તરફથી ૧૮૭૮ ના સી કસ્ટમ્સ ઓફિસના સેકશન ૧૯ ની રૂઢિએ મના કરવામાં આવે છે:—

પુસ્તકનું નામ.	પુસ્તકની વિશેષ લક્ષણ.	સરકારી કસ્ટમ ના. તથા તારીખ.
રેવોલ્યુશનરી ઓ. લેન્ડ, ૧૯૧૪.	ન્યુ યૉર્કમાં અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું.	રેવેન્યુ ડિપાર્ટમેન્ટ, નં. ૧૧૪૦૧ કિલ્લે મુંબઈ, તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૪.

ધનામપત્રક.

અમદાવાદ વિભાગ.—

વાંચ—પટેલ હખાભાઈ મથુરભાઈ શ. ૨૫૫ રૂ૬ જમાડી, તથા પિત્તળના પ્યાલા આપ્યાં. શા. અમદાભાઈ રણછોડભાઈ શ. ૨૦૭ રૂ૬ જમાડી, શેક શીવદાસ ઝવેરચંદ શ. ૨૦૭ પિત્તળના પ્યાલા રકાબી. રતનચંદ ખુશામચંદ શ. ૧૫૫ પિત્તળના પ્યાલા, ફૂલચંદ વીરચંદ શ. ૧૭) રૂ૬ જમાડી, અને શા. હીખાભાઈ ત્રીકમદાસ શ. ૧૪૭ પ્યાલા. ઉસ્માનખાદ—શા. રતનસિંહ ધવિરભાઈ શ. ૧૦૭ રૂ૬ જમાડી. કમળેશ—મિત્રી પ્રાગણ આપ્યાછ શ. ૧૫૧ રૂ૬ જમાડી. કુમંડલજી—ગામલોક શ. ૩૦) રૂ૬ જમાડી. શા. ઉમેદભાઈ કાળીદાસ શ. ૫) પતાસાં. મા. હળ. શા. અમ્રતભાઈ મલુકચંદ શ. ૩૫ પતાસાં. શીઆળ—શેક છરણજી ત્રીલોકપત્રદાસ વગેરે શ. ૪૭ કાપડ તથા ગાદર, વિરમગામ—સાલેભાઈ વાજભાઈ વહોરા શ. ૯-૦-૬ ધનામ. વારણા—શાદ હીરાચંદ નેમચંદ શ. ૭-૧૪-૬ રૂ૬ જમાડી, વાંચ—શા. હીખાભાઈ ઝેચરદાસ શ. ૧૬૭ રૂ૬ જમાડી. ગણસાણા—નારણદાસ મથુરદાસ શ. ૭૭ તાલુકદારો શ. ૩૭ મિઠાઈ માંડળ—કન્યાચાળા. જુદા જુદા ગૃહસ્થો શ. ૯-૧૨-૬ પુસ્તકો મિઠાઈ, કાપડ વગેરે. હીરાપુર—પટેલ મોતીભાઈ પરજુદાસ.

(આ. રકમી.) સરદાર દેશીનામાની પદ્ધતિ. (કુલ પ્રત ૭૭,૦૦૦.)

ટેકરત ધુક છે. રકમી આપત્તિથી આમ્મશાળાં માટે નાસું, ના-
માના વિચારવા ધોર્ય સમજુતી સહિત પ્રત્નો, વગેરે વગેરે ઉમેરવામાં
આવ્યું છે. નામું શીખવામાં આ એક ધણું ઉપયોગી પુસ્તક નીવડ્યું છે.
પૃષ્ઠ ૧૪૪ કિ. ૩૧૧ આના.

સરદાર ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ સહિત.—સરકાર
સામગ્રી ધુક તરીકે મળ્યું કરેલ છે, ધણું રેટોમાં ટેકરત ધુક છે. આજ
મુખીમાં તેની ૧૧ આપત્તિ ને ૨૫,૦૦૦ નકલ આપી ગઈ છે. તેમાં
વિદ્યાર્થીને જોઈતું વ્યુત્પત્તિજ્ઞાન પૂરતું આપેલ છે. શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થી-
વર્ગ માટે આ પુસ્તક ઉપયોગી સાધન નીવડ્યું છે. પૃષ્ઠ ૨૪૮ કિ. ૩૧૧
આના. કાઠિયાવાડની સ્કૂલો માટે ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા.
(શ્રી. ૩ જી. એક આવી.) કમિયન ૨૫ ટકા.

મુખ્ય એજંટા—અમદાવાદ—ચીમનલાલ મુનીલાલની કંપની,
રાજકોટ ૧૧, બહેગર, પ્રેમજી, ગુજરાતના બધાં જિલ્લાના સુકસેલરોને
ખાતે મળશે.

પ્રથમચંદ કરમચંદ શાસ્ત્રી, ડૉ. ઇ. ઇ. ગોંડલ (કાઠિયાવાડ.)

શિક્ષણસાહિત્યો

અમારા કારખાતામાં સર્વમાળા, ટીલ્મુરીયમ, પ્રાતુભેદ, અંદની સમ-
જ્ઞિ, અદ્ધમજળ, પ્રસ્વીના નાના મોટા જાળા, હવ્યાસન, ગરગડી, રેટ, ફેર,
કાચર, ડોળાવ, જોવાના તથા ચિતરવાની નકશા, જમીનના ખાકા-ટેકરી-
નદી-નાળાં વગેરે બતાવનાર દરેક દેશના નકશા, રંગાકારની પેટીઓ, કિન્દર-
ગાઈન, પુવાસ, મેરાવતન, વક્રિમવન, ગુરુત્વમબ્ધિ કુદરત, સાહિત્ય,
અકનળી, જળચક્રી, જળચપ, બેટરીનાં સાહિત્યો, વિદ્યુત-ઉત્પન્ન કરવાનાં
સાધનો, કોલ ગેસ યંત્ર, ધાતુ તપાવવાયી પુલે છે, તે બતાવનાર જોળો
ને રીમ, બેલી, લાઈઈ, પ્રસારી, વગેરે, તેર ધોળાનાં દરિયાકાંઠાના નકશા,
સમદર્યાનનાં ધારણવાર જોઈ, મજાકારનાં ખંડના ધાતુના નમૂના, મેલડી
પીલવાનો ફોલ્ક વગેરે વાંચનમાળાના પાઠોનાં તમામ સાહિત્યો, રમતની
પેટીઓ, પઝલબોક્ષો, રસાયનિક સીજો, કસરત, કર્વાચત, બૂજોળો, ખજોળ,
પાઠ્ય વિજ્ઞાન વગેરેનાં તમામ સાહિત્યો નીચેને સરનામે મળશે.

કાશિલાઈ છંગનંદાસ પટેલ,

મેનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,
નાંદોલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વે.

મંજુર થએલી

જોઈ આના

ગુજરાતી કાપિબુક.

નંબર ૧ થી ૪ સુધી.

અત્યાર સુધી છપાએલી બીજી કાપિબુકમાં નમૂના ૩૫ નવાં ધોરણને અનુસરી સારાં મરોહદાર અક્ષરમાં, સુદર કંવર સાથે જતાવવામાં આવી છે. તેની સાથે મોકાપયોગી ચર્ચા, સાર કિંમત પણ જૂજ રાખવામાં આવી છે. એક વાર વાપરી જેવાથી બીજી કાપિબુક વાપરવાનું મન મરો નહિ.

આ કાપિબુક કેળવણીખાતા તરફથી મુખ્ય ઇન્સાફની ગુજરાતી શાળાઓમાં ચલાવવાને મંજુર થએલી છે.

ખરીદનારને સાફ કમિયન આપવામાં આવશે.

સરળ ડ્રાઇંગબુક.

નં. ૧ થી ૪.

સને ૧૯૧૧ના વૃક્ષ નંબર ૧૧૬૫ ઉપરથી સને ૧૯૧૨ના ફેબ્રુઆરી તાસના સાળાપત્રના પાને ૬૭ મેં રસાવેલા ચિત્રોવાળા ડ્રાઇંગ બુકો તૈયાર કરવામાં આવી છે. કિંમત ઘણી સસ્તી છે તેમજ સર્વને અનુકૂળ પડે તેવી છે. શુભારે જે માસમા બહાર પડશે, સાફ કમિયન આપવામાં આવશે. તમામ બુકસેલરોને ત્યાંથી મળશે.

ઠેકાણુ-ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુકડીપો-અમદાવાદ.

દેશી શાળાઓમાં ટેકરૂ બુકસ, ઇનામ અને લાયબ્રેરી માટે મંજુર થએલા અને કેળવણીખાતાના અધિકારી ગ્રાહ્યો તેમજ વિદ્વાન સદ્ગુહસ્થોના ઉત્તમ અદિદિદે પાનેલા.

પ્રાયમિક ને પ્રાથમિક શાળાના “સુખંગણિત શિક્ષક.”

દ્વેક ધોરણના

આમ પ્રાથમિક શાળાના ત્રીજા ધોરણના-એ આના.

આ આનાની ટિપ્પી બીડી ૧૯૧૫-૧૨ પાનાનું પંચાંગ મહત્ મંગાવો.

સ્તા-જગનનાથ મોતીરામ શાહ, ગાકપોર-મુરત.